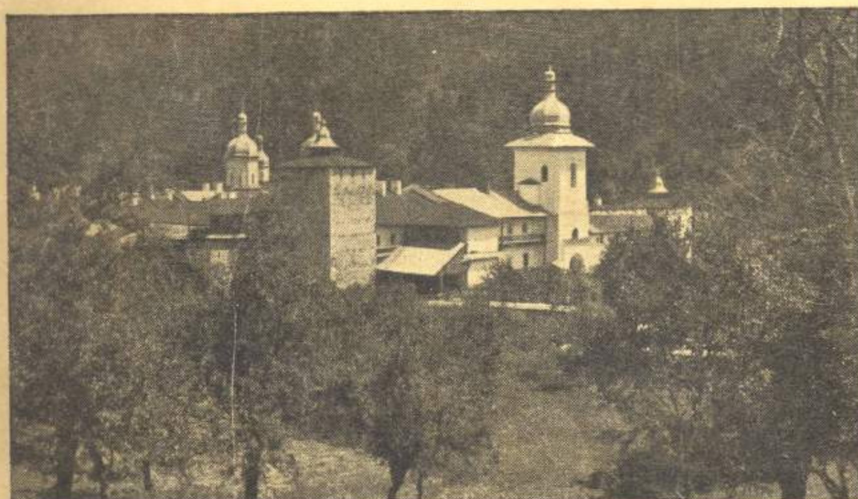
FUNDAȚIUNEA „REGELE FERDINAND I."

BISERICILE MOLDOVENEȘTI

DIN VEACURILE AL XVII-LEA ȘI AL XVIII-LEA

DE

G. BALȘ

1933

S'ar putea să fi fost şi câte două ferestre pe fiecare latură de miază noapte şi miazăzi a pronaosului.

Dar ceeace deosebeşte mai mult această biserică de celelalte şi îi dă un interes special este că spaţiul de deasupra bolţilor este organizat spre a fi apărat, fiind prevăzut jur împrejur cu metereze (meurtrières), iar partea de deasupra altarului e şi mai bine apărată, având o a doua boltă [1]).

[1]) Cf. Ştefan Balş în *Inchinare lui N. Iorga*, pag. 28.

In această privinţă trebue comparată cu Precista din Galaţi şi cu Toporăuţi care sunt cam din aceeaşi vreme.

Faţada e împodobită cu un rând de arcade oarbe cu arhivoltele reintrate în planul zidului; cele de la altar sunt mai lungi. Sub straşina e un rând de ocniţe mici oarbe care lipsesc la altar.

Cornişa e susţinută de nişte console de piatră fără profil.

Nu se mai găsesc nici un chenar şi nici o sculptură.

Această biserică, foarte simplă, întruneşte o serie de caracteristice ale acestui început de veac şi poate trezi, de aceea, un interes destul de mare, în afară de acel al fortificării sale.

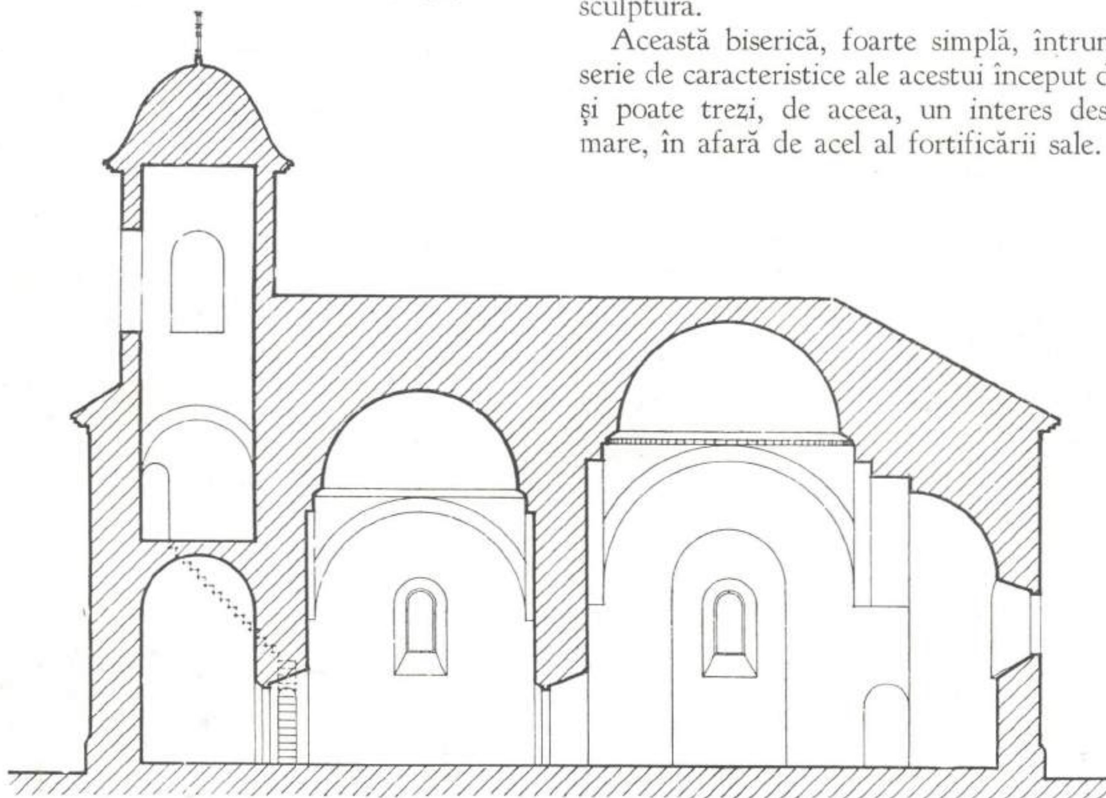

Fig. 183. — Scânteia. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.)

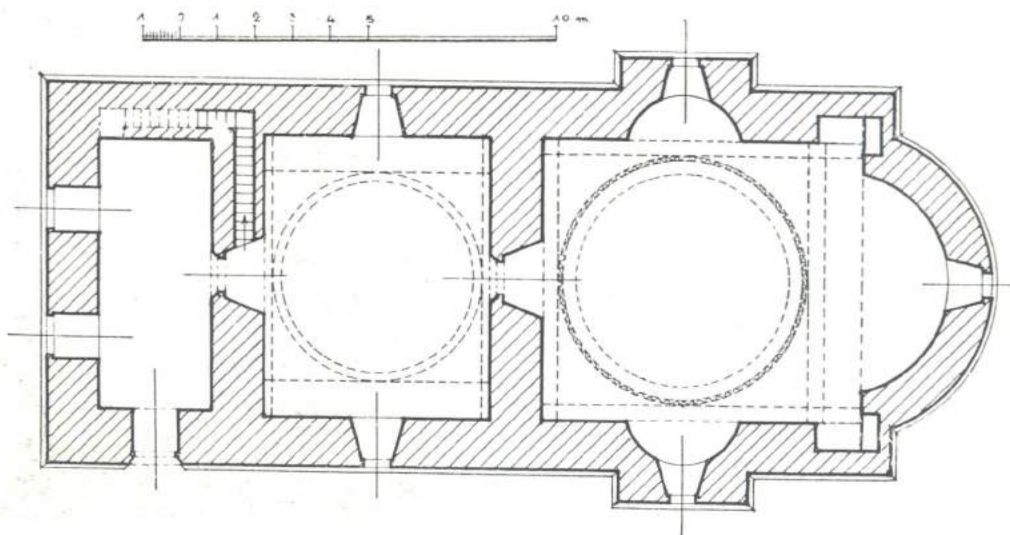

Fig. 184. — Scânteia. (cl. C. M. I.)

SCÂNTEIA

In volumul în care au fost descrise bisericile lui Ştefan cel Mare, [1]) s'a arătat că biserica actuală din Scânteia nu poate să fie aceea făcută de Ştefan.

O inscripţie pictată — modernă — zice :

Fig. 185. — Scânteia. Vedere

„Acest sfânt locaş cu hramul sfinţilor mai mari voevozi Mihail şi Gavril din temelie ridicat întâiul de fericitul întru pomenire de Ştefan Voevod cel Mare şi apoi de Duca Voevod înfrumuseţat, iar acum în zilele pre înălţatului Domn Mihail Grigorie Sturdza Voevod din nou întocmit şi s'au împodobit din porunca prea fericitului patriarh al Ierusalimului Chirie Chirio Chiril fiind stăruitor şi îngrijitor pre cuvioşia sa arhimandritul Paisie Exarhu, logofăt şi cavaler Alexandru Ghica efor şi comisul Panaite Papazoglu epitrop asupra averilor Sfântului Mormânt în Moldova ; la anul 1846 Noembrie 13".

După studiul ce l-am făcut până aci despre bisericile din veacul al XVII-lea, se confirmă că biserica noastră este din acest secol.

Micile eşituri dreptunghiulare ce înseamnă în afară sânurile laterale, turnul-clopotniţă, chenarele uşilor interioare, cu rozete, sunt toate caractere ce se potrivesc cu acest veac şi nu cu vremea lui Ştefan cel Mare. Chiar şi forma turtită în plan a curburii altarului arată că nu mai suntem într'o epocă bună.

[1]) *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1925, pag. 141.

Paul de Alep, trecând prin Scânteia, spune că este o biserică nouă, frumoasă, cu două mărețe cupole, cu cruci superb aurite (adică turnuri) zidită de Beiu (Vasile Lupu) ; este închinată Sfintei Paraschiva.

Ambasadorul polon Krasinski în anul 1636, în drum spre Constantinopol trece prin Scânteia. Autorul relaţii spune : „acest sat era mai de mult foarte mic, acum însă s'a mărit foarte mult... şi s'a clădit o biserică nouă de zid" [2]).

Teodor Burada [3]), arată că nu a găsit pomenit nicăeri că biserica a fost făcută de Ştefan cel Mare şi crede că tradiţia aceasta e de dată mai recentă.

Cred deci că trebue admise cele spuse de Paul de Alep, — cu care se potrivesc caracterele arhitecturale ale bisericii, adică că este zidită de Vasile Lupu. Ulterior poate să fi fost înfrumuseţată la o reparaţie de către Duca Vodă, dacă nu comite şi aici o confuzie inscripţia din 1846.

[2]) P. P. Panaitescu, *Călători poloni în ţările Române*, pag. 27.

[3]) *Rev. pentru Ist. Arh. şi Fil.*, IV, pag. 717.

Fig. 186. — Scânteia. Uşa naosului.

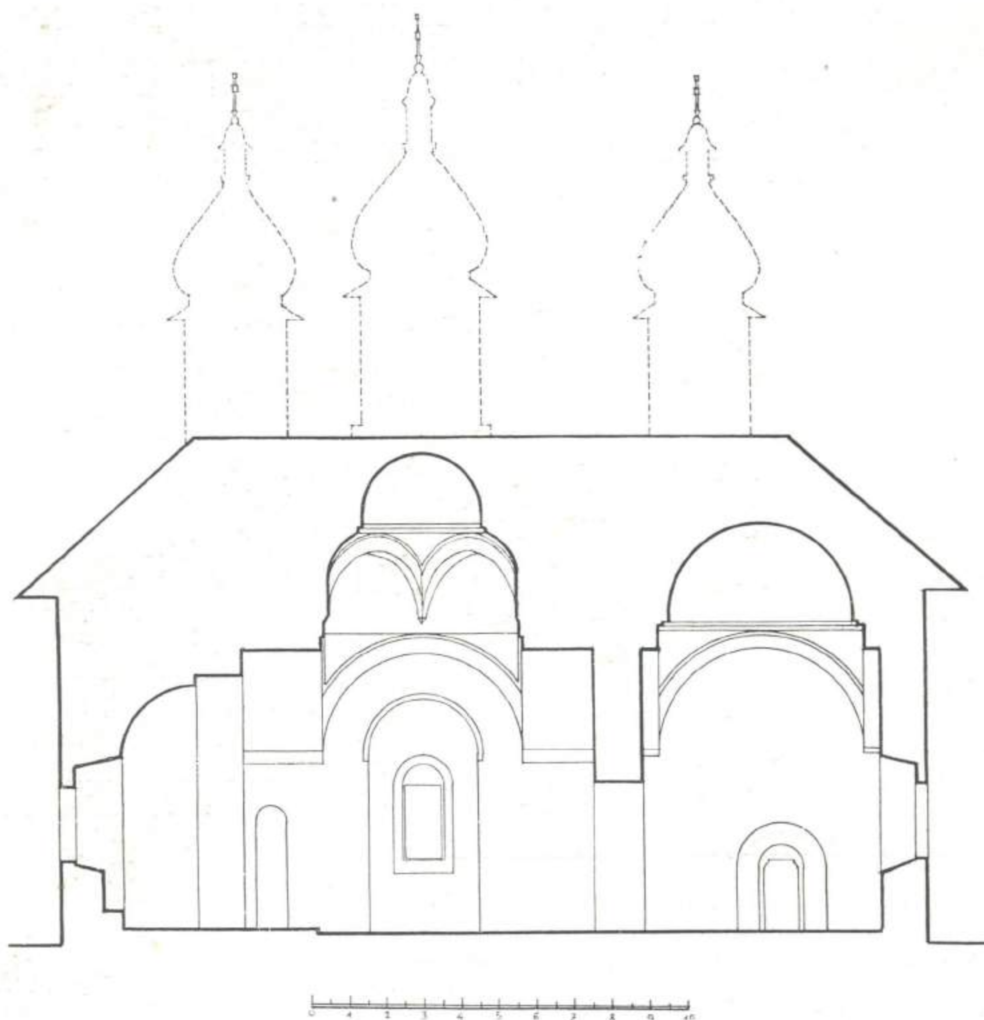

Fig. 187. — Șerbești. Secțiunea longitudinală (cl. C. M. I.) G. B.

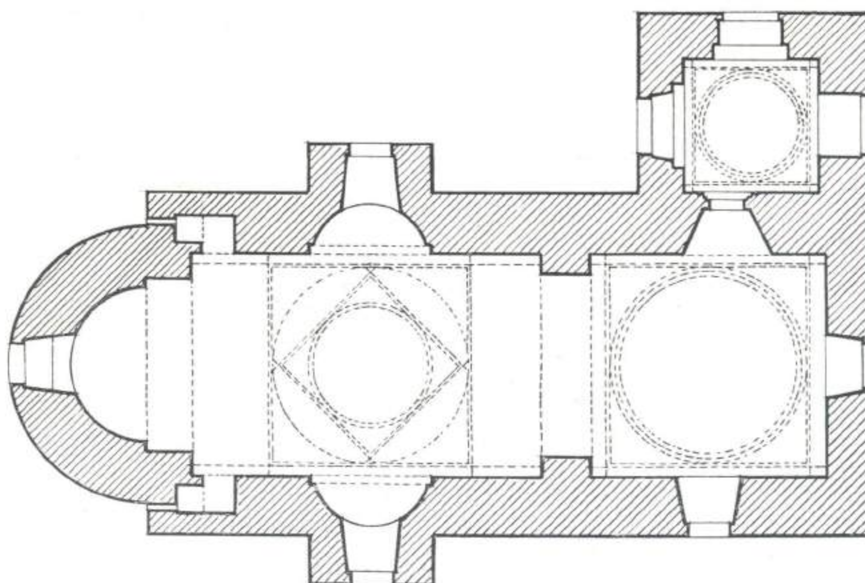

Fig. 188. — Șerbești. Plan (cl. C. M. I.) G. B.

Fig. 189. — Şerbeşti. Vedere (cl. C. M. I.) (fot. A. C.)

ŞERBEŞTI (Jud. Neamţ)

Biserica din Şerbeşti, cu hramul Sf. Gheorghe, a fost zidită de către Vasile Lupu în 1637, deci pe la începutul domniei lui. Clădirea, înaltă şi spaţioasă, se leagă cu şirul bisericilor moldoveneşti obişnuite de până acuma. A fost, poate, un perete despărţitor între naos şi pronaos, probabil cu doi stâlpi şi trei deschizături.

Sânurile sunt, pe din afară, îmbrăcate de un masiv dreptunghiular de zidărie care se urcă până la straşină, fiind însă mai subţire în partea superioară. Această dispoziţie este de sigur o amintire — stângace — a Dragomirnei.

Turnul-clopotniţă este aşezat peste intrarea de la miază-zi.

Trei turnuleţe de lemn, care nu existau la început, precum şi un alt turn de lemn deasupra clopotniţei, urâţesc şi îngreunează acuma clădirea.

Două rânduri de ocniţe înconjoară toată biserica. Ferestrele actuale sunt mărite şi au căpătat o formă stângace.

Uşile turnului au arhivoltele lor reintrate în planul zidului.

Deasupra soclului — fără eşitură — se vede un rând de cărămizi în zimţi, de asemenea şi în interior toate cupolele au bazele lor astfel împodobite. (fig. 730, 793).

Uşa de intrare din pridvor în pronaos are un chenar gotic în felul celor ce se văd la bisericile

Fig. 190. — Şerbeşti. Pisania (fot. A. C.)

lui Ştefan cel Mare la intrarea naosului, dar foarte stângaciu executat şi cu forme decadente.

Pisania aşezată în afară are un chenar simplu; în partea de sus se vede un cap de zimbru, primitiv executat :

„Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvârşirea Sfântului Duh, binecredinciosul şi de Hristos iubitorul Io Vasilie Voevod, Domn al Ţării Moldovei, a început şi a înălţat şi a sfârşit acest hram intru numele sfântului şi slăvitului Marelui Mucenic Gheorghie, pentru rugăciunea sa şi a Doamnei sale Teodosia şi a iubitului fiu al său Ioan Voevod şi s'a început în luna lui Mart 28 şi s'a mântuit în luna lui Septemvrie 15 anul 7145 (1636)" [1]).

In pridvor se găseşte o piatră de mormânt de la 1671 iar în biserică două din aceste pietre speciale în formă de mică coloană scobită la cap, care servesc la păstrarea jeraticului (fig. 919 şi 920).

Această biserică, fără eleganţă şi fără mult meşteşug, este totuşi interesantă căci prezintă principiile caracteristice ale bisericilor mai simple moldoveneşti din acest mijloc de veac, mai păstrând totuşi ceva din proporţiile celor din trecut.

SF. ATANASIE DE LA COPOU

Această biserică a fost zidită de către Vasile Lupu în 1638 precum arată şi pisania slavonească aşezată deasupra intrării ; a fost închinată mănăstirii Trei Ierarhi :

„Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvârşirea Sfântului Duh, adică eu ,robul stăpânului meu Dumnezeu şi Mântuitorului nostru Iisus Hristos, şi al Treimei închinătorul Io Vasilie Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domnitor al ţării Moldovei şi prea iubita noastră Doamnă

[1]) Iorga, *Inscripţii*, II, pag. 223.

Teodosia şi cu dăruiţii de Dumnezeu fii Ioan Voevod şi Maria şi Ruxanda, şi zidi această sfântă rugăciune în numele Sfântului părintelui nostru Atanasie cel Mare, arhiepiscopul Alexandriei, în anul 7146 (1638), April şi s'a sfinţit cu mâna prea sfinţitului Mitropolit al Sucevei chir Varlaam" [1]).

Nicolae Costin [2]) istoriseşte cum „fiind răs-

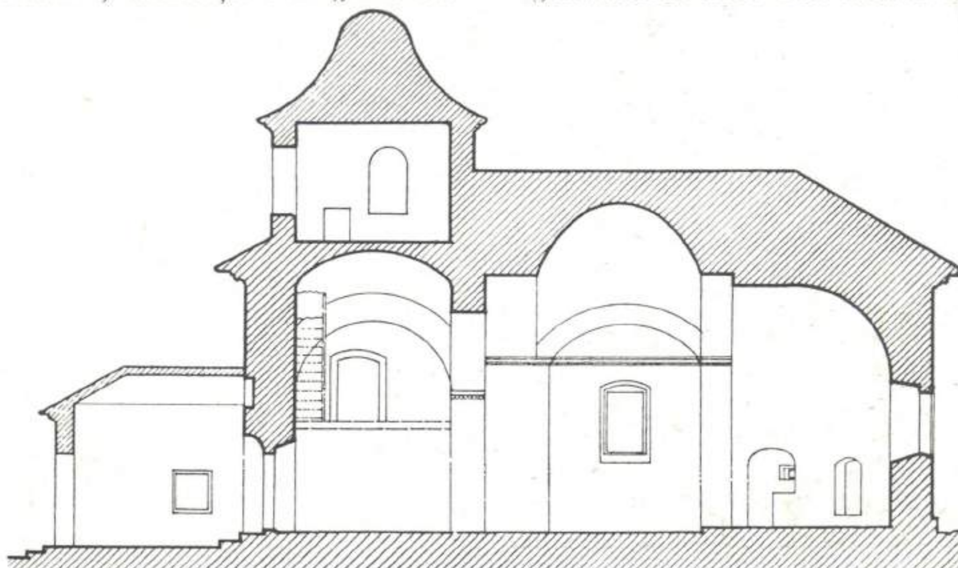

Fig. 191. — Sf. Atanasie-Copou. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

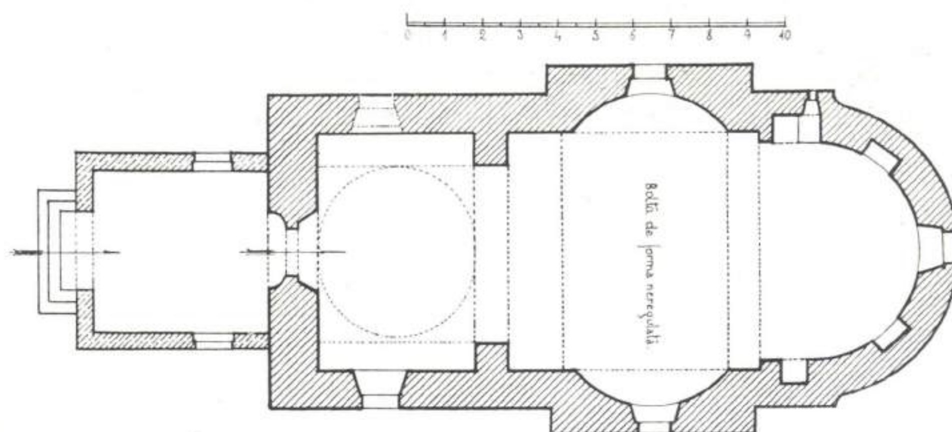

Fig. 192. — Sf. Atanasie-Copou. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

coale s'au fost pustiet de câţiva ani fiind arsă numai piatra rămăsese, o au tocmit ca de iznoavă Konstantin Duka Vodă cu de toate podoabele şi din năuntru şi pe din afară, precum se vede aeve şi astăzi".

De aceste lucrări stă mărturie pisania scrisă greceşte pe marmură albă, aşezată în zidul de miazăzi, şi bogat împodobită :

„S'a înoit această sfântă biserică şi s'a înfrumuseţat de prea strălucitul şi prea cucernicul Domn Io Constandin Dúca Voevod, Domn a toată ţara Moldovei, (1702)" [3]).

Iar în peretele de miază noapte este o altă inscripţie, pe gresie, cu o împodobire mai simplă, care spune, tot pe greceşte :

„Mănăstirea celor Trei Ierarhi din Iaşi, conducând-o arhimandritul Serafim de la mănăstirea Caracal din Atos, a înălţat-o cu cheltuială mare, aflând-o stricată de mult şi din temelii nimicită în anul 1809 dela Mântuirea Lumii" [4]).

Sub această inscripţie se pare că a fost o uşă, acuma zidită.

E vorba, bine înţeles, de o reparaţie a bisericii Sf. Atanasie, şi care, cu toate cele aşa de lăudăros spuse, n'a fost din temelii rezidită, ci cel

[1]) Păr. Bobulescu, *Comunicări*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, Secţia Basarabia, II, pag. 152.

[2]) *Letop.*, II, p. 51.

[3]) Iorga, *ibid.*, II, pag. 147.

[4]) id., *ib.*, *II*, pag. 147.

Fig. 193. — Sf. Atanasie-Copou. Vedere (cl. C. M. I.)

Fig. 194. — Sf. Atanasie-Copou. Inscripția din 1702

Fig. 195. — Sf. Atanasie-Copou. Pisania de pe zidul N. (fot. S. P.)

mult dela bolţi, refăcându-se şi ferestrele şi tencuielile.

Planul prezintă sânurile exterioare dreptunghiulare aşa de răspândite în acest veac. Bolţile sunt foarte deformate. Cea a naosului, în partea centrală, seamănă cu o cupolă care se racordează stângaciu cu pendentivii şi cu arcurile laterale. Iar bolta pronaosului este un amestec de boltă sferică şi de boltă mănăstirească (voûte de cloître).

Se mai poate observa o uşoară desaxare între axa transversală a bolţii naosului şi aceea a sânurilor laterali, desaxare destul de obişnuită în această vreme.

SF. DUMITRU (Orhei) [1]

Este o biserică de un tip simplu.

Pronaosul era separat de naos printr'un perete care acuma s'a spart, făcându-se, în locul lui, un arc scund. In loc de sânuri laterale se vede, în afară, câte o scurtă îngroşare a zidului, de o înălţime redusă. Şi la absida mare se vede o îngroşare a peretului în axă.

Deschizăturile sunt în acoladă şi arhivoltele sunt în retragere în raport cu planul zidului. Uşa de intrare în pronaos este cu întretăeri de baghete gotice ; e încoronată de o cornişă-lintel în stilul Renaşterii. In jurul acestui chenar se vede o a doua ramă alcătuită de o torsadă încolăcită. Deasupra uşii este pisania cu stema ţării :

„Prin voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvârşirea Sfântului Duh a început şi a făcut acest hram în numele sfântului slăvitului marelui mucenic, izvorâtorul de mir Dimitrie făcător de minune, Io Vasilie Voevod, cu mila lui Dumnezeu, domn al Ţării Moldoveneşti şi doamna lui Todosia şi copilul lor Ioan Voevod".

Biserica este deci zidită înainte de moartea

[1]) Cf. *Bul. Com. Mon. Ist.*, Secţia Basarabia, 1924, p. 46.

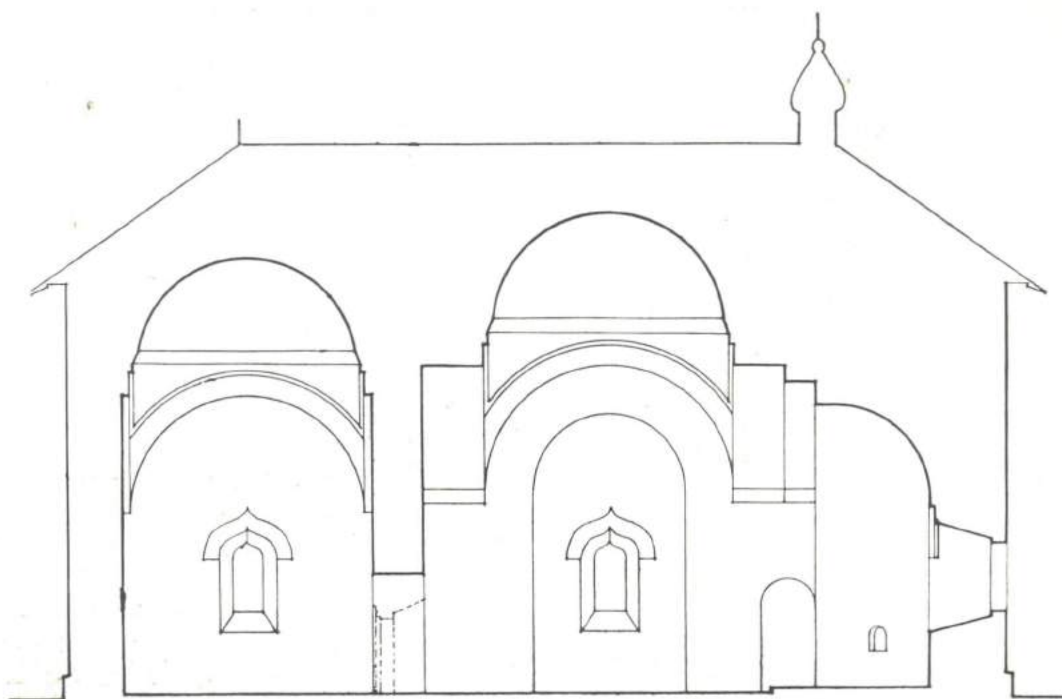

Fig. 196. — Orhei. Secțiunea longitudinală (cl. C. M. I.) G. B.

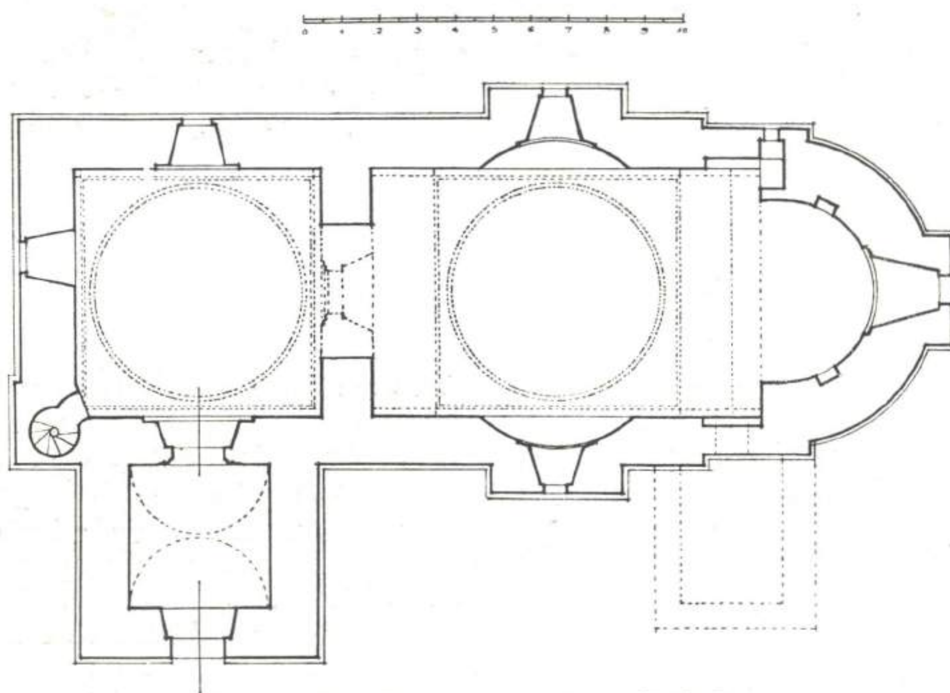

Fig. 197. — Orhei. Plan (cl. C. M. I.) G. B.

Doamnei Tudosca, adică înainte de 1638—1639. (fig. 797).

Și ușa care dă în scara din grosimea zidului de apus, are un chenar gotic. (fig. 732).

Ferestrele au toate încă chenarele lor de la început, cu profil gotic; deasupra lor și dedesubt găsim câte o cornișă cu un profil în stilul Renașterii, dar cam grosolan.

Marginea interioară a pâlniei ferestrelor e însemnată printr'un mic ciubuc.

Un turn-clopotniță este așezat pe partea de amiazi a pronaosului, formând pridvor, iar o vestmântărie modernă s'a alipit de altar. Tot astfel s'au făcut — într'o vreme mai recentă — două contraforturi grosolane, pentru a împiedica, pe semne, o crăpare a zidurilor.

Fig. 198. — Orhei. Vedere (cl. C. M. I.)

Fig. 199. -- Orhei. Pisania (cl. C. M. I. secţia Basarabia)

TREI IERARHI

Planul bisericii celor Trei Ierarhi din Iași nu se deosebește în liniile lui generale de planul tip al bisericilor moldovenești din veacul al XVI-lea, cum ar fi bunăoară cel al Sfântului Dumitru din Suceava și altele. Cuprinde un naos — cu anexele lui obligatorii, altarul și două sânuri laterale semicirculare, — un pronaos și un pridvor. Deosebirea cea mai de seamă este prezența unei turle și la pronaos. Planul din care derivă mai deadreptul biserica Trei Ierarhi este cel al Galatei, din care lipsește camera mormintelor, în conformitate cu regula ce am observat-o și în veacul precedent [1]) și după care această încăpere nu se găsește în bisericile orășenești.

Asemănarea merge de altmintrelea mai departe. La cele două biserici găsim cele trei ferestre la cele trei abside; trei arcade pe doi stâlpi înlocuesc zidul din spre apus al naosului; pronaosul are câte două ferestre pe cele două laturi de miază-noapte și miază-zi, iar pridvorul are două intrări, câte una pe fiecare din fețele laterale.

Turla Pantocratorului dela Trei Ierarhi are boltiri ca aceea de la Galata, adică după reducerea diametrului prin cele patru arcuri piezișe, mai vin opt arcuri rânduite într'un octogon, la fel ca la Galata, după care urmează cilindrul turlei.

Boltirile celor două turle dela Trei Ierarhi sunt la fel, deci la fel cu cea a naosului Galatei, pe când acelea ale turlei pronaosului acestei din urmă biserici sunt diferite.

Bolțile pridvorului nu sunt la fel în cele două clădiri; nici nu reese acest pridvor în laturi la Trei Ierarhi ca la Galata.

In exterior — cu toate diferențele însemnate între cele două clădiri — s'a păstrat separațiunea în două registre printr'un brâu; și dispoziția contraforturilor altarului, ale absidelor și ale pridvorului sunt la fel.

Dar aci se opresc asemănările. Mai departe începe a se simți înrâurirea Dragomirnei, care se vădește prin brâul ca o frânghie încolăcită de o formă așa de caracteristică, prin așezarea în registrul de sus a celor două rânduri de firide mici, din care cea mai de sus, mai cu seamă, are destule asemănări cu cele de la Dragomirna; în fine dispoziția împodobirii turlelor, evident inspirate la Trei Ierarhi de la Dragomirna, nu numai ca dispoziție generală dar chiar ca detalii, printre care unul dintre cele mai caracteristice sunt rozetele ornamentale care umplă orice câmp liber la cele două biserici, așezate fiind la fel.

(Nu trebue uitat că la Trei Ierarhi rândul superior de ocnițe a fost adăogit la restaurare de Lecomte du Nouy — precum vom vedea mai la vale).

Și forma ferestrelor, încă gotică, cu acolade și cu chenare de baghete încrucișate, precum și micile cornișe ce se văd și de desubt și deasupra lor, sunt aproape la fel la Dragomirna și la Trei Ierarhi.

Dacă trecem acum în interior, vom regăsi și la Trei Ierarhi aceste torsade la fel ca brâul din afară, care alcătuesc arcurile interioare și coloanele angajate și vom regăsi rozetele și scuturile mici așezate din distanță în distanță pe nervurile profilate.

Chiar în aceste nervuri ce împodobesc cele două calote ale pridvorului se poate vedea o asemănare de principii cu nervurile bolții exonartexului de la Dragomirna.

La cele două biserici, nașterea bolților este însemnată printr'o cornișă, cel puțin în abside.

O altă asemănare de detaliu se poate vedea din comparațiunea secțiunilor longitudinale și anume arcurile mari transversale, la cele două biserici, înlocuite prin torsade, sunt așezate la marginea interioară a masivului de zidărie a bazei turlei suprapuse, dând o impresie de desaxare și de rea așezare a acestor arcuri.

Ceeace face însă originalitatea bisericii Trei Ierarhi, este modul de împodobire a fațadelor sale, care sunt acoperite de o rețea continuă de ornamente din cele mai variate. Nu e piatră care să nu fie lucrată. Motivele, în majoritatea lor, sunt de înrâurire armeano-georgiană; altele sunt arabo-otomane. Sub strașină, rândurile de ocnițe au arcade lor festonate după un mod oriental, iar picioarele firidelor mai mari aduc aminte colonetele umflate la mijloc ale bisericilor rusești din acelaș veac. In câmpul acestor firide sunt vase persane din care ies crăci înflorite. Asemenea toate timpanele acestor arcaturi mici sunt împodobite cu ramuri de flori, cu motive de crini și de lalele.

Cele două benzi de marmoră neagră care însoțesc brâul-frânghie, sunt decorate după un

---

[1]) Cf. *Bisericile moldovenești din veacul al XVI-lea*, pag. 46.

Fig. 200. — Trei Ierarhi-Iaşi. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. Prof. Emilian, înainte de restaurare)

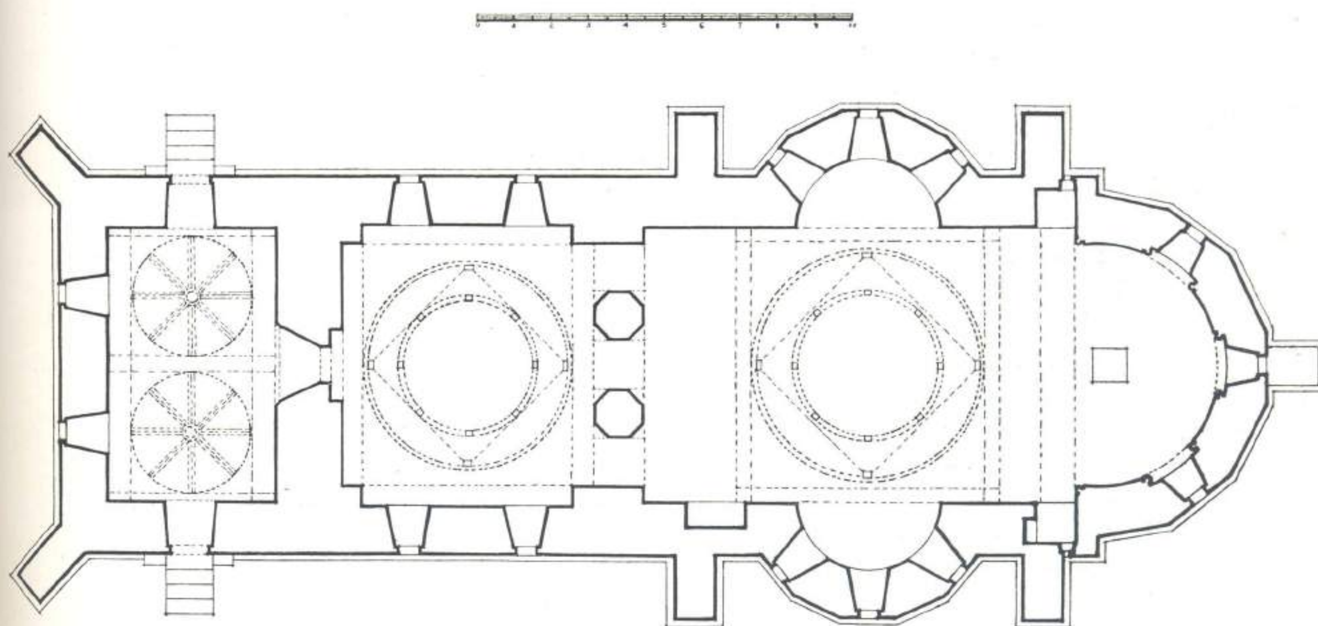

Fig. 201. = Trei Ierarhi-Iaşi. Plan (cl. C. M. I.) (rel. Prof. Emilian înainte de restaurare)

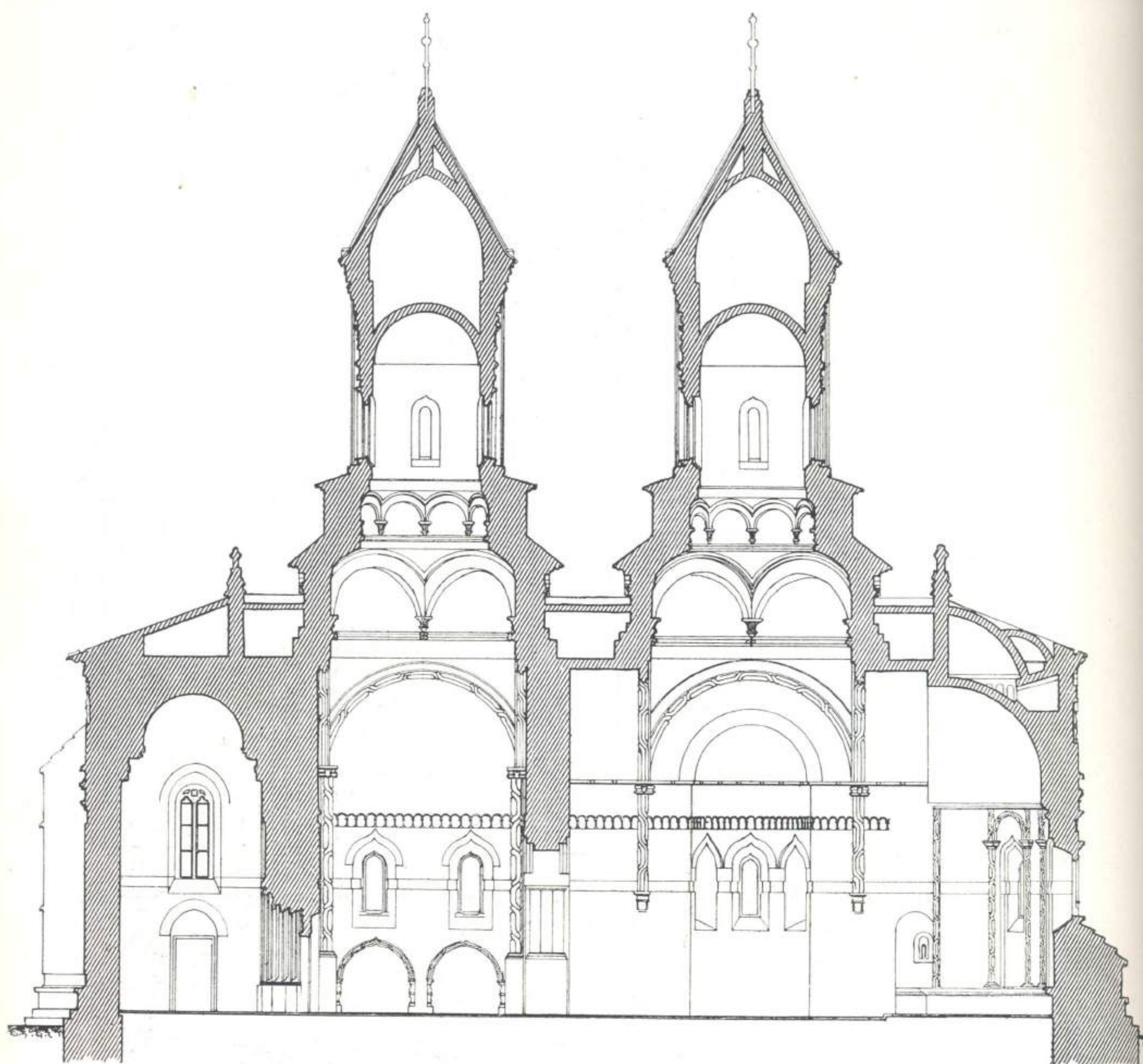

Fig. 202. — Trei Ierarhi-Iași. Secțiunea longitudinală (după restaurarea lui Lecompte du Nouy)

principiu cu totul diferit. Sunt ornamente gravate în adânc și din stilul Renașterii sau mai bine zis, din barocul occidental.

La Trei Ierarhi, împodobirea e pur ornamentație de suprafață ; acoperă toată clădirea în întregime. La Argeș, ca și în Armenia și în Georgia, ornamentația, — cu toate că acoperă des suprafețe mari și este, câteodată, lipsită de scară în raport cu clădirea — se leagă de o compoziție în relație cu diferitele membre arhitectonice ale clădirii. Aceasta nu este cazul la Trei Ierarhi ; vestmântul ornamental e continuu și ceeace determină și mai mult acest „parti" este pe lângă aurirea și colorarea ornamentelor, și faptul că fiecare asiză este decorată, jur împrejurul clădirii, pentru sine. Altă asiză, alt motiv, dar fără legătură cu arhitectura propriu zisă.

Numai la turle, principiul e altul și derivat dela Dragomirna, adică ornamentația este discontinuă. Numai pe montanți și arhivoltele firidelor există continuitate, restul e împodobit prin discuri, așezate izolat și dispuse tot ca la Dragomirna.

Și cele două rânduri de firide de sub strașină au un rol de decorare arhitecturală ca și brâul, dar toată suprafața corpului clădirei este pur ornament de suprafață.

Fig. 203. — Trei Ierarhi-Iaşi. Vedere din spre Nord Est înainte de restaurare

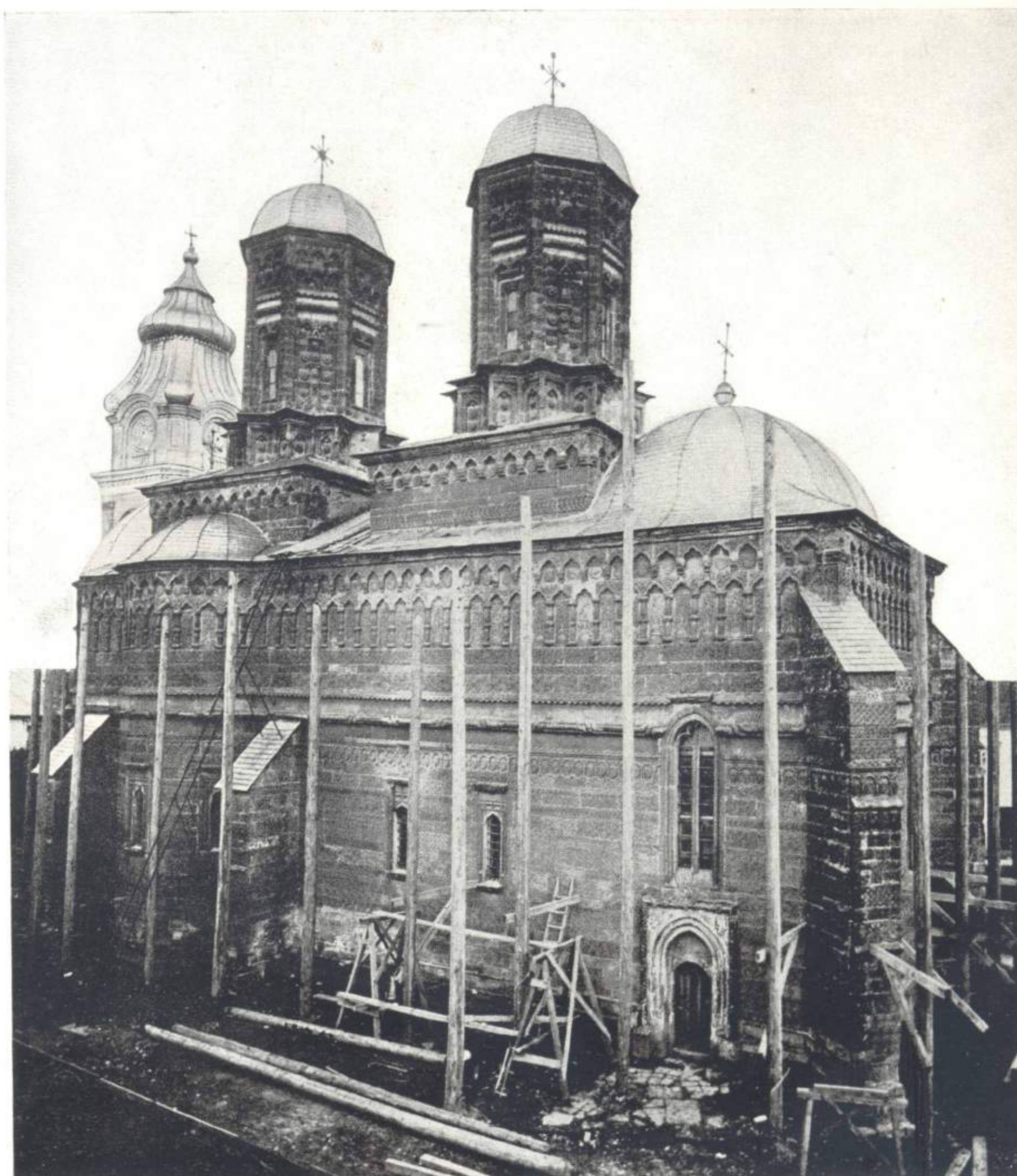

Fig. 204. — Trei Ierarhi-Iaşi. Vedere dinspre Nord Vest (înainte de restaurare)

Motivele prezintă, în general un alt caracter ca la Argeş precum şi ca la majoritatea celor armene sau georgiene. Totuşi tot acolo regăsim prototipele lor şi mai special în Georgia, la Caben de pildă, la Achtala, Safara, Betania, Manglis [1]).

Tot în aceeaş ordine de idei, se pot semnala cruciuliţele împletite care se văd pe pereţii interiori ai pridvorului printre zăbrelele ce alcătuesc fondul împodobirii şi pe care le regăsim pe una din benzile ornamentale exterioare. Stilul lor este înrudit cu unele cruciuliţe georgiene ce le vedem la Dsegi, Amaghu, Mtzchet, etc.

Vom nota şi înrudirea lor — ca compoziţie — cu cruciuliţele ce împodobesc chenarele ferestrelor bisericii muntene din Goleşti zidită la 1646, adică numai cu şapte ani după Trei Ierarhi. Această înrudire se referă la desenul lor, căci cioplirea este alta. La Trei Ierarhi e tratată

[1]) Cf. G. Balş, *Influences arméniennes et géorgiennes sur l'architecture roumaine*, pag. 16.

Fig. 205. — Trei Ierarhi-Iaşi. Vedere după restaurare.

prin planuri înclinate după modul bizantin, pe când la Goleşti profilul cruciuliţelor este bombat — mai conform cu principiile georgiene.

In general putem spune că motivele de ornamentaţie dela Trei Ierarhi, sunt mai simple, nu prezintă atâtea îndoituri şi înflorituri capricioase ca la Argeş, bunioară ; sunt mai mult — în marea majoritate a lor — variaţiuni brodate pe o reţea de simple zigzaguri, pătrate, diagonale, etc. Din treizeci de zone ornamentale, dela baza pătrată a turlelor până jos, nouăsprezece sunt pe acest principiu, precum şi mai multe motive la turle. Tot astfel decoraţia interioară a pridvorului. Este deci o împodobire mai puţin animată, mai rece, mai puţin artistică.

*

Lecomte du Nouy [1]) a notat mai multe semne lapidare găsite pe pietrele bisericii. Unele sunt simple însemnări de lucru, iar unele par într'adevăr să fie semne de bresle, ceeace în plin veac al XVII-lea ar constitui un fapt interesant.

Goticul ce-l mai vedem la atâtea elemente ale clădirii nu mai este însă pur, cu toată buna execuţie a lucrului, dar provine din buna copiere a unor modele încă existente şi nu mai face parte din nici o tradiţie vie. (fig. 791, 794, 813, 914).

Sub toate aceste înrâuriri diverse care le găsim la Trei Ierarhi, această biserică ne apare ca mult mai puţin originală de cât s'ar putea crede la prima vedere şi, mai cu seamă, ea apare ca un monument mult mai puţin interesant de cât alte mult mai modeste, de oarece nu reprezintă un factor de evoluţie în arhitectura moldovenească, nu reprezintă un monument care să fi introdus principii adaptabile. Această bro-

[1]) Cf. pag. 510.

Fig. 206. — Trei Ierarhi-Iaşi. Vedere interioară.

derie, această horbotă de piatră, datorită somptuozităţii unui domn bogat şi trufaş, nu putea face şcoală într'o ţară în condiţiile Moldovei şi nu era potrivită spiritului de care dăduseră dovezi până acuma constructorii moldoveni.

De aceea, numai două monumente au căutat să se inspire din Trei Ierarhi ; cel dintâi este Cetăţuia — tot ctitoria unui domnitor de neam străin — de altmintrelea mai modest — cu mai puţine pretenţii — dar poate cu atâta mai reuşit şi mai potrivit ţării.

Al doilea este — într'o măsură mai mică şi mai îndepărtată, — reconstrucţia Putnei.

Arhitectul bisericii Trei Ierarhi după unii, ar fi tot acest Enache din Constantinopol, care a fost înmormântat la Sf. Sava [1]) şi care, după Paul de Alep, a fost „arhitectul de curte al Beilor Moldoveni". D-l Al. Lapedatu spune că era Armean din Constantinopol [2]).

Lui trebue să se atribue, probabil, introducerea atâtor elemente de împodobire de înrâurire orientală. Dar, am văzut că multe alte influenţe şi-au făcut loc. Observăm deci şi aici acelaş fenomen, des întâlnit în Moldova, al conlucrării evidente a mai multor meşteri de origini diferite ; şi aici meşterul străin nu schimbă planul pământean şi acţiunea lui se reduce la

[1]) Cf. N. Bogdan, *Iaşi*, pag. 209.

[2]) A. Lapedatu, *Sf. Nicolae Domnesc şi Trei Ierarhi*, pag. 31.

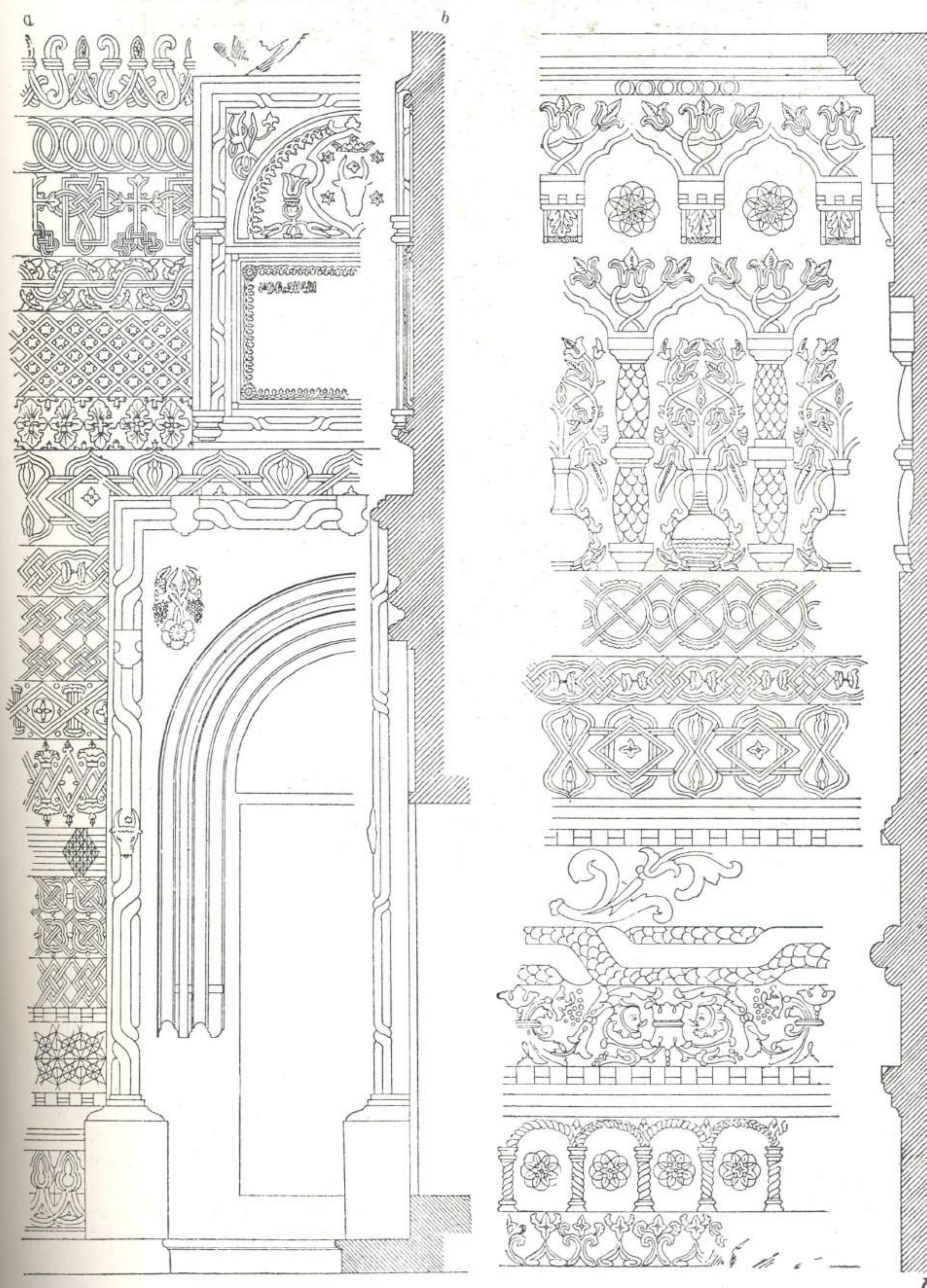

Fig. 207. Trei Ierarhi-Iaşi. Ornamentaţia exterioară (înainte de restaurare)

(după Emilian)

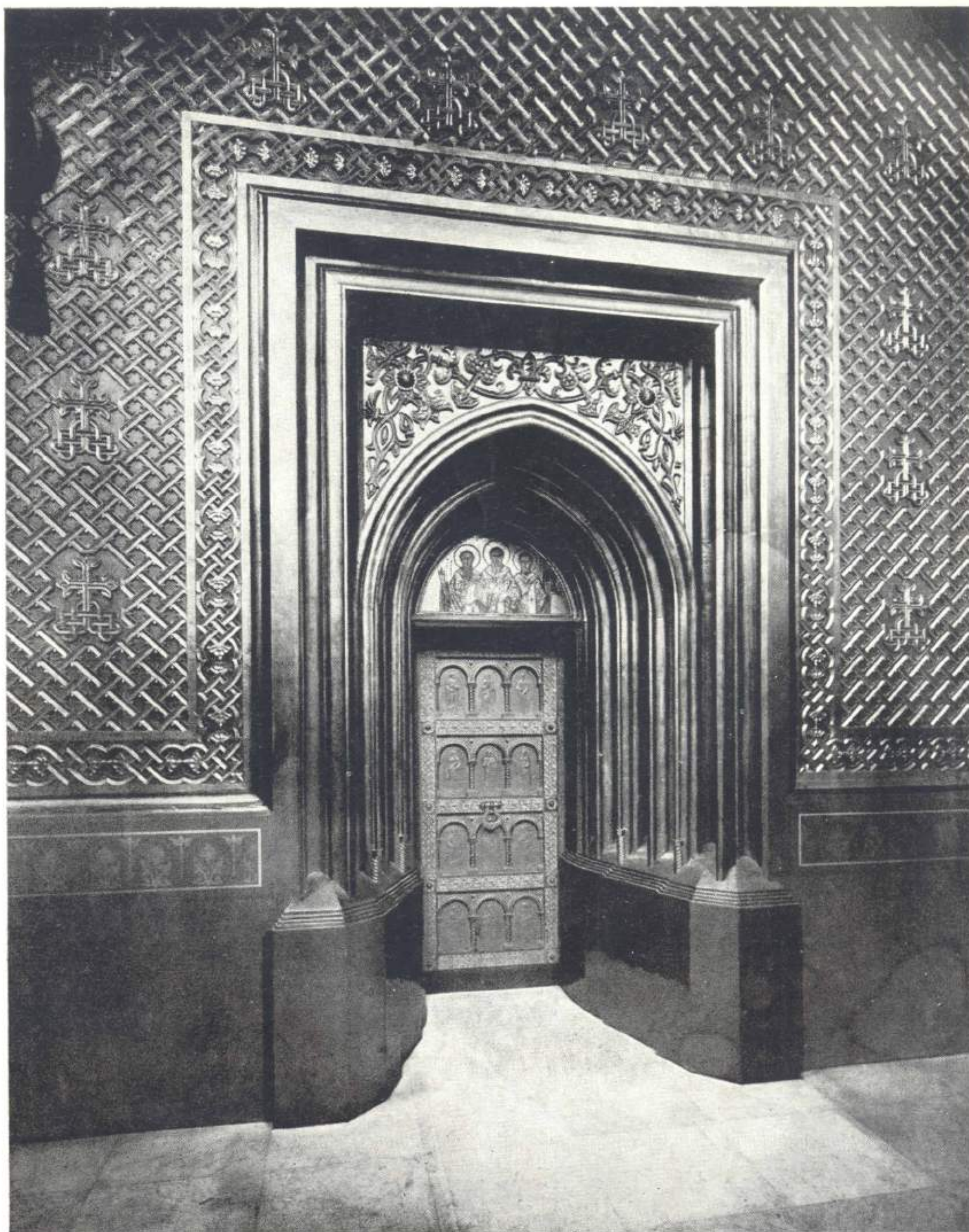

Fig. 208. — Trei Ierarhi-Iaşi. Intrarea în pronaos

adaptare şi la introducere de elemente secundare.

Se ştie că dela început ornamentele faţadei au fost poleite, iar interiorul zugrăvit de către zugravii trimeşi de la Moscova — după cererea lui Vasile Lupu. Toată această pictură, descrisă de Paul de Alep, a dispărut. Inainte chiar de restaurarea lui Lecomte du Nouy, era înlocuită, sau în parte acoperită, de o pictură mai recentă cu inscripţii greceşti. Acest lucru se poate vedea din releveul extrem de detaliat al Profesorului Emilian, releveu ce se păstrează la comisiunea monumentelor istorice.

O parte din frescile ce existau la restaurare au fost scoase şi depuse în biserica Sf. Gheorghe; dar printre ele se găsesc unele bucăţi de o altă factură şi care ar putea — poate — să facă parte dintr'o pictură mai veche.

In pronaos se găsesc în zidurile de miază-zi şi

miază-noapte, firidele cu mormintele Doamnei Tudoşca şi ale celor trei fii ai ei morţi înainte de zidirea bisericii, iar pe peretele Sud al naosului e firida mare cu moaştele Sfintei Paraschiva, unde se găseşte o lungă inscripţie care dă un istoric al acestor moaşte [1]).

La intrarea în biserică, deasupra uşii de miazăzi, este pisania bisericii, cu marca ţării deasupra [2]) :

„Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvârşirea Sf. Duh, eu robul stăpânului Domnului Dumnezeului şi Mântuitorului nostru Isus Hristos şi închinător al Treimii Io Vasilie Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domn al Ţării Moldovei şi cu Doamna noastră Teodosca şi cu de Dumnezeu dăruiţi vlăstari Ioan Voevod şi Maria şi Ruxanda, am zidit această sfântă rugă întru numele celor trei sfinţi Vasilie cel Mare, Grigorie Bogoslovul, Ioan Gură de Aur şi a sfinţit-o arhiepiscopul Varlaam la 7147 (1639) Mai în 6."

*

Discuţiunile pasionate ce au avut loc în privinţa exactităţii sau neexactităţii cu care Lecomte du Nouy a restaurat biserica Trei Ierarhi, vor face poate interesant să se examineze care sunt modificările ce le-a adus.

Pentru această comparare între ceeace este acuma şi ceeace a fost, ne putem servi de fotografiile ce au fost făcute în ajunul lucrărilor de restaurare, pe lângă cele câteva vederi care mai există, desenul lui Rey, des reprodus, precum şi litografiile lui Satmary, dar mai cu seamă de releveul arhitectului Emilian care este o capo-de-operă de conştiinciozitate şi de migăloasă muncă, în care putem avea cea mai desăvârşită încredere.

Iată diferenţele ce se observă între releveul d-lui Emilian şi construcţia actuală.

A. In interior :

Bolţile pridvorului erau mult mai înalte ca acuma, cam cu patru metri, ceeace implică şi o notabilă schimbare. Arhivolta deasupra ferestrelor Nord nu era reintrată sau dacă a fost, nu se vede arătată, fiind acoperită cu tencuială.

La turle, cercurile de bază nu erau însemnate ca acuma printr'o mică cornişă.

Ferestrele turlelor erau în acoladă.

In naos nu existau cornişe la înălţimea capitelelor de cât în curbura absidelor N. şi S.; ferestrele erau fără arhivolte reintrate. Erau numai două întorsături ale torsadei colonetelor în loc de trei ca acuma ; aceste colonete coborîndu-se acuma mai jos ca înainte. Arcurile naosului sunt acuma mai înalte ca în vechime.

Consolele ce susţin jos aceste colonete erau cam la acelaş nivel ca partea inferioară a ferestrelor, ceeace nu mai este acuma cazul ; sunt actualmente sensibil mai sus.

Erau două arcuri între naos şi semisfera altarului ; acuma e unul singur ; cel mai estic din aceste două arcuri recădea pe o mică cornişă cu un scut, ce nu se mai vede azi.

Era în altar o bancă dealungul zidului ; acuma nu mai e. Se vede în schimb o mică cornişă care se continuă în tot altarul.

B. In afară :

Contrafortul altarului este acuma acoperit ca şi celelalte cu dale petrecute ceeace nu era, iar jos e numai o eşitură la soclu în loc de vechiul profil. Cornişele resalitelor contraforturilor nu aveau profilul de acuma.

Contraforturile de la colţurile Vest se opresc acuma mai jos, cam cu 1.20 m., suprimându-se mai bine de două asize de ornamente, punându-se dale care nu erau şi modificând colţul clădirii deasupra contrafortului. S'a adăogat o nişă mare şi deasupra o jumătate de nişă mică, care este întoarsă peste colţ, schimbându-se astfel „parti"ul decorativ al acestui colţ.

Contraforturile laterale, în schimb, se opresc mai sus; în loc de a se opri sub cornişa-torsadă, se urcă peste ea şi se opresc la nivelul superior al benzii de deasupra.

La soclul bisericii vechiul profil este înlocuit printr'o eşitură.

Profilele cornişelor ale stelelor de bază ale turlelor, ale bazelor pătrate ale corpului bisericii sunt schimbate. La cele două din urmă s'a adaos un rând de denticule, care nu existau.

S'a adăogat deasupra pisaniei o cornişă-lintel ce nu era. Chenarul dinăuntru are întretăieri gotice la colţuri ce nu se vedeau.

La baza turlelor, ultima asiză de jos cu rozete reese în relief, ceeace nu era.

La bazele pătrate ale turlelor este o asiză fără ornamente ce nu se vedea înainte — căci înve-

[1]) N. Iorga, *Inscripţii*, II, pag. 150 şi Melchisedec, p. 171.
[2]) N. Iorga, *ibid.*, II, pag. 149.

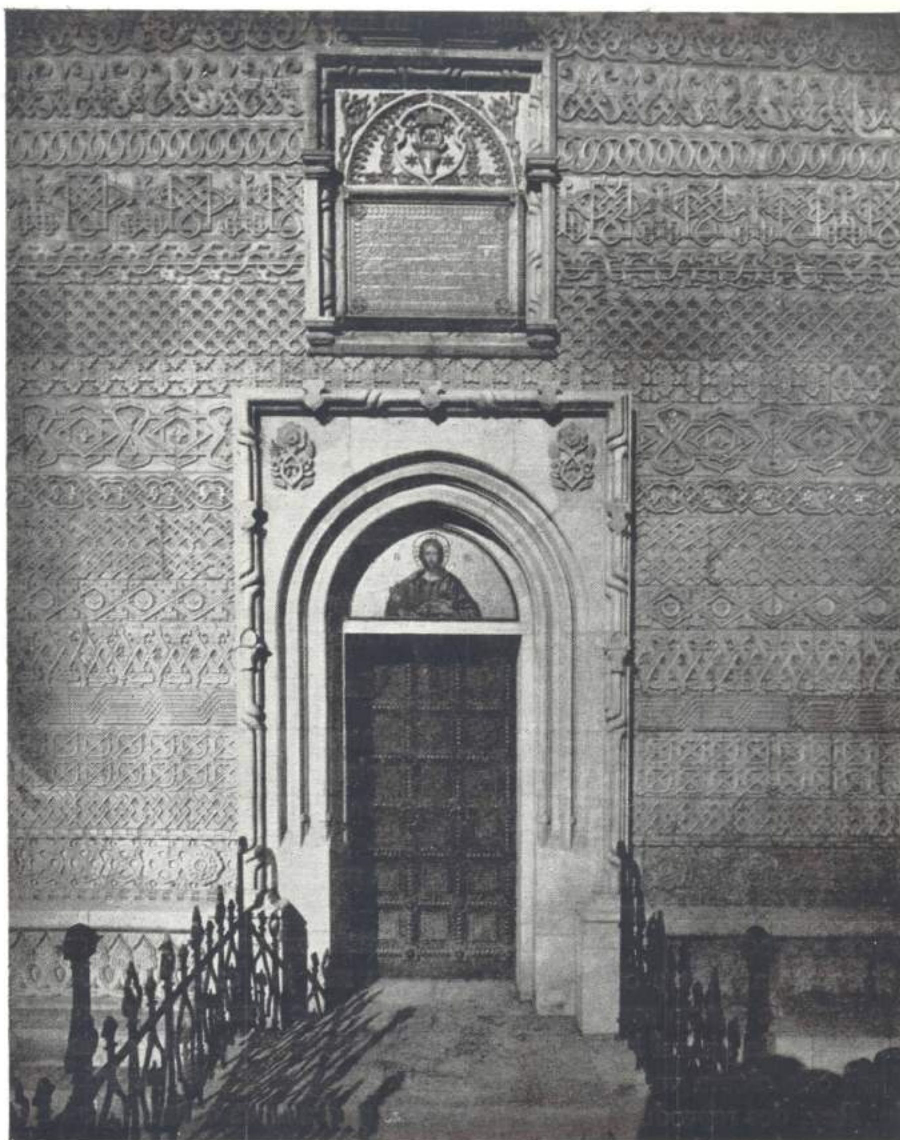

Fig. 209. — Trei Ierarhi-Iaşi. Intrarea în pridvor

litoarea începea mai sus. Prin faptul ridicării mai sus a contraforturilor laterale s'au adăogat rânduri de ornamente ce nu existau.

O modificare foarte însemnată care schimbă înfăţişarea turlelor este înălţarea lor. Inainte ele se opreau la nivelul părţii superioare a unghiurilor formate acuma de torsadele la întoarcerea lor de la verticală la orizontală : era acolo o cornişă cu un profil simplu, iar nu o torsadă. Tot ce vine mai sus e adăogat, adică un bandou drept, un rând de firide mici ornate şi o cornişă cu un profil bogat.

In fine învelitoarea turlelor şi a bisericii e absolut schimbată, după alte principii, în contradicţie cu cele vechi. Ce spunem se referă la formele ce erau înainte de restaurare, dar e cert că aceste forme erau cele vechi de oarece Cetăţuia care copiază Trei Ierarhi, le-a avut la fel, precum se vede din tabloul votiv original ce mai există încă acuma.

Toată silueta, toată înfăţişarea bisericii este astfel schimbată.

Din această pricină, baza pătrată a turlei naosului se vede lateral în întregime, pe când înainte, curbura semisferică a cupolei absidelor se urca până sub rândul de firide.

Fotografiile ce le avem dinainte de restaurare şi releveul d-lui Emilian nedând toate vederile, nu se pot deocamdată face alte constatări de deosebiri.

E probabil, fiind dată sculptura pietrei pe laturile contraforturilor şi pe zidul corpului bisericii de deasupra, care nu lasă loc pentru o co-

pertină de piatră, că aceste contraforturi erau acoperite tot cu plumb, ca şi restul acoperişului.

In fine, din descripţia monumentului ce o face Paul de Alep — (biserica era gata de puţin timp) se vede că şi pridvorul era zugrăvit în interior. Paul de Alep ne enumără subiectele reprezentate.

Dar sub tencuială acest pridvor era decorat cu o ornamentaţie geometrică în relief de aceeaşi natură ca cea exterioară, şi care a fost pusă în evidenţă de restaurare.

Este deci şi aici o schimbare notabilă de principiu. Pentru zugrav, pridvorul — prin faptul zugrăvirii lui, era considerat ca un interior, pe când după concepţia arhitectului devine un exterior.

Restauratorul a menţinut aici concepţia primitivă.

Prin consideraţiunile de mai sus n'am de gând să fac o aspră critică a restaurării bisericii Trei Ierarhi.

Nu trebue uitat că ideile, în asemenea materie erau altele în vremea când Lecomte du Nouy şi-a început cariera şi că — cu toate că putem deplânge unele rezultate ale acestor idei de atuncea — nu trebue să fim prea severi aici la Trei Ierarhi, mai cu seamă că execuţia restaurării — ca lucru — s'a făcut cu o conştiinciozitate şi o artă desăvârşită.

Din comparaţia de mai sus, pe lângă cele ce se pot face la alte clădiri restaurate de Lecomte du Nouy, putem însă desprinde evoluţia ce se făcea în ideile lui şi care — lucru surprinzător — mergea în contra evoluţiunii ideilor ce se făcea în general în această vreme.

La Argeş schimbările aduse de Lecomte du Nouy clădirii sunt minime şi chiar în privinţa zugrăvelii, dacă a scos pe cea veche toată, cea nouă, în ulei, caută în multe părţi să reproducă e cea primitivă.

La Trei Ierarhi restauratorul şi-a permis deja himbări mult mai importante, din care cea i gravă este modificarea turlelor şi a înveliilor.

Asemenea, în privinţa picturilor interioare luat modelele după zugrăveala dela Argeş, ce este un anachronism.

upă Trei Ierarhi a urmat refacerea şi mai i a Sf-tului Nicolae Domnesc din Iaşi şi ârziu, în fine, completa refacere a Sf-tului rie din Craiova şi a Mitropoliei din Târe, unde a dărâmat clădirile ce le găsise, pentru a zidi altele nerespectând nu numai ce evoluţia clădirii, în cursul vremurilor, c sfinţise, dar schimbând şi ce era dela început.

BISERICA MĂNĂSTIRII AGAPI.

Această biserică a fost zidită în 1642—4 precum arată pisania aşezată deasupra intrări de miază-zi :

„In numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh, eată deci eu robul lui Dumnezeu Gavril Hatmanul şi Kneaghina lui Liliana făcut-am şi am zidit această mănăstire Agapia din nou. nou zidită în zilele evseviosului şi de Christos iubitoriului Domnului nostru Ioan Vasilie Voevod. Şi s'a început a se zidi în 7150 (1642) Iu. 16 şi s'a săvârşit în anul 7152 Sept. 3 (1644). Şi s'a sfinţit în anul 7155 Sept. 12 zile (1647)" [1]).

Precum se vede din planul şi din secţiunea longitudinală ce redăm, biserica a suferit multe transformări.

E probabil că şi aici a existat un zid între naos şi pronaos, fie cu o singură deschidere, fie cu trei arcuri.

Intre pronaos şi pridvor, zidul de asemenea a fost desfiinţat şi înlocuit prin arcaturi pe stâlpi. In fine un al doilea pridvor a fost adăogat în faţa celui de la început.

S'a mai construit pe părţile de miază-zi şi miază-noapte câte o anexă în dreapta şi în stânga absidei cele mari.

O particularitate a planului este extraordinara grozime a zidurilor sânurilor laterale care, după cum arată în afară, ar putea să fie mult mai pronunţate în interior de cât sunt.

Faţadele, de asemenea, au fost mult schimbate, împodobindu-se cu arcaturi falşe ornamentate şi cu pilaştri oarecum clasici. Despre aceste lucrări, pomeneşte inscripţia din 1823, aşezată deasupra uşii dela Nord.

Din construcţia cea veche se păstrează încă profilul soclului care aminteşte profilele gotice şi construcţia turlei octogonală cu un dublu rând de firide geminate, cu patru ferestre în axă şi patru contraforturi mici în diagonale, adică tipul clasic al turlelor moldoveneşti din a doua jumătate a veacului al XVI-lea şi din veacul al XVII-lea. [2]). (fig. 828).

---

[1]) Melchisedec, *Notiţe*, pag. 29.

[2]) Cf. Pr. Dărângă, *Istoria Sf. Mănăstiri Agapia*.

Fig. 210. — Agapia. Secția longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. O. Kania)

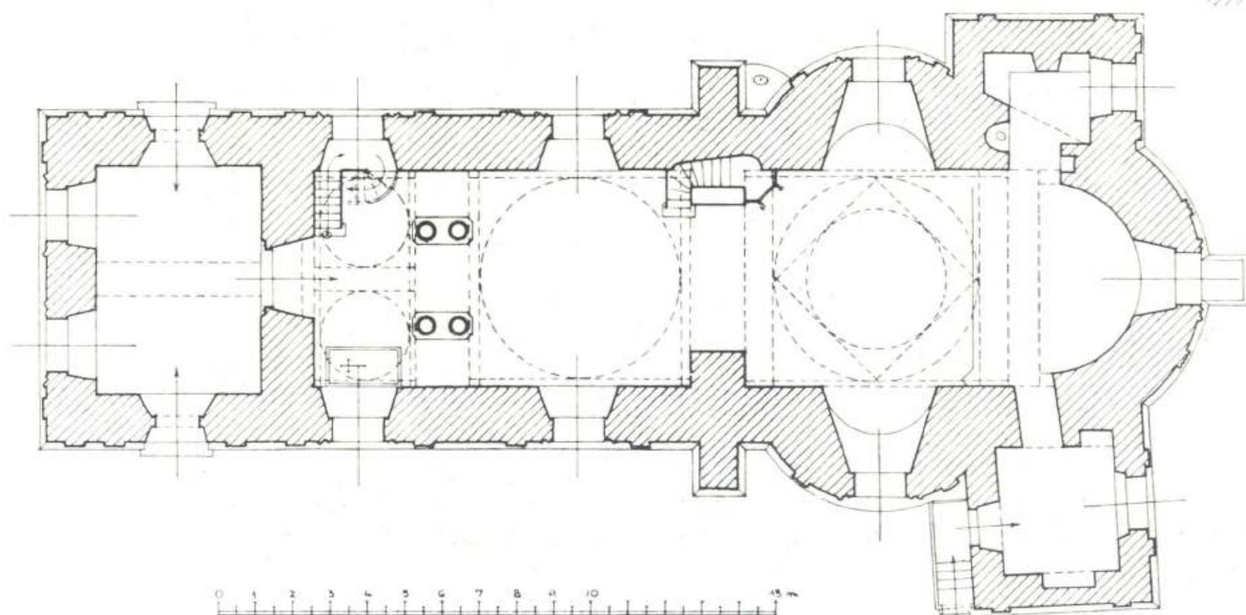

Fig. 211. — Agapia. Plan (cl. C. M. I.) (rel. O. Kania)

Fig. 212. — Agapia. Vedere (cl. C. M. I.) (fot. A. C.)

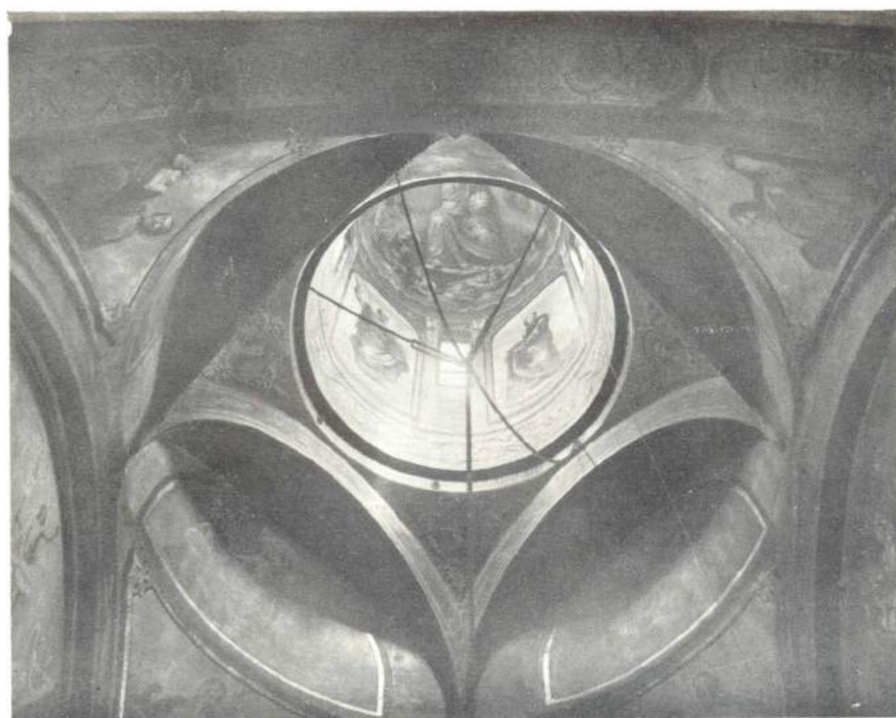

Fig. 213. — Agapia. Bolta naosului (cl. C. M. I.) (fot. A. C.)

Fig. 214. — Agapia. Pisania

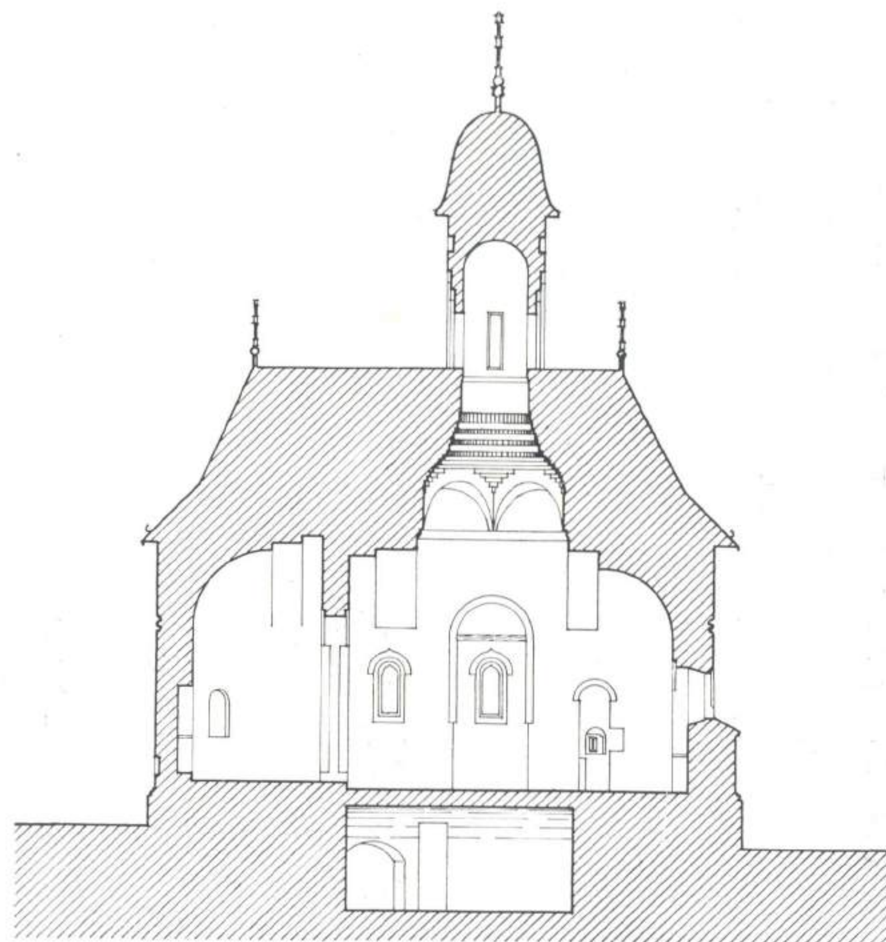

Fig. 215. Sf. Ioan Botezătorul. Secţiunea longitudinală. (cl. C. M. I.) (rel. O. Kania)

SF. IOAN BOTEZĂTORUL DIN SUCEAVĂ

Această bisericuţă a fost zidită la 1643 de către Vasile Lupu ca să fie paraclisul palatului domnesc [1]. Prezintă mai multe particularităţi ce o fac deosebit de interesantă. In primul rând, are, sub o parte din întinderea sa, un subsol — ca un fel de pivniţă — cu o intrare pe sub turnul-clopotniţă aşezat la nordul bisericii.

Utilitatea sau scopul acestei pivniţe nu reese din nici un detaliu. E prea mic şi fără anexele necesare pentru a fi o biserică inferioară ca la Pângăraţi [2]. Poate să fi fost un osuar, dar nimic nu ne îndreptăţeşte s'o afirmăm.

Al doilea punct demn de însemnat este forma poligonală a pridvorului, sau a pronaosului, mai curând. Din această cauză există o oarecare asemănare între Sf. Ioan Botezătorul şi bisericuţa din Dragomirna, destul de vecină, unde pridvorul poligonal este însă deschis, pe când la Suceava e închis. Poligonul are un vârf în axă — dispoziţie foarte rară, dar care există şi la altarul bisericii din Lujeni şi la Bozieni.

Ca la Dragomirna, absida altarului e semicirculară înăuntru şi în afară.

In loc de perete de separaţie avem două coloane octogonale care suportă trei arcuri între naos şi pronaos; două adâncituri în pereţii Nord şi Sud, ţin loc de abside laterale.

Toate arcurile au arhivoltele lor reintrate în planul zidului (afară de cele ale pronaosului); sunt şi unele în acoladă.

Turla arată o construcţie destul de particulară. După obişnuita reducere prin cele patru arcuri piezişe, vin patru rânduri de cercuri de cărămizi în zimţi, fiecare înaintând spre interior faţă de cel inferior, încât diametrul turlei este mult mai redus de cât de obiceiu. Se poate face — în această privinţă — o comparaţie cu turla bisericii Sf. Nicolae din acelaş oraş.

In faţadă găsim, deasupra soclului, un rând de caneluri formate din cărămizi aşezate pieziş, dar numai de vreo 0.40 m. înălţime, nu aşa înalte ca la cele dela Aroneanu, Nicoriţă, Sf. Ioan din Siret şi Maica Domnului din Iţcanii vechi.

Firide relativ înalte împodobesc registrul inferior, iar cel de sus e compus dintr'o friză de mici ocniţe. Brâul ce le separă este tencuit şi arată o formă simplă fără rânduri de cărămizi în zimţi.

[1]) Kozak, *Inschriften*, pag. 143.

[2]) *Bisericile Moldoveneşti din veacul al XVI-lea*, p. 183.

Un singur contrafort, aşezat în axă, sprijineşte absida altarului.

Bazele turlei — cea de jos pătrată şi cea de sus în stea — sunt înecate pe jumătate într'o învelitoare care, de sigur, avea vechea formă moldovenească. Turla însăşi, cam deformată

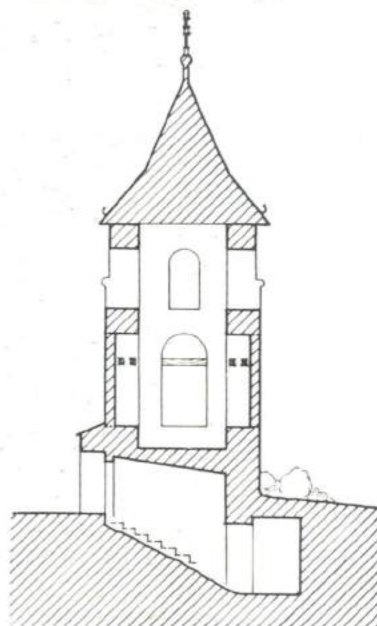

Fig. 216. — Sf. Ioan Botezătorul-Suceava. Secţie verticală prin turn (cl. C. M. I.) (rel. O. Kania)

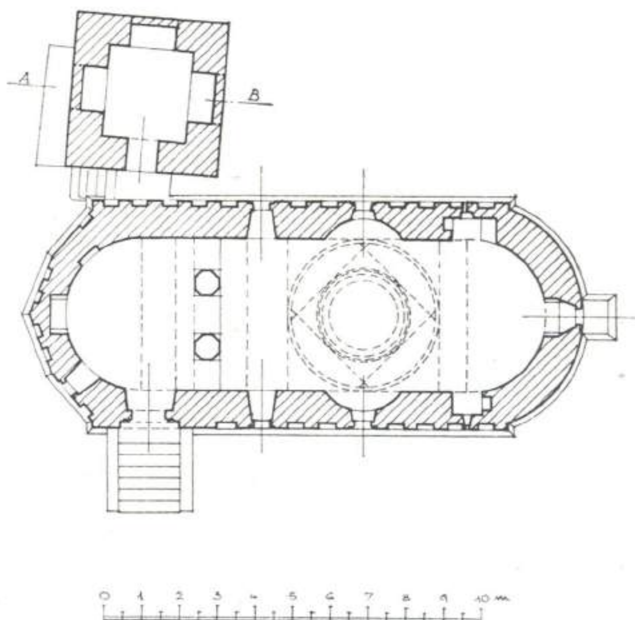

Fig. 217. Sf. Ioan Botezătorul-Suceava. Plan (rel. O. Kania) (cl. C. M. I.)

prin reparaţiuni succesive, e octogonală, având patru ferestre în câte o nişă dublă cu arcade bigeminate, patru contraforturi în diagonale şi un rând de ocniţe sub straşină.

Imediat lângă biserică, aproape lipit de ea, este

Fig. 218. — Sf. Ioan Botezătorul-Suceava. Vedere (cl. C. M. I.)

Fig. 219. — Sf. Ioan Botezătorul-Suceava. Pisania

o clopotniţă, sub care — precum am mai spus — se coboară scara ce duce în subsolul bisericii.

Această intrare are un arc de cărămidă pe al cărui extrados se văd cărămizi aşezate pe lat — după modul bizantin şi muntean. .

Acest arc a fost tencuit şi zugrăvit imitându-se paramentul.

Cărămizile sunt de 28 cm. pe 13 cm. şi 4 până la 5 cm. grosime, iar rosturile sunt între trei şi patru centimetri.

Pisania bisericii este deasupra intrării şi este împodobită cu armele ţării — capul de zimbru cu o coroană deasupra, închis într'un cerc alcătuit de două ramuri înfrunzite.

Inscripţia [1]) sună astfel :

„Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvârşirea Sfântului Duh Io Vasilie Voevod, Domn al Ţării Moldovei a făcut această biserică unde este hramul Naşterii sfântului prooroc şi înainte mergător şi botezător Ioan ; şi s'a săvârşit la anul 7151"=1643.

Profilele uşii şi ale ferestrelor sunt tot gotice, însă deformate şi amestecate cu elemente străine de această artă. (fig. 830).

In interiorul bisericii se găseşte un mic stâlp de piatră, octogonal cu baza pătrată şi care e scobit la partea superioară. E întrebuinţat pentru a ţine aprins jăraticul necesar aprinderii tămâei. Are data de 1481 [2]).

[1]) Kozak, *Inschriften*, pag. 144.

[2]) Cf. fig. 917.

VOVIDENIA (Iaşi)

Biserica cu hramul : Intrarea în Biserică a Maicii Domnului se zice a fi fost zidită înainte de 1645 [3]). Stilul ei o clasează într'adevăr în acest veac. Cele şase contraforturi şi chenarele ferestrelor mici (care au o oarecare asemănare cu acelea ale turnului Golia) o aşează în şirul celor care mai păstrează vechea tradiţie moldovenească, dar bolţile, fără arcuri piezişe — poate refăcute — nu mai sunt după vechiul model. De asemenea ocniţele din faţadă au o înfăţişare orientală, care arată o refacere dintr'o epocă mai târzie — veacul al XVIII-lea.

Absidele laterale dreptunghiulare sunt cele obişnuite din veacul al XVII-lea.

Un brâu încinge toată clădirea.

Ferestrele sunt mărite acuma, pierzându-se vechile chenare ; numai cele două dela apus ne-au rămas. Chenarul uşii de intrare este foarte împodobit, dar stângaciu executat şi arată un moale amestec de stiluri care îl datează din veacul al XVIII-lea.

Şi la Vovidenia, ca la alte biserici, ne putem întreba dacă nu cumva s'a scos într'o vreme mai recentă zidul de despărţire dintre naos şi pronaos.

Arhivoltele arcurilor sunt şi înăuntru şi în afară reintrate în planul zidului.

Cornişa e susţinută de mici console de piatră cu profile simple precum se întâlneşte des în

Fig. 220. — Vovidenia-Iaşi. Vedere (cl. C. M. I.)

[3]) N. Bogdan, *Iaşi*, pag. 227.

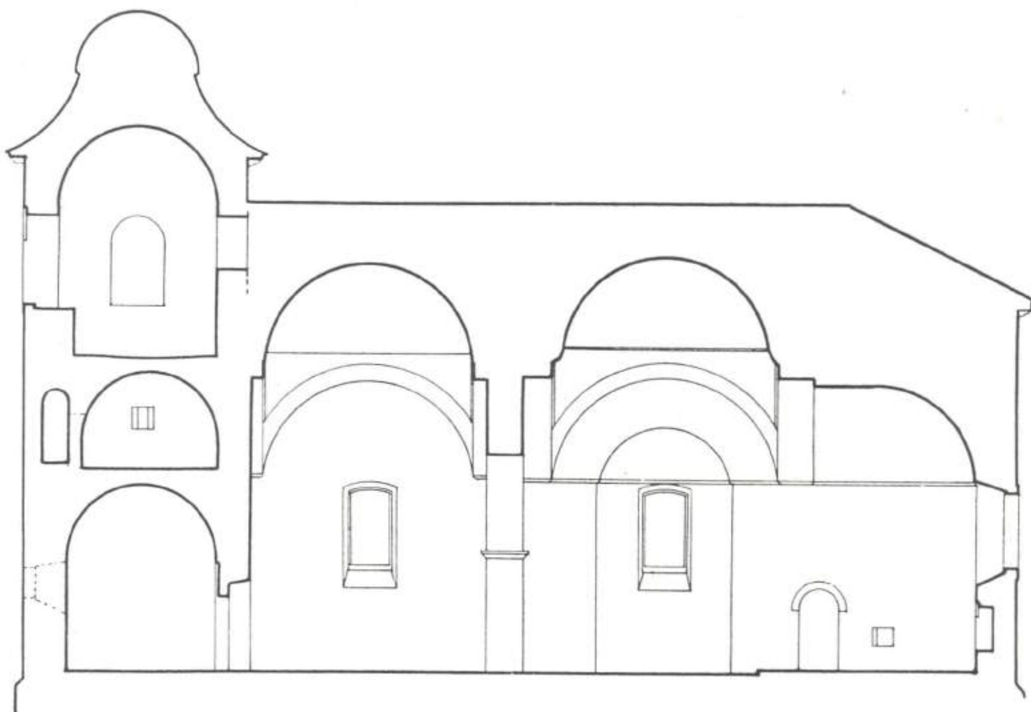

Fig. 221. — Vovidenia-Iași. — Secțiunea longitudinală. (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

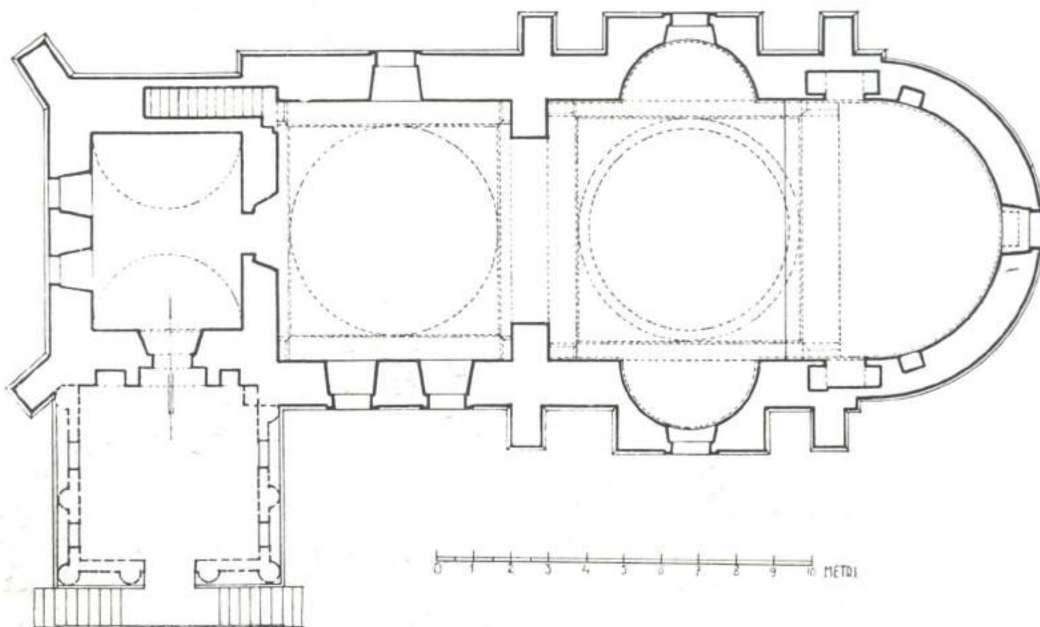

Fig. 222. — Vovidenia-Iași. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

acest veac în Moldova, încă dela Solca.

Nici o pisanie nu ne-a mai rămas. In general silueta bisericii e plăcută și bine proporțională, afară de turnul cam scund și greoi.

SOVEJA (Jud. Putna)

Biserica din Soveja a fost zidită în 1645 de Matei Basarab, precum se știe în semn de împăcare cu Vasile Lupu. Iată ce spune pisania așezată deasupra ușii de intrare din pridvor în biserică :

„Cu ajutorul lui Dumnezeu, cu porunca și cheltuiala prea păcătosului robul lui Dumnezeu Io Matei Basaraba Domn și Voevod a toată Țara Românească și a soției noastre Doamna Elena, s'a ridicat acest dumnezeiesc hram al Nașterii Domnului Dumnezeul și Mântuitorul nostru Isus Hristos, peste hotarul țării noastre și cu aplecarea spre vrerea noastră a prea iubitului frate al nostru Domnul Moldovei Io Va-

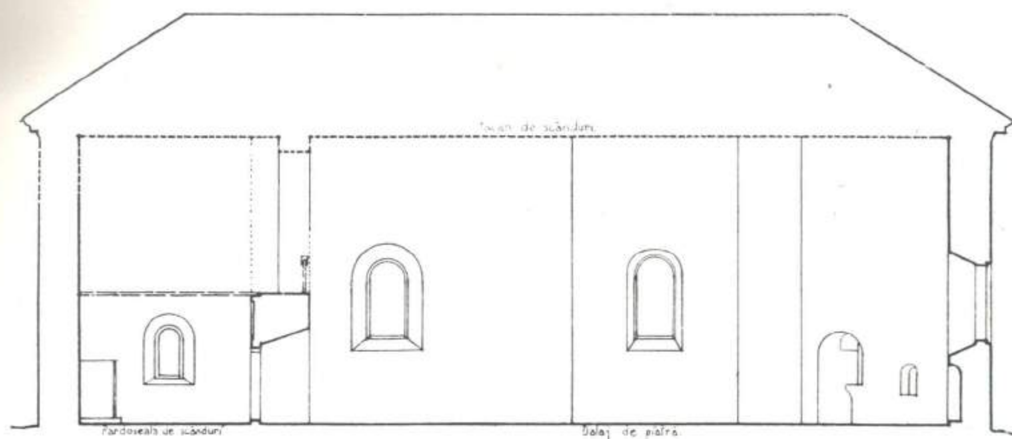

Fig. 223. — Soveja. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

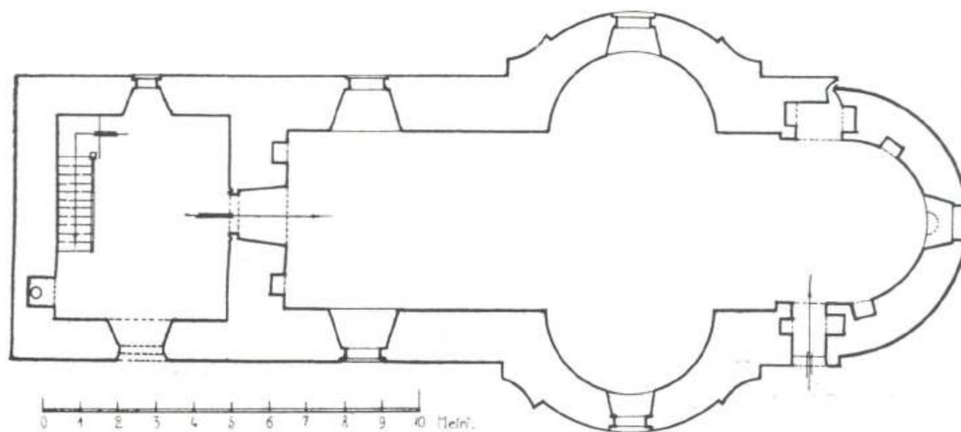

Fig 224. — Soveja. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

Fig. 225. — Soveja Vedere

silie Voevod, în anul dela facerea lumii 7153 (1645)" [1]).

Biserica actuală, fără bolţi şi tăvănită, nu prezintă nimic interesant, încât se pune întrebarea dacă tradiţia arătată de Melchisedec [2]) nu este exactă, adică că biserica s'ar fi stricat de atuncea şi că cea de azi ar fi făcută de egumeni greci păstrând numai inscripţia cea veche şi chenarul uşii ?

Pridvorul este adăogat în chip evident mai târziu.

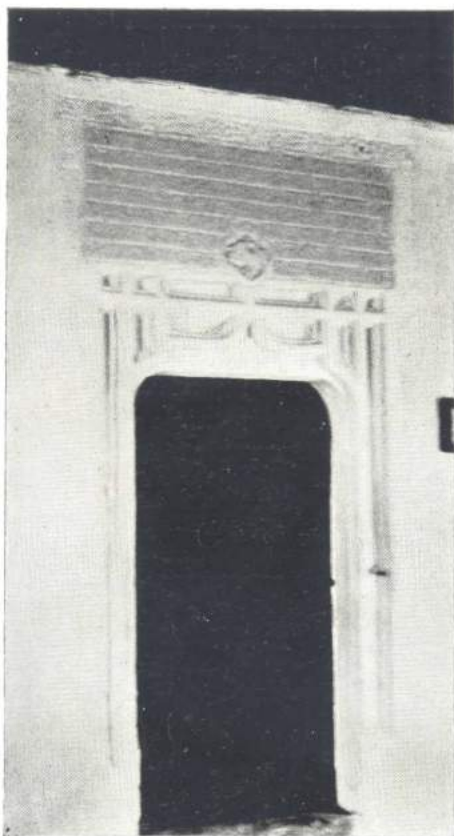

Fig. 226. — Soveja. Uşa de intrare cu pisanie

PRECISTA (Galaţi)

Data exactă a zidirii ei nu este cunoscută, nerămânând nici o pisanie, dar trebue să fie imediat înainte de 1647, anul în care ctitorii, negustori din Brăila şi din Galaţi, o închină mănăstirii Vatoped, către care era închinată şi mica biserică de vălătuci ce fiinţa pe acelaş loc, construită fiind de tatăl unuia dintre ctitorii cei noi.

Paul de Alep a vizitat-o în 1653 şi o descrie ca fiind cea mai frumoasă şi impunătoare biserică din Galaţi. Se pare că atunci a avut o turlă mai mult ca acuma.

Biserica prezintă mai multe particularităţi ce o deosebesc de celelalte din această vreme.

Turla Pantocratorului este aşezată pe pătratul arcurilor mari ale naosului prin intermediarul a cinci arcuri aşezate într'un pentagon aproape regulat dar neaxat în raport cu axa bisericii. Această dispoziţie a acestor cinci arcuri se apropie, ca spirit, mai mult de arcurile Goliei decât de arcurile diagonale specific moldoveneşti.

Arcul de despărţire dintre naos şi pronaos este azi deschis. In bolta pronaosului şi în pendentivi se văd destul de numeroase oale de rezonanţă.

Turnul de peste pridvor, în axa bisericii, este desaxat în faţada Vest, de oarece zidul Nord al clădirii este îngroşat cu aproape un metru pentru a face loc scării ce, din pronaos, se urcă la etajele turnului şi la spaţiul de deasupra bolţilor, unde există un fel de drum de pază (chemin de ronde) cu o serie de metereze (meurtrières) jur împrejurul bisericii, care este astfel fortificată.

Această dispoziţie, poate imitată după bisericile săseşti din Ardeal, este foarte rară în Moldova, unde, afară de Toporăuţi şi de Sf. Ioan Botezătorul din Iaşi, construită cam cincisprezece ani mai de vreme, nu cunoaştem alte exemple.

Partea de deasupra altarului şi de lângă turla Pantocratorului este acoperită printr'o a doua boltă ; a existat poate şi deasupra pronaosului o asemenea boltire, constituind această a treia cupolă despre care vorbeşte Paul de Alep, ceeace ar aminti, oarecum, dispoziţia dela Golia. Şi turnul de apus, octogonal, are la catul superior patru ferestre în axe şi patru „meurtrières" în diagonale.

Şi faţada prezintă caractere care deosebesc această biserică de celelalte biserici moldoveneşti din această vreme.

Un brâu, acuma acoperit de olane, împarte faţade în două registre ; cel inferior este construit din arcade în „budin" duble, ca cele munteneşti ; unele din aceste arcade lipsesc, suprimate — poate — la vreo refacere. Din acest punct de vedere există o înrudire cu Sf. Gheorghe, căruia Precista a putut servi de model. Originea munteană a unora dintre ctitori, poate explica prezenţa acestor arcaturi — care nu par a se lega cu cele de un caracter apropiat ce le găsim în Moldova la sfârşitul veacului al XVI-lea

[1]) Iorga, *Inscripţii*, I. pag. 24.

[2]) Melchisedec, *Notiţe*, pag. 95.

Fig. 227. — Precista-Galaţi. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

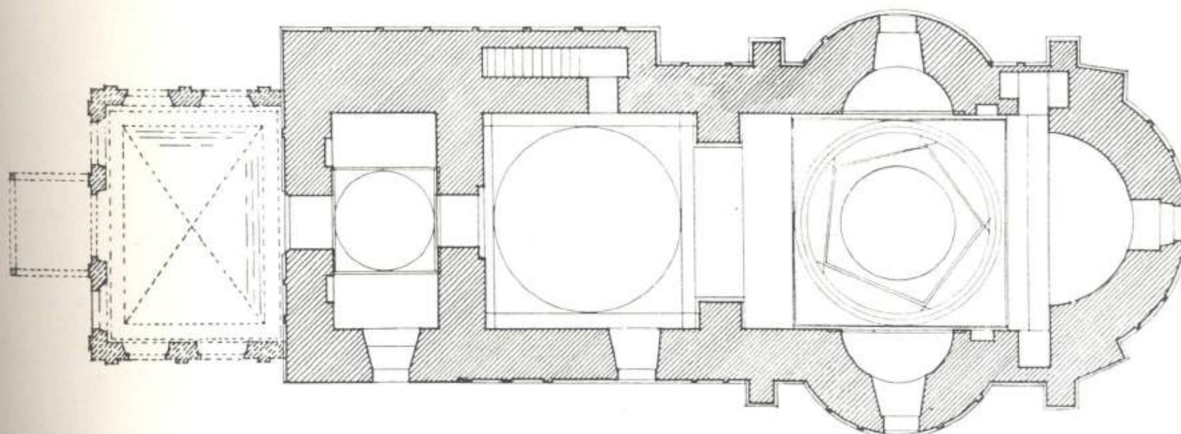

Fig. 228. — Precista-Galaţi. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

(Aroneanu) și la începutul veacului al XVII-lea. (Sf. Ioan din Siret, Maica Domnului din Ițcanii vechi, Nicorița din Iași). Deasupra brâului, arcaturile sunt compuse din ocnițe cu arhivoltele reintrate în planul zidului ca la Sf. Gheorghe și la multe biserici din această vreme, și moldovenești și muntenești. Actualmente sunt în parte rezidite ceeace le deformează aspectul. Deasupra lor se văd subțirile deschizături ale meterezelor.

Pe partea de miază-zi ,o fereastră, ce se vede săpată la o vreme mai recentă în grosimea zidului, tae brâul în dreptul pronaosului — probabil cam întunecos înainte de această modificare.

Din cornișa primitivă nu se mai vede de cât o parte, pe latura de miază-zi, sub turnul de apus, Sunt trei rânduri de cărămizi în zimți, separate prin rânduri așezate pe lat. Restul cornișei este tencuit cu un profil refăcut.

Bazele turlelor sunt alcătuite de câte două masive pătrate, greoaie, care suportă turla propriu zisă, octogonală.

Fațada acestor turle este refăcută prin tencueli cu pretenții clasice, dar bazele își mai păs-

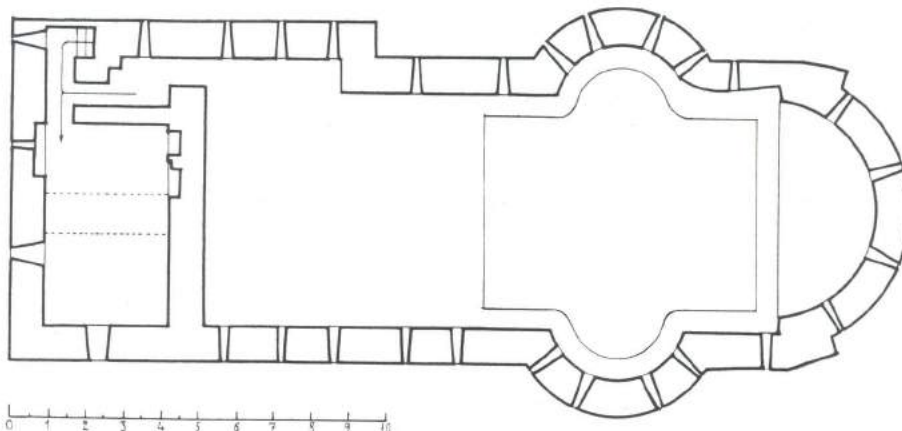

Fig. 229. — Precista-Galați. Planul podului (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

Fig. 230. — Precista-Galați. Vedere Nord (cl. C. M. I.)

Fig. 231. — Precista-Galați. Vedere Vest (cl. C. M. I.)

trează împodobirea lor de ocniţe de forme variate. La turnul de Vest sunt arcaturi trilobate de un aspect mai oriental la soclul inferior, iar mai sus sunt arcade simple.

La baza de jos a turlei Pantocratorului, ocniţele sunt de tipul celor din registrul superior al bisericii, pe când mai sus vine un dublu rând de ocniţe simple, cele de sus încălecând peste cele de jos.

E de observat că pe latura de apus cornişa principală lipseşte, dar imediat deasupra locului unde ar trebui să fie — sau unde a fost — găsim un brâu compus dintr'un tor între două rânduri de cărămizi în zimţi şi limitat — acuma cel puţin — la această singură latură.

Este de presupus că mai multe prefaceri şi reparaţiuni stângace au schimbat dispoziţiunile dela început. Zidăria arată, în mai multe părţi, porţiuni de zid imitând pietre încadrate prin cărămizi, pe cele patru laturi ale lor ; de asemenea şi în caturile turnului de apus, unde straturile de cărămizi sunt duble.

Această zidărie e mai mult munteană decât moldovenească .

Cărămizile sunt de 24.5 cm.—25.5 cm. lungime, 12 cm.—14 cm. lăţime şi vreo 4 cm. grosime.

Mortarul e de var alb cu pietricele.

Dar paramentul exterior, acuma peste tot tencuit este — după Paul de Alep — de piatră de talie netedă.

Şi acest punct ar merita să fie cercetat şi să se vază dacă şi arcaturile în „budin" sunt de piatră şi până la ce punct afirmaţiunile lui Paul de Alep se potrivesc cu realitatea.

CHILIA NOUĂ

Biserica cu hramul Sf. Nicolae, este zidită, sau numai rezidită, de către Vasile Lupu în anul 1648. Aici, ca şi la biserica armeană din Cetatea Albă şi la Căuşani, clădirea este pe jumătate în-

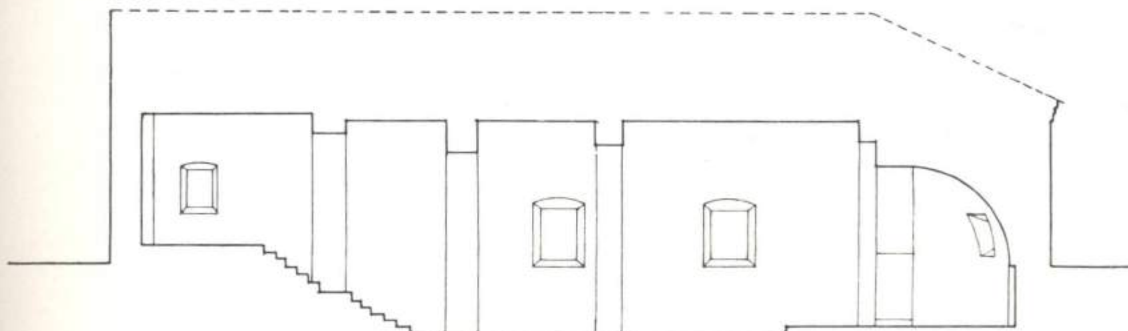

Fig. 232. — Sf. Nicolae-Chilia nouă. Secţiunea longitudinală

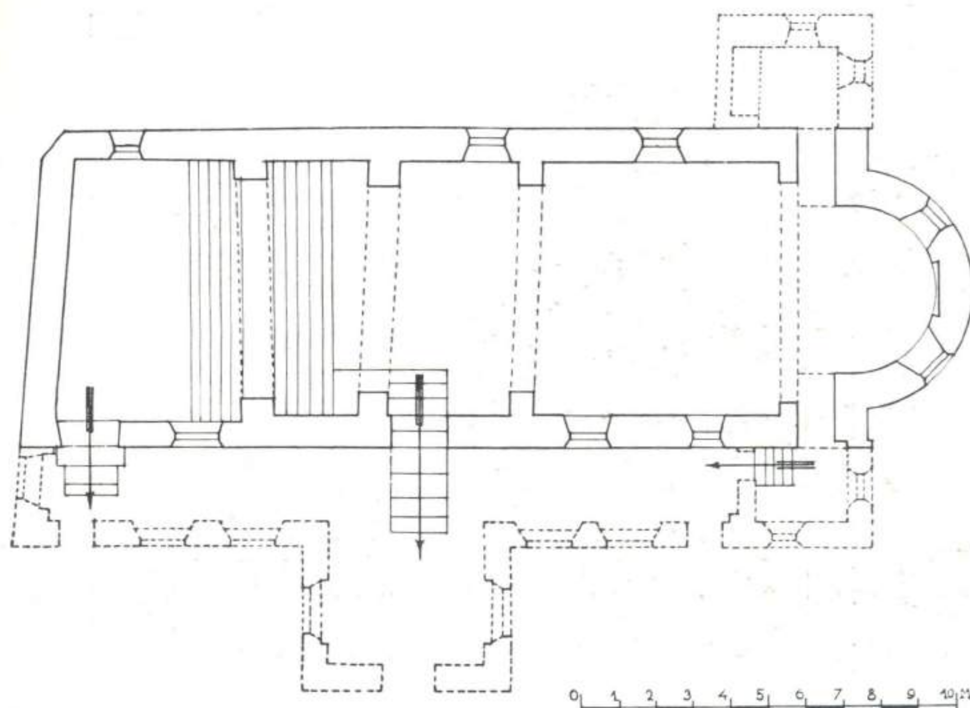

Fig. 233. — Sf. Nicolae-Chilia nouă. Planul bisericii

Fig. 234. — Sf. Nicolae-Chilia nouă. (cl. C. M. I. secția Basarabia)

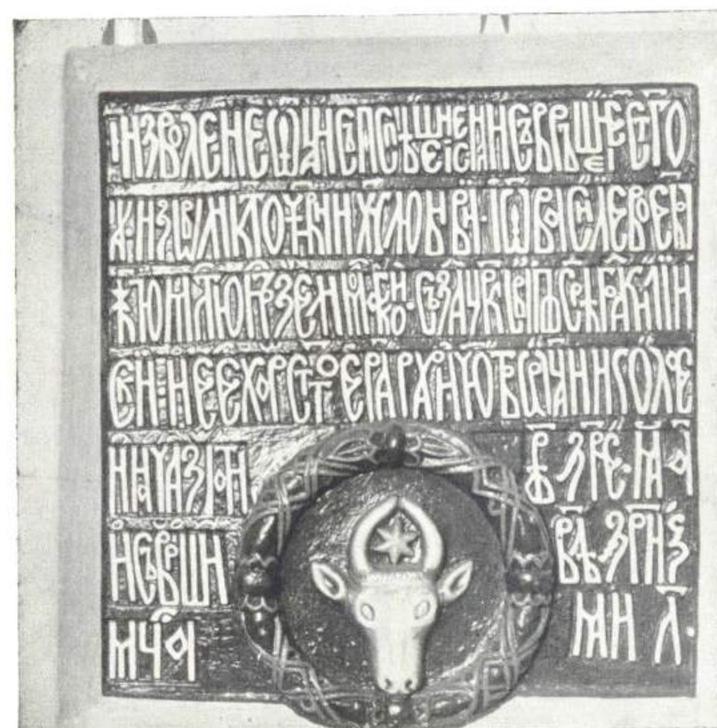

Fig. 235. — Sf. Nicolae-Chilia nouă. Pisania (cl. C. M. I.)

gropată în pământ. E o singură navă dreptunghiulară cu o absidă şi o boltă semicilindrică întărită prin patru dublouri.

Pisania aşezată deasupra uşii spune :

„Cu voia Tatălui, şi cu ajutorul Fiului şi cu săvârşirea Sfântului Duh a binevoit blagocestivul şi de Hristos iubitorul Io Vasilie Voevodă, prin mila lui Dumnezeu Domn al Ţării Moldoveneşti, să zidească biserica în mijlocul oraşului Chilia şi această cu hramul sfântului Ierarh şi făcător de minuni Nicolae şi a început a zidi în anul 7155 Mai 10 şi a săvârşit în anul 7156 luna Mai 30" (1648) [1]).

GOLIA

Vechea biserică a ctitorului care i-a dat numele său a dispărut cu desăvârşire. Clădirea ce o vedem azi este aceea a lui Vasile Lupu isprăvită de către fiul său Ştefan la 1660, dar care a suferit importante refaceri sau schimbări în urma incendiilor şi a marelui cutremur din 1738.

Două studii excelente datorite d-lui arhitect N. Ghika-Budeşti, pentru partea arhitectonică, şi d-lui Sever Zotta, pentru cea istorică, au fost publicate în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice [2]).

Desvoltarea ce au luat aceste studii, care alcătuesc o monografie aproape exhaustivă a subiectului, ne scuteşte de a da detalii noi.

Totuşi, de oarece amândoi autorii au discutat chestiunea datării elementelor acestei construcţiuni, elemente la prima vedere disparate şi neputând fi din aceeaşi vreme, suntem siliţi a spune câteva cuvinte despre aceasta, cu atât mai vârtos că D-niile lor — d-l Zotta mai mult ca o suggestiune asupra căreia nu insistă, iar d-l Ghika ca o ipoteză foarte verosimilă — tind a arăta că faţada actuală de piatră de talie, până la cornişă, este construcţia datorită lui Vasile Lupu, pe când partea superioară, deasupra cornişei, este aceea reconstruită în veacul al XVIII-lea. Până acuma părerea în general admisă (şi pe care am admis-o şi eu într'o carte precedentă) [3]) era tocmai contrară, adică se credea că partea superioară a clădirii era ceeace se mai putea vedea din biserica lui Vasile Lupu, celelalte părţi fiind, cum s'ar zice, îmbrăcate acum ca într'o haină prin construcţia de stil italienesc făcută în veacul al XVIII-lea, probabil de Grigore Ghika, după marele cutremur despre care am vorbit.

[1]) Cf. *Bul. Com. Mon. Ist.*, Secţia Basarabia, 1924 p. 47.
[2]) *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1924.
[3]) *L'Ancien Art Roumain*, N. Iorga şi G. Balş, pag. 371.

Dar studiile ce le am citat ale d-lor Zotta şi Ghika mi se par că nu mai lasă loc nici unei îndoieli şi că ipoteza celui din urmă este, fără greş, cea adevărată.

S'ar părea că d-l Ghika, când şi-a scos lucrarea n'a avut cunoştinţă despre aceea a d-lui Zotta, cu toate că au apărut în acelaş număr din Buletin, căci almintrelea cred că şi D-nia sa, în loc de a vorbi de o ipoteză foarte verosimilă, ar fi fost mai afirmativ.

Iată ce spune D-nia sa :

„In exterior biserica presintă elemente cu caractere diferite, care pot da loc la presupunerea că ea nu este ridicată şi terminată dintr'o dată, ci în epoci diferite, sau că ea ar fi fost transformată, suferind modificări şi adaptări ulterioare care au alterat unitatea ei.

Intr'adevăr, de la cornişa principală în jos biserica este toată îmbrăcată în piatră de talie, în dimensiuni destul de mari. Ordonanţa arhitectonică, de tip clasic, dovedind înrâurirea Renaşterii italiene, presintă o serie de pilaştri corintici, înalţi de doisprezece metri şi încoronaţi cu o cornişă monumentală cu modilioane şi console. Intre pilaştri se încadrează o serie de arcade mari, în centrul cărora se deschid ferestre, în acelaş stil, încoronate cu frontoane.

Mai sus de cornişa acestei ordonanţe ne găsim în faţa unei arhitecturi cu totul diferite compusă din elemente orientale : o serie de ocniţe de diferite forme : cu vârf, în acoladă, în treflă, sau încă în alte forme puţin usitate în arhitectura noastră şi care dovedesc o înrâurire străină, dintr'o epocă foarte târzie : sfârşitul veacului al XVIII-lea şi chiar începutul veacului al XIX-lea. Astfel peste cornişa clasică care face parte din ordonanţa corintică a faţadelor mai e o altă cornişă mai simplă, constituită dintr'un brâu sculptat.

Basele turlelor presintă aceleaşi ocniţe de forme variate. Arhitectura celor două turle principale este diferită de la una la alta în ceiace priveşte compoziţia şi elementele care le decorează. Turla Pantocratorului se compune din elemente orientale : ferestrele se termină la partea superioară în arc ascuţit : la colţurile poligonului se văd colonete angajate, ca în arhitectura bizantină ; unele sunt fără capitele şi fără base, altele mai sus cu capitele în foi de acantă : se mai văd ocniţe cu arcaturi, un brâu orizontal în formă de funie răsucită, rosete sculptate, etc. Toate aceste elemente nu presintă între ele legătura şi

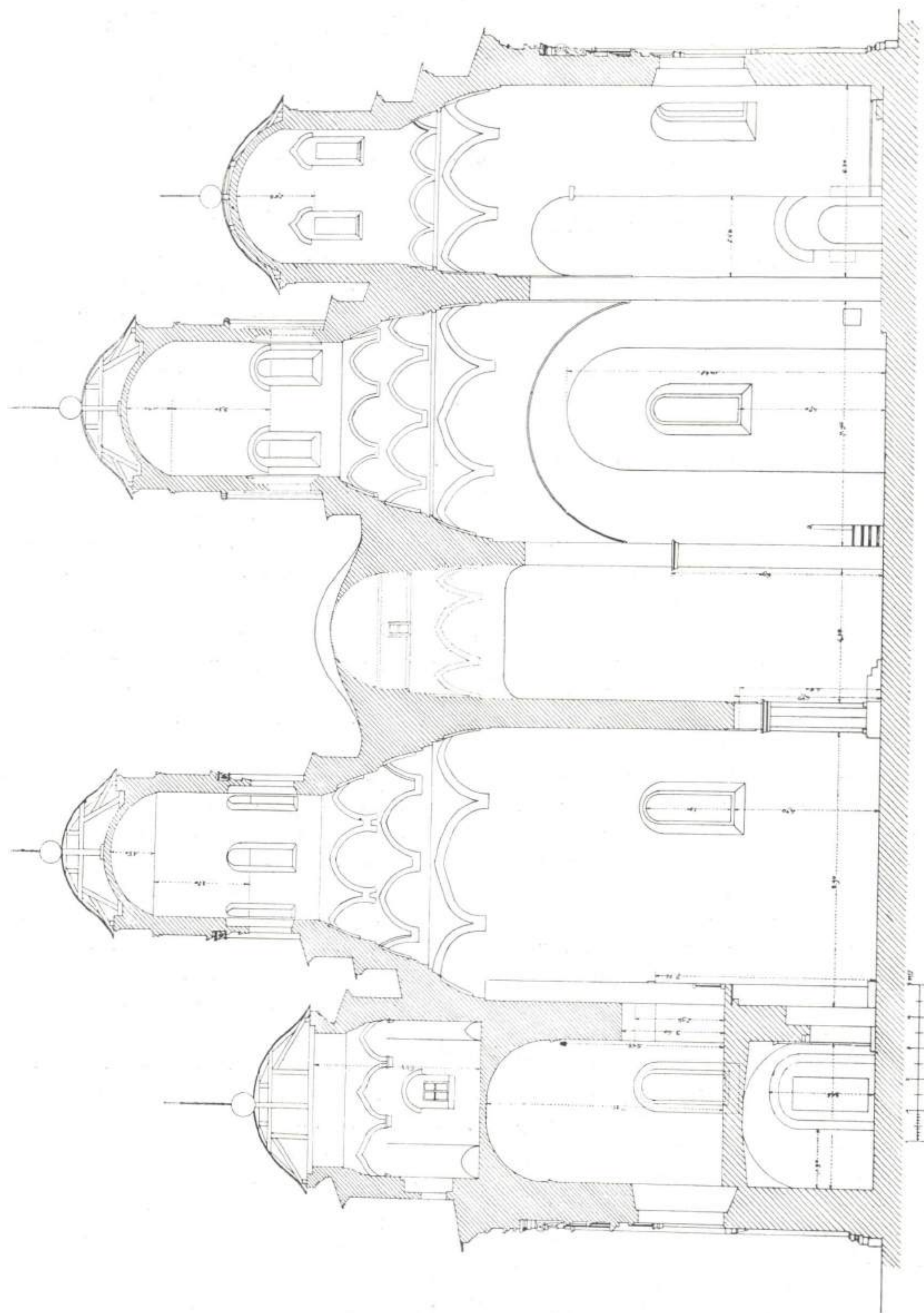

Fig. 236. Golia. Secțiunea longitudinală (cl. C. M. I.)

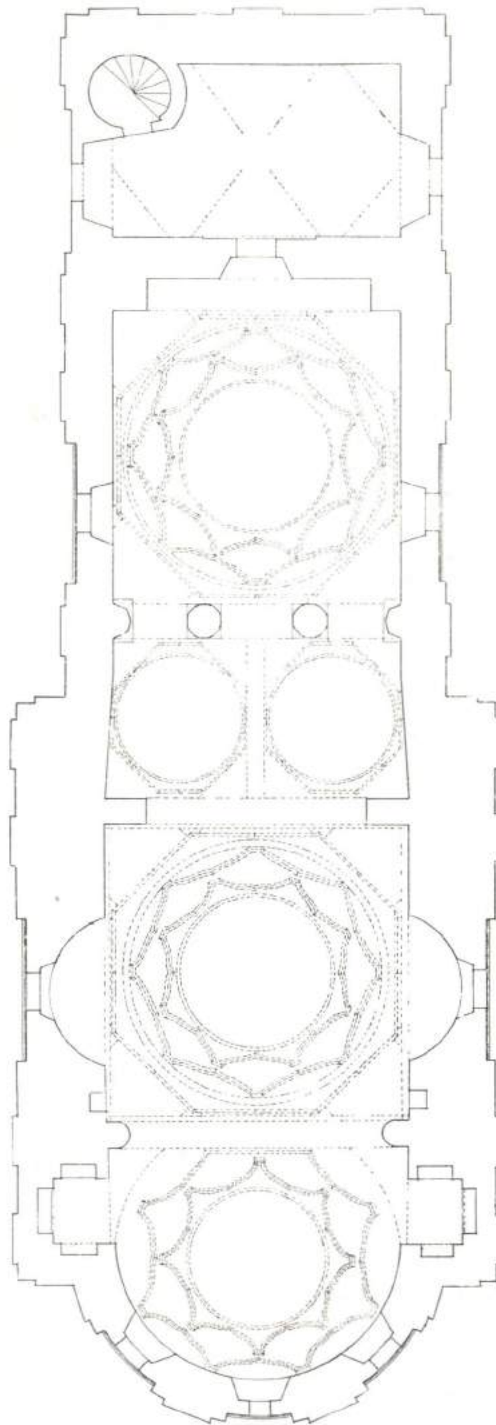

Fig. 237. — Golia. Plan

unitatea cerută de regulele arhitectonice. In acelaş gen este şi turla de pe altar.

Turla de pe pronaos şi cea de pe tindă par ceva mai unitare în compoziţia lor: ferestrele celei d'întâiu amintesc pe acelea dela corpul bisericii şi sunt compuse din elemente clasice: piiaştri corintici încoronaţi cu o arcadă; brâul orizontal este compus din ove clasice; partea superioară însă este decorată cu firide de forme fantesiste.

Cele două turle de pe tindă şi altar sunt mai joase şi nu presintă nici ele vreo unitate de stil sau de composiţie.

Cercetările făcute până acum nu permit a stabili dacă această biserică a fost, cum s'ar putea presupune, în întregime şi de la început în stilul oriental pe care îl presintă şi acum, atât formele părţilor ei superioare, cât şi normele constructive, după care este clădită şi dacă ordonanţa corintică a faţadelor a fost aplicată în urmă, înglobând sânurile care poate să fi fost mai întâiu aparente în exterior, sau dacă, din contra, ordonanţa clasică face parte integrantă din biserică. In acest din urmă caz, s'ar putea ca şi turlele bisericii să fi fost la origină în acelaşi stil clasic; unele detalii care se mai văd şi astăzi la turla de pe pronaos şi pe care le-am notat în analiza de mai sus, permit această ipoteză. Se poate atunci deduce că elementele orientale constatate în decoraţia turlelor provin dintr'o restaurare făcută bisericii prin veacul al XVIII-lea, în urma vreunui incendiu care ar fi distrus acoperişul şi părţile superioare ale bisericii.

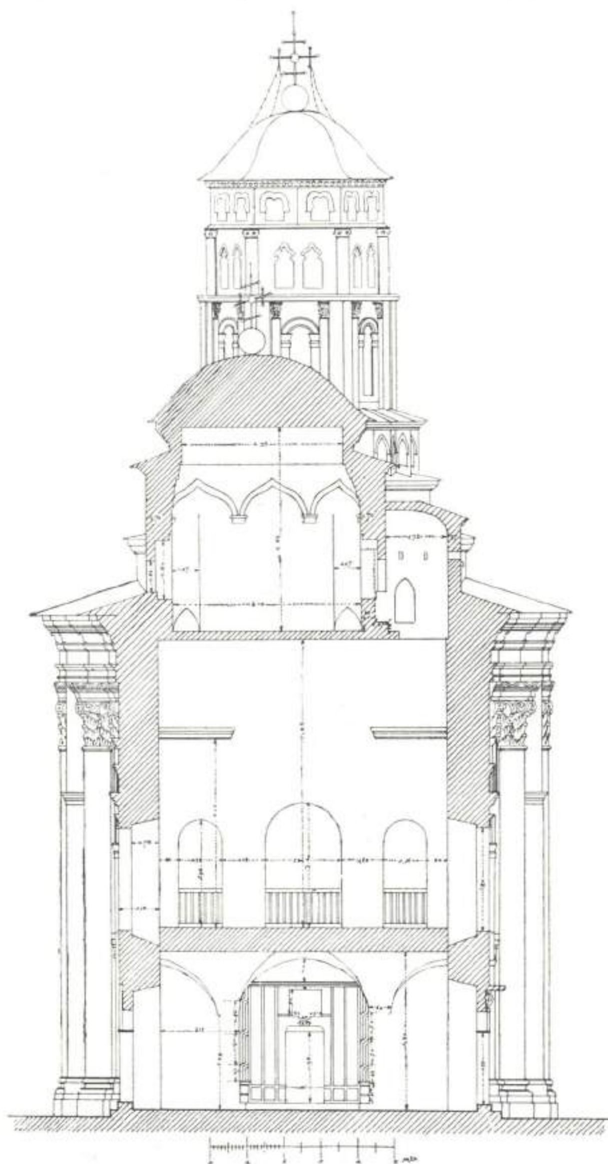

Fig. — 238. — Golia. Secţie transversală. (cl. C. M. I.)

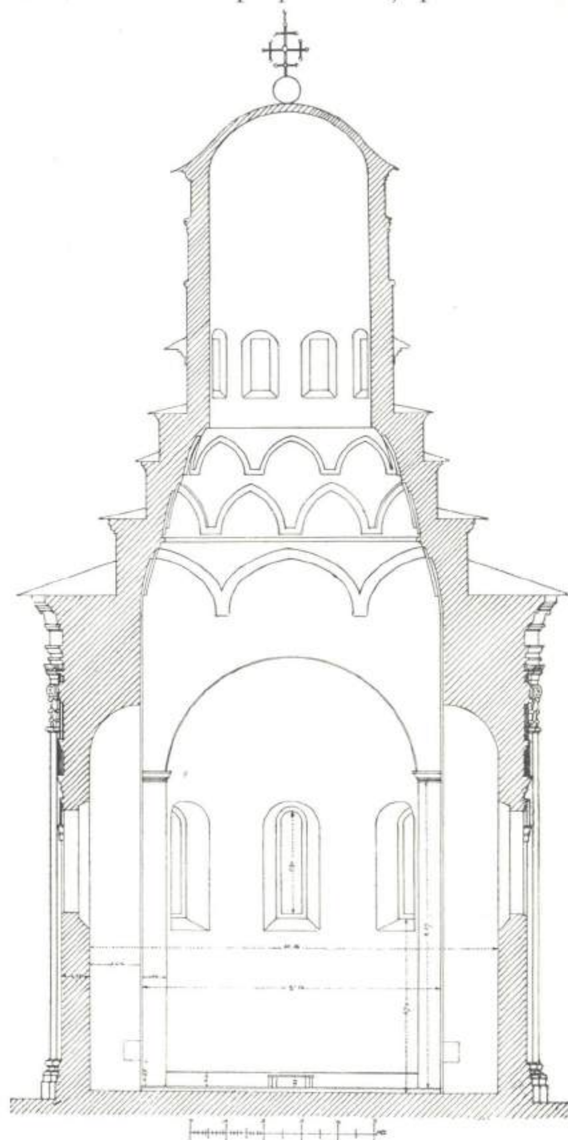

Fig. 239. — Golia. Secţie transversală (cl. C. M. I.)

Ipoteza cea din urmă pare mai verosimilă cu toate că cea dintâiu ar fi fost mai logică. Intr'adevăr, la prima vedere, pare straniu că o bise-

ădită în veacul al XVII-lea, adică atunci
n Moldova se înnălţau încă monumente
ei Ierarhi şi mănăstirea Cetăţuia, în care
ea stilului moldovenesc este atât de viu
nată, în care chiar decoraţia orientală de
ţadele bisericii Trei Ierarhi se asimilează
adaptează atât de bine tradiţiunei arhitec-
moldoveneşti, fără a-i altera întru nimic ca-

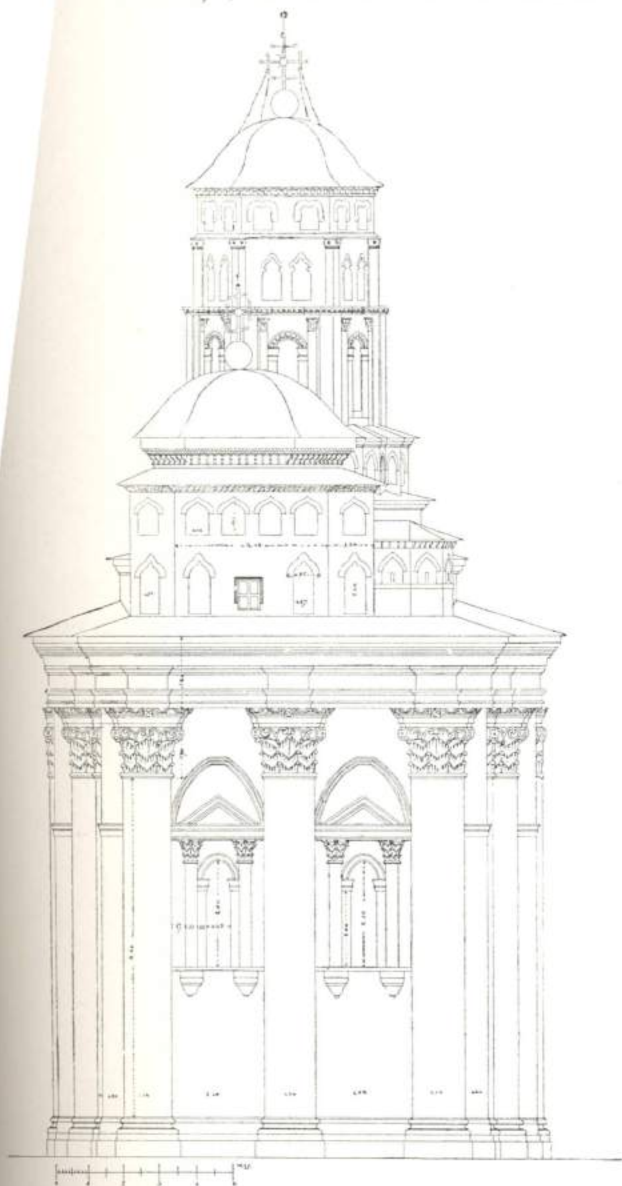

Fig. 240. — Golia. Elevaţia Vest (cl. C. M. I.)

racterul, este straniu, zic, a se vedea ridicându-se o biserică de importanţa Goliei, mai mare şi mai imposantă ca toate celelalte de până atunci şi care, păstrând dispoziţiile generale ale bisericilor moldoveneşti să urmeze pe de o parte principii şi procedeuri de construcţie din arhitectura rusească şi pe de altă parte să presinte în faţade o arhitectură direct inspirată dela Renaşterea italiană.

Dacă ne amintim însă că în veacul al XVII-lea înrâurirea occidentală devine tot mai puternică asupra artei moldovene şi că în aceiaşi epocă, mai toată Europa şi mai ales cea orientală este covârşită de înrâurirea stilului „baroco", atunci poate că incoherenţa constatată mai sus îşi găseşte până la un punct explicaţia.

Un alt fapt care poate contribui la limpezirea acestei chestiuni este marea asemănare care există între biserica Golia şi biserica mănăstirii Caşin, clădită cam la aceiaşi epocă de către Gheorghe Ştefan (Vezi Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, an. 1908).

Dispoziţiunile aproape identice ale planului, dimensiunile, arhitectura faţadelor, turlelor, dispoziţiile permit a afirma că aceste două biserici au fost clădite de acelaş meşter. Mai este de observat că la Caşin arhitectura turlelor este aceiaşi ca a faţadelor şi că nu prezintă niciun element de stil oriental. S'ar putea trage de aci un nou argument în favoarea ipotesei celei de a doua expusă mai sus".

Iată problema expusă din latura ei tecnică. D-l Zotta, din partea sa, arată vicisitudinele, istoric cunoscute, ale bisericii. După terminarea construcţiei ei, e văzută şi admirată de mai mulţi călători, cari dau oarecare lămuriri asupra arhitecturii ei, lămuriri asupra cărora vom reveni mai departe.

In timpul expediţiunii lui Sobieski, mănăstirea a ars. Se zice : mănăstirea, fără a se vorbi special de biserică.

In 1733 un incendiu care a distrus o jumătate din oraş, a nimicit şi mănăstirea Golia cu toate casele din ogradă. De astă dată se ştie că şi acoperişul bisericii a căzut prada flăcărilor.

In fine în 1738 o altă nenorocire a lovit mănăstirea :

„In zilele lui (Grigorie Ghica) s'au făcut ş'un cutremur mare care au ţinut un minut de ceas... şi multe ziduri au căzut, care şi mănăstirea Goliei, fiind că o tocmiră într'acea vară şi o acoperia cu fier alb, că arsese în zilele lui Constantin Vodă Mavrocordat şi fiind meşteri unguri din ţara Ungurească, au căzut toate cubelile mănăstirii peste dânşii, şi au omorât şapte oameni dintrânşi care pre unii peste trei zile i-au găsit turtiţi supt pietre". [1]).

Rezultă deci că Grigore Ghica Vodă pusese meşteri să refacă învelitoarea arsă la 1733 şi că cutremurul a dărâmat bolţile — „cubelile" — şi se presupune că tot acelaş domnitor a pus să le refacă.

[1]) *Letop. Neculai Muste.* III, pag. 192.

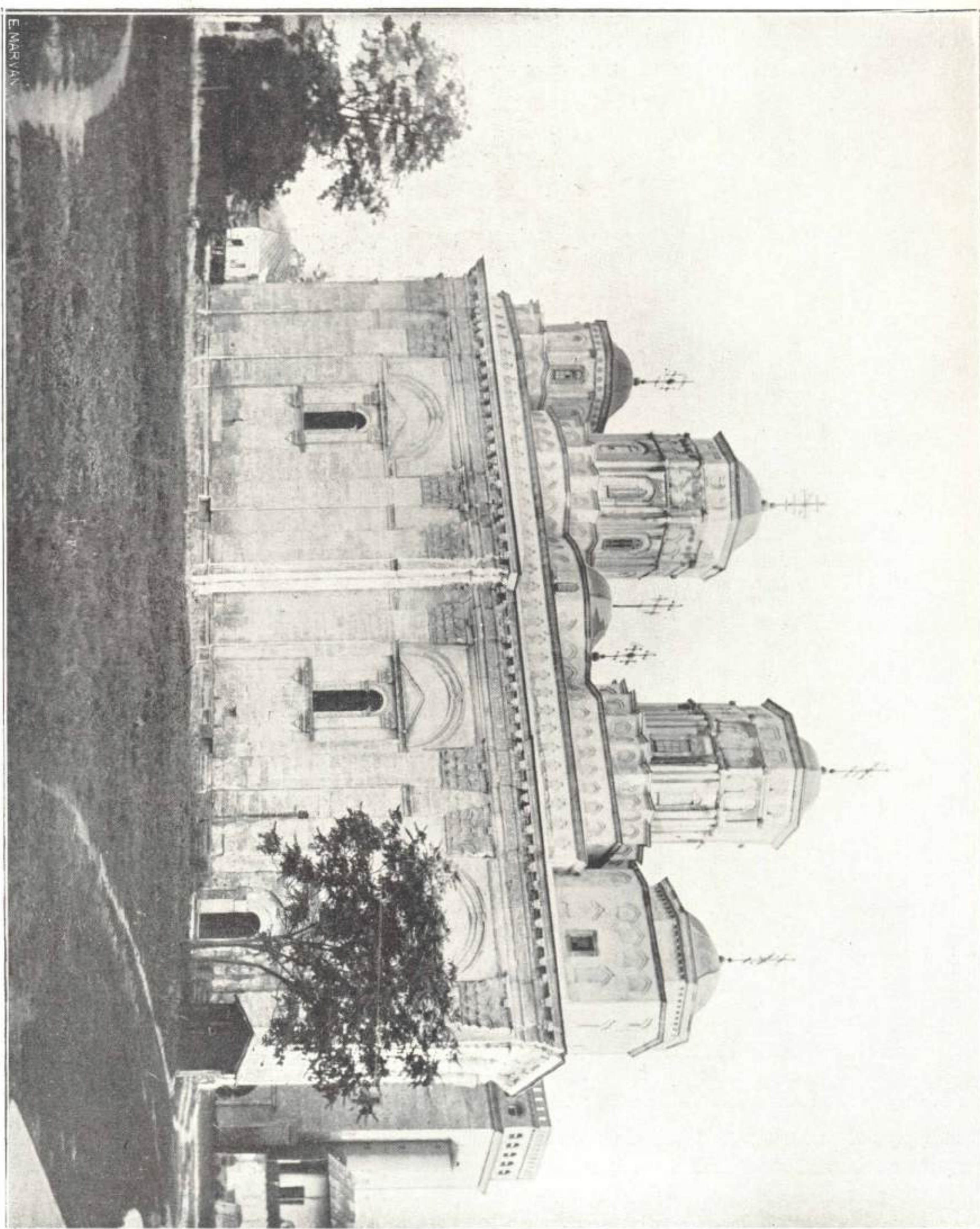

Fig. 241. — Golia. Vedere dinspre Nord (cl. C. M. I.)

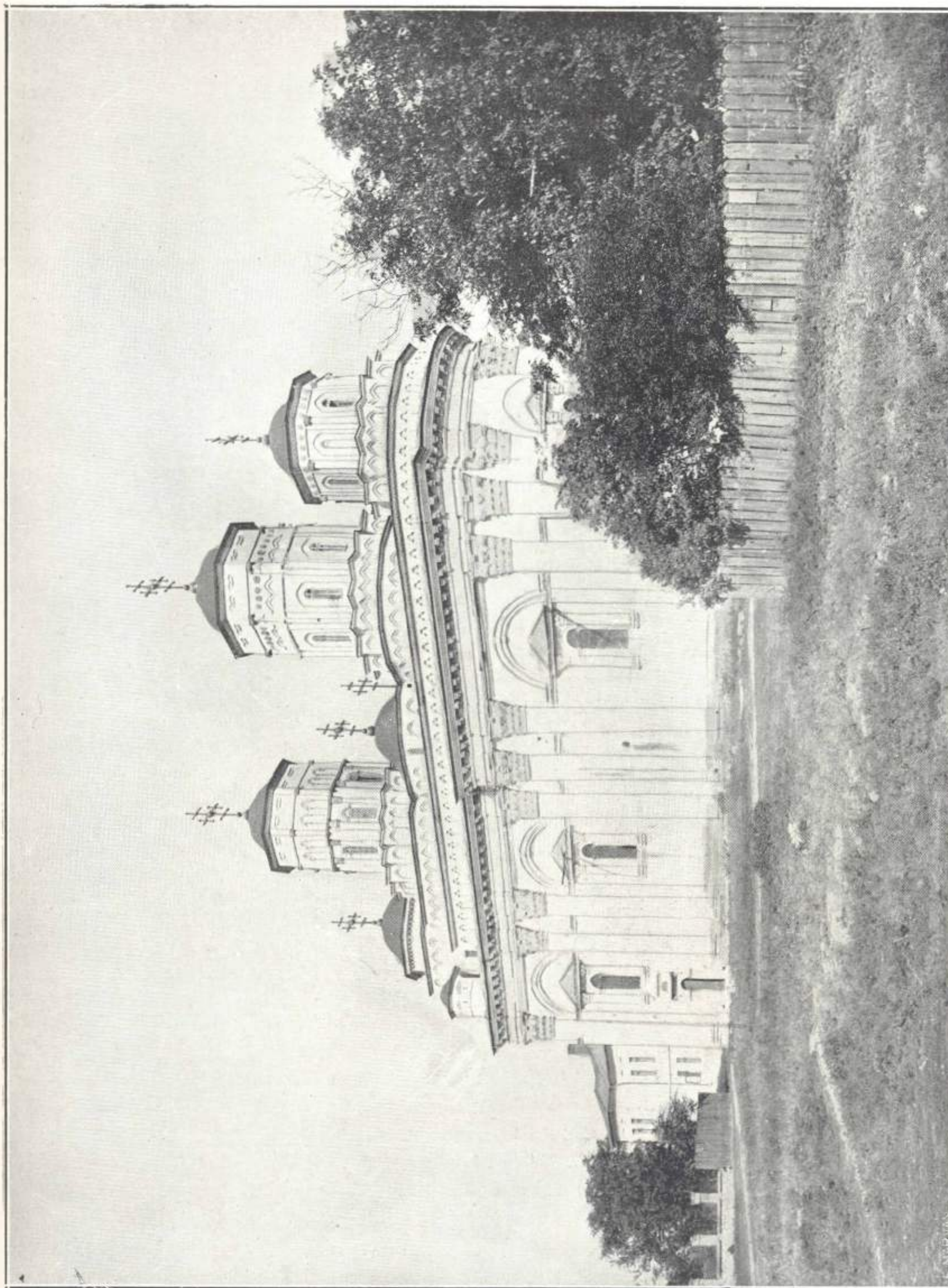

Fig. 242. — Golia. Vedere din spre Sud Est (cl. C. M. I.)

Vedem că nu se pomenește să se fi refăcut fațada, care nu se dărâmase, ci numai părțile de sus.

In ajutorul acestui fapt — dacă nu este destul de convingător — vin și spusele călătorilor dinaintea incendiului, despre care am vorbit mai sus.

Paul de Alep spune : [1]) „Exteriorul și interiorul sunt de pietre de talie foarte înalte" ; în ceeace privește stilul, este o construcție „de piatră de talie"... „Nimeni în lume n'a excelat în arta de a construi biserici și mănăstiri în piatră cioplită și scuptată ca Vodă Vasile, căci a adus pentru aceasta meșteri din Polonia".

Un alt călător, Cornelio Magni, în 1672, zice de Golia că e de piatră „pătrată", are o cupolă înaltă și două turnuri (ceeace nu corespunde cu înfățișarea actuală).

I s'a spus că printre meșteri au fost și Italieni — chiar din Roma.

In fine, după Niculcea, lui Petru cel Mare în 1711 îi place Golia mai mult ca celelalte biserici din Iași, zicând că : „are trei feluri de meșteșuguri : leșesc, grecesc și moschicesc".

Cel „moschicesc" este reprezentat de trăsăturile de arhitectură rusească, arătate de d-l Ghika, cel „grecesc" trăsăturile bizantine, iar cel „leșesc" este Renașterea de caracter baroc, răspândită atuncea — ca în mai toate țările din centrul Europei — și în Polonia și mai special în Lemberg cu care Vasile Lupu avea relații strânse și de unde, de sigur, a adus meșterii arătați de Paul de Alep.

Părerile acestor călători despre stilul „leșesc", adică baroc, insistența cu care vorbesc de piatra de talie, „pătrată" și „înaltă", arătarea că Vasile Lupu a adus meșteri din Polonia, și chiar Italieni, descripția lucrărilor executate sub Grigore Ghica și surparea bolților în vremea lui, mi se pare a lumina definitiv chestiunea și a da ipotezei emise de d-l arhitect Ghika-Budești toate caracterele unui fapt cert, adică că fațada în stil baroc azi existentă, inclusiv cornișa (și o parte dintr'una din turle) sunt din vremea lui Vasile Lupu, pe când restul ar fi în cea mai mare parte opera refacerii din veacul al XVIII-lea. Comparația făcută de d-l Ghika cu Cașinul, zidit în 1655 de către Gheorghe Ștefan într'o formă și un stil aproape identic cu Golia, întărește și mai mult acest mod de a vedea.

[1]) *Voyage du Patriarche Macarie d'Antioche*, trad. V. Radu, pag. 170.

Iar părțile de sus ale bisericii Golia arată caracteristicele primei jumătăți a veacului al XVIII-lea — cum se va vedea în partea acestei lucrări unde se vorbește de această epocă.

Așezată la adevărata ei epocă de construire, biserica Golia capătă o importanță deosebită în evoluția arhitecturii bisericești din Moldova.

Totodată aruncă o lumină nouă asupra firei eclectice a domnitorului luminat și amator de artă ce a fost Vasile Lupu. Intr'o epocă unde cea mai mare parte din construcții nu se disting prin multă pricepere și multă artă, găsim, spre începutul domniei sale, biserica Trei Ierarhi, lucrată după înrâuriri mai mult răsăritene, altoite pe principiile vechi moldovenești, iar mai târziu Golia, unde nici planul nu mai este cel vechiu pământean, nici boltirile. Inrâurirea pronunțată rusească — chiar moscovită — în alcătuirea bolților rămâne încă de cercetat din punctul de vedere al izvoarelor ei. Ar putea fi presupus un gând, cam la fel ca cel care a adus pe Vasile Lupu să ceară țarului meșteri zugravi.

Fig. 243. — Golia. Fațada Nord Detaliu (cl. C. M. I.)

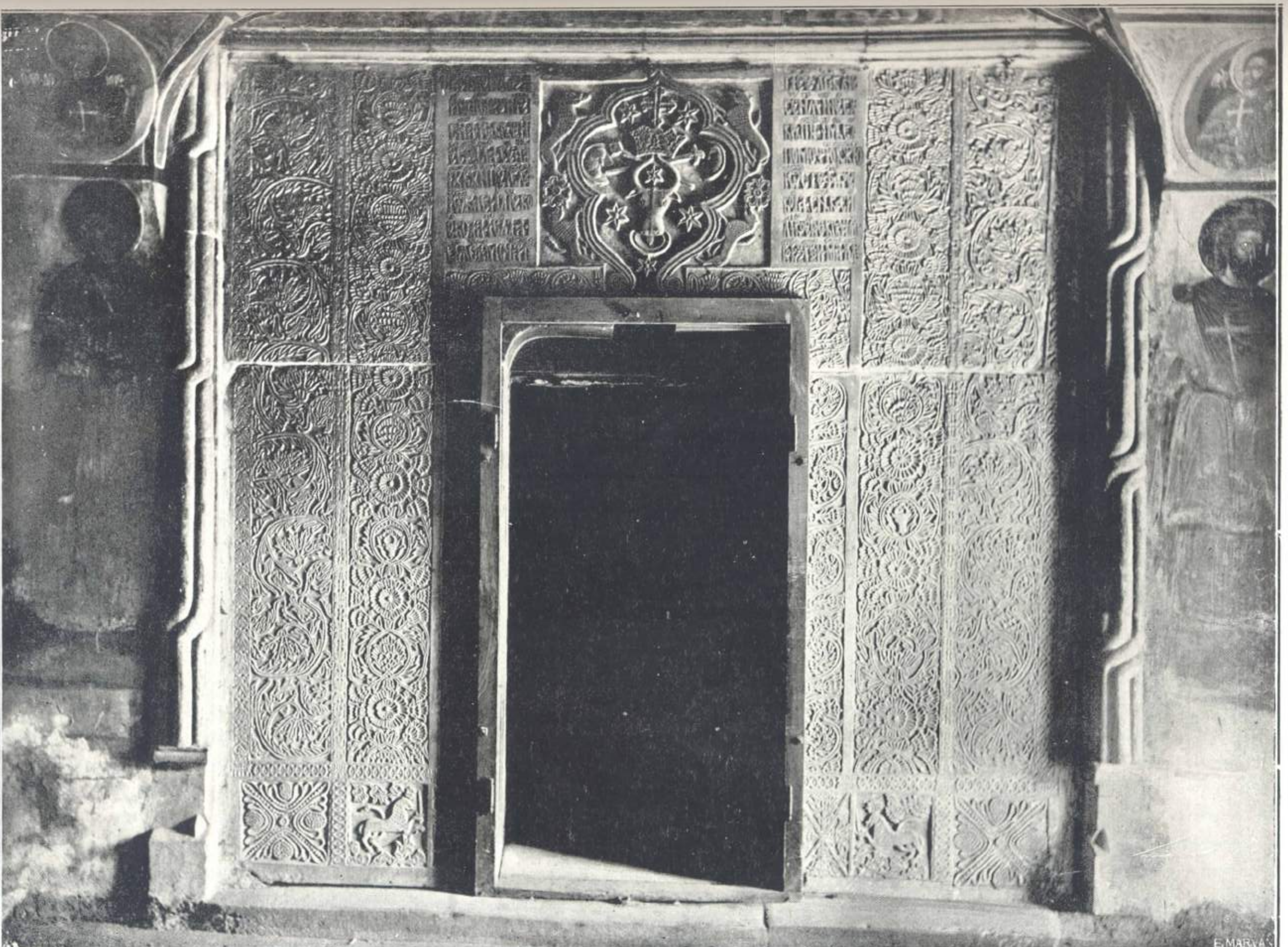

Fig. 244. — Golia. Intrarea în pronaos (cl. C. M. I.)

Dar mai important este noul gust către arta occidentală, arta clasică — barocă — apuseană, gust de sigur provocat de legăturile ce le avea domnitorul cu Lembergul, unde chiar el — după Barnovschi, de altmintrelea — a clădit o biserică într'un stil care n'are nimic moldovenesc și unde doar capul de zimbru de pe stema țării, este lucrat într'un mod ceva asemănător cu cel dela noi.

Fig. 245. — Golia. Intrarea în pridvor

Astfel aceste două clădiri arată de pe acuma cele două direcții care vor dăinui — în concurență — și în cursul veacului al XVIII-lea.

Detaliile de împodobire ale bisericii prezintă și ele aceeași deosebire de stil ca și arhitectura ei. Pe când cornișa, capitele și chenarele ferestrelor sunt tratate într'un stil clasic (baroc), mai mult sau mai puțin corect, ușa de intrare în pronaos și cea exterioară sunt înfrumusețate după cu totul alte principii și, de sigur, de alți meșteri. Aceste portale au fost, de sigur, făcute la terminarea bisericii de către Ștefan Vodă Lupu în 1660, după ce au plecat meșterii apuseni cari au lucrat fațada.

Găsim și la cel dintâi din aceste chenare frânghia încolăcită și o ornamentație vegetală cam confuz tratată, mai mult ca o stofă sau broderie decât ca un lucru de pietrărie ; totul fără multă proporție și sens decorativ.

Deasupra se vede inscripția slavonă care spune :

„Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea sfântului Duh, iată eu robul Domnului Dumnezeului nostru Isus Hristos, Io Vasilie Voevod, am zidit această sfântă mănăstire și nefiind săvârșita de mine, cu ajutorul lui Dumnezeu Io Ștefan Voevod, fiul lui Vasile Voevod, am săvârșit-o la anul 7168 (1660) Mai 24" [1]).

A doua inscripție, grecească zugrăvită deasupra aceleași uși, dar în pronaos, sună :

„S'a ridicat din temelie și s'a isprăvit această biserică a glorioasei Inălțări a Născătoarei Domnului și Dumnezeului, Mântuitorului nostru, Maria Fecioara, cu cheltuiala și ajutorul prea evlaviosului Domn și stăpân Vasile Voevod și a fiului său Ștefan Voevod, pentru sufleteasca lor mântuire și spre amintirea lor veșnică și a părinților lor, fiind arhiereu preaosfințitul Mitropolit a toată Moldova, domnul Varlaam, în anul de la facerea lumii 7168, iar de la întrupare 1660 ; prin mâna lui Matei al lui Ioan".

Se poate nota ca o curiozitate de construcție faptul că turla de pe pridvor nu este așezată în axa bisericii ci într'o parte, făcându-se astfel loc unui mic turnuleț care acoperă eșirea scărei la acoperiș.

Altă particularitate este că peretele de sepa-

[1]) Iorga, *Inscripții* II, pag. 161.

Fig. 246. — Bodeştii de jos. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Şt. Balş)

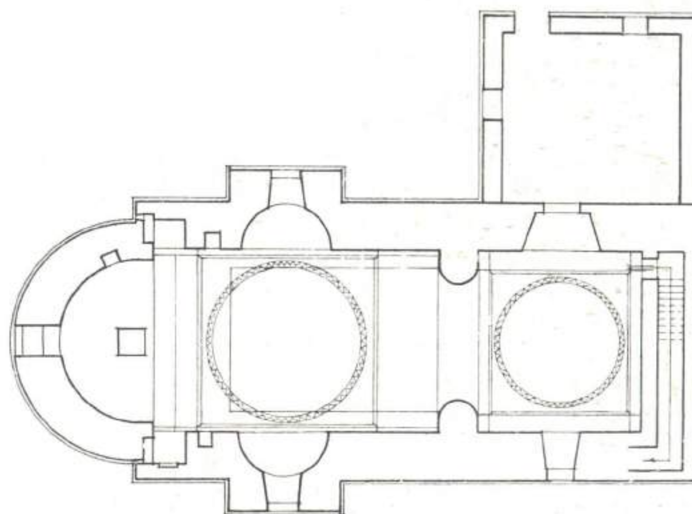

Fig. 247.—Bodeştii de jos. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Şt. Balş)

raţiune dintre pronaos şi pridvor e găurit prin trei deschideri în partea sa de sus, ceeace permite celor din cafas să privească în biserică.

Acest cafas de zid a fost de sigur adăogat, când s'au făcut lucrările din veacul al XVIII-lea. Modul stângaciu cum e racordată colivia scării care taie fereastra şi modul cum bolta, prea joasă, retează partea superioară a chenarului împodobit al uşii de intrare, o arată destul de clar.

Biserica cuprinde încă multe morminte (cf. Iorga, *Inscripţii,* II) precum şi multe odoare, din care unele sunt din prima biserică, aceea a lui Golia.

BODEŞTII DE JOS (Jud. Neamţ)

Biserica nu e datată, [1]), dar are caracteristicile veacului al XVII-lea.

[1]) După Melchisedec e din 1650.

Fig. 248. — Bodeştii de jos. Vedere (cl. C. M. I.) (fot. A. C.)

Turnul-clopotniţă e aşezat pe pronaos. Scara de acces e în grosimea zidului de Vest şi Nord.

Pronaosul e separat de naos printr'un arc mare care recade pe doi stâlpi angajaţi, ca la Bozieni, Cărligi, Budeşti.

Sânurile sunt însemnate în afară prin câte o eşitură dreptunghiulară care nu se urcă până la cornişă; aceste eşituri sunt aproape regula în veacul al XVII-lea.

Chenarul uşii de intrare e cu baghete încrucişate la colţuri; la bazele lor se văd mici pătrate împodobite cu diagonale.

In pronaos se observă două pietre de mormânt, una din 1640, ştearsă, şi alta din 1651 a marelui logofăt Pătru Racoviţă şi a soţiei lui Ileana.

BOZIENI (Roman)

Biserica cu hramul Inălţării Domnului a fost zidită — precum arată inscripţia zugrăvită de deasupra uşii — de către Vasile Lupu, fără a se arăta în ce an; iar mult în urmă a fost reparată (pe la sfârşitul veacului al XVIII-lea).

Biserica are un naos şi un pronaos cu boltiri simple în calote sferice. Peretele despărţitor nu există. Avem un singur arc rezemat, la pereţi, pe coloane angajate.

De notat este că axa ferestrelor naosului nu corespunde cu axa transversală a bolţii, ci este deplasată mai spre apus.

Acest detaliu se întâlneşte în mai multe biserici din acest veac.

Fig. 249. — Bozieni, Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Şt. Balş)

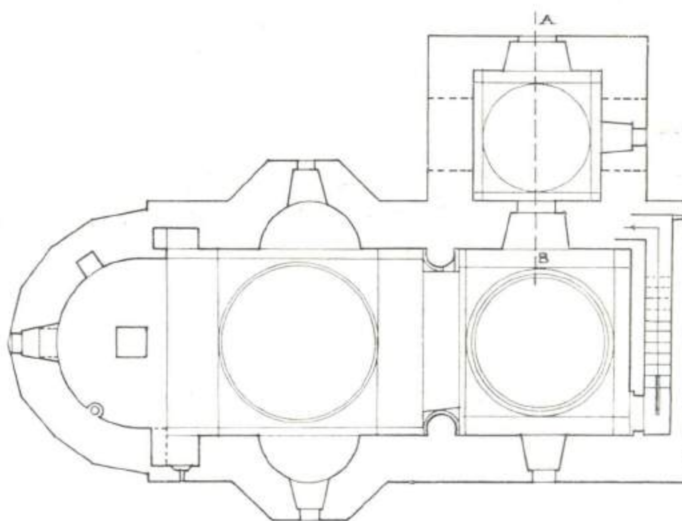

Fig. 250.—Bozieni. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Şt. Balş)

Mai este de observat că absida mare, poligonală în exterior, prezintă un vârf în axă, dispoziţie foarte rară în Moldova.

Arhivoltele arcurilor sunt reintrate în planul zidului, după uzul constant al veacului.

Biserica n'are turlă pe naos, dar deasupra intrării în latura Sud a pronasolui, se ridică un turn-clopotniţă, care forma în vremuri la parter ca un pridvor cu arcade deschise, dar care acuma sunt zidite.

Ferestrele, în plin centru, au un chenar profilat destul de simplu şi care lasă neîncadrată partea inferioară a ferestrei. Un asemenea chenar se vede şi la uşa de intrare în pronaos şi la fel la uşa mai nouă ce dă în pridvor ; acesta din urmă e însă din tencuială. Şi aceste chenare sunt întoarse spre golul uşii înainte de a ajunge la pardoseală. (fig. 737, 768, 808).

Inscripţia, zugrăvită, sună :

„Această sfântă biserică s'a zidit din temelie

Fig. 251 — Bozieni. Vedere (cl. C. M. I.) (fot. A. C.)

de fericitul întru pomenire Vasilie V Vo. și după vremi fiind... stricăciune și răsipit, acum

Fig. 252.—Bozieni. Arcătură astupată la pridvor (cl. C. M.I.)

cu ajutorul lui Dumnezeu ,s'a prefăcut precum se vede de Dumnealui Todirașcu Balș vel spătar fiul... Lupului Balș biv. vel. logofăt... da și prăznuește acelaș hram a bi... Inălțarea Domnului...".

Chenarul acestei uși arată o împodobire obișnuită la arcadele din veacul al XVIII-lea, arătând prin aceasta că datează de la restaurarea bisericii din această vreme.

Absidele laterale, poligonale ca cea principală, nu au decât trei laturi. In mai multe locuri, jur împrejurul bisericii se văd mici găuri de ventilație care răspund deasupra bolților.

Biserica nu arată nici un soclu, iar cornișa de sub strașină este foarte simplă.

Sunt în interior, în pronaos, trei morminte interesante : cel dintâi are la mijloc un frumos ornament floral după stilul stofelor orientale, iar împrejurul lui, inscripția care arată că mormântul e pus de Gheorghe Vel Ceașnic soției sale

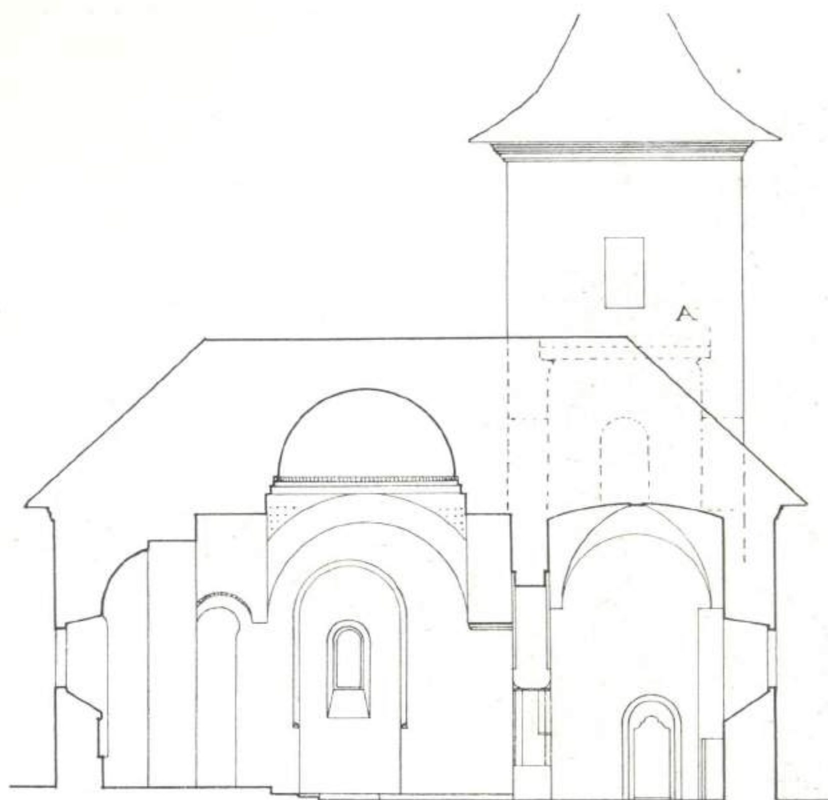

Fig. 253.—Cârligi. Secțiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Şt. Balş)

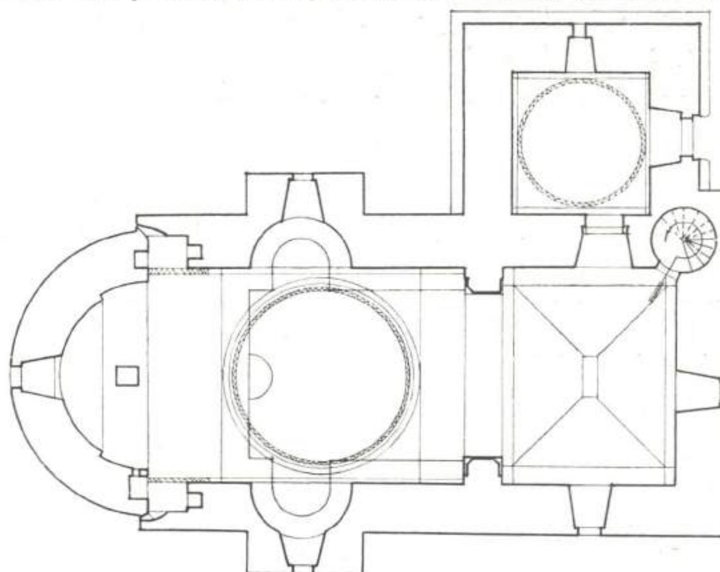

Fig. 254.—Cârligi. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Şt. Balş)

care a murit în zilele lui Vasile Lupu în 1649 (vezi fig. 967).

CÂRLIGI (Jud. Neamț)

Biserica, nedatată, are toate caracteristicile veacului al XVII-lea, fiind de un tip asemănător cu bisericile vecine dela Bozieni, Budeşti, Bodeştii de jos etc.

Desaxarea ferestrelor naosului este spre altar ca la Budeşti.

Pronaosul e boltit în cruce, ceeace e rar.

Arcul dintre naos şi pronaos e cam ca la Bo-

Fig. 255.—Cârligi. Vedere (fot. A. C.)

zieni. O chestiune ar fi de a se ști dacă așa a fost de la început sau dacă n'au fost arcade cu trei deschizături.

In pendentivii naosului sunt găuri mici ale unor oale de rezonanță.

Turnul-clopotniță, care servește de pridvor, este așezat pe latura Sud a pronaosului ca la Bozieni, la Budești, la Șerbești, Mirăuți, Buciulești, etc. Scara, așezată în colțul de Sud Vest al pronaosului, e circulară.

Ferestrele au chenare aproape la fel ca cele dela Bozieni. (fig. 770).

C A Ș I N

Biserica mănăstirii Cașin are în plan și fațadă o asemănare așa de mare cu biserica Golia din Iași, încât e fără îndoială că este inspirată de ea, dacă nu copiată — și poate făcută — de aceeași meșteri. Pe când Golia a fost zidită de Vasile Lupu care n'a apucat s'o isprăvească, Cașinul a fost ridicată de potrivnicul său Gheorghe Ștefan la 1655 împreună cu curțile domnești, turnuri și zid puternic de împrejmuire încât „era cetate" [1]).

Ca și Golia, Cașinul a suferit de incendii și cutremure. După cutremurul cel mare din 1805, a fost reparat de egumenul de atuncea, care în inscripția nouă ce a făcut n'a mai pomenit pe primul și adevăratul ctitor. Această nouă inscripție este săpată tot pe marmora veche, pe

[1]) Papadopol Calimah, *Gheorghe Ștefan Voevod*, pag. 8.

Fig. 256. — Caşin. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. St. Becu)

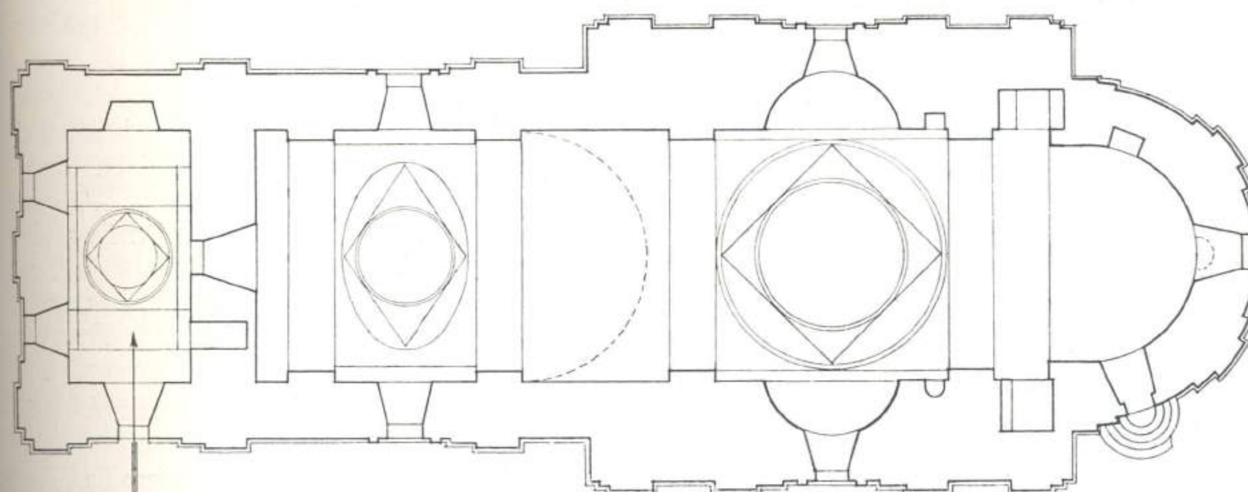

Fig. 257.—Caşin. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. St. Becu)

Fig 258. — Caşin. (cl. C. M. I.) (fot. A. C.)

care la colţuri, se mai cunosc literele vechi din care mai răsare numele Voevodului Gheorghe Ştefan. [1]).

De aceea asemănarea între cele două biserici nu mai există de la cornişă în sus. Boltirile sunt diferite şi se poate prea bine ca şi de la început să nu fi fost la fel. Caşinul are bolţile sale mai apropiate de cele obişnuite moldoveneşti.

Totuşi are, ca şi Golia, patru turle, dintre care două aşezate în locuri neobişnuite, adică pe pridvor şi pe altar. Bazele turlelor nu mai au forma stelată, ci sunt octogonale.

Faţada — cu toate că are aceeaşi dispoziţie şi aceleaşi elemente arhitecturale ca Golia — ca ferestre, chenare, panouri, stâlpi angajaţi şi altele — e mai simplă şi nu prezintă atâta ornamente sau capitele lucrate.

Dar ca şi la Golia, toată faţada e de piatră de talie.

Cei doi stâlpi care, la Golia, susţin peretele de despărţire dintre naos şi pronaos, lipsesc la Caşin, fiind poate suprimaţi la refacerea bisericii.

[1]) Ibid. pag. 110.

Din vechiul mobilier n'a rămas nimic ; de asemenea nici pietre de mormânt nu se mai găsesc, nici măcar aceea a ctitorului.

Din clădirile mănăstireşti au rămas turnul de intrare şi câteva ruine, precum şi ceva din împrejmuirea refăcută între 1820 şi 1830.

Noua inscripţie aşezată deasupra uşii ce duce din pridvor în pronaos sună astfel : [2]).

„Această dumnezeiască beserică a Sfinţilor Voevozi Mihail şi Gavril s'au făcut de Ierothei egumenul Ţarigradeanul, împreună cu toate sfintele vase, precum se vede, cu însuş osteneala şi cheltuiala sa : 1806 Avg. 10. Al doile prefacere acestei Sf. monastiri s'au făcut de Prea cuvioşia Sa egumenu Isaia Ţarigradeanu, începutul la 1836 şi s'au sfârşit la 1839 Avg. cu cheltuiala fericiţilor ctitori şi a sa osteneală".

Precum am spus mai sus, egumenul ţarigrădean n'a făcut, desigur, decât o reparaţie. Inscripţia înşelătoare e o pildă de erorile ce se pot comite dacă se iau drept bune unele pisanii lăudăroase, fără critica necesară.

[2]) Iorga, *Inscripţii*, I. pag. 25.

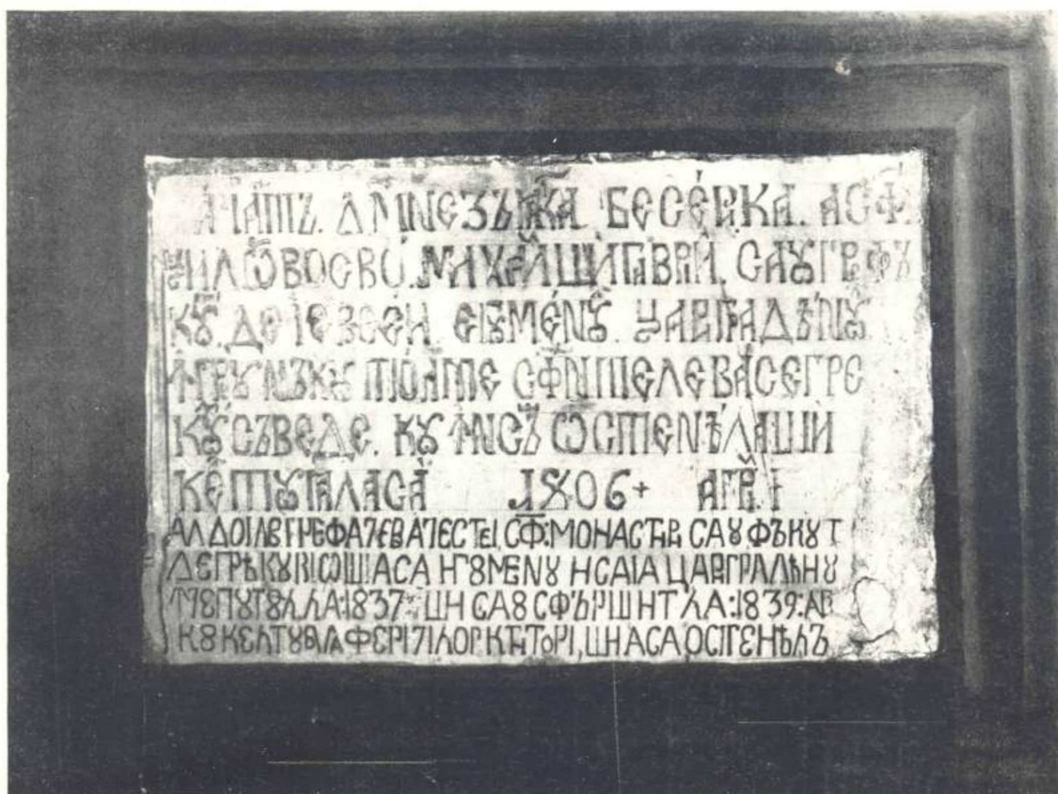

Fig. 259. — Caşin. Pisania nouă

BRĂNIŞTENI (Roman)

Biserica din Brănişteni a suferit mai multe transformări.

O biserică a fost zidită mai întâi de către vistiernicul Eremie în 1520 — adică în vremea lui Ştefăniţă-Vodă — precum arată pisania :

„Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi săvârşirea sfântului Duh, robul lui Dumnezeu, Eremia Vistiernic a făcut această biserică în numele Duminicii Tuturor Sfinţilor, în vremea blagocestivului şi de Hristos iubitorului Domn Io Ştefan Voevod, în anul 7028 (1520) luna Iunie 11 şi când ocârmuia Mitropolitul Kir Teoctist".

Această piatră, acuma zidită în peretele noului pridvor — recent făcut — era, când a citit-o Urechia, aşezată în curte ca o piatră de mormânt.

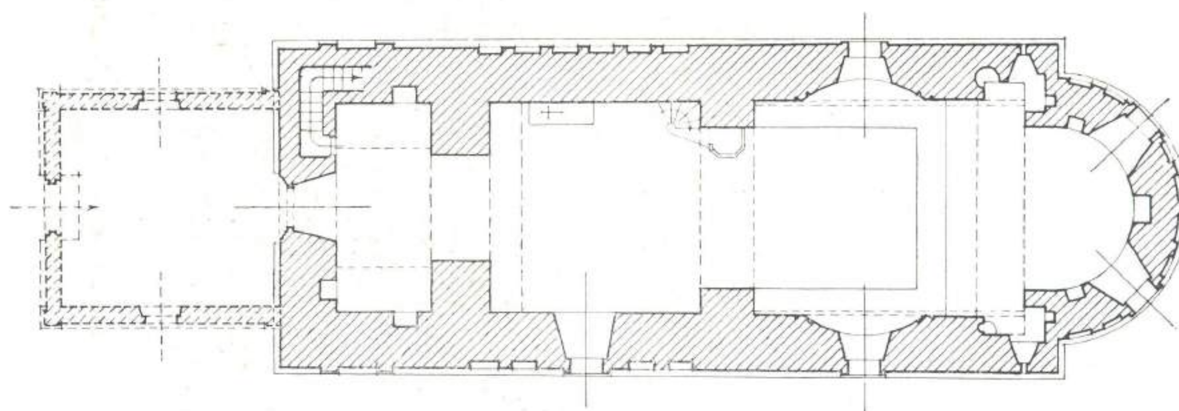
Dacă considerăm planul bisericii şi anume numai partea naosului cu pronaosul (fără a ţine seamă de proecţia orizontală a bolţilor) găsim o asemănare oarecare cu planul Şipotelor ((1507) şi cu cel al bisericii din Văleni (Roman) — (1519) — adică peretele exterior n'are sânuri laterale, ci este drept, iar în interior o uşoară scobitură arată locul acestor abside şi muchiile scobiturii prezintă câte o mulură ca o semicolonetă angajată care aminteşte oarecum pe cele din acelaş loc ale naoselor din Arbora, Reuseni şi Dobrovăţ.

Un chenar gotic lucrat cu nervuri în arc frânt, prinse într'o ramă dreptunghiulară, care se găseşte la intrarea actuală în biserică, poate să provie de la intrarea, acuma lărgită, a pronaosului.

Compoziţia acestei împodobiri (precum şi profilele ei) nu sunt însă cele caracteristice pentru epoca lui Ştefan cel Mare şi a lui Petru Rareş şi este greu de afirmat că acest chenar a aparţinut bisericii primitive sau că datează de la cutare sau cutare prefacere ulterioară.

In orice caz, celelalte caractere ce le prezintă azi clădirea noastră nu mai sunt cele de la începutul veacului al XVI-lea. Mai întâi, în interior nu mai sunt de loc bolţile ce le cunoaştem din această vreme ; sunt bolţi fără forme bine definite şi apropiindu-se de o suprafaţă sferică tăiată printr'un dreptunghiu. De asemenea nici arcurile transversale nu sunt aşezate după calapodul obişnuit, ci — într'un mod destul de straniu — lipsesc atât cel de răsărit al pronaosului cât şi cel de apus al naosului. De sigur că aceste bolţi de azi aparţin unei refaceri târzii. De asemenea şi cele două ferestre ale altarului sunt cu totul neobişnuite. Sau una singură în axa sau trei

Fig. 260. — Brănişteni. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. O. Kania)

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 15 m

Fig. 261. — Brănişteni. Plan (cl. C. M. I.) (rel. O. Kania)

Fig. 262. — Brănişteni. Vedere (cl. C. M. I.)

— precum le găsim destul de des dela Galata încoace — se găsesc în Moldova, dar numai două sunt foarte rare. (Socola, dela începutul veacului al XVII-lea şi Sf. Gheorghe din Iaşi şi Bisericani, dela sfârşitul secolului al XVIII-lea).

Faţada, în fine, prezintă la absida mare aşezarea firidelor lungite şi a ocniţelor din veacurile al XV-lea şi XVI-lea dar nu numai aci ci şi pe partea corespunzătoare cu pronaosul, ceeace nu se găseşte nicăeri în această epocă şi ceeace ne trimete mai curând în veacul al XVII-lea. Ceeace este însă straniu este lipsa lor tocmai în dreptul absidelor laterale, unde această lipsă dă impresia ca zidul a fost retezat. Aici, numai darea

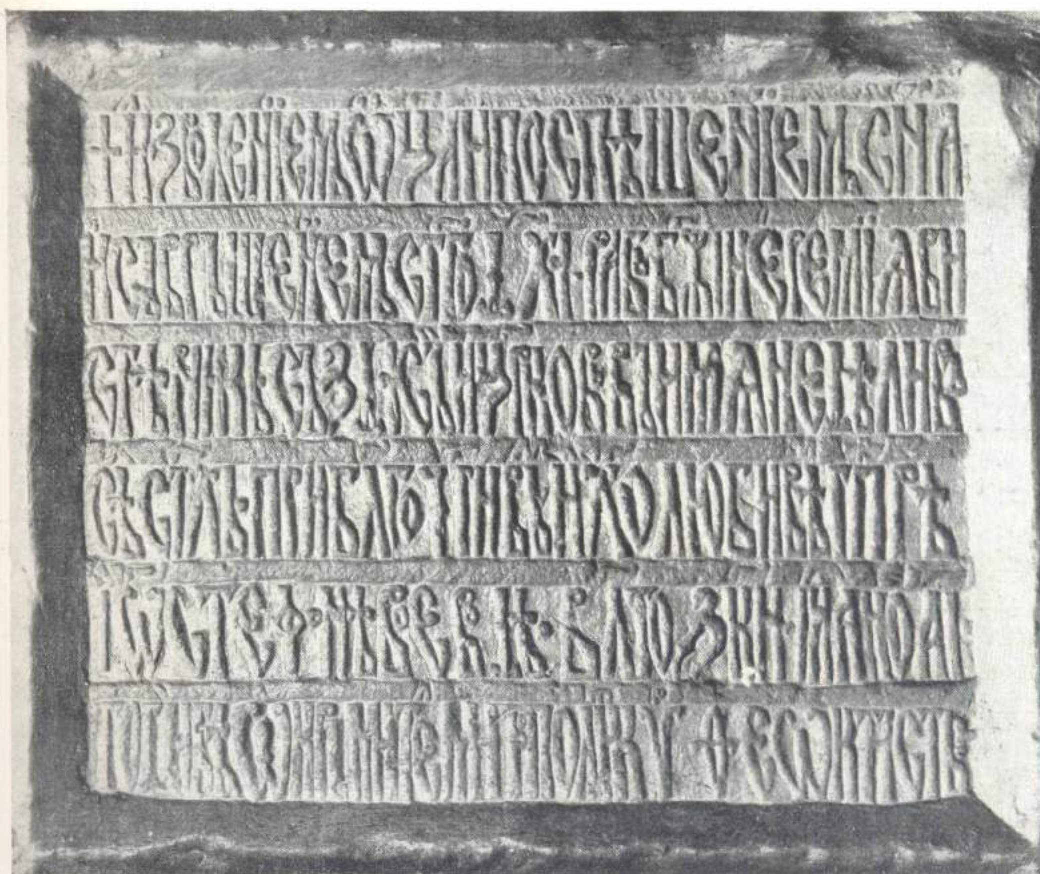

Fig. 263. — Brănişteni. Pisania (fot. A. C.)

jos a tencuelilor ar putea să ne dea — poate — o lămurire.

In orice caz, partea cu turnul este adăogată, precum arată crăpăturile verticale ce se văd pe ambele părţi ale bisericii în dreptul racordării. Această adăogire s'ar fi făcut — după Urechia — de un anume Stratulat, — fără a preciza epoca.

Scoaterea zidului dintre naos şi pronaos şi înlocuirea lui cu un arc a făcut ca să fie nevoe —

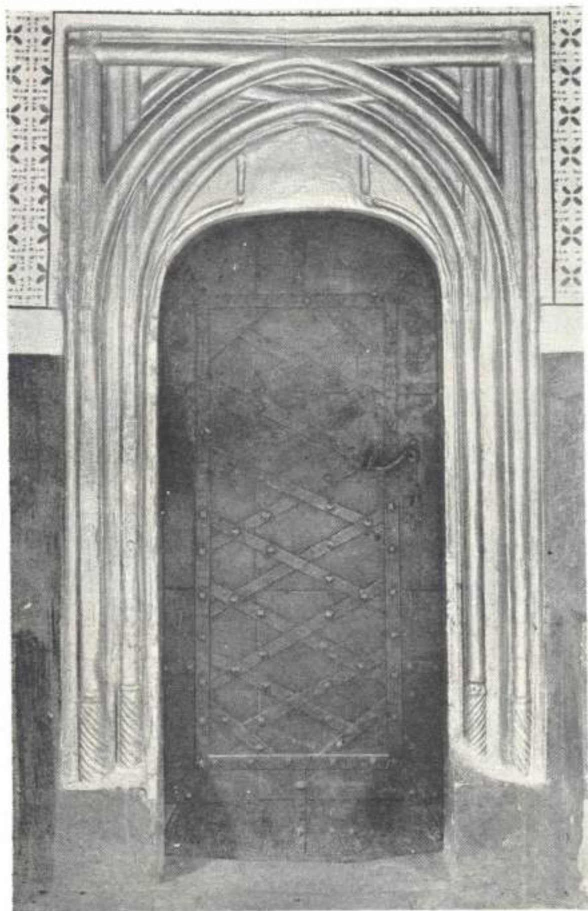

Fig. 264. — Brănişteni. Uşa de intrare

pentru a rezista împingerii — să se aşeze contraforturi de zidărie şi acuma — după scoaterea lor — nişte legături de fer.

Biserica păstrează piatra de mormânt a lui Vasile Costin din 1685. Urechia [1]) a arătat că în acest mormânt au fost aşezaţi şi Miron Costin şi soţia lui. (fig. 970).

Se găseşte în curte şi o piatră din 1555 (7063). (fig. 935).

Ca şi în alte câteva biserici moldovene şi bucovinene, se găseşte şi la Brănişteni o piatră cioplită ca un stâlpişor octogonal pe o bază pătrată, scobită în partea ei superioară şi care servea pentru a ţine jăraticul necesar aprinderii tămâiei (fig. 924).

[1]) Miron Costin, *Opere complete*, II, pag. 601.

CRISTEŞTI (Jud. Baia)

Biserica din Cristeşti, cu hramul Sfinţilor Voevozi ar fi din 1657, după anuarul casei Bisericii, ceeace spune şi o inscripţie zugrăvită de dată recentă :

„Acest lăcaş este făcut de Simion, fiul preotului Ion Tarzu la 7165 Apr. 16".

Examenul planului şi al faţadelor pare a învedera o construcţie poate şi mai veche, dar care ar fi suferit transformări.

Exteriorul ar fi mai curând din veacul al XVI-lea, lipsind rândurile de ocniţe de sub straşină. Turla foarte lată, cu douăsprezece laturi, pare refăcută precum şi baza ei stelată cu opt vârfuri şi ea foarte lată.

Ferestrele şi uşile, refăcute, nu mai au nici un chenar.

Turnul de intrare e din veacul al XIX-lea, făcut fiind sub domnia lui Mihai Sturdza.

In interior, arcurile piezişe au o aşezare neobişnuită şi contrară scopului urmărit, având naşterile lor în afară de pătratul arcurilor mari. Sunt şi turtite, ceea ce contribue la aspectul greoi al construcţiei, care pare, aproape cert, a fi fost refăcută.

Există o foarte uşoară desaxare a sânurilor laterale.

Bolta în semicilindru (berceau) a pronaosului e de cărămidă ($25 \times 12 \times 4^1/_2$). Zidul de despărţire între naos şi pronaos e susţinut acuma de către doi pilaştri angajaţi şi de două coloane, iar arcadele dintre ele sunt inegale, cea din mijloc fiind mai largă şi mai înaltă.

Această dispoziţie e de sigur modernă ca şi arcul de deasupra, care este turtit. Şi capitelele au forme moderne.

Se poate deci presupune că zidul cel vechiu era plin, cu o singură uşă, precum se obişnuia înainte de sfârşitul veacului al XVI-lea.

In rezumat, biserica dă impresia unei clădiri mai simple din veacul al XVI-lea, sau dacă e într'adevăr dela 1657 sau şi mai recentă, ar fi o supravieţuire a acestor vremi mai vechi. A fost pe urmă refăcută în părţile ce le-am arătat, iar turnul-clopotniţă modern, i-a schimbat şi mai mult înfăţişarea.

Fig. 265. — Cristeşti. Vedere (fot. A. C.)

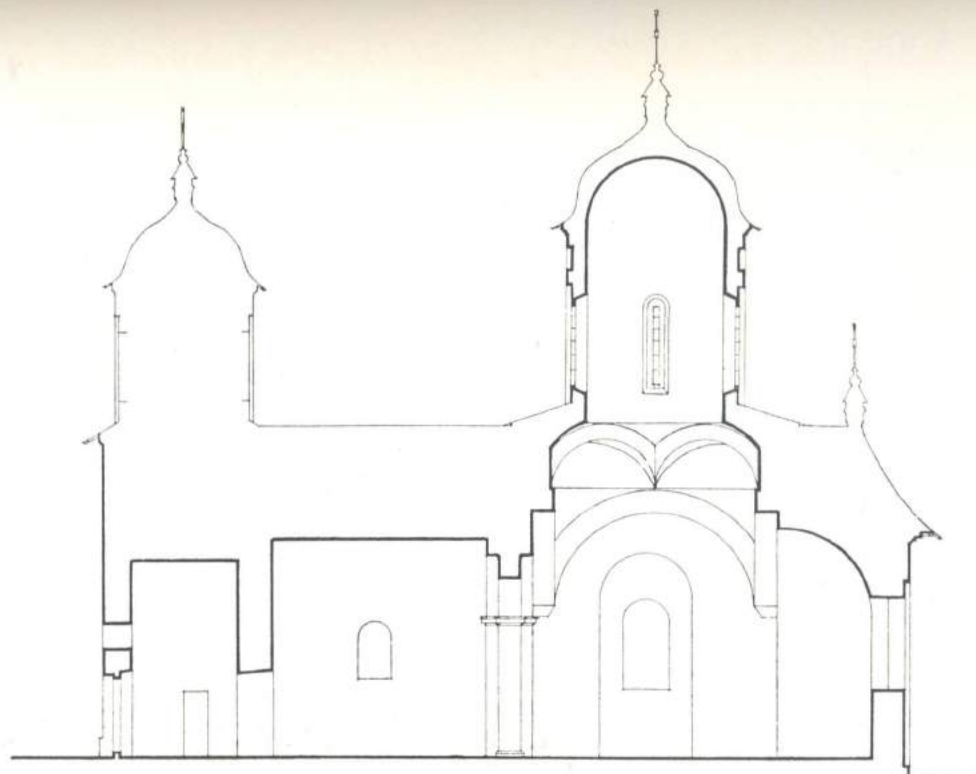

Fig. 266. — Cristeşti. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. H. Teodoru)

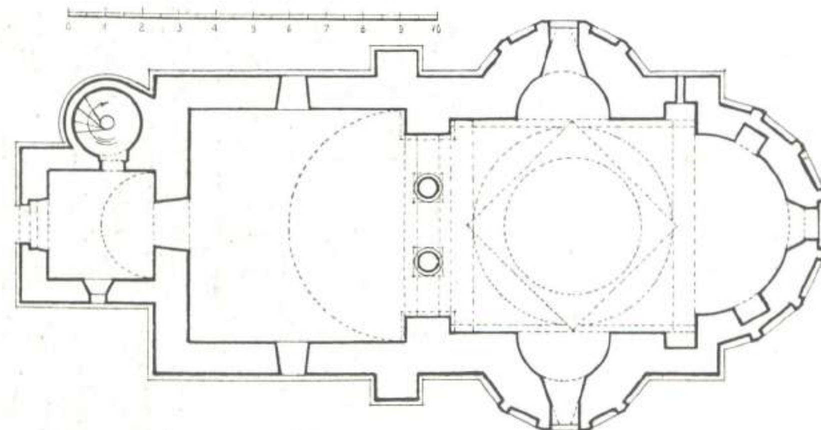

Fig. 267. — Cristeşti. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. H. Teodoru)

HADÂMBU

Biserica mănăstirii lui Iani Hadâmbu din codrul Iașilor este mică dar prezintă unele particularități demne de a fi însemnate.

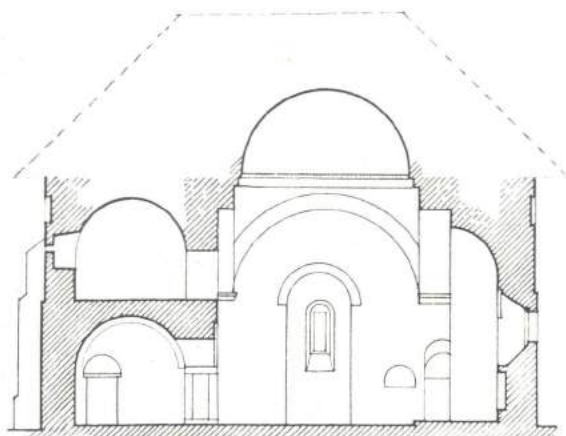

Fig. 268.—Hadâmbu. Secțiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. H. Teodoru)

E excepțional de lată, iar altarul foarte puțin adânc și în formă de segment de cerc numai.

Absidele laterale circulare în interior sunt foarte mici ca și în afară unde apar dreptunghiulare cu o dublă ieșitură.

Pronaosul, separat de naos de un zid susținut de doi stâlpi octogonali, e boltit printr'un semicilindru scund, dând mai mult impresia unui pridvor ; deasupra lui este o altă încăpere la fel, cu vedere spre naos, într'o măsură oarecare, precum e și la Golia.

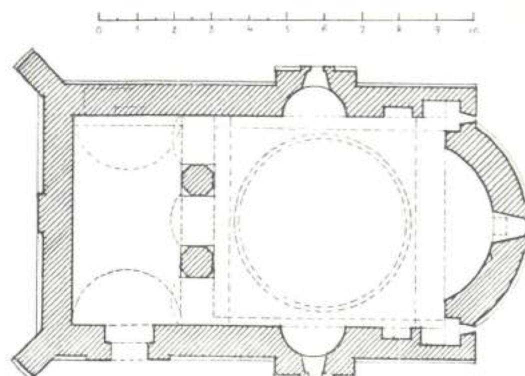

Fig. 269.-Hadâmbu. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. H. Teodoru)

Dar, precum toată mănăstirea este orânduită pentru a putea fi apărată și biserica are dispoziții în aceiaș gen, odaia deasupra pronaosului având metereze, iar deasupra intrării o „echauguette" adică un lăcaș cu pardoseala găurită pentru a putea împroșca cu arme sau cu apă

Fig. 270. — Hadâmbu. Vedere (cl. C. M. I.)

Fig. 271. — Putna. Secția longitudinală (cl. C. M. I.)
(după Romstorfer)

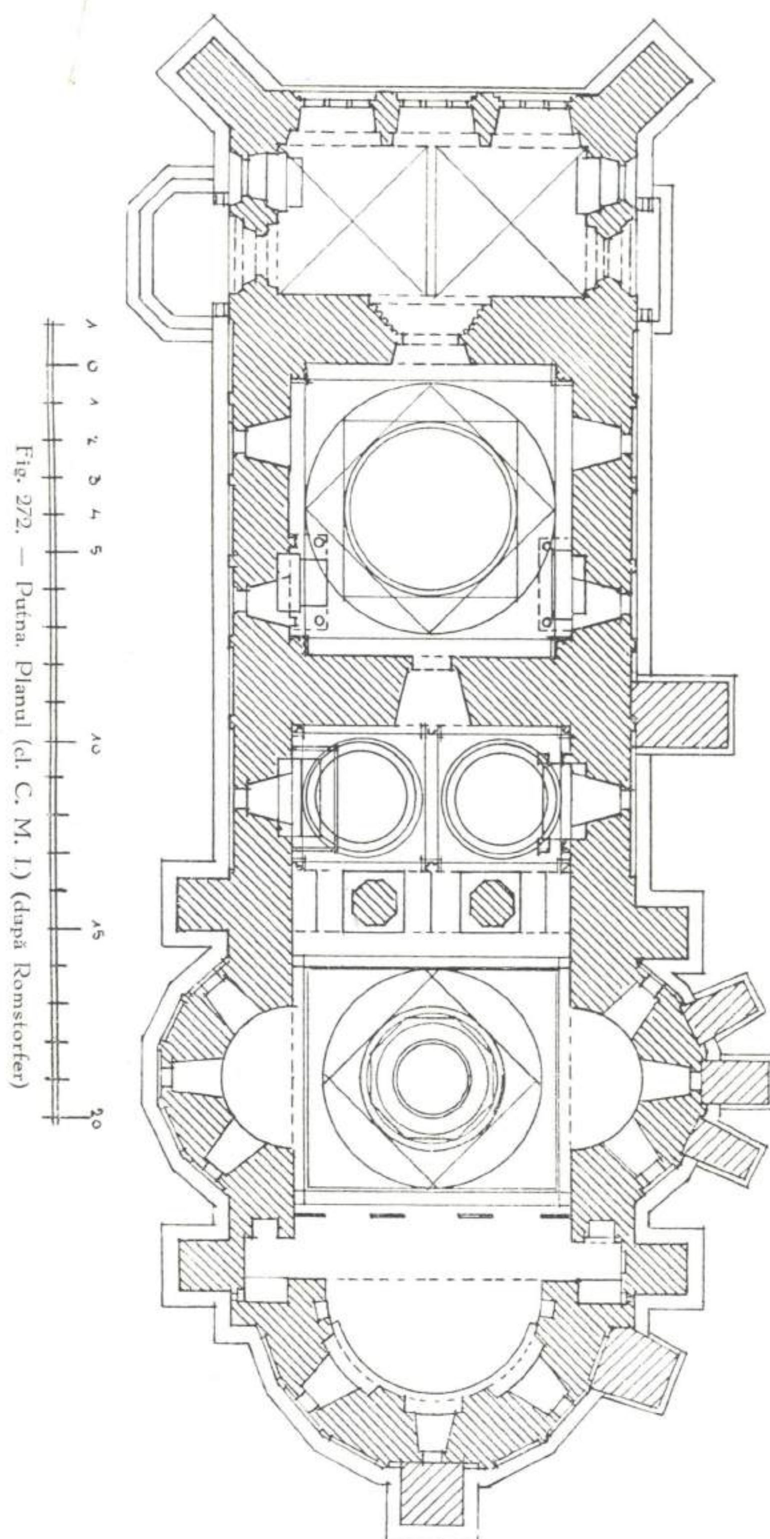

Fig. 272. — Putna. Planul (cl. C. M. I.) (după Romstorfer)

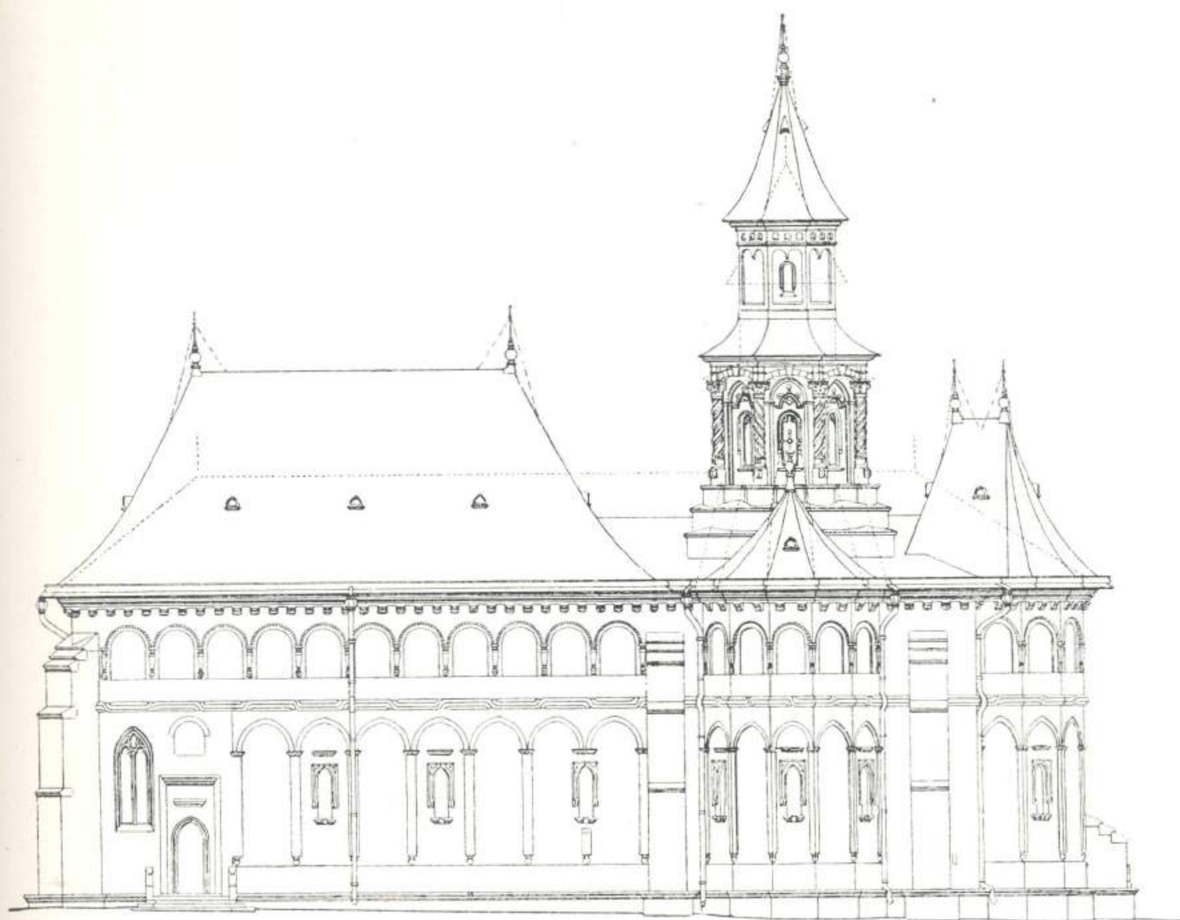

Fig. 273. — Putna. Elevație (cl. C. M. I.) (după Romstorfer)

fiartă pe cei cari ar fi încercat să intre prin ușa bisericii.

Ferestrele au chenare gotice, astfel cum se văd și altele din epoca lui Vasile Lupu.

Zidăria este de o execuție foarte ordinară, de piatră brută cu câteva cărămizi.

Numai arcurile sunt în întregime de cărămidă. Extradosul lor e însemnat prin cărămizi așezate pe lat. Dimensiunile lor sunt 24,5 pe 12, pe vreo 4,5 cm.

Pisania, cu un monogram special săpat în mijlocul ei, se găsește deasupra ușii :

„Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvârșirea Sfântului Duh a înnoit și făcut această biserică dumnealui Iani Hadâmbul în pădurea Iașilor, la Dealul Mare, unde este hramul Inălțării Precistei și Născătoarei de Dumnezeu, în zilele lui Io Gheorghe Ghika Vodă, în anul 7168 (1659) Septembrie 8" [1]).

Se mai văd urme de zugrăveli și în afară și înăuntru. Se recunosc și cununi de sfinți în relief.

Deasemenea se văd și guri de oale de rezonanță.

[1]) Iorga, *Inscripții*. II, pag. 106.

A mai rămas și o piatră de mormânt cu o împodobire florală orientală și rămășite de inscripție în jurul ei.

PUTNA

In cartea consacrată bisericilor lui Ștefan cel Mare s'au arătat argumentele prin care se poate dovedi că actuala biserică a mănăstirii Putna, nu mai este aceea a lui Ștefan, adeverindu-se ce spune Ion Neculce [2]).

„Vasile Vodă, aproape de mazilie, au greșit lui Dumnezeu că i s'au întunecat mintea spre lăcomie de au stricat mănăstirea Putna, gândindu-se că va găsi bani și n'au găsit. Și s'a apucat s'o facă din nou iarăși precum au fost și nu i-au ajutat Dumnezeu să o facă, că au zidit-o numai din temelie, din pământ până la ferestre și i-au luat Dumnezeu Domnia... și pre urmă au gătit mănăstirea Putna Gheorghie Ștefan Vodă, după ce au luat domnia, de este zidită precum se vede acuma".

Inscripția ce se găsește deasupra ușii pronaosului spune :

[2]) *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1925, pag. 143.

Fig. 274. — Putna. Vedere Sud (fot. L. B.)

„Această biserică a înoit-o Io Georgie Ștefan Voevod și s'a săvârșit în zilele lui Io Istrati Dabija Voevod în anul 7170" (1662).

Se vede ca lucrările au ținut opt ani.

„Mai târziu biserica a avut de suferit în urma unui cutremur, în 1739, și mitropolitul Iacov a restaurat'o, se pare într'un mod foarte desăvârșit precum și tot restul mănăstirii.

„Analiza monumentului de azi confirmă cele spuse de istorie.

„Intr'adevăr, toate elementele clădirii, atât în afară cât și înăuntru arată o epocă mai târzie. Nici măcar soclul (de almintrelea refăcut de Romstorfer) nu arată profilele din vremea lui Ștefan cel Mare.

„Arcadele oarbe care împodobesc partea de jos a fațadei nu se cunosc în epoca lui ; cele din vremea lui Ștefan se văd numai la abside ; ele nu au capitele mici, nu se termină jos pe console ornamentale, nici nu au arhivoltele lor mai intrate în planul zidului, și nu sunt niciodată în arc frânt. Mai sus biserica e înconjurată de acest brâu cu toruri împletite care este o caracteristică arhitecturii moldovenești din veacul al XVII-lea, căci o vedem pentru prima oară la Dragomirna, clădită pe la 1608.

„Ferestrele mici, de asemenea, ce se termină în ușoară acoladă, seamănă cu cele de la Dragomirna, dela Trei Ierarhi, dela Cetățuia și au — tot ca acolo — ceva mai sus, acest mic lintel, ca un fragment de cornișă, care a devenit și el caracteristic veacului al XVII-lea : de asemenea și banchina de desubt, profilată, cu un mic scut în mijlocul ei. Deasupra brâului găsim un rând de ocnițe ; dar și aci caracterul este cu totul altul decât la bisericile lui Ștefan cel Mare. Ele sunt și aici în retragere în raport cu planul paramentului, semn al unei epoci mai târzii și între ele sunt niște mici colonete cu forme ciudate care par a se înrudi cu cele ce le vedem la

Trei Ierarhi, vădind, ca și acolo, o influență rusească.

„Sub strașină este o cornișă susținută de mici console cu forme apusene, cum se văd la mai multe biserici din Iași, din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea, cu forme decadente.

„Exonartexul e luminat prin trei mari ferestre gotice pe latura de apus, dar acest gotic este bastard : în timpane se văd niște capitele înflorite, așezate fără rost și servind numai de ornament : caracterul lor italienizant arată de asemenea sfârșitul veacului al XVII-lea sau veacul al XVIII-lea.

„Turla are caractere și mai târzii ; baza stelată nu mai are vârfuri ci sinuozități care arată influența barocului, iar coloanele torse cu capitelele lor de un corintian decadent, precum și ornamentele baroce care împodobesc câmpul de deasupra ferestrelor ne aduc de asemenea în veacul al XVIII-lea. Tot ce se vede mai sus, datează de la restaurația terminată în 1902 de arhitectul Romstorfer.

„Dacă ne uităm acuma în interior, vom face aceeași constatare.

„Și aici arhivoltele intrate în planul peretelui, arcuri în acolade ca la Dragomirna, coloane în frânghie răsucită, care subliniază arcaturile ca la Dragomirna, la Trei Ierarhi, la Cetățuia, cu mici plăci ornamentale lipite de ele în bolțile pronaosului ; iar pilaștri angajați ce suportă arcaturile naosului au console și capitele care vor să fie clasice și arată prin stângacele lor deformări vremea de decadență a arhitecturii moldovenești.

„Dar s'ar putea presupune că măcar planul cel vechiu s'a respectat și că noua clădire se înalță pe vechea temelie. Putna are un plan care se deosebește de toate celelalte biserici clădite după 1487, chiar făcând abstracție de exonartex, și ar trebui să ajungem la Neamț, zidit în 1496—7, ca să avem, nu acelaș plan, dar un plan oarecum asemănător.

„Dacă biserica cea veche, aceea din 1469, ar fi avut acest plan, cred că din toate bisericile care au urmat (și din care unele sunt destul de mari) s'ar fi găsit o imitație, precum Neamțul a găsit mai târziu.

„Este un argument suficient pentru ca să credem că nu mai avem planul primitiv.

„Dar — mai mult — Putna prezintă dispoziția peretului de apus al naosului întocmit prin trei arcade cu doi pilaștri groși, care este tocmai una din caracteristicile veacului al XVII-lea (Dragomirna, Trei Ierarhi, Cetățuia, Bărnova, Ițcanii vechi, Aroneanu, Sf. Onufrie, Sf. Ioan Botezătorul din Suceava). Iar Galata, care este prototipul acestei dispoziții, are chiar un plan foarte asemănător cu acel al Putnei, în privința distribuirii compartimentelor.

„La Putna, ca la Trei Ierarhi, la Cetățuia, la Dragomirna, la Sf. Onufrie sunt câte trei ferestre la cele trei abside, în loc de una singură, așa cum a fost regula până atuncea.

„Sub aceeași influență, aceeași dorință de a da mai mult aer și mai multă vedere în interior, adică această tendință a veacului al XVII-lea, s'a refăcut noul plan al Putnei. Deci nici planul cel vechiu din vremea lui Ștefan nu mai există".

Acestea le spuneam după ce se descrisese bisericile lui Ștefan cel Mare. Acuma că am studiat în amănunt bisericile din veacul al XVII-lea și cele din veacul al XVIII-lea, vom vedea din inspecția planului și a secțiunei longitudinale nu numai că Putna izvorăște — în mod general — din planul Galatei, ca multe alte biserici din aceași perioadă, dar că face totodată parte din seria începută de Dragomirna, având chiar aceste caracteristice arcuri înguste transversale din naos, recăzând pe lungi console pe pereții de Nord și de Sud.

Dragomirna, Solca, Bărnova, Barnovschi, Trei Ierarhi, Putna, Sf. Onufrie, Cetățuia, sunt principalele biserici din această familie.

Inrâurirea mai directă poate fi aceea de la Trei Ierarhi.

Putem astfel vedea că actuala biserică până la strașină este opera veacului al XVII-lea.

Ca și interiorul, exteriorul o confirmă.

Cutremurul din veacul al XVIII-lea, în urma căruia mitropolitul Iacov a restaurat biserica n'a dărâmat decât turla și a adus poate crăpături corpului bisericii, ceeace l-a silit să facă mai multe contraforturi suplimentare la partea de miază-noapte a naosului, mai cu seamă.

Turla cu toate caracteristicile barocului din veacul al XVIII-lea, baroc mai curând ucrainian decât apusean este opera mitropolitului Iacov până la nivelul superior al capitelelor coloanelor învârtite dela unghiuri. De acolo în sus construcția este a lui Romstorfer, când a restaurat biserica în 1902, și când a făcut această înălțare a turlei cu un diametru mai mic, lucru ce se vede chiar din releveul publicat de dânsul. [1]).

[1]) C. Romstorfer, *Kloster Putna*.

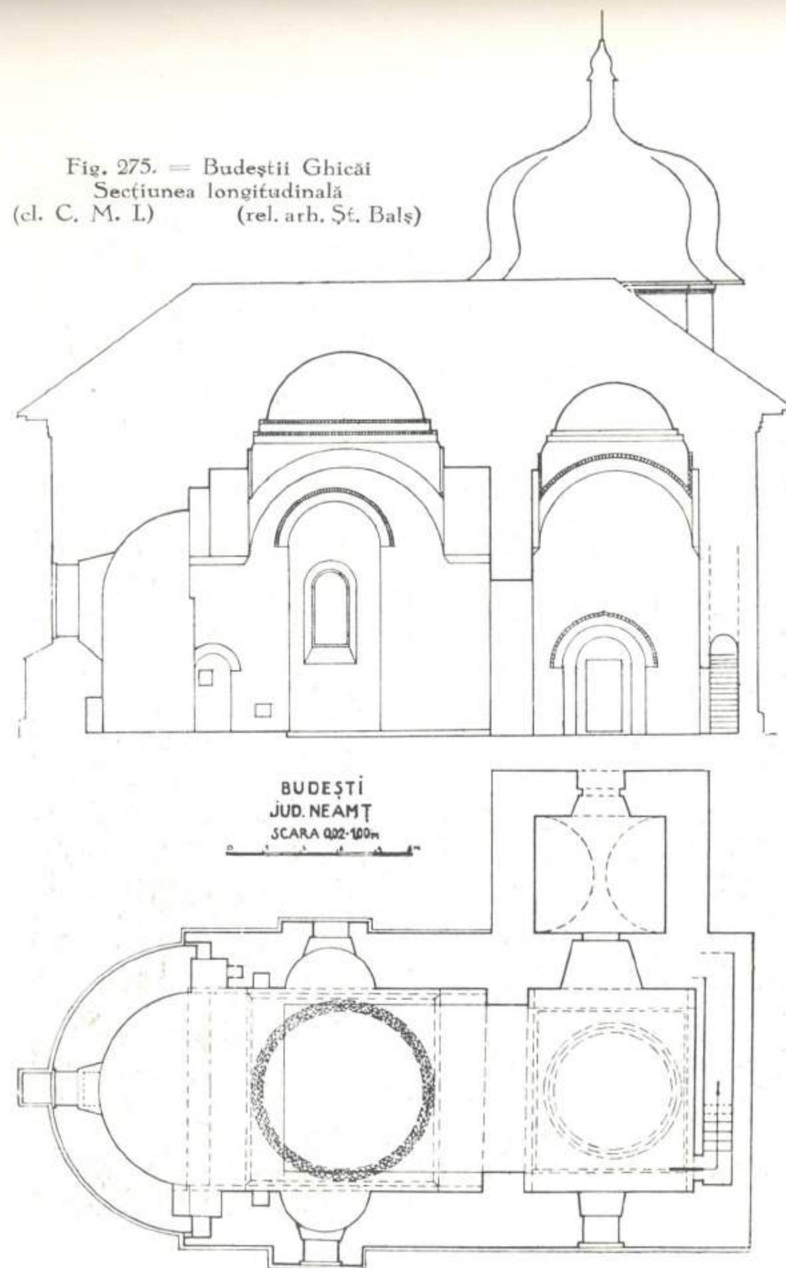

Fig. 275. — Budeştii Ghicăi
Secţiunea longitudinală
(cl. C. M. I.) (rel. arh. Şt. Balş)

Fig. 276. — Budeştii Ghicăi. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. St. Balş)

Fig. 277. — Budeştii Ghicăi. Vedere (cl. C. M. I.) (fot. A. C.)

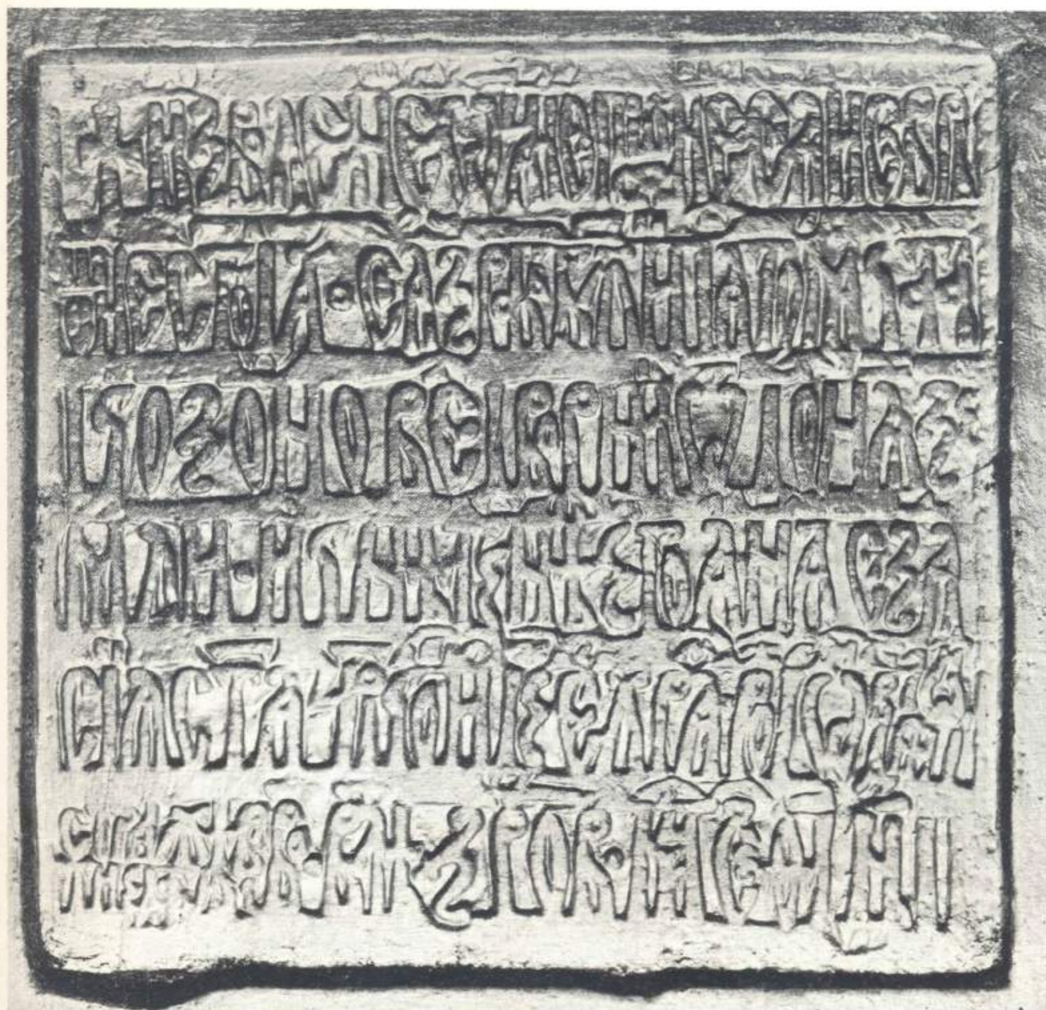

Fig. 278. — Budeştii Ghicăi. Pisania bisericii (fot. A. C.)

BUDEŞTII (Ghicăi) Roman

Biserica cu hramul Naşterii Sf. Ioan Botezătorul a fost zidită în 1664; e de un tip foarte vecin cu acel al Bozienilor. Doar că forma absidelor diferă. Aici absida mare e semicirculară, iar cele laterale sunt arătate în afară prin mica eşitură caracteristică a veacului.

Se observă desaxarea ferestrelor naosului în raport cu axa transversală a bolţei naosului, aici însă spre răsărit.

Peretele dintre naos şi pronaos nu există ; se poate să fi fost scos.

Uşa de intrare are un chenar cu baghete încrucişate şi deasupra se vede pisania slavonească care spune :

† из водєн[ї]єм ѡца и съ поспѣшєн[ї]єм сна и съвръшєн(ї)є[м] стго дха. съ аз раб бжиꙗ тома катакозоно вєл дворник ѡт долнѧ зємли. и книгєнѣ єго ана създа сїѧ ста црко идєж єс[т] храм рож с. ıѡна в дни ıѡн ıстратиє дабижѣ воєвод. в лѣ ,зрок (7172 = 1663) мца сєп ді дни.

„Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvârşirea Sfântului Duh, iată eu robul lui Dumnezeu Toma Cantacozono Vel Vornic de ţara de jos şi kneaghina lui Ana a făcut această sfântă biserică unde este hramul Naşterii Sf. Ioan în zilele lui Io Istrate Dabija Voevod la anul 7172 (1664) luna Septembrie 19 zile".

Turnul-clopotniţă sub care e intrarea e aşezat pe latura de Sud a pronaosului, ca la Bozieni şi la Cârligi.

In pronaos se găseşte un mormânt din 1674. (fig. 971).

PAŞCANI

Biserica din Paşcani a fost clădită în 1664 după cum arată pisania care sună :

„Cu vrerea Tatălui şi ajutorul Fiului şi cu săvârşirea sfântului Duh, s'a început şi s'a zidit şi s'a făcut şi s'a împodobit această biserică, la care este hramul Sfântului... (arhistrateg şi)

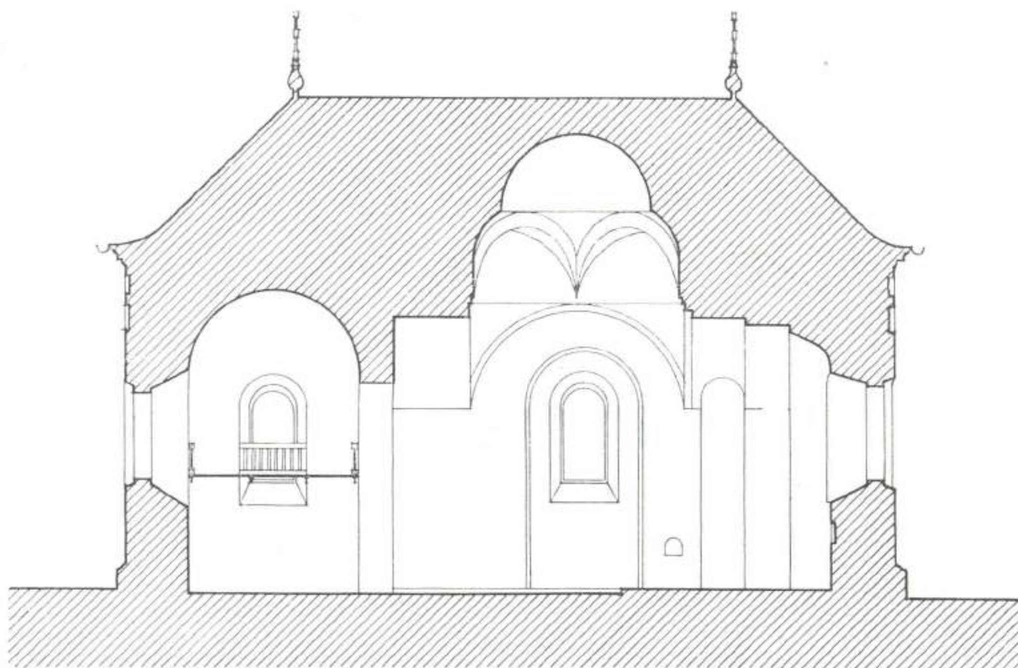

Fig. 279. = Paşcani. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. O. Kania)

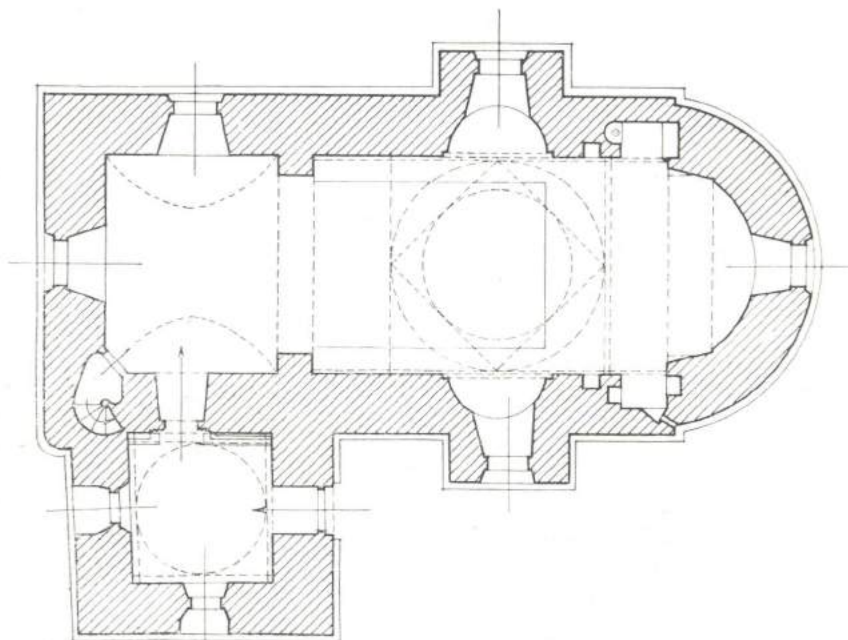

Fig. 280. = Paşcani. Plan (cl. C. M. I.) (rel. O. Kania)

arhanghel Mihail şi Gavriil. Iordachie Vel Vistiernic şi jupâneasa lui Alexandra supt blagocestivul şi de Hristos iubitorul Domnul nostru Io Eustratie Voevod, Domn al ţării Moldovei, în anul 7172 (1664) luna lui Iulie în 10 zile" [1])

Biserica e de un tip simplu ca plan, dar care are oarecare particularităţi.

[1]) Iorga. *Studii şi documente*. XVI. p. 357.

In interior, naosul, boltit cu arcuri pieziţe moldoveneşti, are spre apus un arc transversal foarte larg, iar absida altarului, în loc de a fi formată, în plan, de un semicerc, acoperit printr'un sfert de sferă, prezintă un arc lărgit spre naos şi un segment de cerc, boltit în mod stângaciu. Absida laterală de miază-zi este ceva desaxată.

Zidul de separaţiune a naosului despre pro-

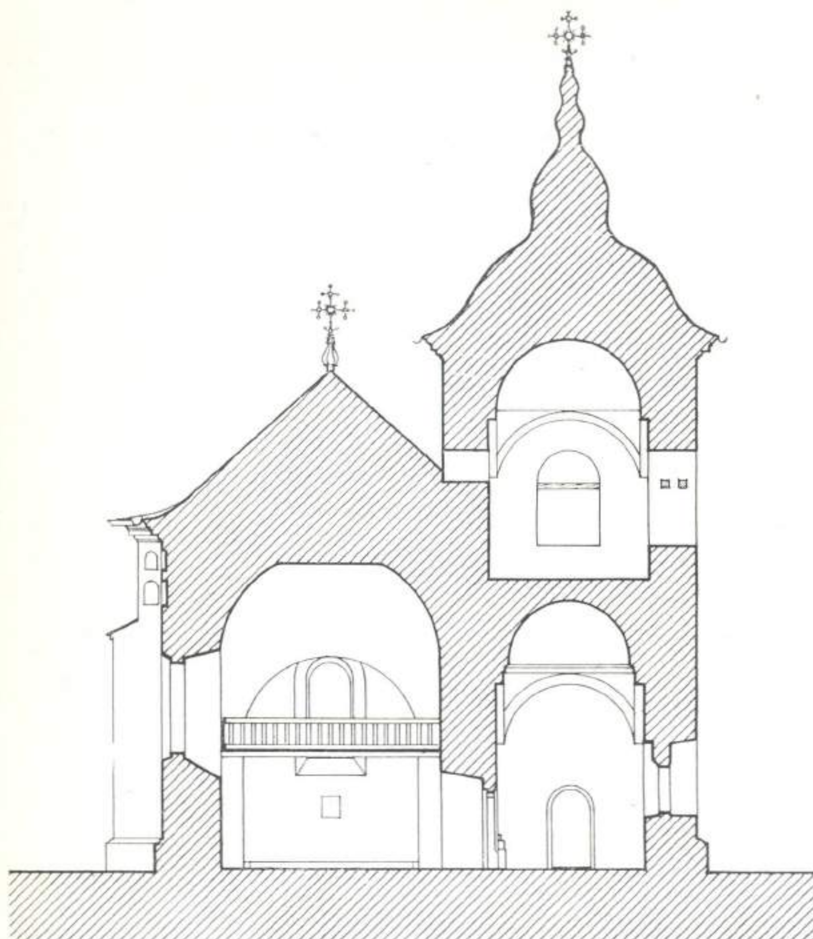

Fig. 281. — Paşcani. Secţiune transversală (cl. C. M. I.) (rel. O. Kania)

Fig. 282. — Paşcani. Vedere (fot. H. T.)

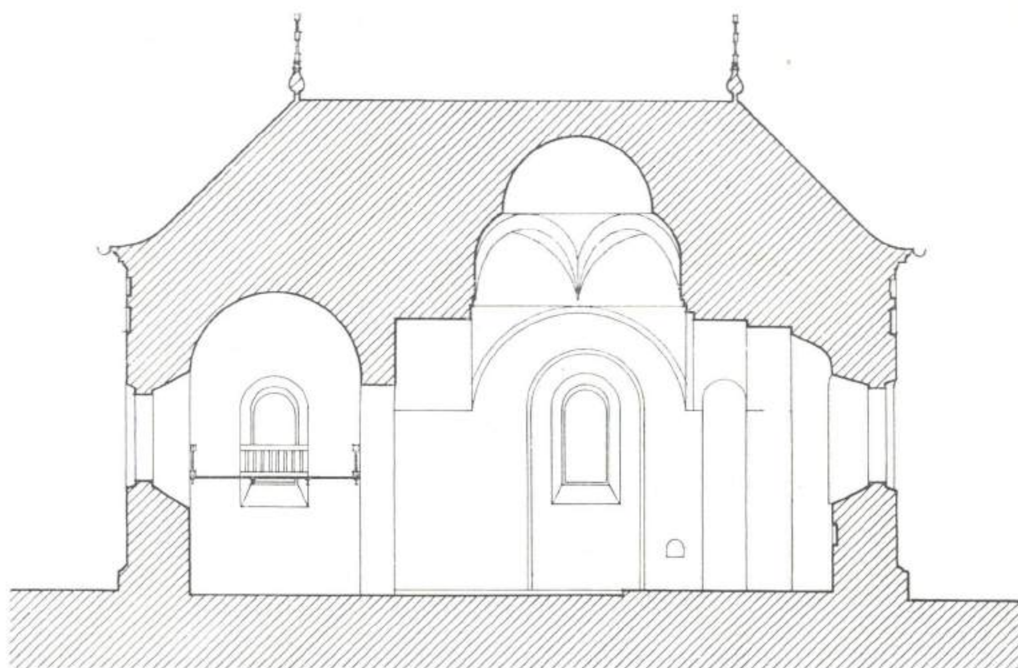

Fig. 279. = Pașcani. Secțiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. O. Kania)

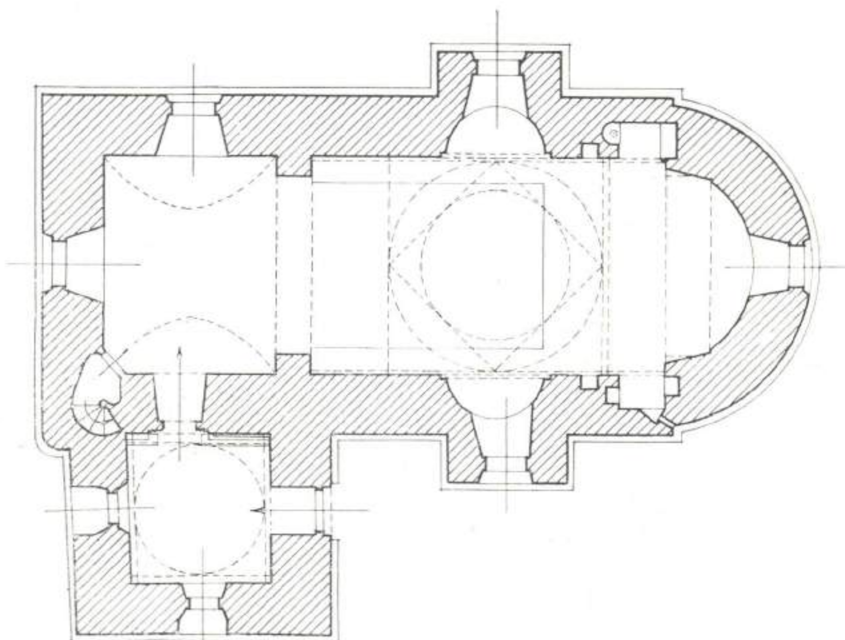

Fig. 280. = Pașcani. Plan (cl. C. M. I.) (rel. O. Kania)

arhanghel Mihail și Gavriil. Iordachie Vel Vistiernic și jupâneasa lui Alexandra supt blagocestivul și de Hristos iubitorul Domnul nostru Io Eustratie Voevod, Domn al țării Moldovei, în anul 7172 (1664) luna lui Iulie în 10 zile" [1])

Biserica e de un tip simplu ca plan, dar care are oarecare particularități.

[1]) Iorga. *Studii și documente*. XVI, p. 357.

In interior, naosul, boltit cu arcuri piezișe moldovenești, are spre apus un arc transversal foarte larg, iar absida altarului, în loc de a fi formată, în plan, de un semicerc, acoperit printr'un sfert de sferă, prezintă un arc lărgit spre naos și un segment de cerc, boltit în mod stângaciu. Absida laterală de miază-zi este ceva desaxată.

Zidul de separațiune a naosului despre pro-

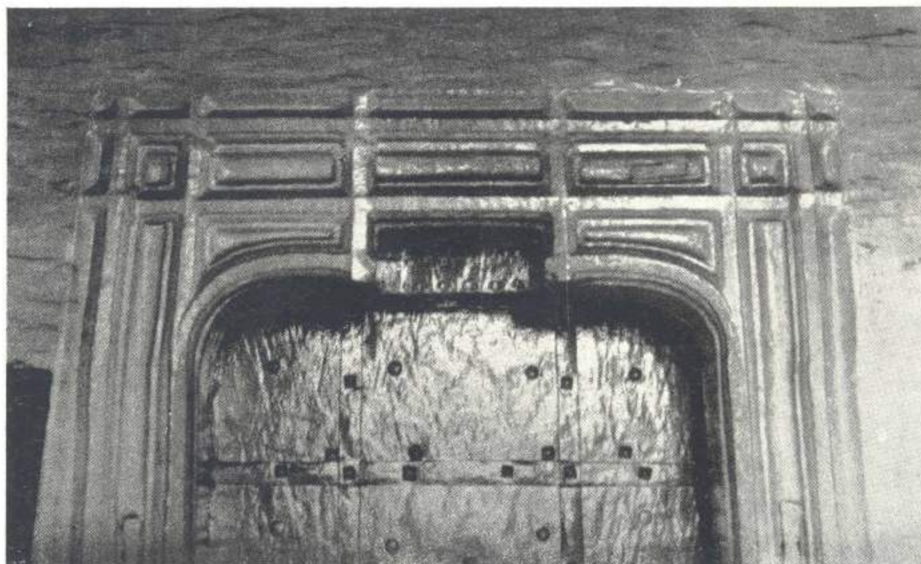

Fig. 283. — Paşcani. Chenarul uşii pronaosului. (fot. Ş. B.)

naos, care trebue să fi existat, acuma este suprimat, iar pronaosul este boltit printr'un semicilindru (berceau) transversal, racordat la cele două extremităţi Nord şi Sud prin boltiri cam nedefinite.

Turnul-clopotniţă (adăogat în urmă după toate aparenţele [1]) are, în plan, o formă pătrată ceva deformată. Uşa de intrare în pronaos care are un chenar gotic, este desaxată. O scară, care porneşte din pronaos şi care pare a fi fost săpată ulterior, duce la lăcaşul clopotelor.

In afară sânurile sunt acuzate prin eşituri dreptunghiulare, după modul aşa de întrebuinţat în acest veac. Aici, la Paşcani, au o retragere deasupra boltirilor sânurilor.

Două rânduri de ocniţe fac ocolul clădirii sub straşină, fiind întrerupte în dreptul turnului.

Toate ferestrele par a fi fost lărgite pierzându-şi chenarele care, probabil, le împodobeau.

In rezumat, o caracteristică a acestei biserici este o stângace trasare şi executare a lucrării.

BISERICA SF. GHEORGHE (Galaţi)

Această biserică a fost zidită în 1665 precum spune pisania scrisă greceşte, ce este deasupra intrărei :

„S'a ridicat din temelie această vestită şi sfântă biserică a sfântului marelui mucenic Gheorghe cu sârguinţa dumisale Mihalachi şi ca mitoc al Sfântului Mormânt, pentru rugăciunea şi pomenirea lui şi a părinţilor, Domn fiind Istrate Dabija Voevod, în anul 1665—7172 (*sic*) Aprilie 1" [2]).

Biserica a fost arsă şi prădată de multe ori, stând ruinată până la 1838 când s'a reparat [3]).

Aici se zice că s'ar fi înmormântat Mazepa.

Actualmente se poate vedea că toată partea de sus, toate bolţile au dispărut, rămânând numai concha altarului. Restul bisericii are un tavan imitând oarecum o boltă.

Biserica a avut de sigur o boltă deasupra naosului, precum se cunoaşte încă din resturile încă vizibile ale arcurilor de susţinere. Poate chiar să fi fost şi o turlă ; în general, în veacul al XV-lea şi în al XVI-lea, contraforturile laterale se aşează la bisericile cu turlă ; ar putea fi un indiciu şi pentru Sf. Gheorghe. Se poate presupune că exista şi un perete despărţitor (poate pe stâlpi) între naos şi pronaos, în prelungirea zidului de răsărit al pridvorului.

Acest pridvor are două etaje de cămăruţe — poate tainiţe ; scara şi etajul de sus au ferestruici înguste şi lungăreţe putând servi de metereze. Se poate crede că mai avea şi alte etaje, având partea de sus înfăţişarea unui turn, ca în multe alte biserici din această vreme ; şi turnul de lemn ce-l vedem azi, tot acest loc îl ocupă.

Frontonul de pe faţada Sud trebue atribuit reparaţiunilor din veacul al XIX-lea.

Faţada bisericii, propriu zisă, e împodobită

---

1) Inscripţia zugrăvită din 1807 spune că „biserica s'a înnoit cu adăogire".

2) Iorga, *Inscripţii*, II, pag. 342.

3) Cf. P. Econ. Stavrofor Gh. opescu, *Dare de seamă* 1906.

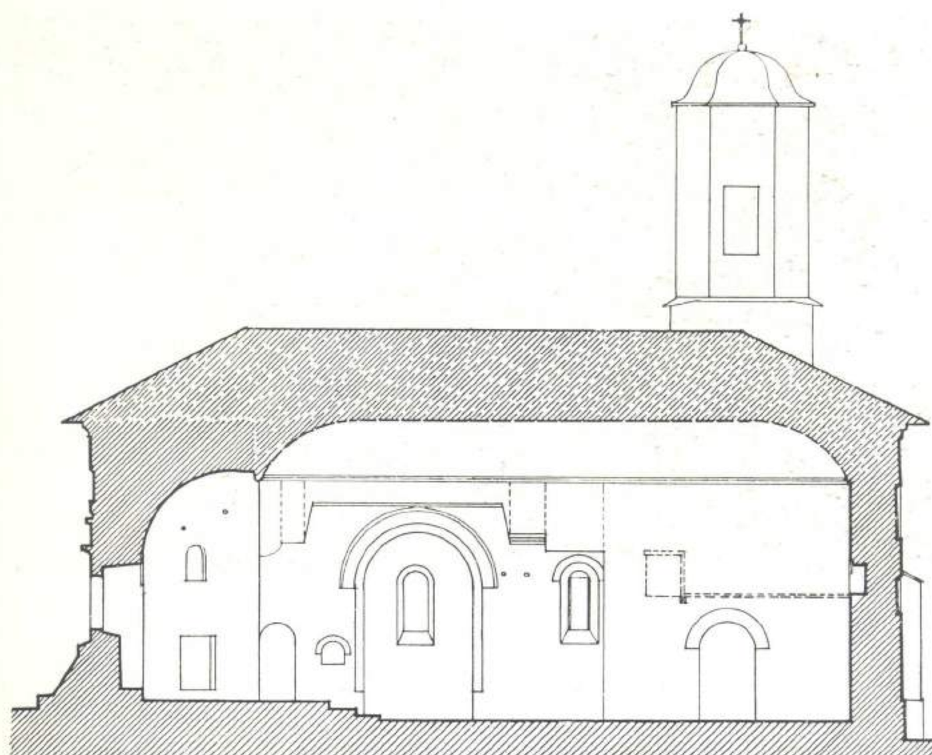

Fig. 284. — Sf. Gheorghe=Galaţi. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

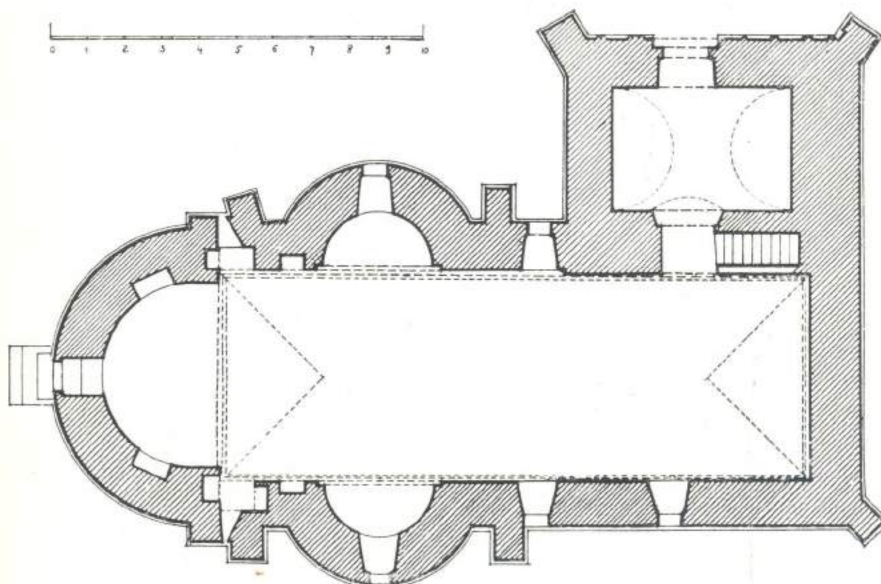

Fig. 285. — Sf. Gheorghe=Galaţi. Plan. (cl. C. M. I) (rel. arh. Grig. Ionescu)

de un brâu compus dintr'un tor şi de un rând de cărămizi în zimţi. Turnul şi faţada de apus n'au acest brâu. Sunt şi două registre de arcaturi, amândouă cu arhivoltele reintrate în planul zidăriei.

Pe faţada de Vest, rândul de sus are ocniţe mai lungăreţe decât la cel de jos.

Pe părţile celelalte ale faţadelor câte două ocniţe sunt unite, piciorul din mijloc fiind înlocuit printr'o mică consolă. Poate să fi fost la început toate arcaturile egale şi în acest caz se pot face două presupuneri : sau că cele din faţada Vest derivă dela celelalte prin suprimarea consolei şi prelungirea piciorului median, sau

Fig. 286. — Sf. Gheorghe-Galați. Vedere dinspre Sud

Fig. 287. — Sf. Gheorghe-Galați. Pisania. (cl. C. M. I.)

invers, că cele cu console au avut la început, în locul lor, un picior. Numai o curăţire a tencuelilor ar putea lămuri chestiunea.

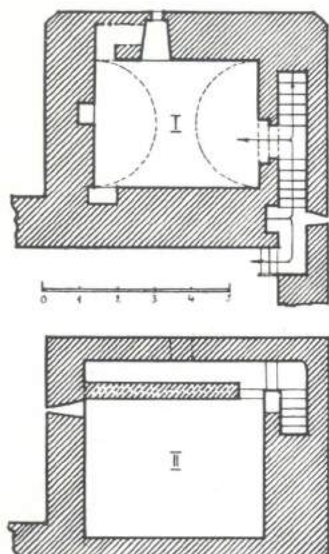
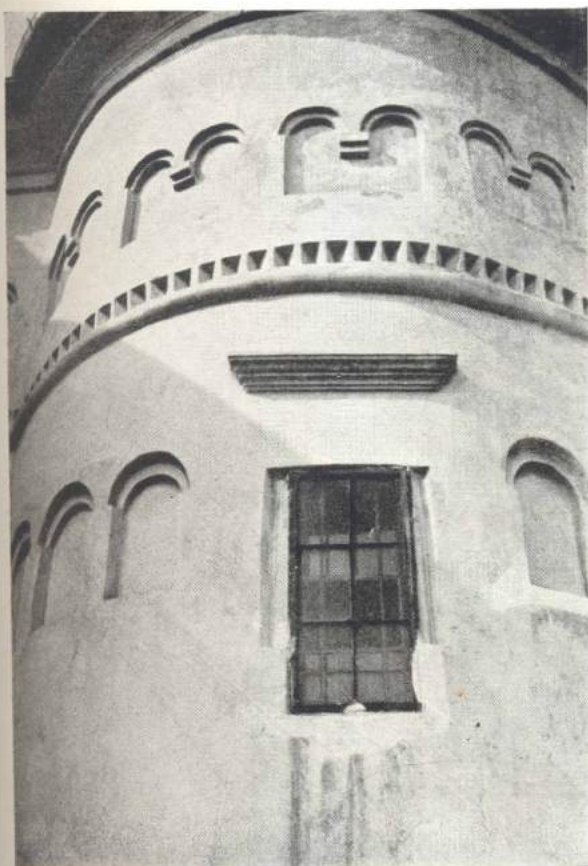

Fig. 288. — Sf. Gheorghe-Galaţi. Secţiuni orizontale prin turn (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

Intrarea este modificată, probabil la una din cele din urmă reparaţiuni, dar ceeace este cu-

Fig. 289.—Sf. Gheorghe-Galaţi. Absida mare (cl. C. M. I.)

rios este prezenţa lângă această uşă a unor arcaturi cu secţiunea în „budin" dublu ca la bisericile muntene.

Amestecul de înrâuriri este aici foarte posibil.

Deasupra ferestrei absidei Sud se vede o cornişă de profil clasic, precum e şi aceea deasupra pisaniei — ceva mai bogată.

Aceste cornişe sunt în felul celor cunoscute şi în restul Moldovei. Floarea ce împodobeşte cornişa de deasupra inscripţiei este probabil adăogită la reparaţia din veacul al XIX-lea.

E greu de hotărît dacă ferestrele au formele lor dela început sau nu ; de pildă aceea care este aşezată deasupra pisaniei are forme care se potrivesc destul de bine cu vremea lui Vasile Lupu.

Mai trebue notat că se mai văd în altar şi în naos, oale de rezonanţă, cum am întâlnit şi la Precista. Trebue observată şi prezenţa celor două ferestre ce se găsesc în naos şi se văd pe faţadele Nord şi Sud, imediat la Vestul contraforturilor. Poziţia acestor ferestre constitue un caracter special al veacului.

DELENI (Lângă Hărlău)

Biserica din Deleni, precum arată inscripţia aşezată deasupra uşii pronaosului, sub turnul-clopotniţă, a fost zidită în 1669 şi restaurată la 1722. O reparaţie modernă i-a schimbat înfăţişarea. Totuşi se recunosc uşor trăsăturile veacului al XVII-lea, printre care, eşitura dreptunghiulară a sânurilor laterale e cea mai caracteristică, precum şi desaxarea ferestrelor naosului, aicea spre altar.

Fig. 290.—Deleni. Pisania

In pridvor, deasupra uşii, se găseşte un lintel-cornişă, de caracter Renaştere. (fig. 823).

Inscripţia aşezată în 1722 are un chenar cu o împodobire de mici acante şi armele Cantacuzinilor susţinute de doi lei :

„Această sfântă beserică prea curatei Fecioară adormită au făcut-o cu tot Toderasko

Fig. 291.—Deleni. Secțiunea longitudinală (cl. C. M. I.) Șt. B.

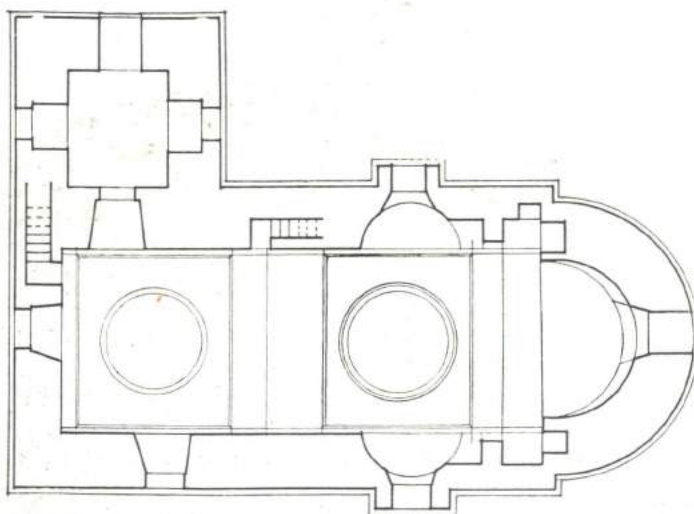

Fig. 292.—Deleni. Plan (cl. C. M. I.) St. B.

Fig. 293. — Deleni. Vedere Sud-Vest (cl. C. M. I.)

Fig. 294. — Deleni. Vedere Sud-Est. (cl. C. M. I.)

Fig. 295. — Bogdana. Secțiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

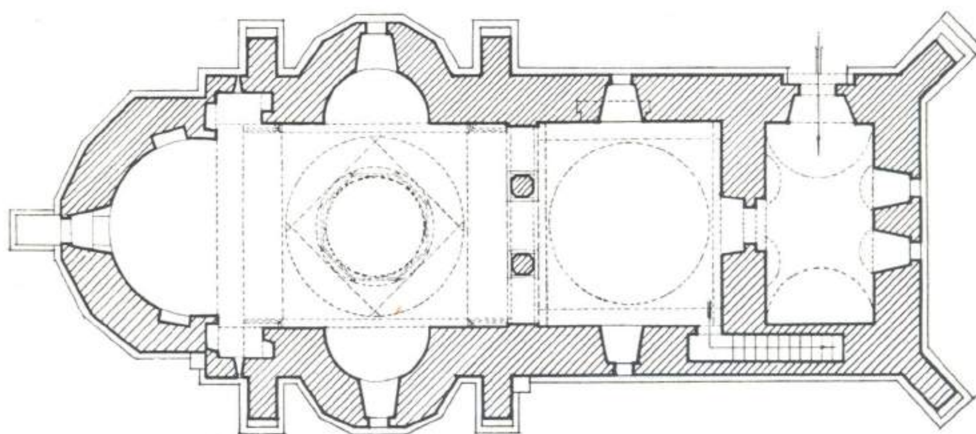

Fig. 296. — Bogdana. Plan. (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

Fig. 297. — Bogdana. Vedere (cl. C. M. I.) (fot. H. T.)

Kantacuzini vel vis. la an 7177 (1669) iar din nouă toate podoabe le-au făcut Iordake Cantakuzini vel vis. la an 7230 (1722)".

BOGDANA (Jud. Bacău)

Mănăstirea şi biserica din Bogdana au fost zidite înainte de 1670 de către marele logofăt Solomon Bărlădeanul. Ctitorul, mort în 1680, este înmormântat în biserică, într'o nişă împodobită din zidul de miază-zi al pronaosului.

Pisania chiar a bisericii nu mai există. Planul clădirii n'are nimic deosebit. Se poate nota, în general, că pentru epoca în care a fost înălţată, are proporţii elegante şi plăcute la ochiu.

Naosul este separat de pronaos printr'un perete susţinut de doi stâlpi octogonali.

Diametrul turlei naosului, peste cele patru arcuri piezişe obişnuite moldoveneşti, se mai reduce prin opt mici arcuri, astfel precum se vede la mai multe biserici, încă dela sfârşitul veacului al XVI-lea (Galata, Trei Ierarhi).

Deasupra pridvorului boltit în semicilindru (berceau) se găseşte o cămară boltită la fel, unde se ajunge printr'o scară pornind din naos.

Faţada simplă este împodobită de un brâu simplu la înălţimea naşterii bolţilor. Deasupra, sub straşină, vin ocniţe cam lungăreţe.

Ferestrele lungite şi rotunjite la partea lor superioară arată încă chenare cu o uşoară acoladă ; cele dela pridvor sunt dreptunghiulare. Uşa de intrare este în arc frânt.

Melchisedec [1]) arată că pe la jumătatea veacului al XVIII-lea biserica a fost dărâmată de un cutremur şi că, pe urmă, călugării au rezidit-o. Inspecţia bisericii, nu arată caracterele acestui veac. Turla singură se vede a nu fi cea dela început, de cât, cel mult, cele două baze, cea pătrată şi cea octogonală. Cred, deci, că dărâmarea din veacul al XVIII-lea a privit numai turla.

CETĂŢUIA

Buletinul Comisiunii Monumentelor a consacrat mănăstirii Cetăţuia în general un lung studiu, şi biserica în particular a fost descrisă în detaliu cu vederi şi planuri [2]).

Totuşi nu vor fi fără de folos unele conside-

[1]) Melchisedec, *Notiţe*, pag. 116.

[2]) *Bul. Com. Mon. Ist.* articolul d-lui V. Drăghiceanu, 1913 şi articolul d-lui arh. Lupu, 1913 şi 1915.

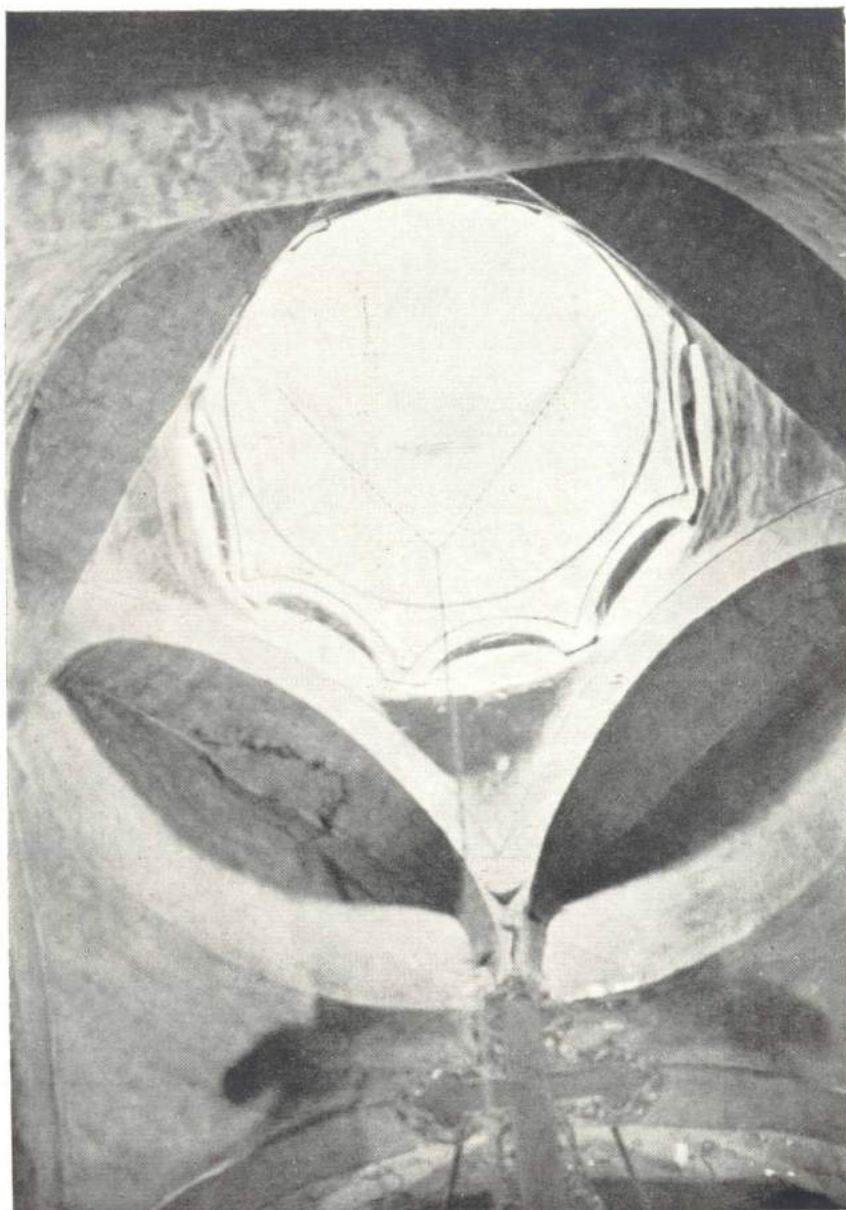

Fig. 298. — Bogdana. Bolta naosului (cl. C. M. I.) (fot. H. T.)

rațiuni mai generale pentru a stabili mai cu seamă gradul de înrudire cu biserica Trei Ierarhi, ridicată cu treizeci și doi de ani înainte.

In 1672 Ion Duca Vodă a terminat ctitoria sa, precum arată inscripția zugrăvită deasupra ușii de intrare în pronaos. Locul pisaniei de piatră în afară e gol.

Imitația bisericii Trei Ierarhi este evidentă, așa de evidentă în cât ar fi mai simplu de a arăta în ce se deosebește de cât în ceeace seamănă.

Principala diferență consistă în simplicitatea mai mare a Cetățuiei, mai cu seamă din punctul de vedere ornamental.

Proporțiile celor două biserici, raporturile între lungimea, lățimea și înălțimea lor, sunt aproape la fel, precum de asemenea și planurile lor.

Vom cita prezența celor trei ferestre ce luminează cele trei abside, și cei doi stâlpi care susțin zidul de separațiune dintre naos și pronaos.

Boltirile sunt mai simple la Cetățuia ; lipsește a doua reducere de diametru al turlelor prin arcuri dispuse în octogon, ce o vedem la Trei Ierahi, precum și nervurile convergente ale calotelor pridvorului. De asemenea împodobirea altarului care la Trei Ierarhi are colonete angajate și arcuri cu torsade împletite, lipsește la Cetățuia.

O altă deosebire este lipsa acoladelor din arcurile ferestrelor și lipsa — în parte — a firidelor ornate ale mormintelor.

Fig. 299. — Cetăţuia. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.)

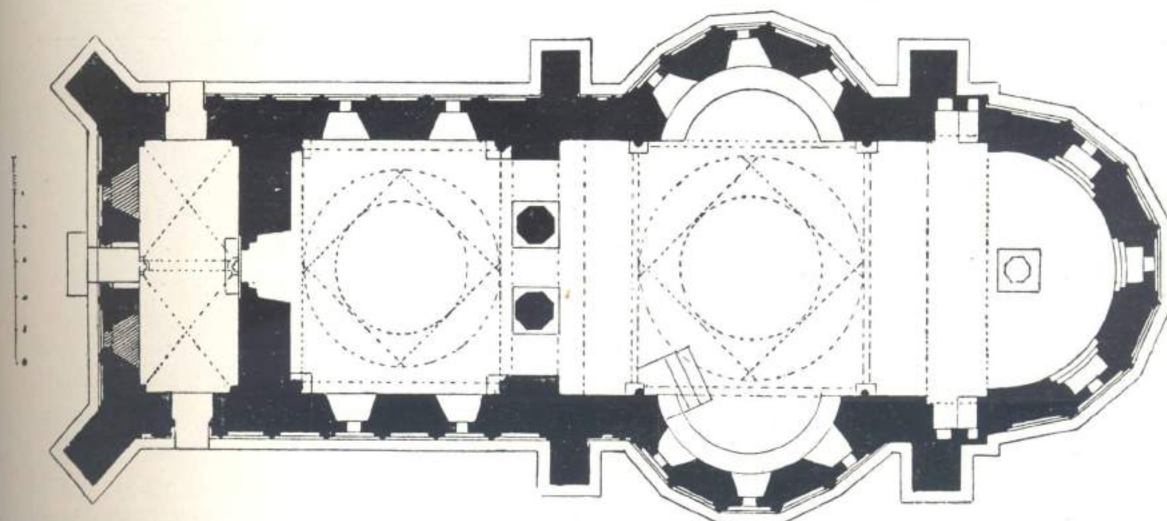

Fig. 300. — Cetăţuia. Planul bisericii (cl. C. M. I.)

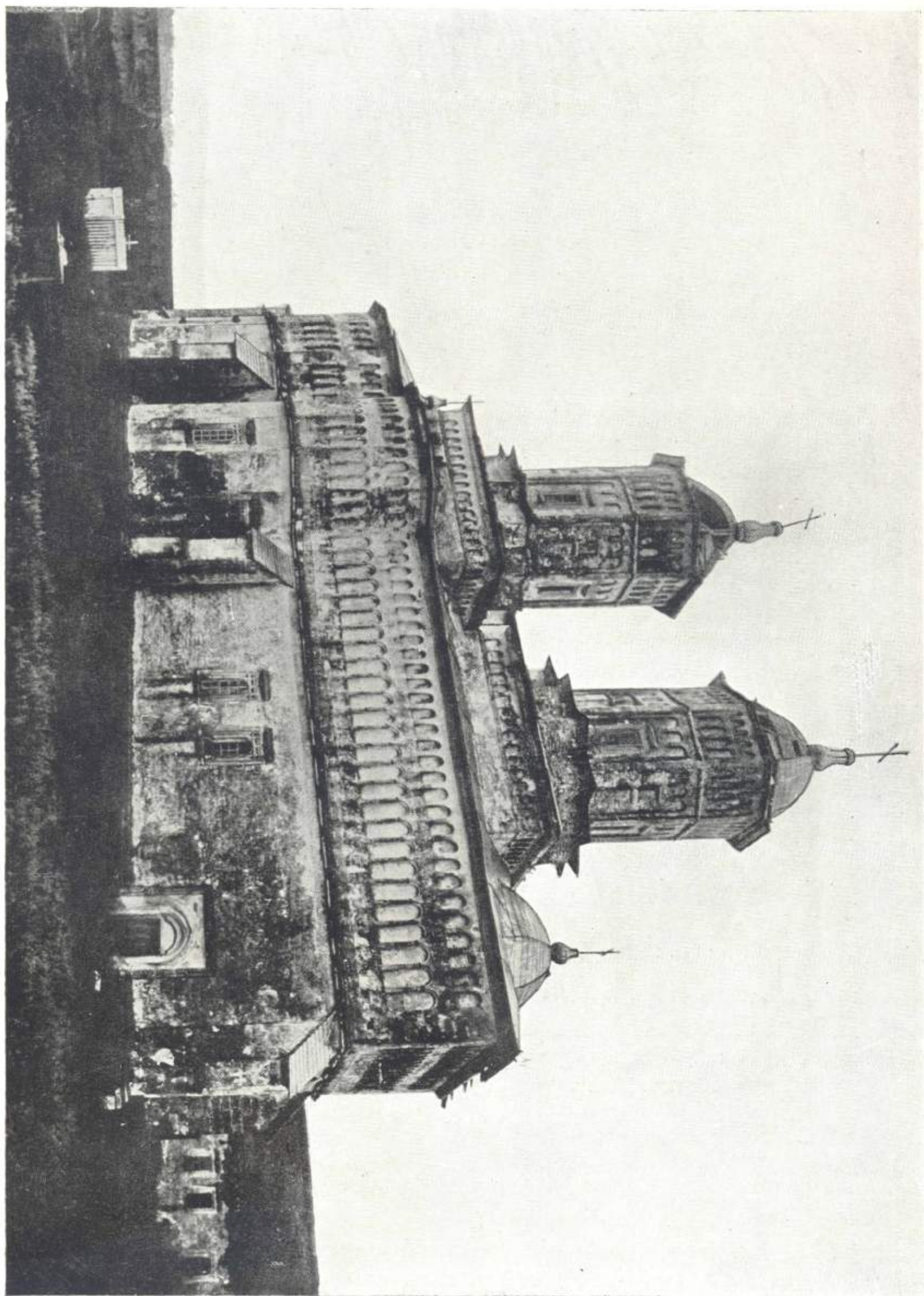

Fig. 301. — Cetățuia. Vedere (înainte de restaurare) (cl. C. M. I.)

Ca exterior — precum am spus-o — deosebirea cea mai de seamă este lipsa acestei exuberante ornamentaţii care acoperă biserica Trei Ierarhilor cu o continuă podoabă. Cetăţuia — poate din lipsă de mijloace băneşti, dar poate şi dintr'un gust mai măsurat al arhitectului ei — ne arată numai pe faţada ei de piatră de talie un brâu în torsadă însoţit sus şi jos de două frize de frunzişuri sculptate în relief (pe când la Trei Ierarhi ele sunt gravate pe marmoră neagră).

Deasupra lor, cele două rânduri de ocniţe împodobite dela Trei Ierarhi, sunt înlocuite prin două rânduri de ocniţe mai vecine de tradiţia moldovenească din acest veac.

Deasemenea turlele, urmând tot dispoziţiile celor dela Trei Ierarhi, se menţin într'o notă mai sobră.

Ferestrele, în general, sunt foarte vecine de cele ale ctitoriei lui Vasile Lupu ca şi uşile de intrare în pridvor. Cea care duce în pronaos e, însă, de un tip mai deosebit. Şi un alt detaliu arată la meşterul Cetăţuiei un gust mai sigur ca la cel dela Trei Ierarhi şi învederează că nu a executat o simplă copie : Contraforturile, atât cele dela colţuri cât şi cele laterale, nu mai depăşesc nici nu acoperă brâul median.

Invelitorile însă par a fi fost, cu puţine deosebiri, la fel, judecând după tabloul votiv. (fig. 771).

In general Cetăţuia are o înfăţişare mai liniştită şi mai bine aşezată ca Trei Ierarhi, lucrul la care mai contribue şi faptul că se mai găseşte şi azi — în mare parte — în cadrul său natural, astfel cum fusese croit de la început.

Biserica mai păstrează, sub un strat mai nou, podoaba ei veche de zugrăveli, şi tabloul înfăţişând ctitorul cu familia lui şi biserica într'o formă aproape la fel ca cea de azi. (fig. 890).

* * *

Cu Cetăţuia (şi Sf. Onufrie) se termină şirul bisericilor înrâurite de Dragomirna în ceeace priveşte ornamentaţia, şi de Galata în ceeace priveşte planul.

Este deci o pagină — şi una din cele mai de seamă — ale istoriei arhitecturii religioase moldoveneşti care se închee aici.

Aceste două curente contopite, care ar fi putut da o nouă ramură acestei arhitecturi, se opresc fără a fi produs tot ce ar fi putut da, pecând alte curente noi, dintre care — mai cu seamă — cel iniţiat de Golia, vor merge înainte arătând triumful unei noi orientaţiuni a spiritelor.

SF. ONUFRIE

Biserica Sf. Onufrie, la o mică distanţă de orăşelul Siret, a fost zidită în anul 1673 de către Ştefan Petriceicu Vodă, precum arată pisania aşezată în zid deasupra intrării în pronaos :

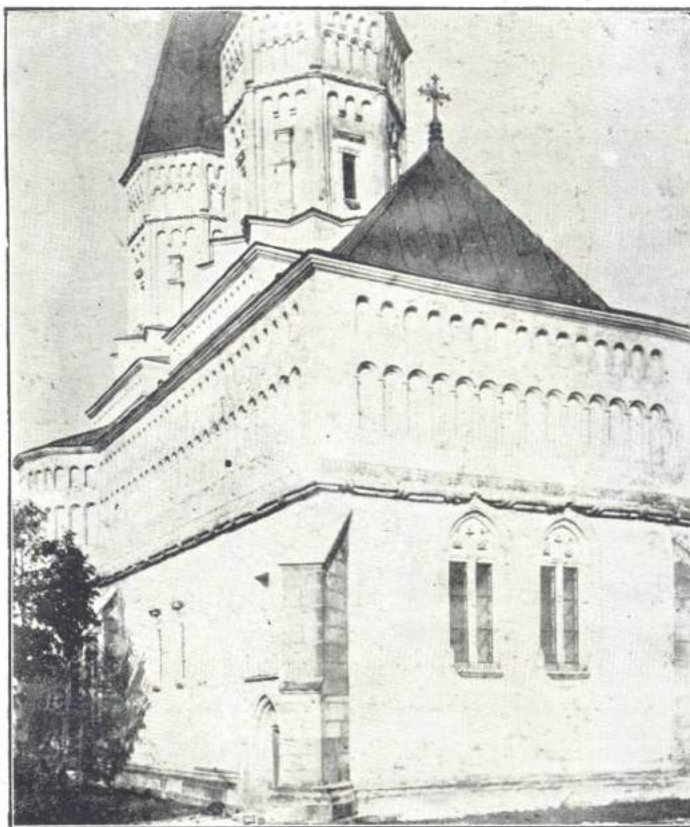

Fig. 302.—Cetăţuia. Biserica văzută dinspre N. E. (cl. C. M. I.)

„Această biserică a făcut Io Ştefan Petru Voevod şi Doamna lui Maria în anul 7181=1673" [1]).

Biserica e foarte înrâurită, putem zice chiar în bună parte copiată, după Putna, dar în dimensiuni mai reduse şi fără compartimentul mormintelor.

La Sf. Onufrie ca şi la Putna, cele trei abside au câte trei ferestre. Arcadele ce suportă zidul de despărţire de apus al naosului sunt pe picioare octogonale aşezate pe câte un înalt pie-

[1]) Kozak, *Inschriften*, pag. 130.

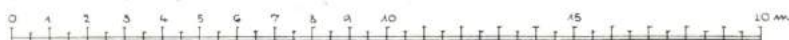
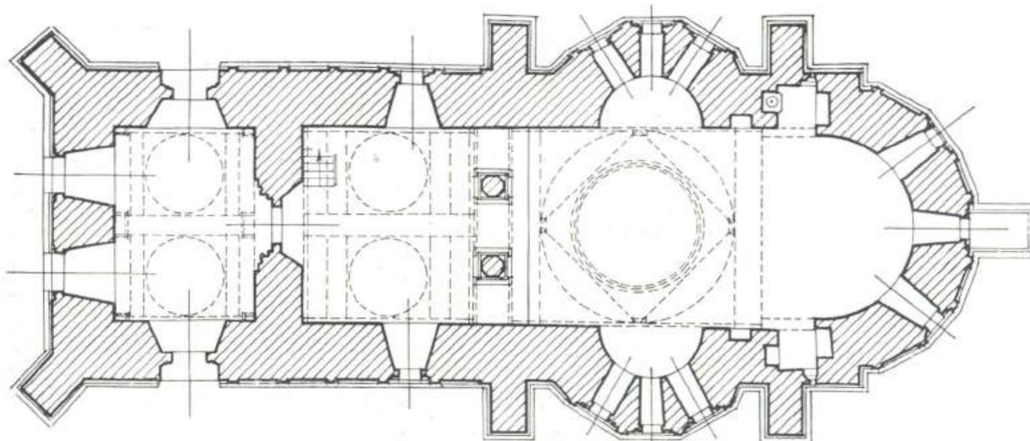

Fig. 303.—Sf. Onufrie Secțiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. O. Kania)

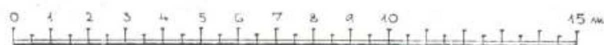

Fig. 304.—Sf. Onufrie. Plan (cl. C. M. I.) (rel. O. Kania)

destal pătrat ; arcurile sunt în acoladă.

Pronaosul e boltit la Sf. Onufrie cum e camera mormintelor la Putna ; s'ar putea zice că această cameră mărită e transformată aici în pronaos.

Sunt două calote, separate printr'un arc aşezat longitudinal în axă.

E o construcţie obişnuită în exonartexe şi chiar pridvorul bisericii noastre e tot astfel boltit, diferind întrucâtva de acel al Putnei care are aceaşi construcţie însă cu bolţi în cruce în loc de calote semisferice.

Turla e mai simplă şi mai scundă, dar nu trebue uitat că turla Putnei a fost remaniată, după toate probabilităţile în veacul al XVII-lea de către mitropolitul Iacov.

Şi exteriorul bisericii arată dispoziţii generale asemănătoare cu acele de la Putna, dar simplificate şi reduse.

Contraforturile sunt aşezate la fel ; intrările în pridvor, tot pe părţile de miază-noapte şi miază-zi. Un rând de simple arcade oarbe înconjură toată biserica, iar sub straşină, ca un al doilea registru, fără separare prin brâul obişnuit al veacului, se văd arcade oarbe duble.

Turla, ale cărei baze sunt acuma înecate într'o greoae învelitoare, din care nu ies decât colţurile soclului pătrat, aduce aminte de turlele din veacul trecut; era totuşi sub straşină, o împodobire, dintr'un rând de cărămizi în zimţi. Ferestrele cu chenare de baghete încrucişate au micile cornişe-lintele ce le ştim încă de la Dragomirna ; contraforturile însă arată în formele lor bulbucate şi strânse la mijloc o înrâurire rusească, poate transmisă prin biserica Trei Ierarhi din Iaşi şi Putna.

Ferestrele, încă gotice, seamănă cu cele dela Putna, dar acolada e mai turtită. Baghetele chenarului nu mai sunt aşezate ca în veacul al XVI-lea, dar sunt toate pe acelaş plan.

Profilele ferestrelor, ale uşii de intrare şi ale soclului, reproduse (fig. 772), permit o comparaţie cu cele din trecut, — comparaţie care prezintă interes deoarece Sf. Onufrie este cea din urmă biserică care arată detalii gotice, cu excepţia Mierei (1706).

Fig. 305. — Sf. Onufrie. Vedere dinspre Sud Vest

Fig. 306. — Sf. Onufrie. Vedere

SF. NICOLAE DOMNESC DIN IAŞI

Precum se spune, Biserica Domnească, Sf. Nicolae a lui Ştefan cel Mare ar fi fost transformată, cu multe adăogiri în vremea lui Anton Vodă Ruset.

In ce constă aceste adăogiri ? Cum era biserica înainte de dărâmarea ei de către arhitectul Lecomte du Nouy ne arată numai un desen al faţadei. N'am putut găsi nici planul nici fotografii.

Călătorul rus Trifon Corobeinicof spunea în 1593 despre Sf. Nicolae [1]) :

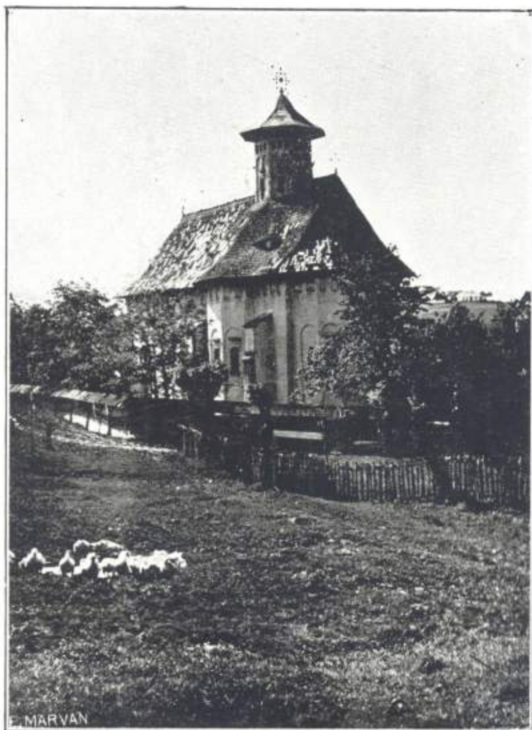

Fig. 307. — Sf. Onufrie. Vedere (cl. C. M. I.)

„Clopotniţa de piatră se ridică peste tinda bisericii ; tinda e mare şi jur împrejurul bisericii, iar biserica este împărţită în două părţi... Altarul este zugrăvit şi despre curte...".

Deci încă în veacul al XVI-lea, se adăogise o clopotniţă peste tindă, adică peste un pridvor. Se vede de asemenea că biserica după obiceiul veacului al XVI-lea se zugrăvise pe din afară.

Paul de Alep, nu descrie Sf. Nicolae.

Nicolae Costin [2]) ne spune că în anul dintâiu al domniei lui Ruset Vodă :

„de primăvară s'a apucat să lucreze la biserica lui sfântul Neculae de lângă curtea cea domnească, că era biserica descoperită şi clopotniţa stricată. Deci cu toată osârdia s'au apucat şi a întocmit clopotniţa şi au istovit şi zidul prin prejurul bisericii la veleatul 7185... şi au zugrăvit peste tot pridvorul lui Sfântul Nicolae, apoi şi biserica au zugrăvit pe dinăuntru şi s'au făcut şi gropniţă în Sf. Nicolai înăuntru...".

Iar Neculcea spune : „Au dres clopotniţa la Sfântul Nicolai şi au şindrilit peste tot şi au făcut zid împrejur şi au zugrăvit pristolul precum se vede şi au adus şi apă pre oale până în zidul acestei biserici.

In fine Melchisedec adaogă [3]) : „In partea dinainte a bisericii, aceea adaosă de Ruset Vodă, pe păretele bisericii lui Ştefan, este zugrăvită Judecata cea de pe urmă şi Chinurile iadului. Ca o explicaţie şi arătare la acest tablou, pe păretele opus, la intrarea în biserică deasupra uşei de la despărţirea lui Antonie Ruset, este o epigramă grecească.

„In altarul Sântei Varvara, în latura dreaptă este un cuvucliu sau baldochin, carele acuma serveşte de proscomidariu.

Acesta este mormântul, pre carele, precum spune şi cronicarul Niculcea, Antonie Ruset îl pregătise pentru sine. Pe frontispiciul cuvucliului se află marca ţărei, bourul cu soarele şi cu luna şi o inscripţie greacă...".

Deci se vede că Antonie Vodă a „întocmit", „a dres", clopotniţa şi a zugrăvit pridvorul şi biserica pe dinăuntru. Nu se spune că el a făcut cele două altare, al Sf. Varvara şi al Sf. Ştefan, — precum spune toată lumea — nici nu se spune clar că aceste două altare sunt zugrăvite.

Este într'adevăr extraordinar ca, dela o clădire de o aşa mare importanţă, care a stat în picioare până în 1884, ne-au rămas aşa de puţine ştiri încât nu ne este cu putinţă de a o reconstitui măcar, cum a fost ; şi ar trebui poate să facem săpături în această parte a curţii — (precum se face pentru monumentele din antichitate) — pentru a putea vedea, cel puţin în plan, cum venea clădirea.

Se poate ghici că între aceste două altare, adică, cum am zice acuma, două capele sau paraclise, se găsea un pridvor, iar clopotniţa, sub care era intrarea, forma ca un al doilea pridvor.

Aceste construcţii, deci, datează încă din veacul al XVI-lea, nefiind facerea lor notată în nici un document cunoscut. Atribuirea lor ce se face, de obicei, lui Anton Vodă Ruset este deci gre-

[1]) Bogdan, *Iaşi*, pag. 191.

[2]) N. Costin in *Letopiseţe*, II, pag. 15.

[3]) *Notiţe istorice*, pag. 253.

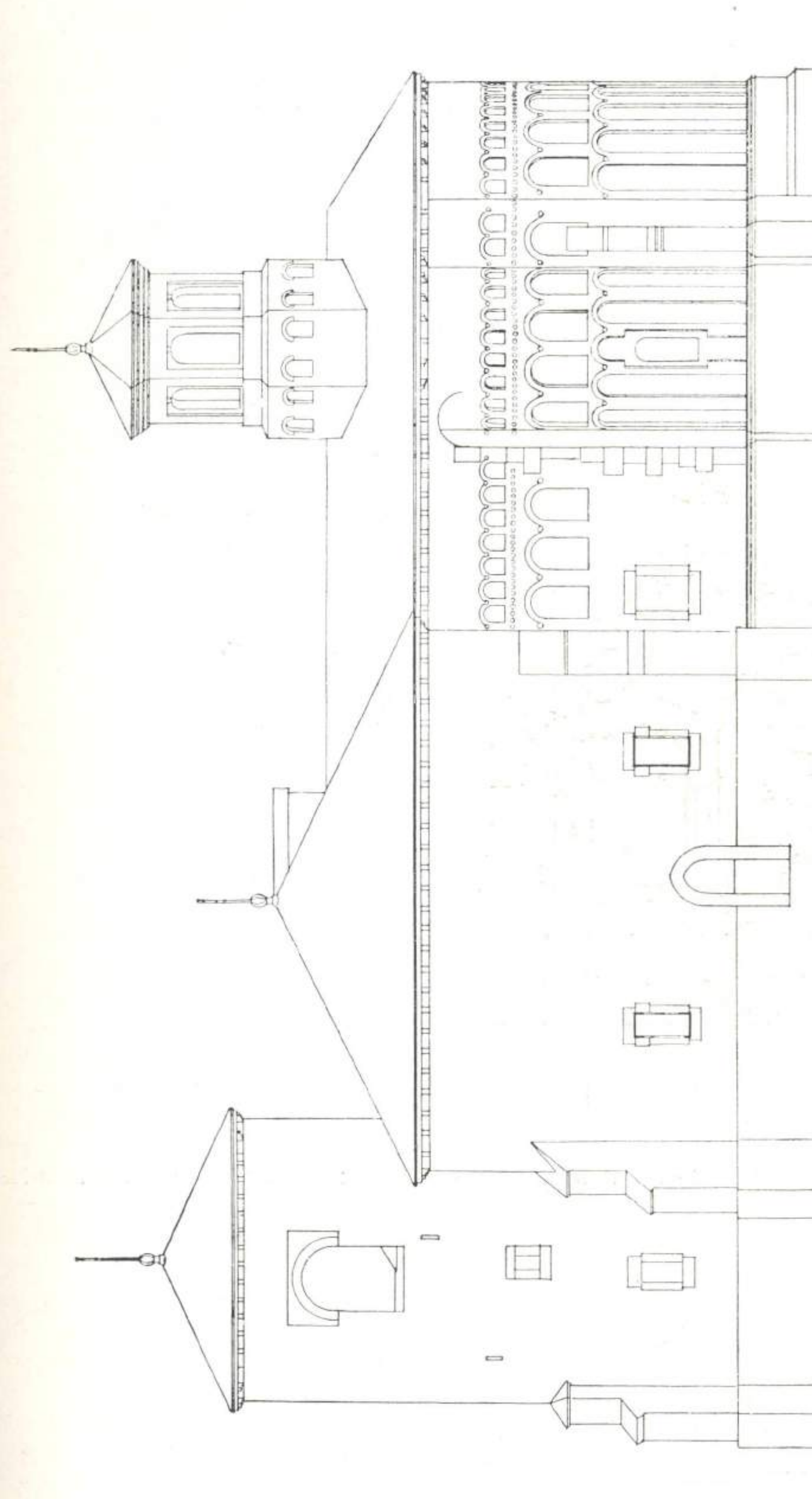

Fig. 308. – Sf. Nicolae Domnesc-Iaşi. Elevaţie (cl. C. M. I.) (după un releveu al lui Lecomte du Nouy)

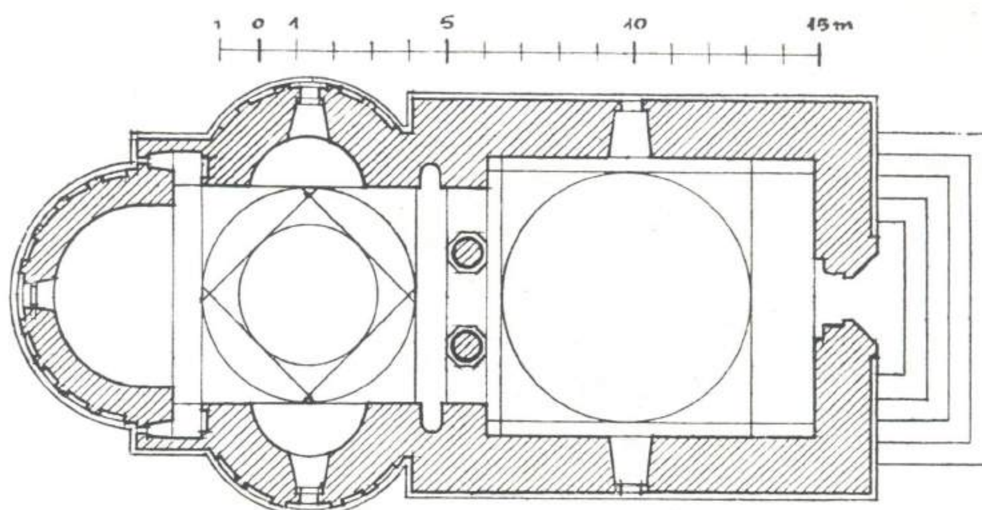

Fig. 309. — Sf. Nicolae Domnesc-Iaşi. (cl. C. M. I.)

şită, acest domn, precum s'a văzut, mulţumindu-se să facă o reparaţie la turn şi la acoperiş şi să zugrăvească biserica.

Mai e de notat că, după releveul lui Lecomte du Nouy, ferestrele pronaosului, ale paraclisului şi ale turnului par a fi fost făcute de o dată ; tot astfel şi cornişa.

Altă adăogire a fost şi o înălţare a pereţilor bisericii; şi turla a suferit prefaceri, probabil tot în aceaşi epocă.

Se poate admite că şi găurirea peretelui Vest al naosului prin cele trei arcuri ce le vedem acuma este făcută odată cu lucrările din vremea lui Anton Ruset.

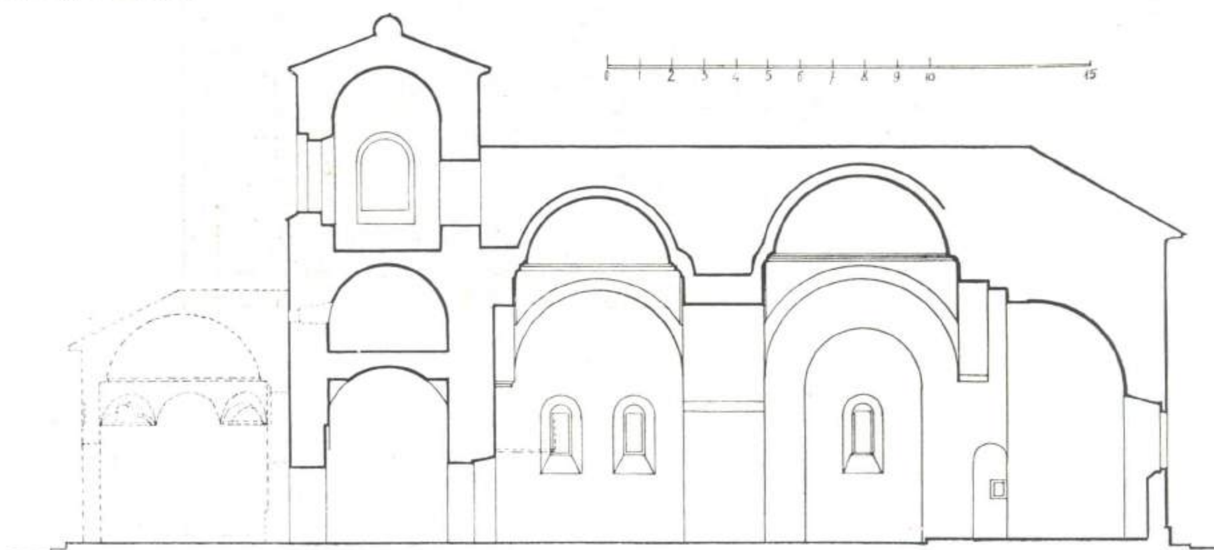

Fig. 310. - Sf. Ioan Gură de Aur-Iaşi. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

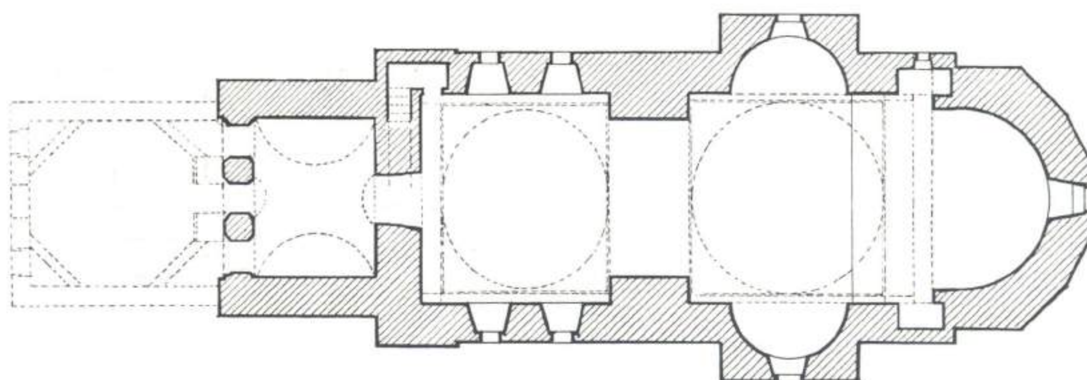

Fig. 311. — Sf. Ioan Gură de Aur-Iaşi. Plan. (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

Fig. 312.—Sf. Ioan Gură de aur-Iaşi. Vedere

SF. IOAN GURĂ DE AUR (Iaşi)

Planul acestei biserici e foarte simplu : un naos şi un pronaos, amândouă boltite în calotă sferică la baza cărora e o profilatură simplă. Arcul de despărţire e foarte lat ; poate să fi fost aici un perete. Turnul de deasupra pridvorului are o tainiţă şi locaşul clopotelor, de unde se poate pătrunde deasupra bolţilor.

Un nou pridvoraş, deschis pe stâlpii cari susţineau arcuri trilobate formând un octogon, a fost adăogat ulterior, probabil în veacul al XVIII-lea.

Absidele laterale apar în exterior ca o îngroşare dreptunghiulară a zidului, după obiceiul veacului.

Absida principală e poligonală dar de o formă ceva particulară, ce am văzut-o şi la Socola, adică poligonul nu e circumscris unui cerc mai mult sau mai puţin concentric celui din interior ; e de o rază mult mai mare, care tae cele două dintâi laturi ale poligonului paralele cu axa bisericii.

Turnul are tot această aparenţă de clădire adăogată — ce am observat des în acest veac, cu toate că analiza bisericii pare a arăta că a fost făcut de la început. Soclul e simplu. Ferestrele mai au chenare derivate din clasic.

Cărămida întrebuinţată e relativ groasă, cam de $5^1/_2$ cm.

Pisania aşezată deasupra intrării de miază-zi, în pridvor, acuma zidită, sună astfel :

„Această sfântă mănăstire o au făcut Io Duca Voevod cu Doamna sa Anastasia cu fiul său Io Constantin Voevod cu Doamna Sa Maria :

Fig. 313.—Sf. Ioan Gură de aur-Iaşi.Pomelnicul din altar

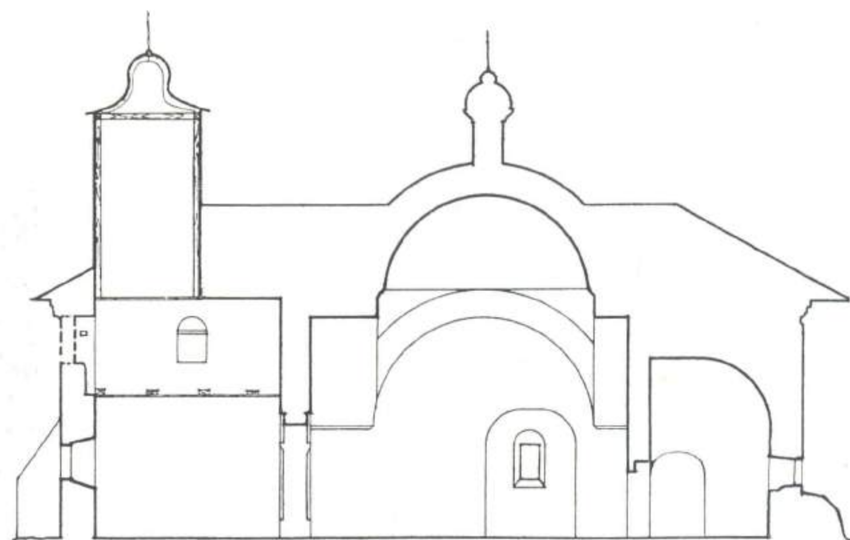

Fig. 314. — Tg. Trotuşului. Secţiunea longitudinală. (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

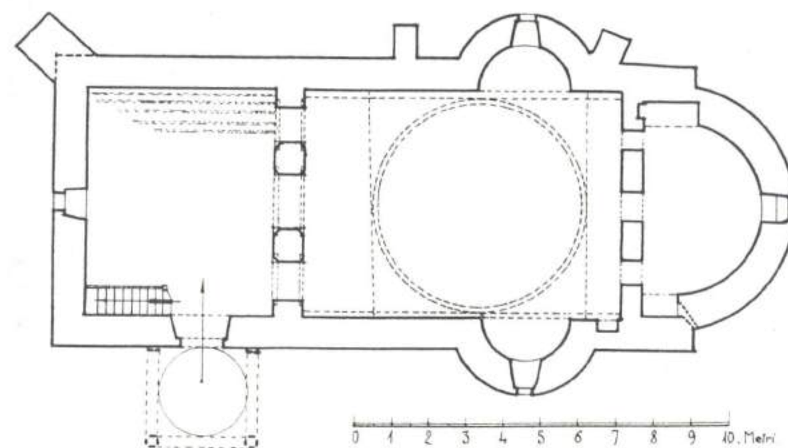

Fig. 315. — Tg. Trotuşului. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

caria iastă hramul sfeatăii Ioan Zlatoust, vlto 7191 (1682) şi s'au zidit în Dechev"[1].

Se găseşte în altar, la proscomidie un pomelnic grecesc săpat în piatră, care începe cu Io Eustratie Dabija Voevod, Ecaterina Doamna Io Duca Voevod şi alţii, fără dată.

TÂRGUL TROTUŞULUI

Biserica cu hramul Sf-ţilor Voevozi din Târgul Trotuşului trece drept foarte veche.

De sigur că, localitatea fiind una din cele mai vechi aşezări din ţară, trebue să fi fost şi aici biserici din aceste vremuri îndepărtate, dar clădirea actuală nu face parte din ele.

Se compune dintr'o parte mai veche, foarte simplă, cu eşitura altarului semicirculară precum şi cele două sânuri laterale. Ferestrele, simple, n'au chenare. Numai sub straşină avem o cornişă compusă din două rânduri de cărămizi în zimţi separate de un brâu tencuit.

Pe partea de miază-noapte şi la altar sunt contraforturi adăogite ulterior. Partea de apus, de unde se opreşte cornişa, este dintr'o vreme mai nouă. Această parte este acum despărţită de vechea biserică printr'un perete cu trei deschizături lăsând între ele doi stâlpi.

Naosul este acoperit de o boltă semisferică largă. Singura particularitate este că axa absidelor laterale nu corespunde cu axa transversală a bolţii naosului.

Această desaxare este o dispoziţie caracteristică a veacului al XVII-lea (vezi Dulceşti, Bozieni, Budeşti, etc), dar se găseşte şi în veacul al XVIII-lea.

Deci, dacă n'au fost aceste bolţi rezidite, ar putea fi un indiciu care ne-ar permite datarea aproximativă a bisericii. Cornişa s'ar potrivi cu această epocă.

In biserică se mai găseşte o piatră foarte ştearsă unde se mai poate citi leatul ,зр... (71..) zecile şi unităţile fiind şterse. E deci un mormânt din veacul al XVII-lea.

Tot interiorul pare destul de primitiv ca aspect. Zugrăveala e destul de bună încă. (Numele sfinţilor sunt pe greceşte).

Fig. 316. — Târgul Trotuşului. Vedere

In partea adăogată se văd zugrăviţi ctitorii : Jupân Anastase, jupâniţa Aniţa, jupân Constantin, şi alţii.

In proteză, cu caractere chirilice şi pe româneşte, se citeşte :

„Pomeneşte-mă, Doamne, întru împărăţia ta, şi am jugrăvit-o eu, Anastase jugrav".

MAVROMOL (Galaţi)

Biserica zisă Mavromol, începută în vremea lui Duca Vodă şi terminată de fiul său în 1702, a fost evident remaniată sau, mai bine zis, reconstruită în toate părţile superioare, de la brâu în sus.

Bolţile de asemenea sunt refăcute.

Turla e refăcută de lemn, peste un octogon.

Dar în afară, sânurile arată îngroşarea zidului, caracteristică a veacului, pe când înăuntru sunt circulare.

Pe faţada sud se vede o pajură, cu capul de zimbru între doi lei, dar fără inscripţie.

[1] Iorga, *Inscripţii*, II, pag. 131.

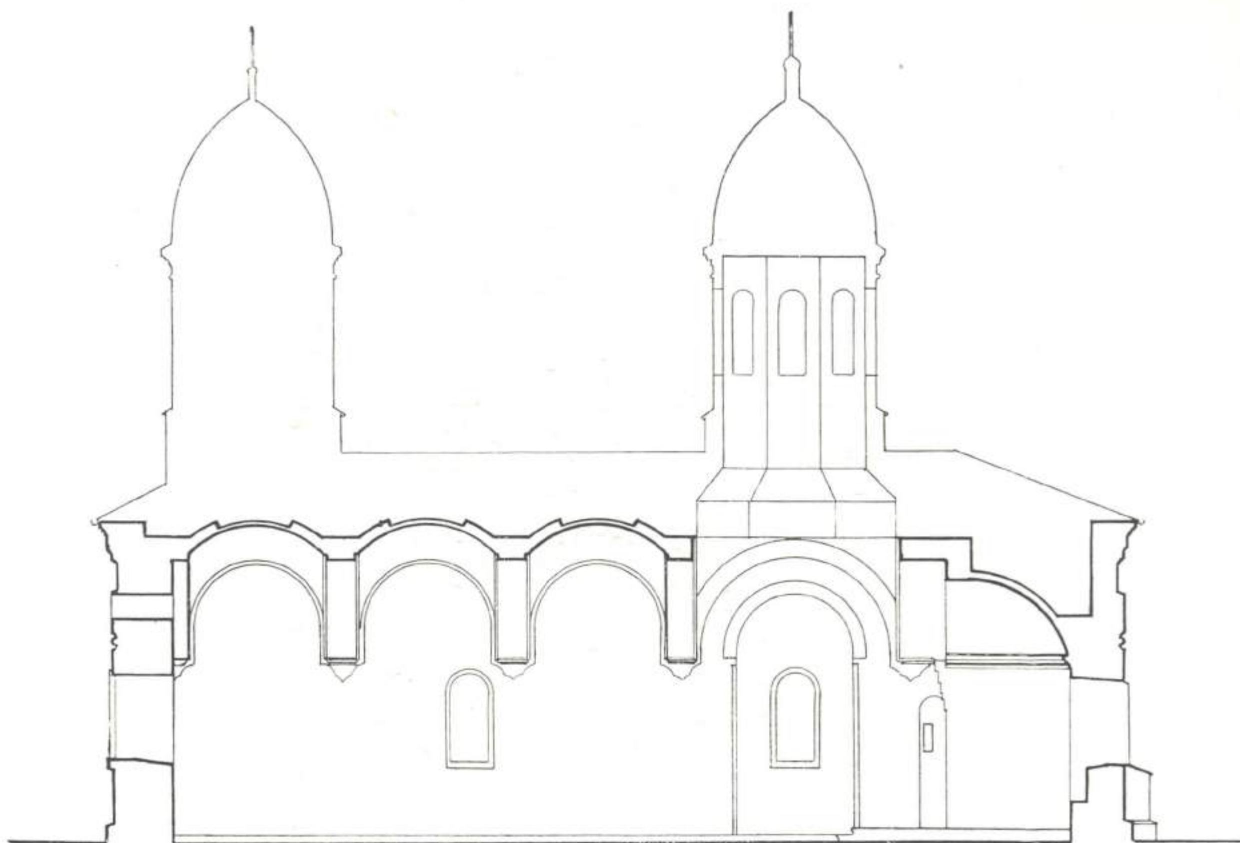

Fig. 317. — Mavromol-Galați. Secțiunea longitudinală (cl. C. M. I.)

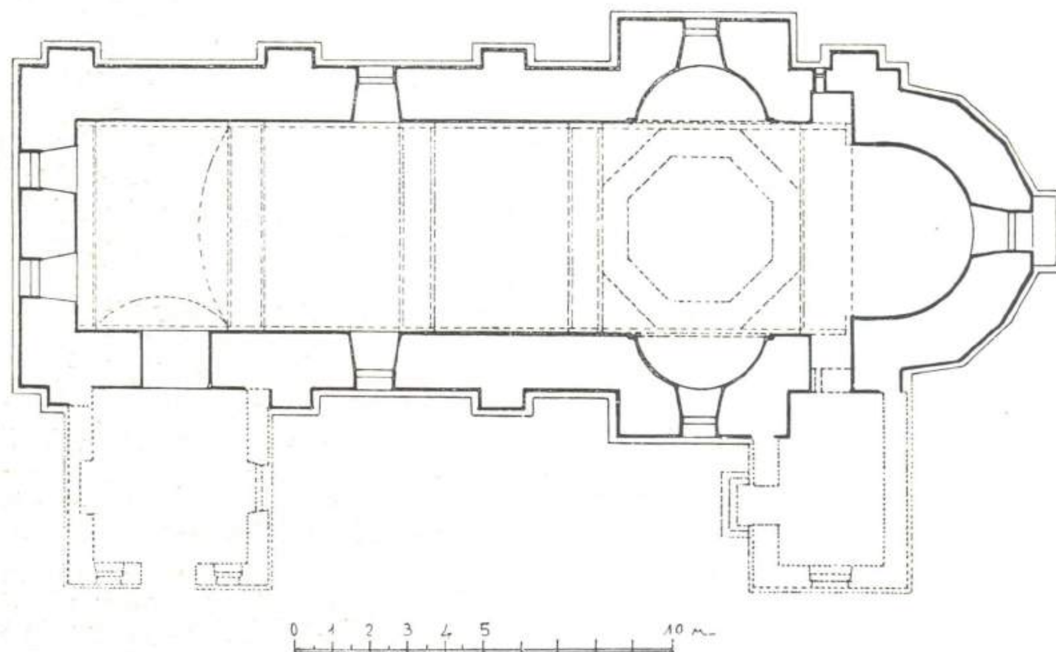

Fig. 318. — Mavromol-Galați. Plan (cl. C. M. I.)

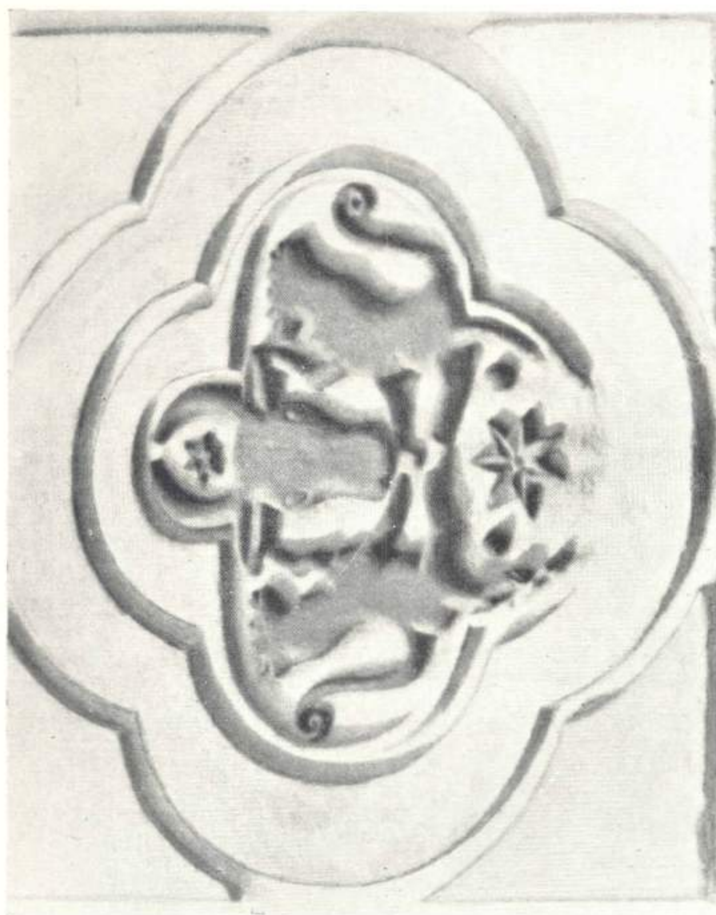

Fig. 320. — Mavromol-Galaţi. Stema Ţării.

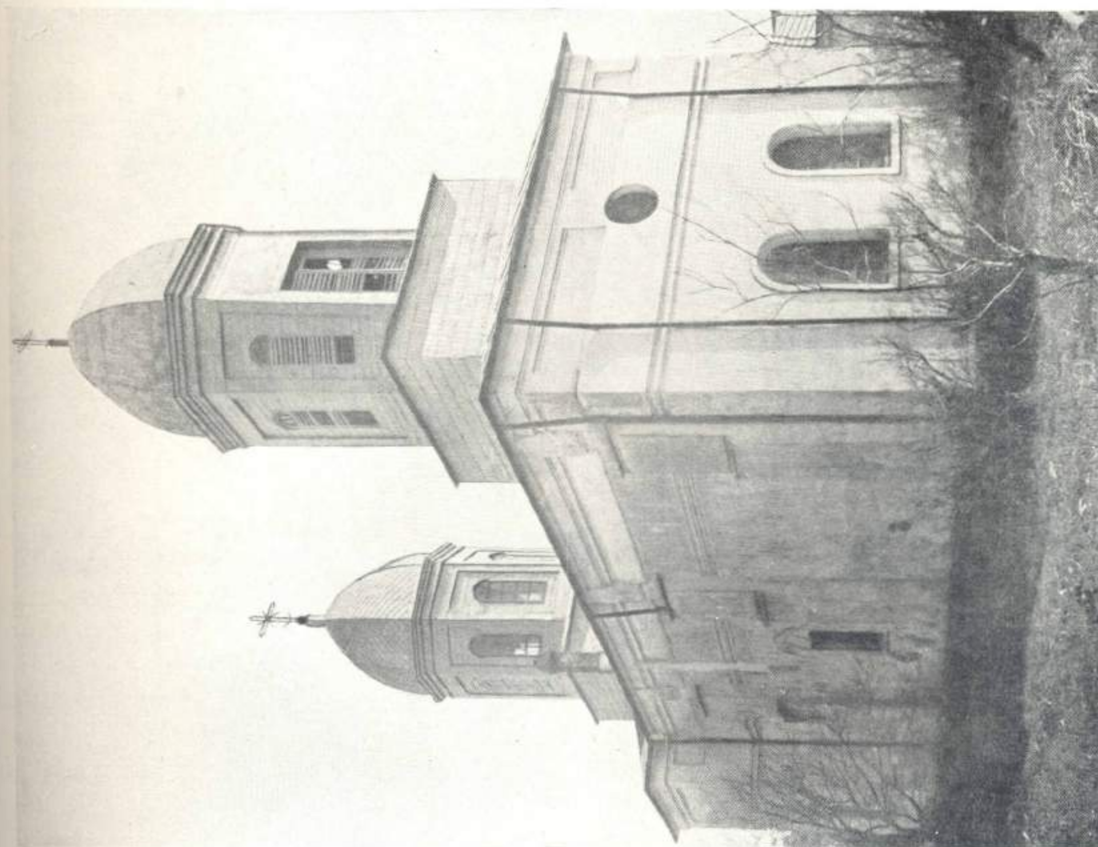

Fig. 319. — Mavromol-Galaţi. Vedere (cl. C. M. I.)

Fig. 321. — Miera. Secțiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

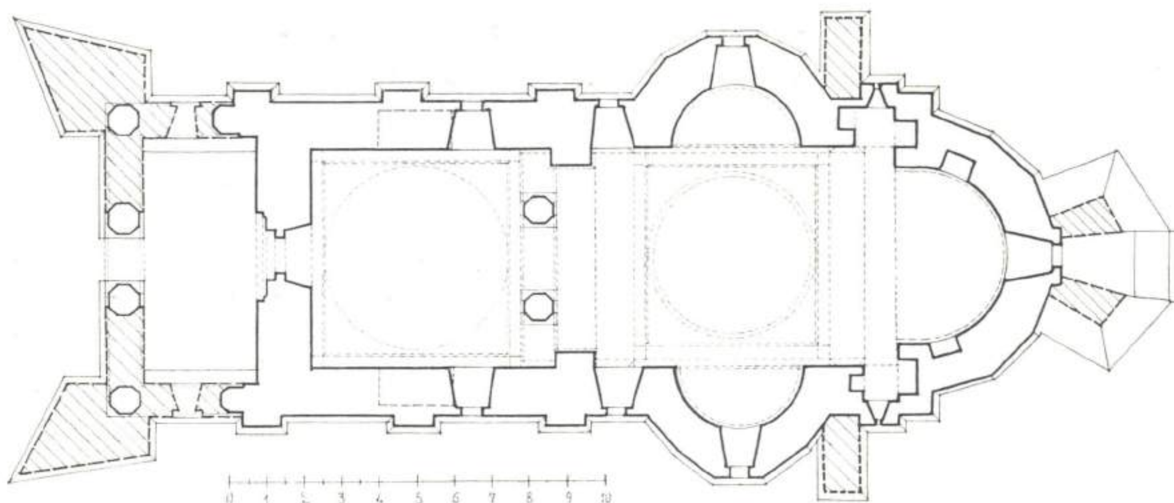

Fig. 322. — Miera. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

MIERA (Putna)

Biserica de zid, începută de Antioh Cantemir la 1706, a fost terminată de arhimandritul Mitrofan Calerghi în 1735, precum arată dubla inscripție, pe românește și pe grecește, ce se află zugrăvită deasupra ușii de intrare.

„Această sfântă și dumnezeească biserică întru numele Sfinților Impărați și întocmai cu apostolii Constantin și Elena, este zidită de Măria Sa reposatul Ioan Antioh Constantin Cantemir Voevod la leat 7214, și nesăvârșind-o s'a înnoit, precum se vede de întru tot cuviosul sfinția sa Arhimandritul Kirio Kir Mitrofan Calerghi, fiind egumen acestui sfânt locaș, cu cheltuiala și osteneala sfinției sale, pentru mântuirea sufletului, leat 7244" [1]).

Melchisedec observă că : „biserica este o imi-

[1]) Melchisedec, *Notițe istorice*, pag. 111.

taţie proastă a arhitecturii bisericilor domneşti antice". Şi într'adevăr, pentru vremea la care a fost zidită, ea prezintă unele caractere arhaice, dar limitate la detalii.

Astfel, chenarul uşii de intrare are muluri, care amintesc pe cele vechi gotice precum şi aşezarea unui al doilea chenar dreptunghiular mai mare este tot o amintire din trecut. (fig. 742).

Bazele ornate ale chenarului pornesc de pe două pătrate (dé) cu un ornament floral ca lucrărilor de terminare ale arhimandritului Mitrofan.

Şi în afară turla are o formă neobişnuită în Moldova ; e scundă şi rotundă ; şi soclul ei este de asemenea circular, sau, mai bine zis, am putea zice că lipseşte, fiind numai însemnat sub ferestre printr'un rând de olane. Faţada ne arată sânuri poligonale şi contraforturi foarte puţin eşite, mai mult lezene, în cât prin acest detaliu se leagă mai mult cu unele faţade din

Fig. 323. — Miera. Vedere (cl. C. M. I.) (fot. H. T.)

acelea aşa de răspândite în tot veacul al XVII-lea şi mai cu seamă în vremea lui Vasile Lupu.

Asemenea şi ferestrele au chenare ca în vremea lui Vasile Lupu şi a lui Duca Vodă, având deasupra şi de desubtul lor câte o mică cornişă foarte proeminentă. (fig. 773).

Planul prezintă unele elemente din veacul al XVII-lea, încă dela începutul lui : pronaosul are câte două ferestre pe fiecare perete Nord şi Sud : zidul de despărţire despre naos e pe două coloane octogonale şi în partea de apus a naosului se găsesc două ferestre, câte una pe fiecare parte Nord şi Sud. Pridvorul era deschis cu arcade şi stâlpi, astfel cum sunt multe pridvoare moldoveneşti încă dela Aron Vodă, după înrâurirea muntenească. Arcurile sunt în acoladă.

Aceste arcade s'au zidit ulterior şi enorme contraforturi, fără nici o frumuseţe, s'au aşezat la absida altarului şi la colţurile pridvorului.

Bolta Pantocratorului este greoae şi turtită. Nu pare a fi cea dela început sau e datorită veacul al XVIII-lea, din cele derivate de la Golia şi Caşin.

Deasupra unui brâu subţire vin rânduri de ocniţe. Pe urmă vine un rând de cărămizi cu zimţi şi cornişa straşinei.

Biserica păstrează o pictură refăcută în veacul al XIX-lea care ne arată pe ctitorii Cantemireşti dintre cari Constantin ţine în mâinile sale biserica foarte clar reprezentată.

PRECISTA DIN FOCŞANI

Biiserica Precista din Focşani cu toate că este în partea Moldovei a oraşului seamănă mai mult cu o biserică munteană. A fost zidită între 1709 şi 1716 [1]), dar e probabil că a fost remaniată şi în ori ce caz turnul de pe pridvor — la început deschis — se vede a fi fost adăogat.

Actuala faţadă nu prezintă nimic caracteristic.

[1]) Cf. Melchisedec, *Notiţe*, pag. 308.

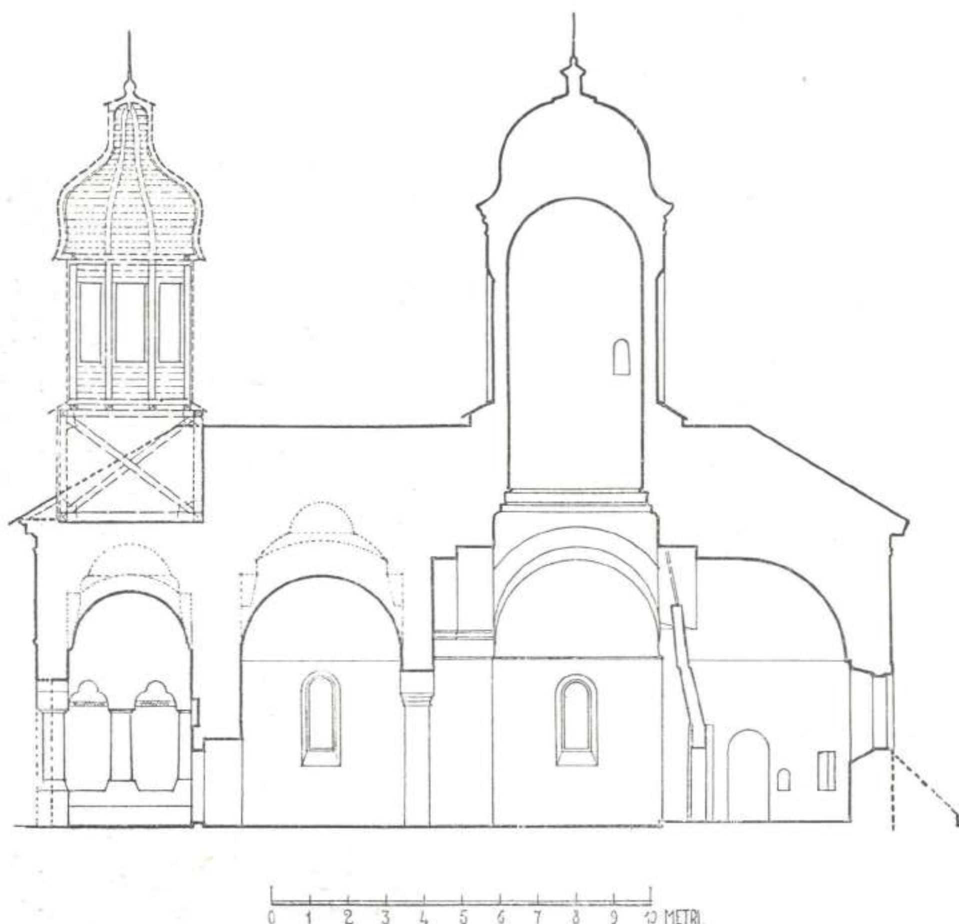

Fig. 324.—Precista. Focşani. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

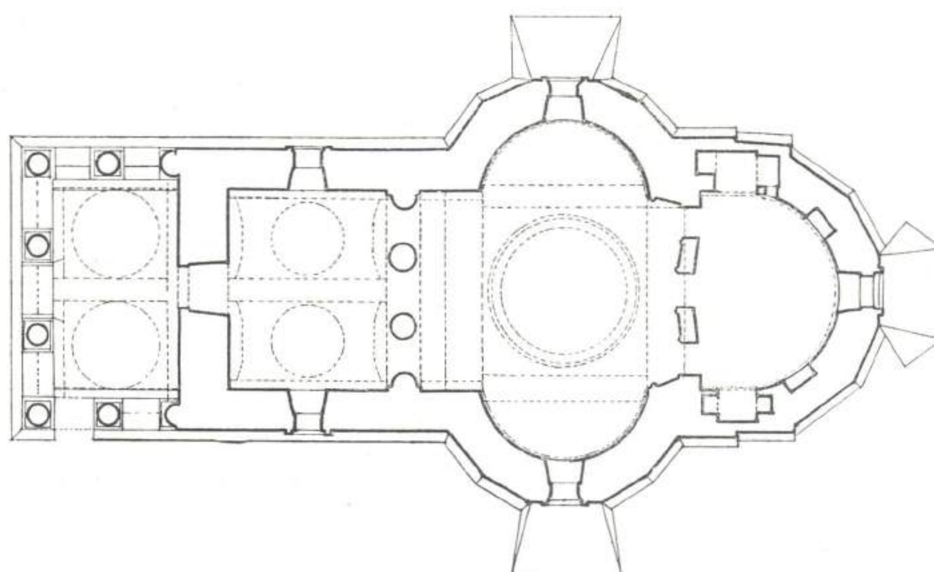

Fig. 325.—Precista. Focşani. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

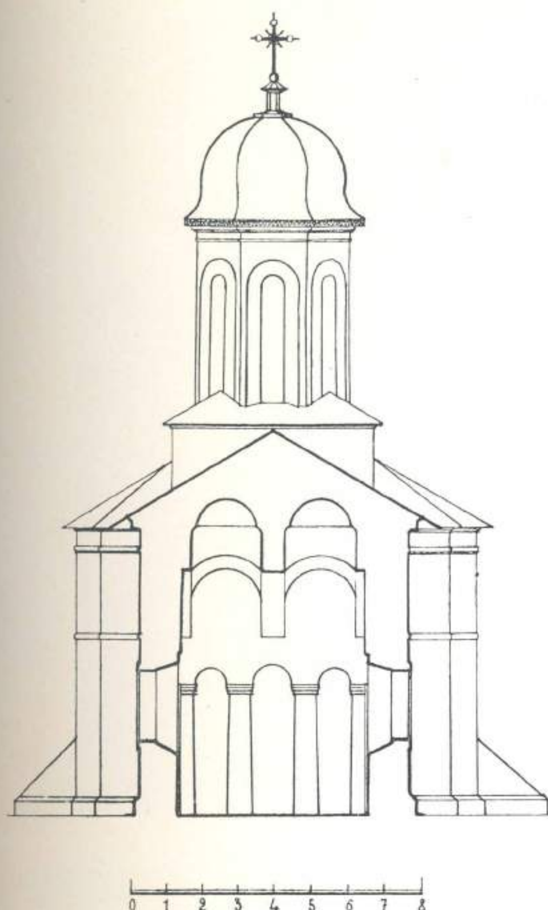

Fig. 326. — Precista. Focşani. Secţiune transversală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

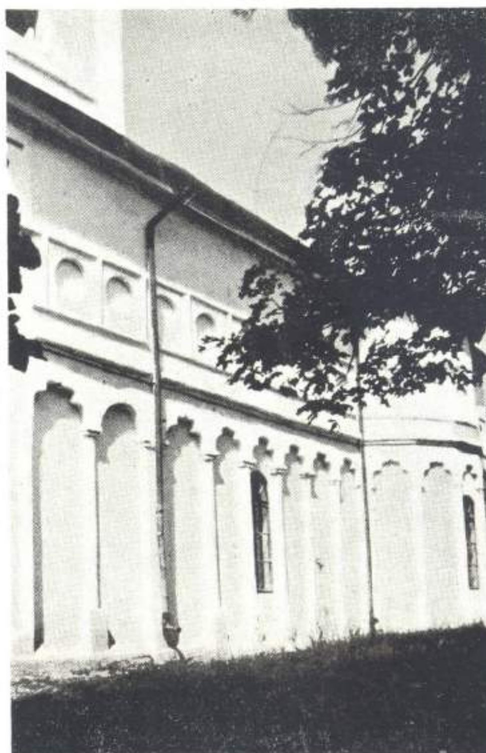

Fig. 327. — Precista. Focşani. (cl. C. M. I.) (fot. G. I.)

ILIŞEŞTI (Jud. Suceava)

Această biserică, făcută în 1714, este o curioasă construcţie, şi de un tip rar. E într'adevăr stângacie şi ca zidire şi ca plan, care e strâmb şi deformat, şi ca execuţie.

Boltirile naosului sunt, în principiu, un dublu sistem de arcuri piezişe moldoveneşti, dar deformate şi incomplet desvoltate, iar baza lor nu e un cerc ci o elipsă lungită transversal în raport cu axa clădirii.

Două coloane susţin peretele median, iar pronaosul e acoperit prin două turle. Trecerea de la pătrat la cerc se face prin câte două trompe în fiecare colţ. Un pridvor — cu câteva trepte mai înalt ca restul bisericii — a fost adăogat. Vechea intrare, acuma zidită, pe latura Sud, dădea deadreptul în pronaos.

Ceeace dă bisericii un aer straniu este faptul că acuma învelitorile celor două turnuleţe s'au unit într'una singură, soluţie bizară şi care e departe de a fi estetică ca rezultat.

Turlele sunt circulare şi încinse de brâe de câte trei rânduri de cărămizi în zimţi.

Vechea intrare are un chenar împodobit cu motive vegetale stilizate, destul de bine executate. (fig. 752).

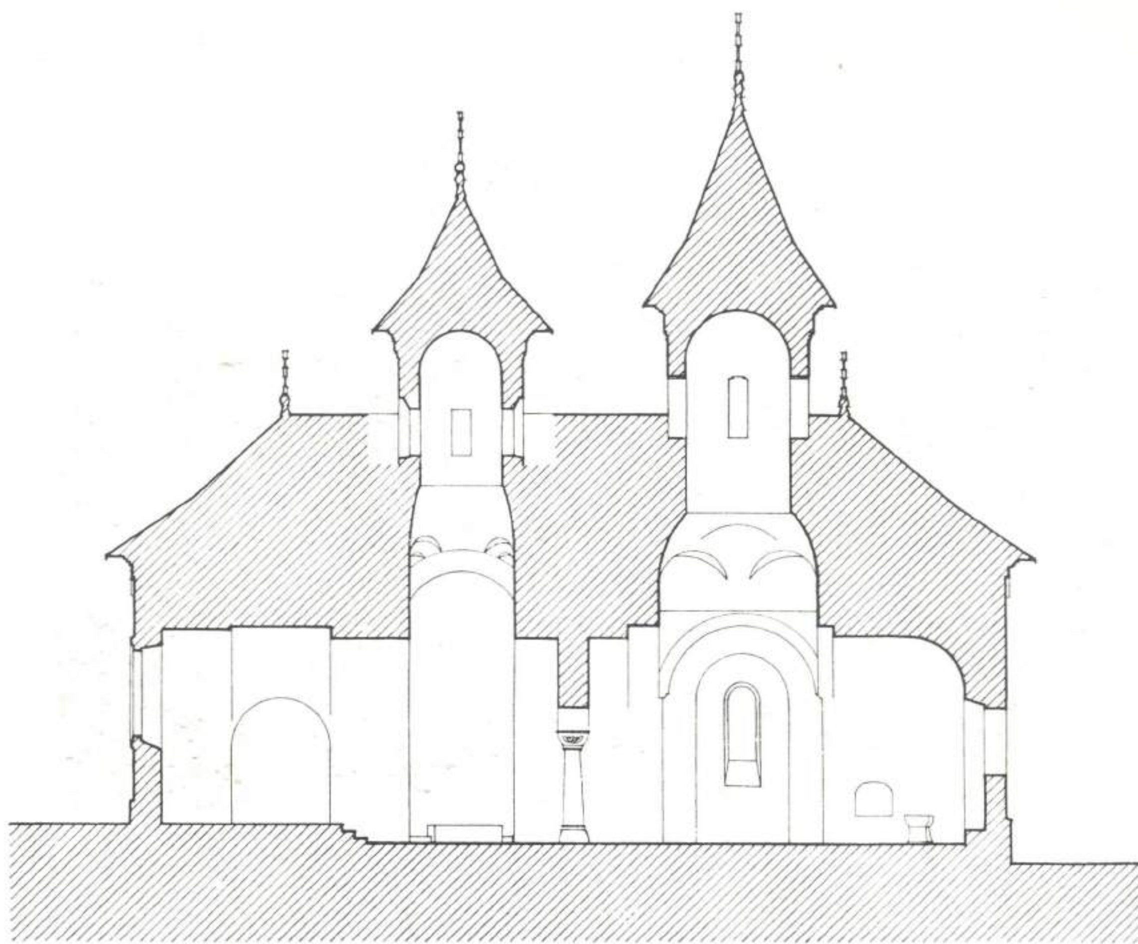
Pisania care e deasupra acestei uşi, acuma zidită, are o ramă cu frunzuliţe.

Nouă uşă are un chenar profilat simplu ca şi fereastra din axa pronaosului. Şi capitelele coloanelor dinăuntru au ornamente dintr'un stil asemănător cu acelea ale vechei uşi.

Inscripţia spune :

„Cu vrerea Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvârşirea Sântului Duh, ziditu-s'au această sântă şi de viaţă dătătoare mănăstire de dumnealui Ionaşko Isăcescul biv vel medelnicer cu giupăneasa dumisale Alicsandra, ve dni (în zilele lui) Ioncula Alexandru Voevod leat 7222 Iunie 20" (1714).

Biserica mai păstrează mormântul ctitorului din 1720, împodobit cu frunze asemănătoare cu cele de pe pisanie.

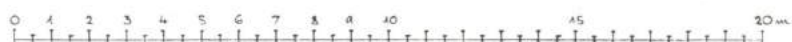
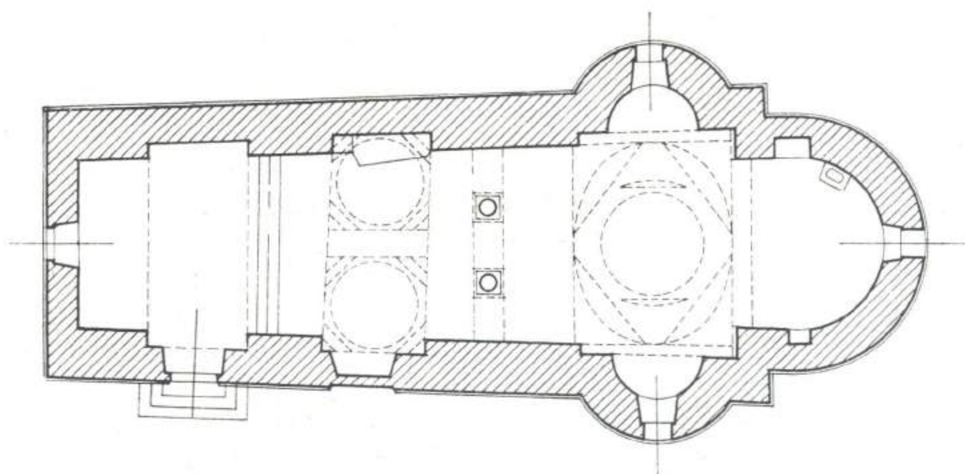

Fig. 328.—Ilişeşti. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. O. Kania)

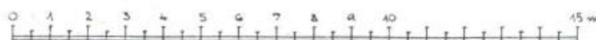

Fig. 329.— Ilişeşti. Plan (cl. C. M. I.) (rel. O. Kania)

Fig. 330. — Ilişeşti. Vedere (cl. C. M. I.)

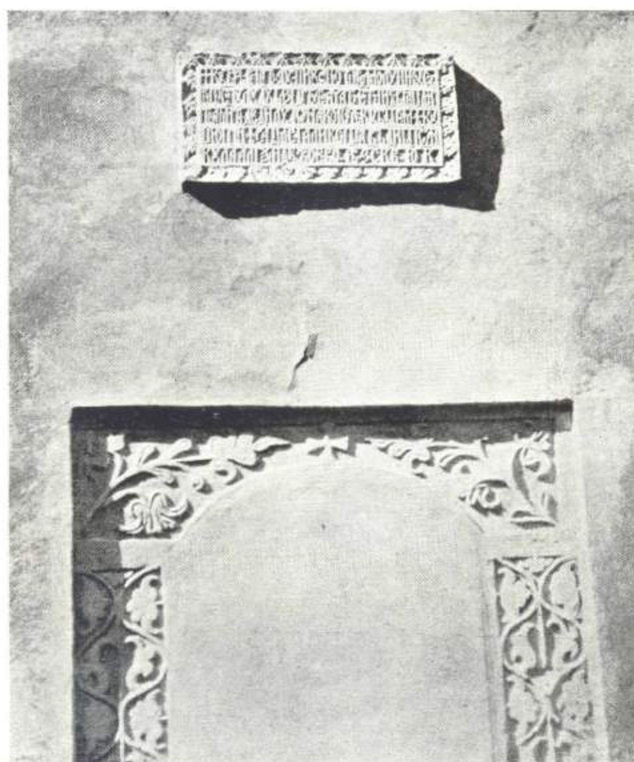

Fig. 331. — Ilişeşti. Pisania

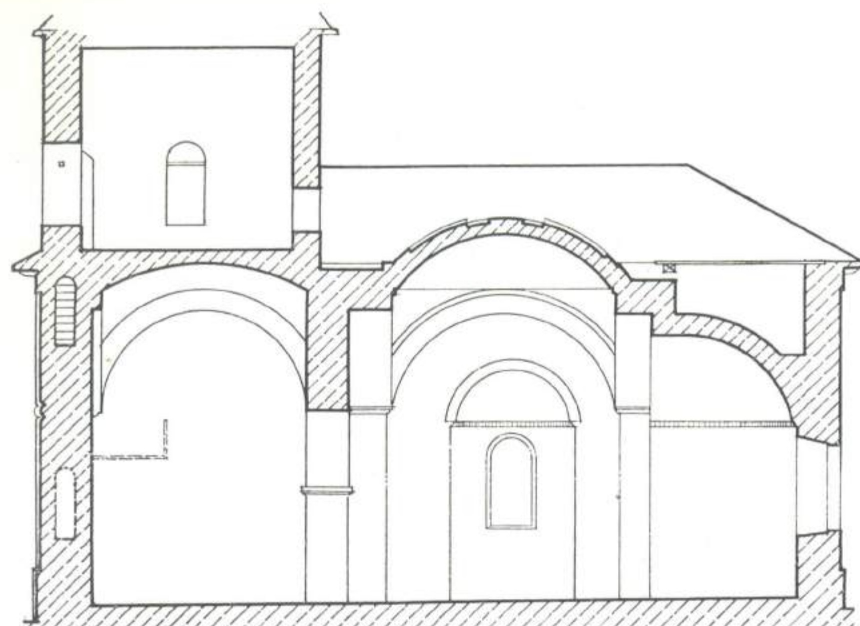

Fig. 332. — Sf. Atanasie și Chiril. Secțiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

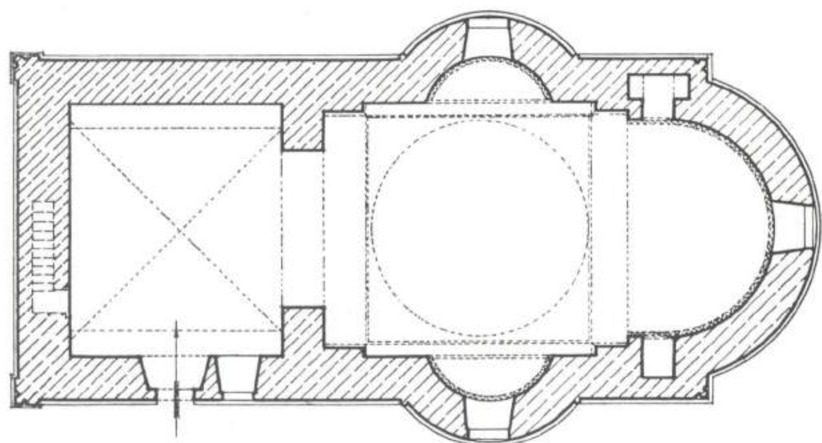

Fig. 333.—Sf. Atanasie și Chiril. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

Fig. 334.—Sf. Atanasie și Chiril. Vedere (cl. C. M. I.) (fot. S. P.)

SF-ŢII ATANASIE ŞI CHIRIL (Iaşi)

Această biserică se zice a fi fost construită în veacul al XVII-lea (pe la 1672—74) [1] şi este foarte probabil că aşa este, faţada fiind însă refăcută în veacul al XVIII-lea.

Planul ei este foarte simplu : Un naos cu o boltă în segment de sferă (a vella). Arhivoltele sunt reintrate în planul zidului. Sânurile sunt însemnate la naşterea lor, în interior, printr'un rând de cărămizi în zimţi.

Peretele despărţitor dintre naos şi pronaos nu mai există. Pronaosul e boltit în cruce ; din peretele de apus porneşte o scară îngustă spre clopotniţă.

Bolta naosului prezintă o construcţie destul de interesantă fiind zidită cu întărituri în cruce ce rees pe extrados, pe lângă îngroşări de zidărie, spre naşterea bolţii.

In exterior, din construcţia veche se mai vede brâul şi pe partea de miază noapte, un rest de chenar. Restul faţadei, stângaciu tencuită, arată arcaturi în acolade multiple, lungăreţe sub brâu (cam ca la Schitul Stavnic), şi deasupra lui două rânduri de ocniţe. La colţuri sunt colonete cu capitele prezintând ornamente simple şi stângace. Ferestrele sunt refăcute.

Cornişa e de plăci de piatră rezemate pe console, cam la fel ca cele dela Sfţii Teodori.

Pe partea de apus, sub cornişă, se mai vede un rând de cărămizi în zimţi, cum se observă şi în interiorul bisericii la altar şi la sânuri.

In registrul de sus se văd pătrate ale căror centre sunt însemnate de rozase cu o ornamentaţie vegetală şi care amintesc pe cele muntene.

Pictura interioară, *al secco*, care nu e lipsită de merit, — e refăcută în 1850 de către arhimandritul Kiril „din Bizanţ şi dela Sinai". Ea înfăţişează pe ctitorul bisericii.

F Â S T Â C I

Biserica din Fâstâci (Vaslui) a fost zidită în 1721, împreună cu mănăstirea, de către Mihai Racoviţă în a treia sa domnie, precum se spune în pisania ce se găseşte pe faţada de apus şi care înfăţişează marca ţării într'un quadrilob cu o inscripţie slavonă, iar cele patru colţuri sunt împodobite cu câte un leu. „Io Mihai Racoviţă Voevod, prin mila lui Dumnezeu gospodar al Ţării Moldoveneşti, în a treia domnie", şi sub capul de zimbru, data : „1721".

Această biserică, şi ca plan şi ca secţie şi ca faţade, are o înfăţişare munteană şi poate fi comparată, în unele privinţi, cu cele din Focşani. Dar dacă aici această asemănare se înţelege, e surprinzătoare lângă Vaslui şi trebue atribuită înrâuririi personală a Domnitorului, care domnise şi în Muntenia.

Totuşi arcaturile în acolade trilobate, care recad pe nişte capitele rudimentare, se aseamănă şi cu cele de la Sf. Ilie din Iaşi şi cu cele dela Plopeni. (fig. 776).

Ceace e mai deosebit sunt rândurile de cărămizi în zimţi care înseamnă trei linii orizontale şi sub brâu şi deasupra lui, precum şi extradosurile arcadelor.

SF. ILIE (Iaşi)

Această biserică, după toate caracterele ei este din veacul al XVIII-lea, cu toate că se zice că ar fi fost ridicată în 1620. [2]). Dacă această tradiţie este adevărată, nu se vede să fi rămas nimic din această veche clădire.

Biserica n'are turlă pe naos, ci o calotă destul de turtită. Se observă şi aici o desaxare a sânurilor în raport cu axa transversală a bolţii. Pronaosul e în semicilindru *(berceau)* ceva umflat (în gen : *a vella*). Arcurile naosului şi ale pronaosului recad pe console cu o profilatură simplă.

Biserica pare a fi fost zidită de la început fără zid median între naos şi pronaos.

Pridvorul e îngust şi cu o clopotniţă circulară deasupra lui, ceeace e un lucru foarte rar.

Intrarea cea veche este pe partea de miază-zi ; e în plin cintru şi are un bogat chenar cu frumoase volute vegetale. Este însă de observat că o parte e mult mai stângaciu executată ca cealaltă. Se cunoaşte că această intrare este puţin deplasată din locul ei cel vechiu. Ferestrele sunt refăcute (fig. 743).

Faţada împărţită în două printr'un brâu, e împodobită, jos, prin lungi firide cu arcuri polilobate şi în acoladă, stângaciu executate şi care sunt sprijinite pe pilaştri semicirculari. Partea de sus a zidului e împodobită cu lungi ocniţe oarbe, simple.

Ornamentaţia are o înrudire oarecare cu bi-

[1]) Cf. N. Bogdan, *Iaşi*, pag. 229.

[2]) N. Bogdan, *Iaşi*, pag. 211.

Fig. 335. — Fâstâci. Secțiunea longitudinală

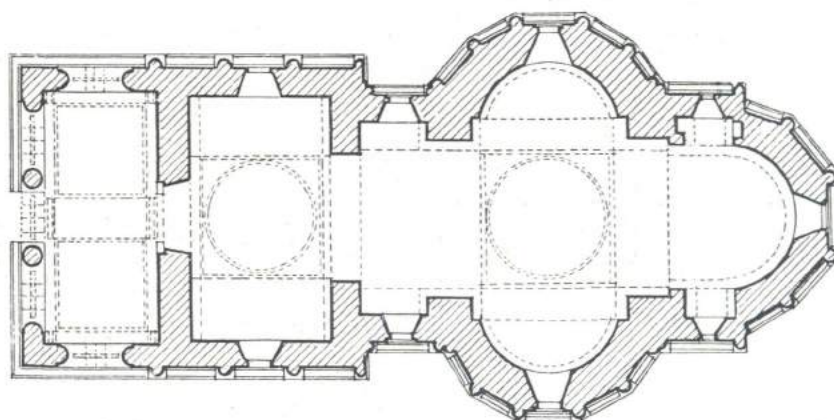

Fig. 336. — Fâstâci. Plan (rel. arh. H. Teodoru)

Fig. 337. — Fâstâci. Vedere (fot. arh. H. T.)

Fig. 338. — Fâstâci. Pridvorul (fot. H. T.)

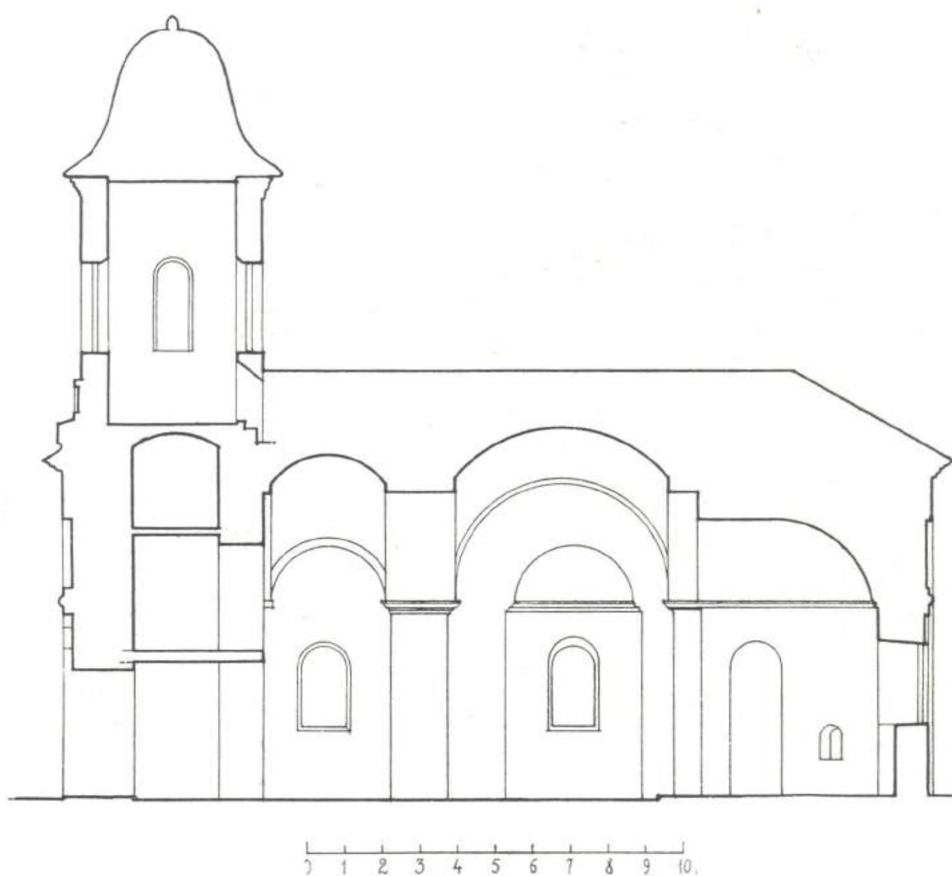

Fig. 339. — Sf. Ilie-Iași. Secțiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

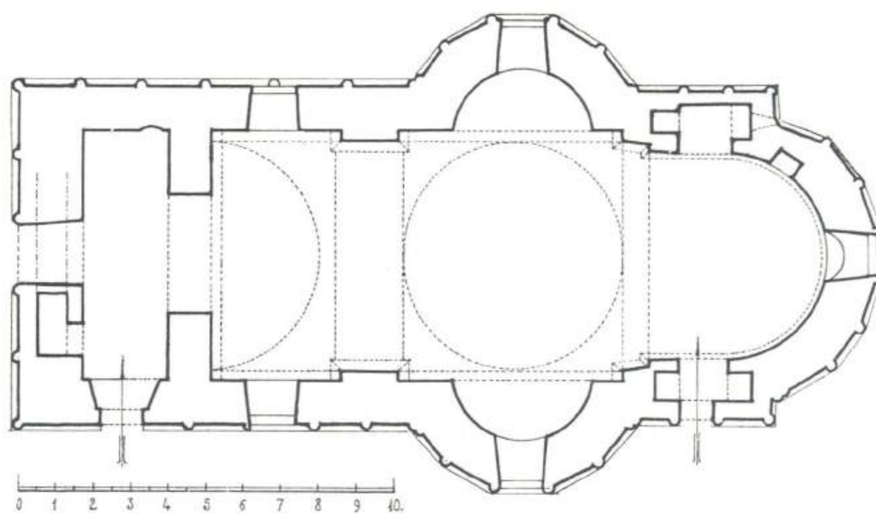

Fig. 340.—Sf. Ilie-Iași. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

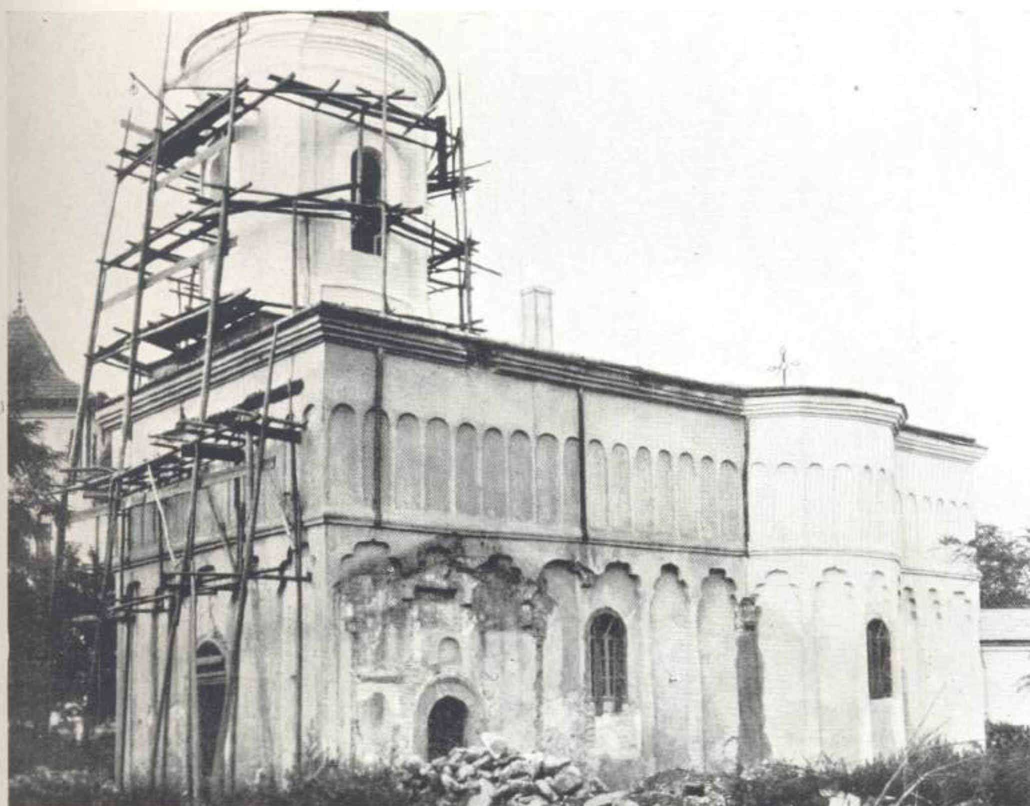

Fig. 341. — Sf. Ilie-Iaşi. (cl. C. M. I.) (fot. H. T.)

serica din Plopeni (jud. Botoşani) care este din 1753, şi încă cu câteva altele din această vreme.

Uşa cea nouă de intrare, de pe partea de apus a pridvorului, a tăiat scara ce ducea de la început la clopotniţă şi care porneşte din colţul Sud-Vest al pridvorului.

DOMNEŞTI (Putna)

Se zice că această biserică este din vremea lui Dabija Vodă. Sub forma ei actuală, turnul-clopotniţă, aşezat în faţa intrării pronaosului — ca un pridvor deschis — pe latura Sud ar fi un indiciu al acestei epoci. Intr'adevăr o asemenea dispoziţie, frecuentă în veacul al XVII-lea, e rară, din contră, în al XVIII-lea. Şi brâul în formă de tor între două rânduri de zimţi ar putea da o indicaţie. Se observă de asemenea o desaxare a sânurilor naosului, dar aceasta nu e o caracteristică care să deosebească aceste două veacuri.

Partea superioară a clopotniţei pare adăogată ulterior — dar tot în veacul al XVIII-lea, după cum arată împodobirea ferestrelor. A fost la început altă deschidere de sunet mai jos.

Ornamentaţia chenarelor uşii şi a ferestrelor precum şi a turnului ne trimit în veacul al XVIII-lea, corespunzând cu data de 1742 ce se citeşte pe pisania de piatră aşezată deasupra uşii de intrare. (fig. 746 şi 744).

„Această sfântă şi dumnezeiască biserică... unde e hramul prea slăvitei şi prea curatei M... Is. Cristos.... în zilele Io Grigorie Ghika Voevod.... cu toată cheltuiala şi... osârdia... Kostake vel vornic... veleat 7250" (1742).

SCHITUL STAVNIC

Această biserică este aşezată în mijlocul pădurilor din Sudul Iaşilor, într'un loc retras ; e acuma în ruină.

E de un plan simplu : un naos cu o turlă — ce exista încă acuma câţiva ani, — şi un pronaos boltit în semicilindru. Se pare că şi pe pronaos a fost un turn căci se mai vede scara ce porneşte din jos.

Sânurile laterale sunt desaxate în raport cu bolta naosului.

Naosul şi pronaosul sunt separate printr'un perete cu două arcuri trilobate cu acoladă, cu un stâlp în axă.

Ferestrele sunt însemnate în interior prin arcuri, în acelaş fel ca cele din peretele median, precum se vede, de altmintrelea, la o serie de bi-

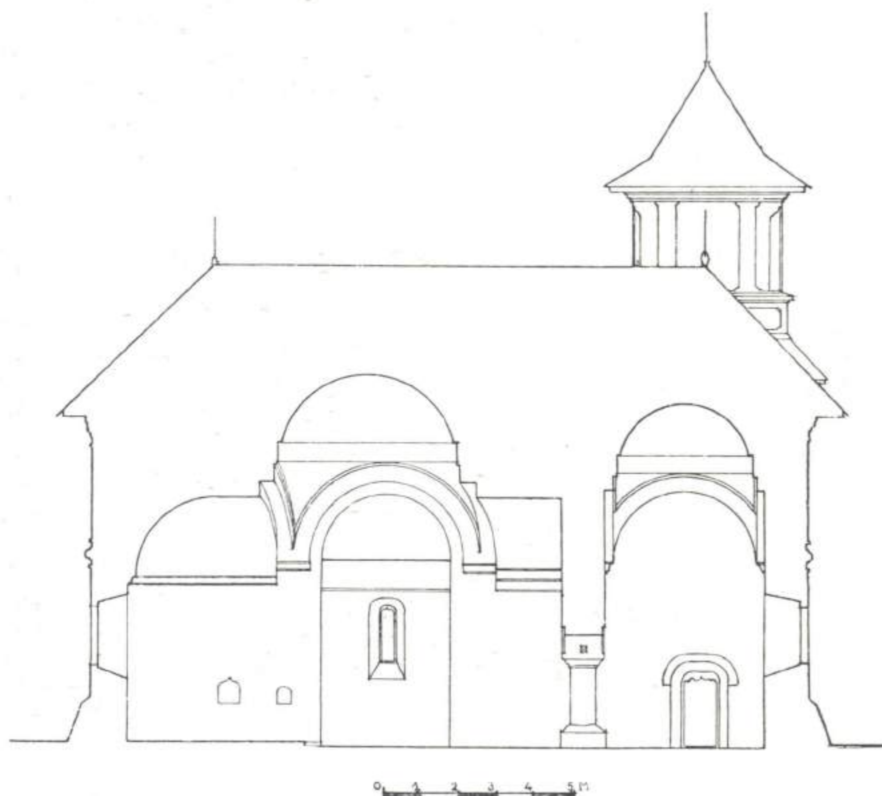

Fig. 342. Domnești. Secțiune longitudinală (rel. arh. Șt. Balș)

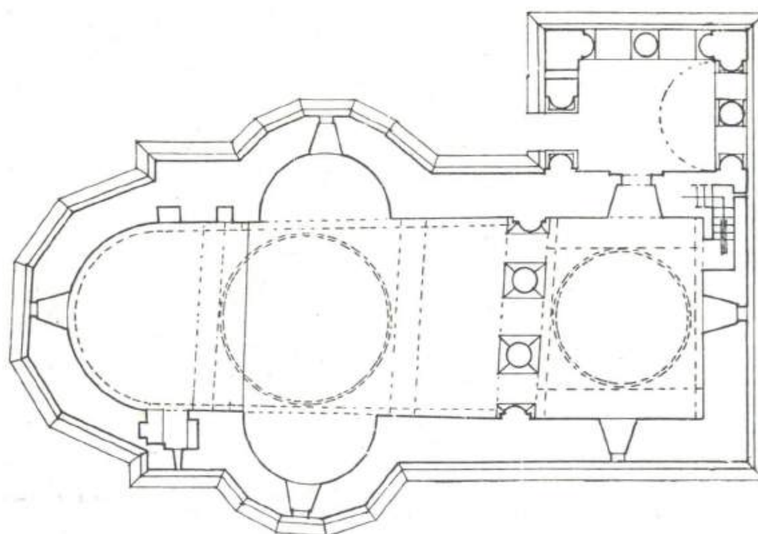

Fig. 343. — Domnești. Plan (rel. arh. Șt. Balș)

Fig. 344. — Domneşti. Vedere Sud-Vest

Fig. 345. — Domneşti. Vedere (fot. arh. Şt. B.)

serici din veacul al XVIII-lea, Sf-ţii Teodori, Răducanu din Târgul-Ocnei, Berzunţi şi altele.

Faţada e împodobită cu arcade oarbe şi cu ocniţe tot în acoladă de acelaş tip, care se pot compara cu cele ce le vedem în Iaşi la Sf. Ilie, la Vovidenia precum şi la Plopeni (Botoşani).

Sânurile laterale sunt dreptunghiulare în exterior. Inăuntru, atât baza turlei cât şi aceea a sferturilor de sferă ale absidelor laterale, sunt

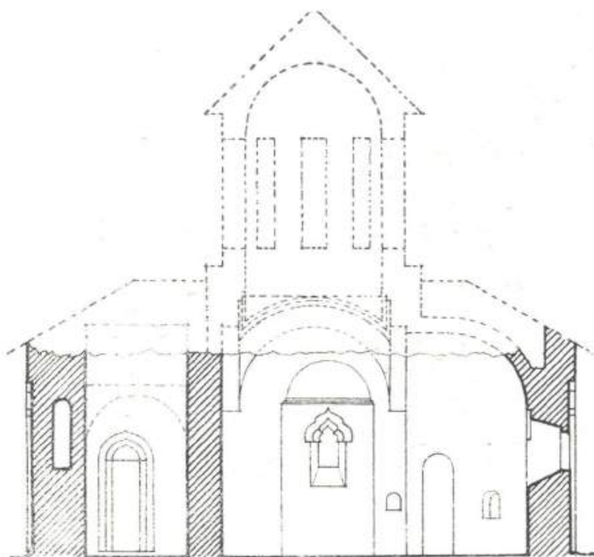

Fig. 346. — Schitul Stavnic. Secţiunea longitudinală. (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

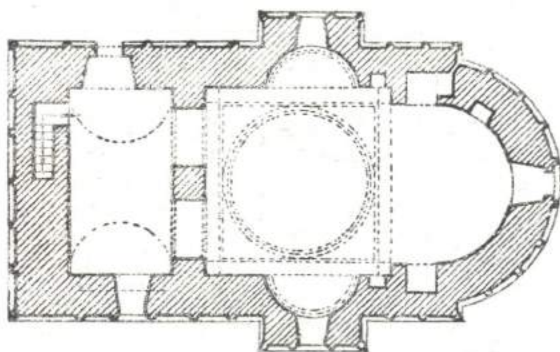

Fig. 347. — Schitul Stavnic. Plan. (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

însemnate prin rânduri de cărămizi în zimţi. Uşa de intrare e pe partea de miază-noapte a pronaosului ; e dreptunghiulară şi împodobită cu un rinsou cam în felul celor dela Sf. Dumitru din Iaşi.

Tot în pronaos, pe peretele Sud, se vede o gropniţă cu un arc de acelaş fel ca cele deja descrise.

Toate aceste caracteristice aşează această bisericuţă cam prin mijlocul veacului al XVIII-lea.

Pe o carte ce se găseşte acuma la Sf. Spiridon e notat : „Acest sfânt prologar l-am cumpărat eu Constantin... biv vel postelnic şi l-am dat sfintei biserici ce se numeşte schitişorul nostru, care este hramul Vovădenie în colţu (codru ?) la Stavniic,... leat 7244" (1736). (comunicat de Pr. Bobulescu).

Dacă e vorba de actuala clădire sau de una anterioară nu se poate şti.

Schitul e acuma părăsit şi în ruină, iar vegetaţia a invadat bolţile şi bazele turlelor, contribuind la dărăpănarea lor.

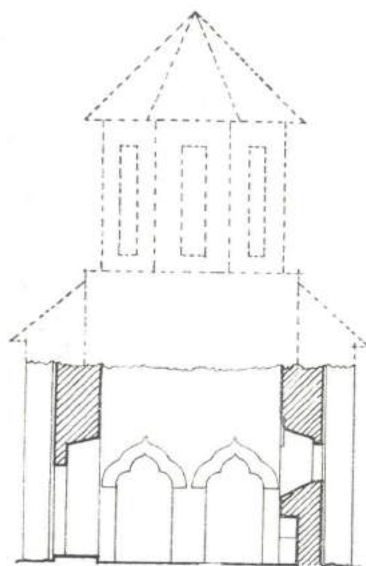

Fig. 348. — Schitul Stavnic. Secţiune transversală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

PLOPENI (Jud. Botoşani)

Biserica din Plopeni a fost zidită în anul 1753. Este de comparat, în privinţa ornamentaţiei, cu Sf. Ilie din Iaşi.

Planul oferă particularitatea de a avea bolta altarului în semicilindru, iar nu în semisferă, ceeace se poate compara cu cea dela Episcopia din Roman refăcută în unele părţi cam la aceeaşi epocă.

Intersecţia celor două cilindre este însă ceva deformată, ceva rotunjită. De aceea nu este însemnată în secţia longitudinală.

Naosul cu boltirile obişnuite şi cu o turlă înaltă e separat de pronaos printr'un perete cu trei deschizături şi doi stâlpi.

Pronaosul este boltit în cruce *(voûte d'arête)* şi clopotniţa este aşezată imediat deasupra lui.

Chenarele uşii şi ale ferestrelor sunt în acoladă turtită (c. Sf-ţii Teodori, Iaşi) şi sunt împodobite cu rinsouri vegetale foarte bogate, fiind de asemănat cu unele muntene din aceeaşi

Fig. 349. — Schitul Sfavnic în 1918

Fig. 350.—Plopeni. Vedere

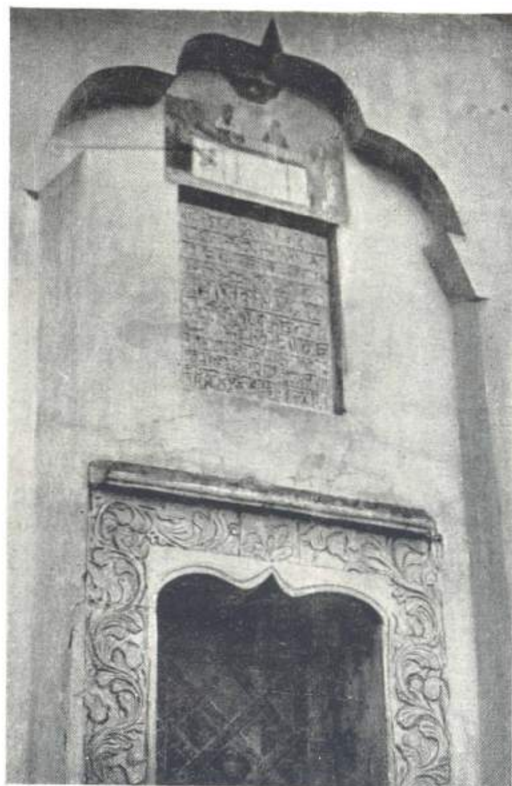

Fig. 351. — Plopeni. Intrarea

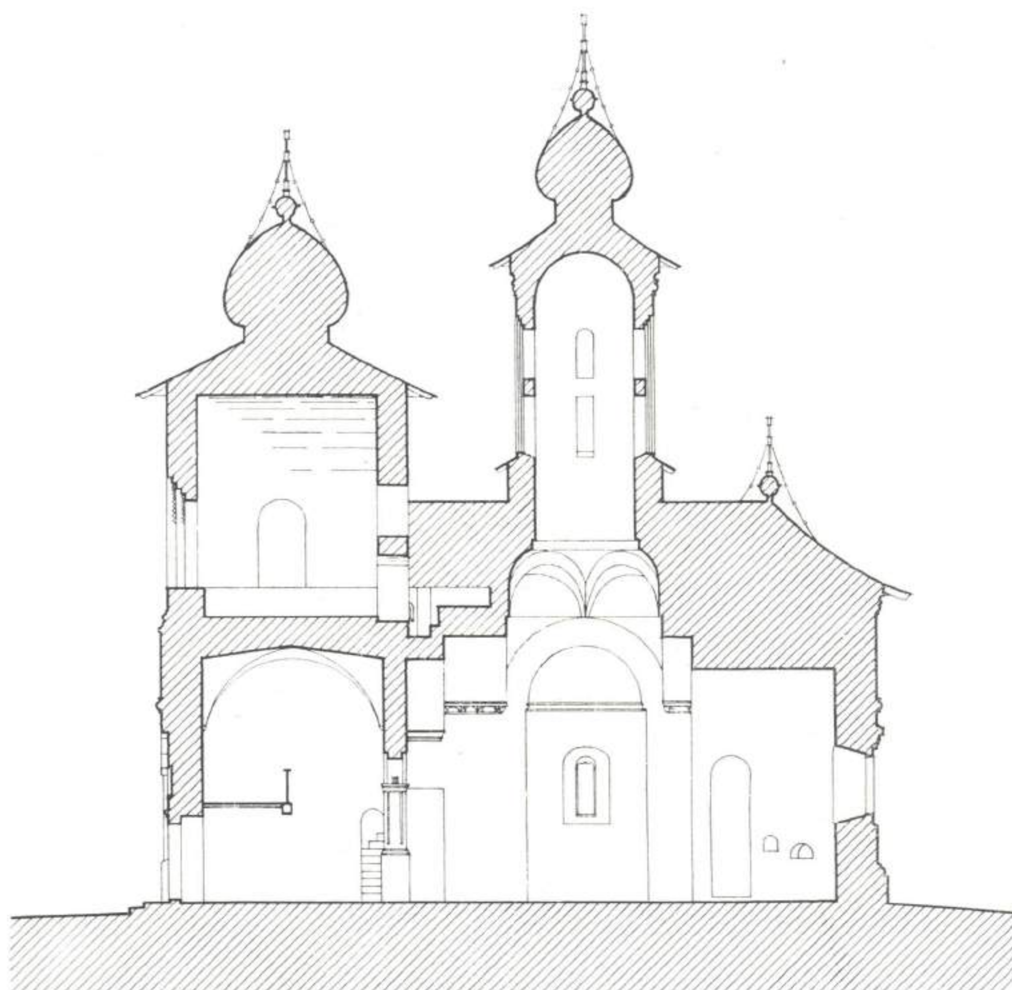

Fig. 352.—Plopeni. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. O. Kania)

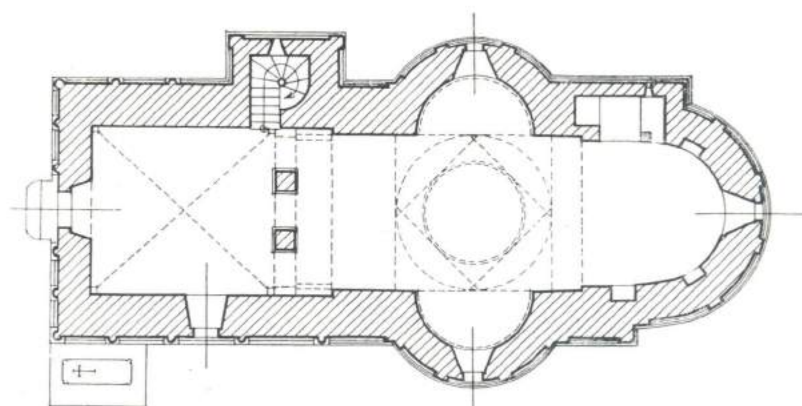

Fig. 353. — Plopeni Plan (cl. C. M. I.) (rel. O. Kania)

vreme. La unghiurile laturilor absidelor sunt şi pilaştri cu capitele, dar nu se urcă decât până sub brâu, unde se pierd, fie că astfel au fost dela început, fie că au fost arcade ca cele din partea de apus a bisericii, dar care au fost scoase la o reparaţie. (fig. 740).

De altmintrelea şi arcadele ce au mai rămas arată că au fost foarte stângaciu reparate şi refăcute.

Pilaştrii sunt împodobiţi cu muluri şi cornişe profilate, de formele cunoscute în această vreme. (fig. 817).

Pisania ce este deasupra intrării, zice :

„Această sfântă biserică, care iaste hramului Adormirea Sfintei Născătoarei de Dumnezeu, care s'au săvârşitu în zilele luminatului Domnu Io Constandin Racoviţă Voivod de dumnealui Lupul Balş, Marele Vornic de Ţara-de-gios şi s'au sfinţit de arhiepiscopul şi Mitropolitul Iacov, v leato 7262 (1753) Noem. 26". [1]).

Catapiteasma, zugrăvită de un Rus la 1754, este interesantă şi uşile împărăteşti sunt frumos lucrate. Pictura de pe pereţi este nouă fiind refăcută la 1903.

[1]) Iorga, *Inscripţii*, I, pag. 4.

SCHITUL LUI TĂRÂŢĂ
(lângă Iaşi)

Biserica schitului lui Tărâţă a fost făcută de către Matei Vodă Ghica la 1755 ; este o clădire foarte simplă fără nimic mai deosebit. Pe naos e o turlă rezemată pe obişnuitele arcuri moldoveneşti, iar pe pronaos, boltit în „berceau" vine clopotniţa.

E dispoziţia generală a bisericii din Plopeni, zidită la 1753 şi a celei de la Stavnic, cam tot din aceeaşi vreme.

Un nou pridvor a fost adăogat în 1836.

Planurile şi fotografiile lămuresc în destul, ca să nu fie nevoe de o mai lungă descriere.

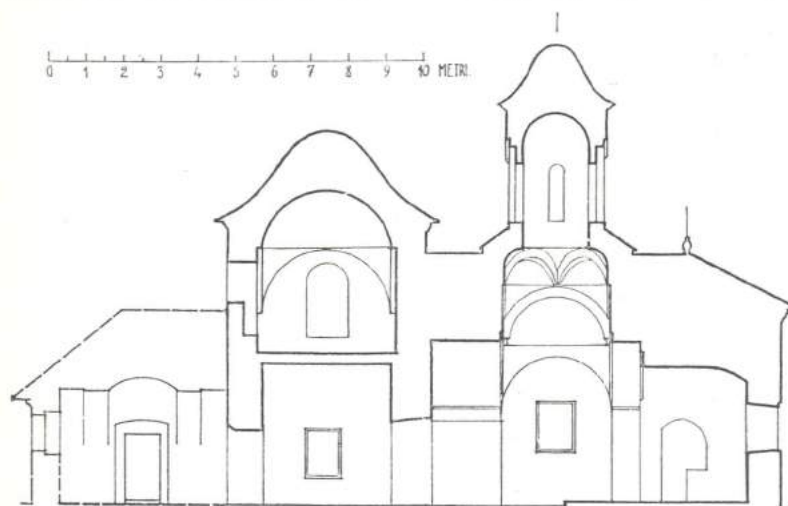

Fig. 354. Schitul Tărâţa. Secţ. longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

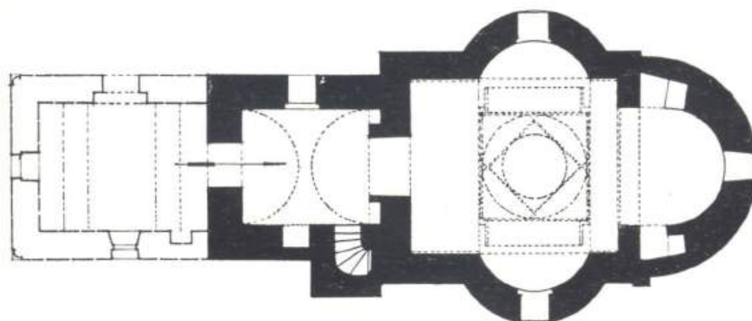

Fig. 355. — Schitul Tărâţa. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

* * *

Bisericile din Focşani dau — în general — mai curând o impresie munteană de cât moldovenească, fără a vorbi, bine înţeles, de cele zidite în partea oraşului denumită „în Munteni", care cădea odinioară peste hotar.

Cele mai vechi au fost foarte mult transformate şi puţin a rămas din lucrurile din vechime.

Fig. 355. — Schitul Tărâţa. Vedere (cl. C. M. I.)

PROOROCUL SAMOIL

Biserica Proorocului Samoil, moldovenească, din anul 1756 [1]) are o faţadă foarte vecină de cele muntene din veacul al XVIII-lea, dar se poate compara şi cu Precista din acelaş oraş, cu Sf. Ilie din Iaşi, de pildă în privinţa arcaturilor oarbe cu trilobi în acoladă deformaţi, şi cu alte câteva biserici din aceeaş serie.

Deasupra acestor arcaturi vine un brâu simplu şi panouri pătrate şi cu câte un cerc înscris.

Turnul-clopotniţă e mai modern sau modernizat.

Planul interior nu prezintă nimic caracteristic.

Această biserică ar putea fi sau moldovenească în stil muntean sau chiar munteană.

EPISCOPIA ROMANULUI

Decoraţia absidei mari aparţine tot aceluiaş ciclu ca bisericile ce le-am descris acuma.

SF. DUMITRU (BALŞ) IAŞI

Această biserică ar fi fost zidită pe la 1691, după cum arată o inscripţie modernă aşezată deasupra uşii de intrare ; dar dacă această dată se referă într'adevăr la biserica actuală, singurile părţi ce mai pot fi dela această zidire, sunt zidurile exterioare până la oarecare înălţime. Biserica a ars în 1733. Se mai văd în dreptul ferestrei Sud a pronaosului resturile unei uşi — acuma zidită — care ar putea să facă parte din arhitectura primitivă.

Actuala clădire trebue să fie, aproape în întregime, din veacul al XVIII-lea, lucrată — probabil — în două rânduri. Se poate presupune că prima refacere ar fi avut loc după incendiu.

De atuncea ar data, dacă nu şi uşa despre care am vorbit mai sus, resturile de chenare de ferestre ce mai există.

Ferestrele, acuma prefăcute, aveau, până acum vreo 30 ani chenare de piatră cu rinsouri vegetale, din care mai există mai multe bucăţi în curtea bisericii şi care se aşează pe la începutul sau mijlocul veacului al XVIII-lea. Aceste chenare aveau partea lor superioară în plin cintru. (fig. 778).

Tot de atuncea ar fi şi împodobirea unor archivolte cu rinsouri vegetale, cu ciorchine şi cu rozase pătrate de un stil destul de frumos, care aminteşte oarecum stilul dela Sf-ţii Teodori.

[1]) După Caian, *Istoria Focşanilor.*

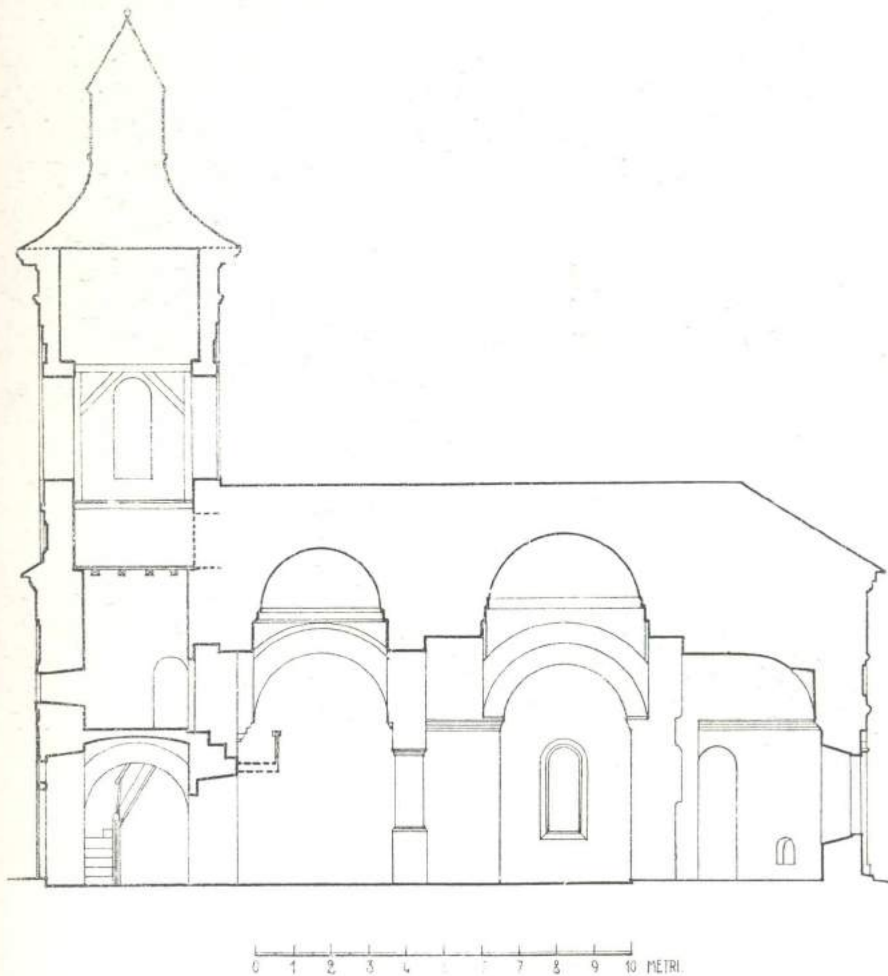

Fig. 357. — Proorocul Samoil-Focşani. Secţiunea longitudinală, (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

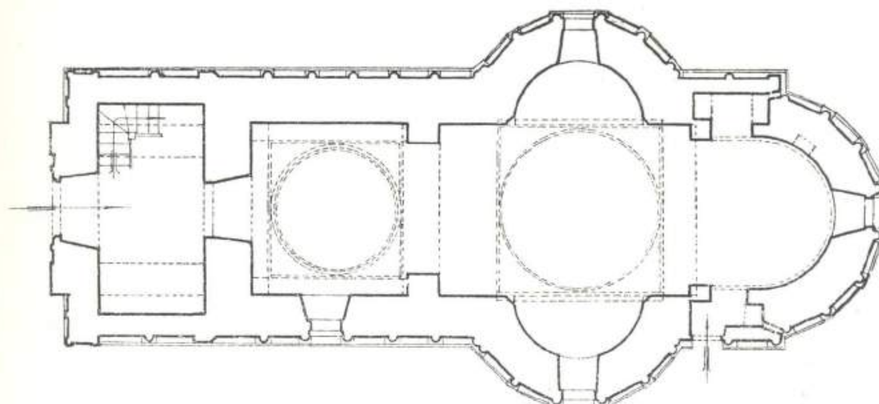

Fig. 358.—Proorocul Samoil-Focşani. Plan (cl.C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

Fig. 359. — Proorocul Samoil. Focşani

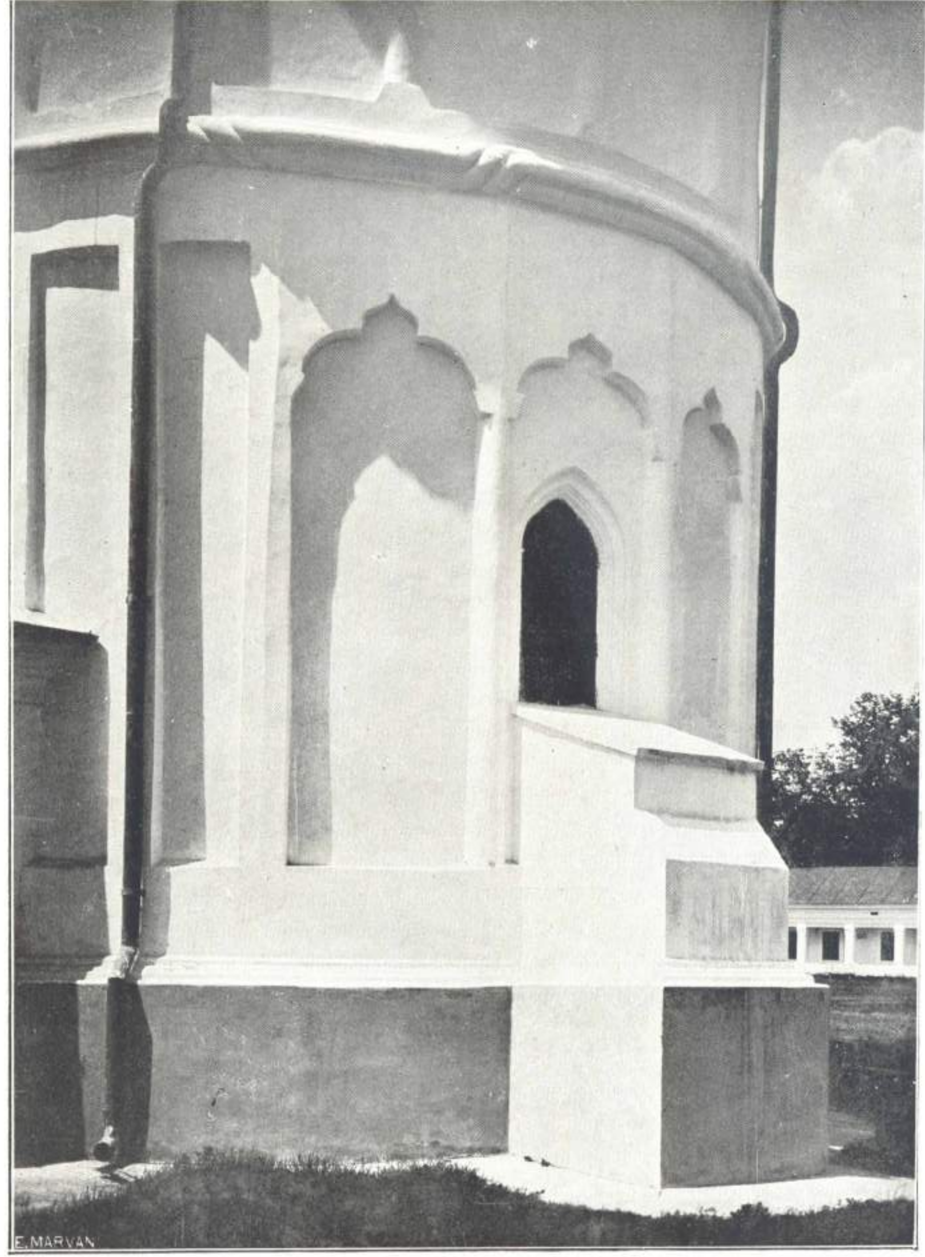

Fig. 360. — Episcopia Romanului. Absida mare (cl. C. M. I.)

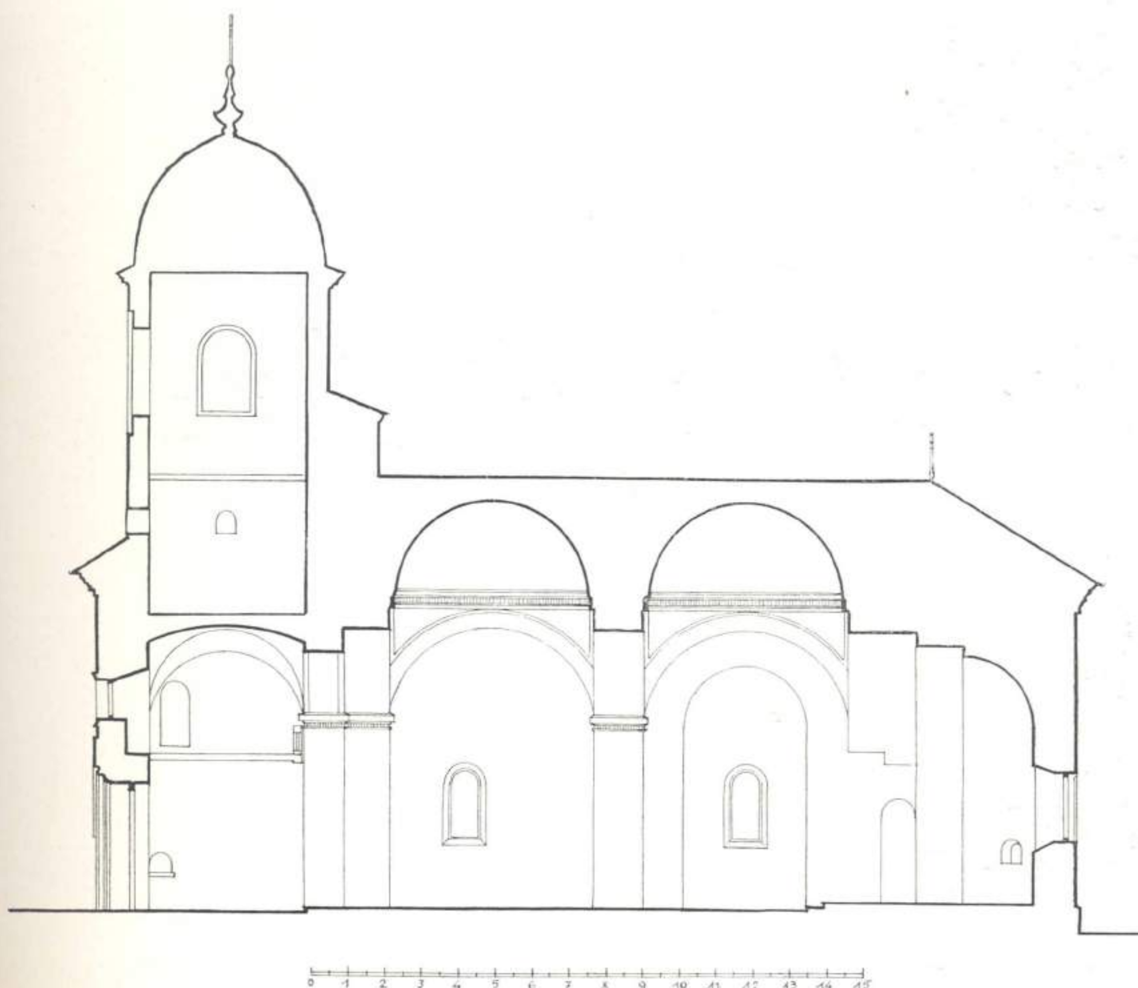

Fig. 361. — Sf. Dumitru-Iaşi. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) G. B.

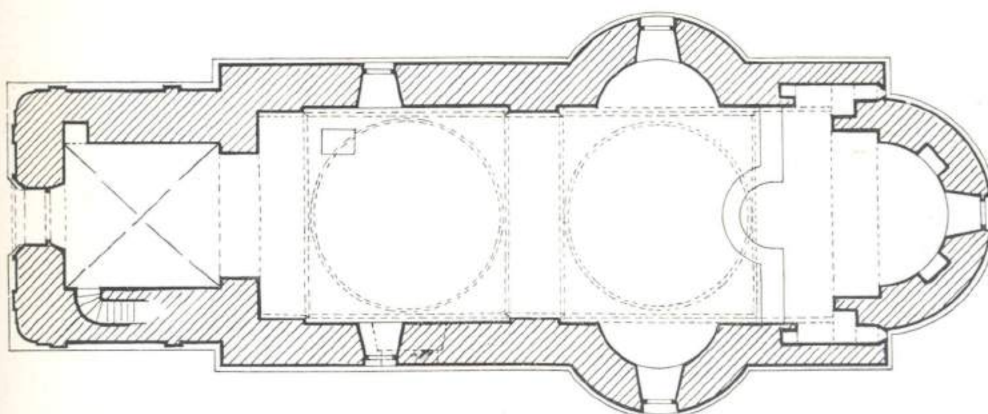

Fig. 362. Sf. Dumitru-Iaşi. Plan (cl. C. M. I.)

In exterior, o cornişă cu denticule arată stilul sfârşitului veacului al XVIII-lea. Mai este de observat că toate colţurile turnului sunt rotunjite, între pilaştri angajaţi, ceeace ne-ar duce iar spre sfârşitul veacului. Tot astfel ornamentaţia interioară constă din cornişe şi console cu denticule.

Biserica are o catapiteazmă cam de pe la 1800, într'un stil baroc clasic destul de corect şi care constitue un bun exemplar din această vreme. Mai multe pietre de mormânt sunt interesante pentru ornamentaţia lor, caracteristică a epocii. (Cf. fig. 1002, 1003).

Se mai păstrează două clopote dela 1690 şi 1693.

Fig. 363. — Sf. Dumitru-Iași. Vedere (fot. S. P.)

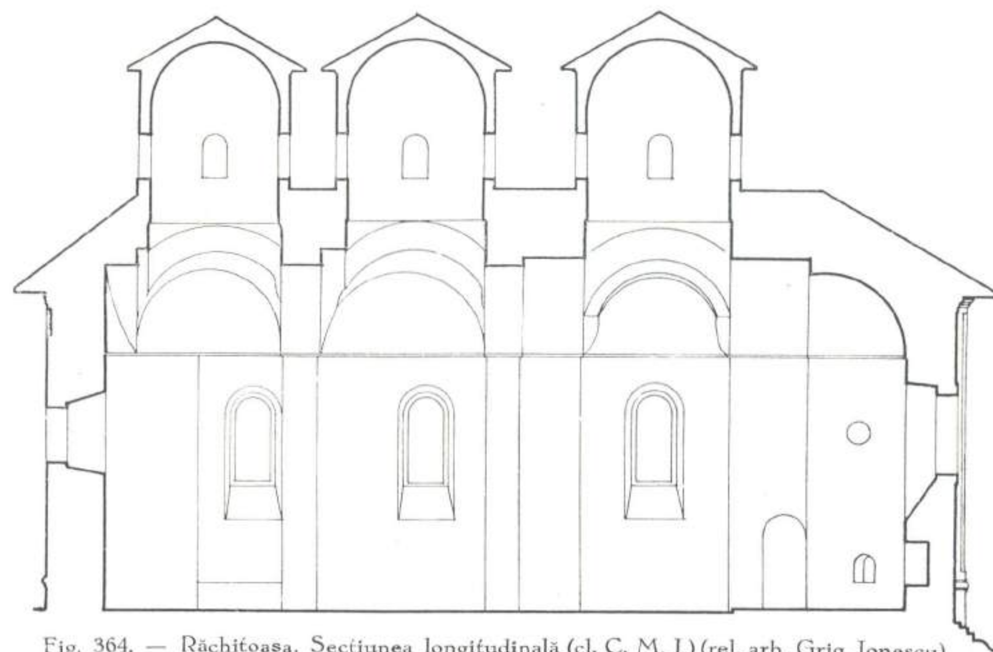

Fig. 364. — Răchitoasa. Secțiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

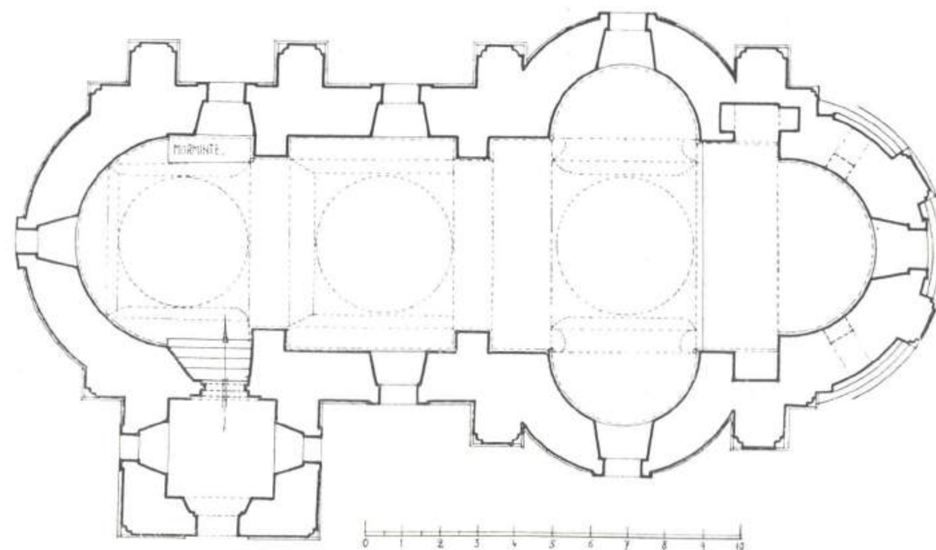

Fig. 365. — Răchitoasa. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

Fig. 366. — Răchitoasa. (fot. H. T.)

RĂCHITOASA (Jud. Tecuciu)

Biserica mare a fost zidită întâi la 1697, precum arată inscripţia de pe zidul de miază-zi :

„Vleat 7206 (=1697) luna Octo. 24.

In zilele (lui) Ion Antioh Constantin Voevod, zidit-au această besearecă dumnealui Ilie vel stolnic cu giupăneasa dumisale Teofana. Hram Uspenie pre(ci)stiia b(ogorodi)ţa i prisnodvea Maria. Ot roj. Hva. 1697" [1]).

Testamentul ctitorului dă multe amănunte despre această fundaţie.

Intâmplându-se în 1738 un cutremur care a ţinut un sfert de oră [2]), biserica a fost dărâmată.

Biserica a fost refăcută după acest eveniment, în cursul veacului al XVIII-lea, precum arată împodobirea faţadei cu lesene şi cu mici panouri multilobate — după moda acestui secol — precum şi rotunjirea colţurilor. Melchisedec arată că şi în veacul al XIX-lea biserica a fost înnoită de egumenul Nil care a şi zugrăvit-o.

In plan, biserica ne arată încă contraforturi în dreapta şi în stânga sânurilor laterale şi la pridvor. Sunt probabil rămăşiţe ale construcţiei primitive.

S'ar putea ca şi forma pridvorului semicircular să fie dela început, imitând oarecum, pe cel dela Dragomirna.

Urme de prefacere se văd, de altmintrelea, şi în modul stângaciu şi neregulat cum sunt aşezate arcurile de susţinere ale turlelor.

Mai se găsesc pietrele de mormânt ale ctitorilor. Unele provin dela construcţii mai vechi decât cea de astăzi, poate dela bisericuţa de lemn ce mai există şi azi şi care a fost făcută de marele clucer Ianache. Ea serveşte acuma de biserică a cimitirului.

Pictura actuală e dela 1836.

SCHITUL DUCĂI

Această biserică, pe drumul dela Iaşi la Vaslui, a fost zidită la o dată necunoscută, iar din construcţia ei e greu a se trage vreo concluzie definitivă.

Din forma bolţilor se poate conchide că este dintr'o epocă mai târzie, din veacul al XVIII-lea sau chiar al XIX-lea. Şi ferestrele arată a fi fost prefăcute.

De acolo provine o frumoasă uşă împărătească, care se găseşte în colecţiile Comisiunii Monumentelor Istorice.

Ea datează probabil din veacul al XVIII-lea.

In rezumat, cred că ne găsim în faţa unei bi-

[1]) Melchisedec, *Notiţe*, pag. 296.

[2]) Id., pag. 304.

Fig. 367. — Schitul Ducăi. Secțiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

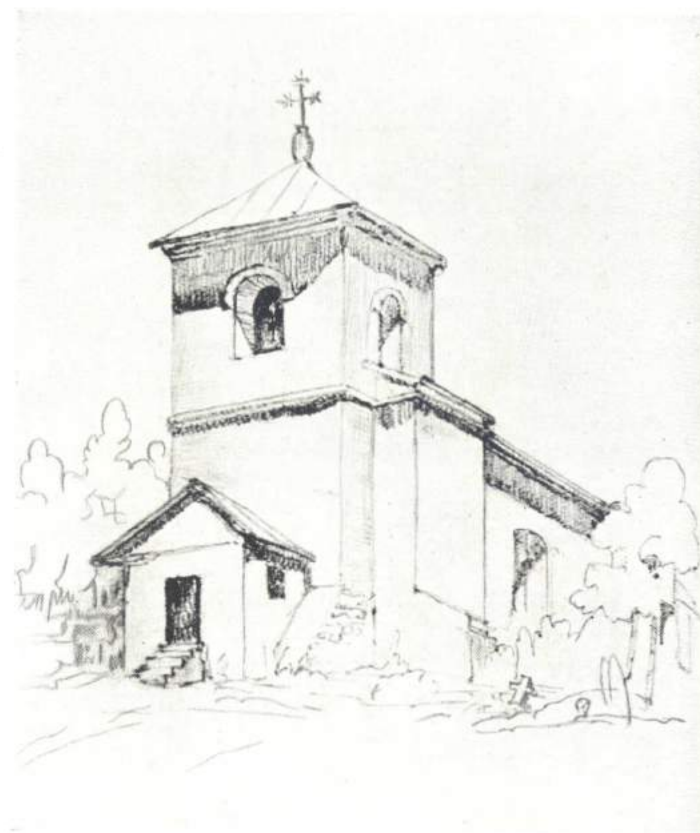

Fig. 369. — Schitul Ducăi. (desen de arh. Grig. Ionescu)

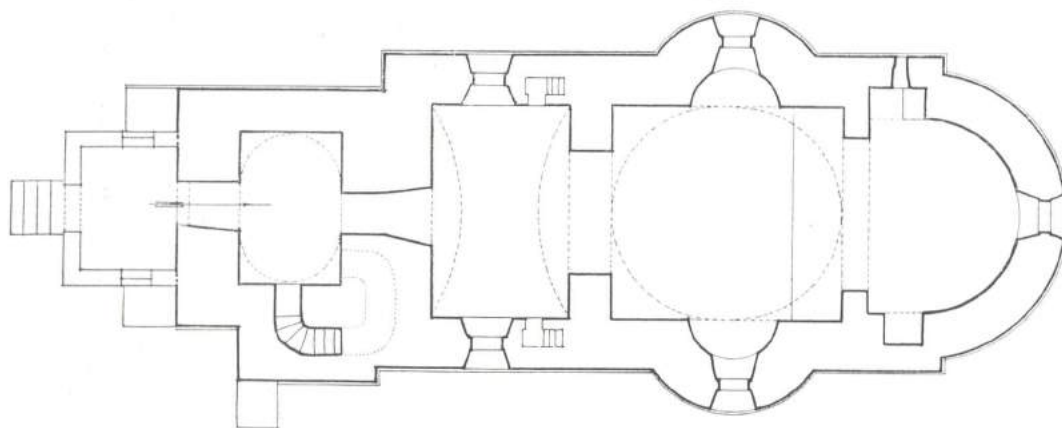

Fig. 368.—Schitul Ducăi. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

serici, zidită — poate — precum arată numele său, spre sfârşitul veacului al XVII-lea sau în primii ani ai veacului al XVIII-lea dar prefăcută în urmă.

SF-ŢII TEODORI (Iaşi)

Această biserică, zidită în 1761, — pe locul unei alteia mai vechii — de lemn — are un mic pridvor cu o boltă cu penetraţiuni; din acest pridvor porneşte scara ce se urcă la clopotniţa aşezată deasupra lui.

Pronaosul, dreptunghiular, mai lat decât lung (în raport cu axa bisericii), e boltit în boltă mănăstirească (*voûte de cloître*) tot cu penetraţiuni.

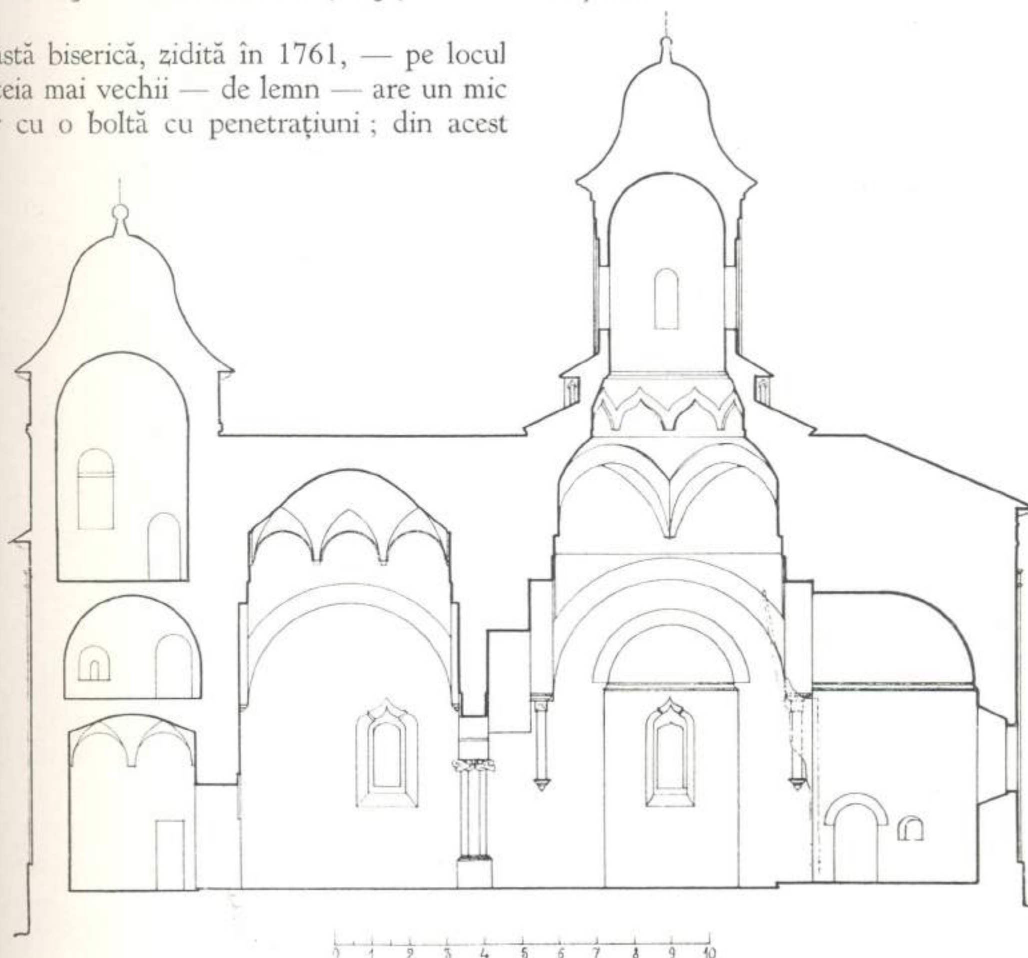

Fig. 370. — Sf-ţii Teodori-Iaşi. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

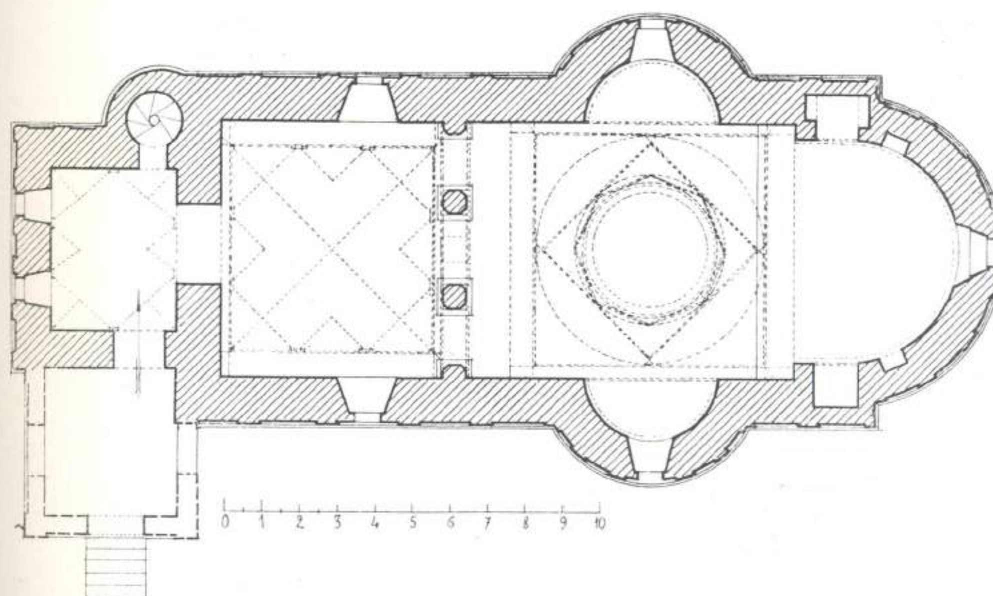

Fig. 371. — Sf-ţii Teodori-Iaşi. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

Fig. 372—Sf. Teodori-Iaşi. Vedere Sud (cl. C. M. I.) (fot. S. P.)

Zidul ce separă pronaosul de naos e susţinut de doi stâlpi liberi şi doi angajaţi, de secţiune octogonală, dar cu baze şi cu capitele pătrate în plan. Ferestrele nu sunt în axa tranversală a pronaosului. Naosul e boltit după normele curente moldoveneşti, iar deasupra cercului redus de cele patru arcurii diagonale vine, ca la Golia de pildă, un rând de arcuri, aşezate în octogon.

Arcurile mari din spre apus şi răsărit recad pe nişte console prelungite prin pilaştri angajaţi de vreo doi metri înălţime, care se opresc şi ele pe alte console, aducând astfel aminte o dispoziţie dela Dragomirna, dela Solca, Trei Ierarhi Cetăţuia, Putna şi altele.

Ferestrele sunt cu arcul în acolade frânte precum sunt şi cele trei arcuri dintre naos şi pronaos.

De însemnat este ornamentaţia : capitelele — de altmintrelea poleite — sunt bogate şi de un fel de corintian fantezist ; şi colţurile bazelor sunt de un stil asemănător şi tot poleite ; pe lături se vede un heruvim. Consolele arcului vestic al naosului arată un vultur cu două capete ; consola inferioară, tot poleită, înfăţişează o pasăre cu capul întors spre trup — poate un pelican. (fig. 846).

Consolele pe care recad penetraţiunile bolţii pronaosului prezintă motive derivate de la acant ; cele din unghiuri nu se mai pot bine distinge. Par a fi de ipsos. (fig. 847).

Consolele din pridvor sunt în acelaş fel ; cele din colţuri reprezintă figuri omeneşti foarte stângaciu executate.

In exterior, faţada ne arată pilaştri angajaţi cu capitele simple, care nu suportă nici o arhitravă. Partea de zid ce vine deasupra până la straşină este împodobită cu panouri scobite în planul zidului, panouri compuse din acolade frânte, de un caracter turcesc, precum se văd, de altmintrelea, la o serie de alte biserici moldovene şi muntene din această vreme.

Pe latura de miază-noapte, probabil din cauza unor retencuiri, aceste panouri sunt ceva deformate şi simplificate.

Intre pilaştri — sau lezene — se văd nişte panouri tot în acolade frânte şi având mai jos un

ornament format dintr'un gablu triunghiular, care vine peste o mică cornişă simplă.

Acolo unde vine dedesubt o fereastră, aceste cornişe primesc o împodobire mai bogată, tot în stilul ce l-am văzut şi în interior.

Acest mod de înfrumuseţare a faţadelor, ce-l regăsim la mai multe biserici moldoveneşti din această epocă, se trage, de sigur, de la ornamentarea ferestrelor dela Golia şi se poate observa cum s'a transformat treptat trecând prin bisericile dela Caşin şi Berzunţi, schimbându-şi din ce în ce mai mult caracterul şi pierzând rostul său dela început.

Straşina este susţinută de mici console de piatră profilată, unele mai bogate, altele mai simple.

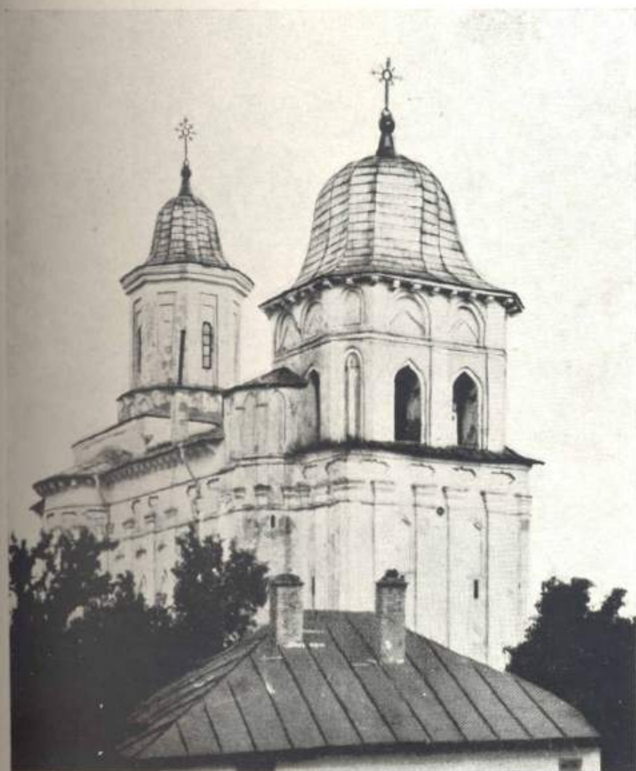

Fig. 373. — Sf. Teodori-Iaşi. Vedere Nord Vest (cl. C. M. I.) (fot. H. T.)

Ferestrele au linteluri în acoladă, de diverse forme înfăţişând volute, variate dela o fereastră la alta.

Această ornamentaţie se înrudeşte cu aceea din Muntenia din veacul al XVIII-lea.

Chenarele au fost complete la început, dar acuma le lipsesc părţile laterale — scoase, probabil, la vreo reparaţie.

Turla naosului este octogonală ; paramentul ei a fost de sigur refăcut. O primă bază, pătrată, suportă o a doua, care are şasesprezece vârfuri.

Turnul-clopotniţă este dreptunghiular, cu muchiile teşite. Paramentul, cam stângaciu, se înrudeşte totuşi cu cel al corpului bisericii. Colivia scării se vede pe partea de nord, ca o eşitură semicirculară.

In rezumat, vedem că planul bisericii Sfinţilor Teodori este o reminiscenţă a veacului precedent cu unele modificări, mai cu seamă în boltiri şi în detaliile de ornamentaţie, iar faţada ne arată o amintire a celei dela Golia amestecată cu elemente noi de înrâurire sudică.

Sf. Teodori fac astfel parte sau încep o familie cu alte câteva biserici cu caractere bine determinate : Sf-ţii Teodori, 1761; Curelari, Sf. Gheorghe-Iaşi, 1761 ; Tălpălari, Răducanu-Tg. Ocnei, 1762; Horecea, 1766 ; Golăeşti (Cilibiu) ; Bălăneşti, 1768—70 ; Sf. Nicolae, Tg.-Ocnei; Berzunţi, 1774 ; Doljeşti, 1774.

Această familie reprezintă un amestec de înrâuriri moldoveneşti, de înrâuriri baroce şi turceşti (directe sau indirecte) şi cu unele detalii muntene. A fost o modă — pare-se — care a avut un succes evident în acest al treilea pătrar al veacului, înainte ca noua modă mai clacisizantă să vie s'o înlocuiască.

BISERICA CURELARI (Iaşi)

Cu toate că în starea ei de azi, biserica Curelarilor are o înfăţişare foarte diferită de Sf-ţii Teodori, totuşi este o biserică de acelaş tip ca plan, sau este o biserică mai veche, radical modificată în interior în felul Sfinţilor Tedori, atuncea când i s'a adăogat pridvorul cu clopotniţă ce servea de intrare.

Ulterior s'au făcut stângace şi urîte transformări care i-au schimbat înfăţişarea, mai cu seamă în privinţa boltirilor.

Prezenţa unei rămăşiţe de consolă în a) în naos, şi în b) în pronaos, ne dă deslegarea problemei.

Dacă presupunem că bolta naosului era circulară şi mai mică în loc de a fi deformată, cum e acuma, atunci consola rămasă în a) (şi sub care se vede încă un capitel sculptat şi partea de sus a unei colonete) poate indica, punctul de plecare a unui arc care, ca la Sf-ţii Teodori, lasă un mic spaţiu între el şi zidul de separare a naosului dinspre pronaos.

Din acest zid au rămas numai coloanele angajate cu capitelele lor, care se văd acuma aşezate ceva mai spre apus, pe când celelalte coloane (aşezate acuma mai spre răsărit) au drept capitele pe acelea ale coloanelor libere acuma dispărute.

Fig. 374.—Sf-ții Teodori-Iași. Interior (fot. S. P.)

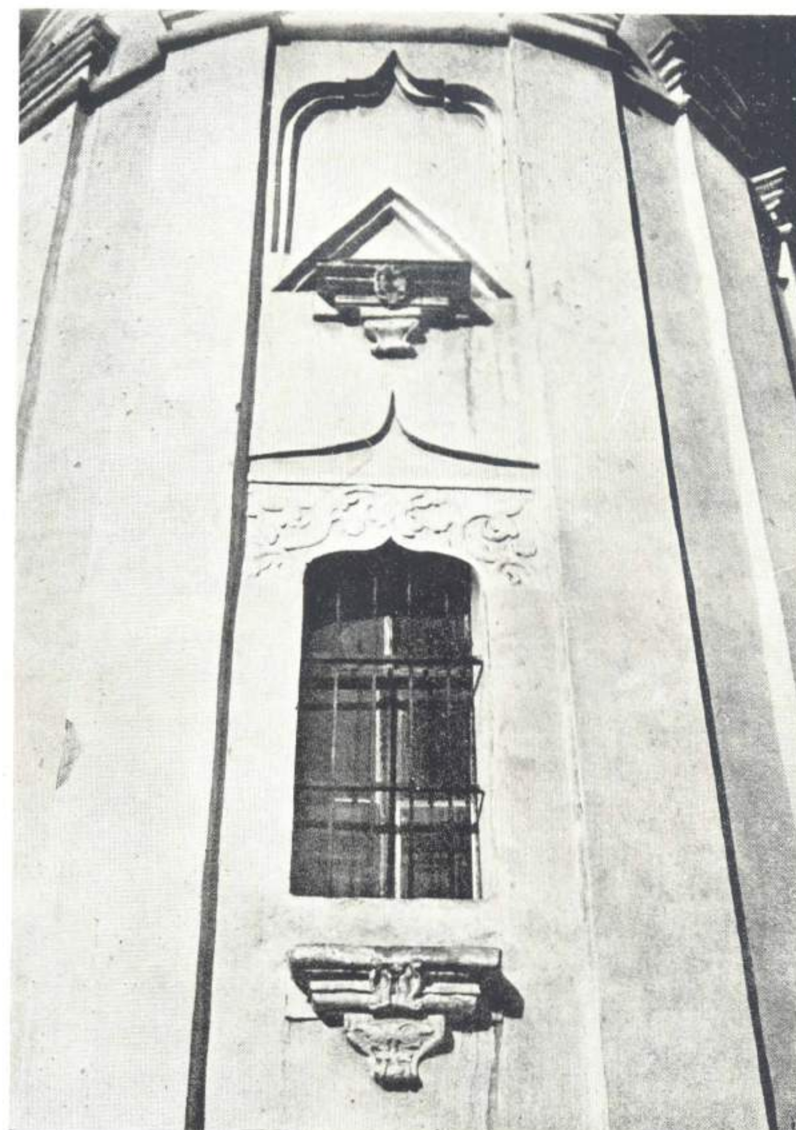

Fig. 375. — Sf-ții Teodori-Iași. Detaliu de fațadă

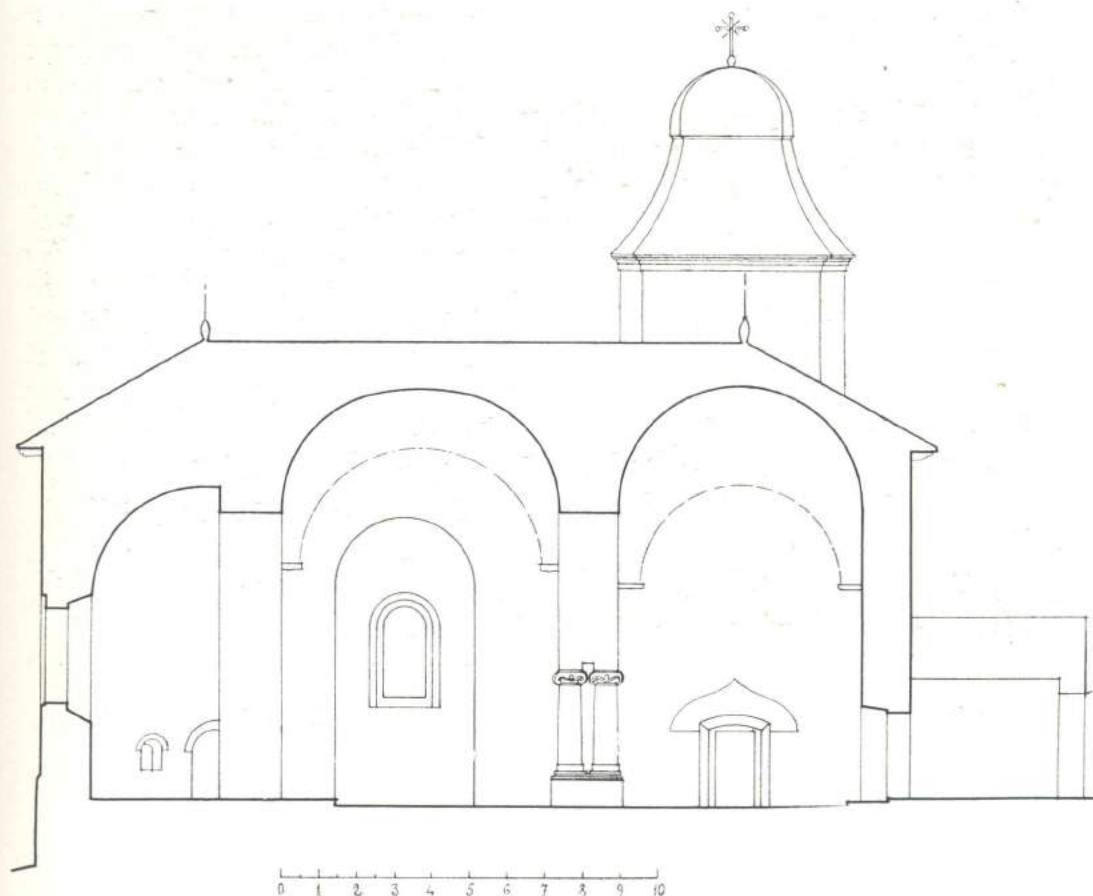

Fig. 376. — Curelari-Iaşi. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

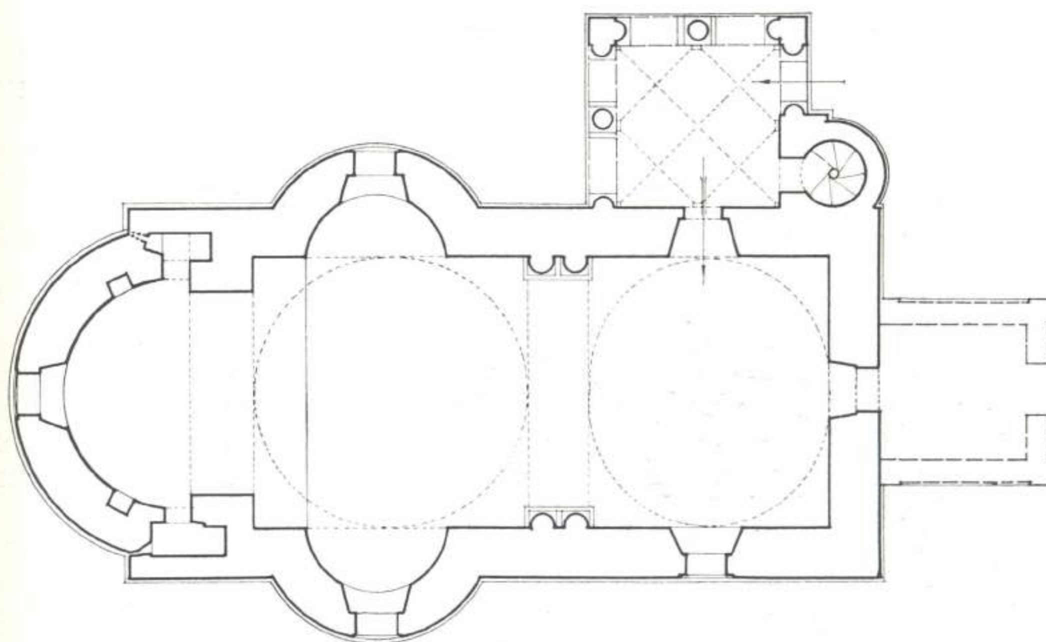

Fig. 377. — Curelari-Iaşi. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

Rămăşiţele de consolă din pronaos indică boltiri care se pot închipui în felul celor de la Sf-ţii Teodori, sau în orice caz ca o boltă rezemată, prin pendentivi, pe patru arcuri recăzând pe console.

Ce se mai vede din aceste console şi capitele indică un stil mai apropiat de ornamentica tâmplelor de cât de acel al Sfinţilor Teodori.

Pridvorul, era deschis pe coloane ; deschiderile lui sunt acuma zidite, operaţie ce s'a făcut,

Fig. 378.—Curelari-Iași. Vedere Sud Est (cl. C. M. I.) (fot. S. P.)

pe semne, atuncea când s'a deschis o nouă ușă în pronaos, pe zidul de apus.

Acest pridvor e boltit în boltă mănăstirească, cu penetrații ; la încrucișări sunt mici ornamente de ipsos, iar consolele pe care recade arată capete umane încoronate cu o împodobire vegetală stilizată, provenind dela acantă. Se pot compara cu consolele ce le vedem la Doljești (Roman), cam din aceași epocă.

Capitelele coloanelor sunt bogat ornamentate, într'un stil ca cel din interiorul bisericii. Sunt balauri, pești încolăciți printre frunzișuri, figuri de îngeri și altele. Este o împodobire înrudită cu aceea a multor catapitesme din această vreme. (fig 848).

Bazele coloanelor prezintă un profil simplu.

In exterior, peretele e decorat cu ocnițe lungărețe, care se urcă dela soclu până la unul sau doi metri dela strașină ; se isprăvesc în acoladă ; arhivoltele sunt reintrate în planul zidului.

Altele din aceste firide, mai largi, au forme mai neregulate, poate fiindcă prefaceri ulterioare le au schimonosit.

O simplă cornișă de tencuială, în formă de tor, înconjoară clădirea la înălțimea recăderii bolților.

Sub ferestre, se vede câte o mică consolă de piatră lucrată cu ornamente ; pe partea Sud, deasupra ferestrei naosului se mai vede o consolă — sau un fel de lintel, de un clasic deformat.

Fațadele, deci, arată gustul primei jumătăți a veacului, și sunt de un alt stil decât Sf-ții Teodori, dar interiorul — dacă reconstituim în gând ce a fost — arată o evidentă înrudire cu această biserică în cât putem afirma ca în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea, biserica a fost radical reparată și transformată în interior în gustul acestei epoci.

Se mai văd la Curelari frumoase pietre de mormânt, și o catapiteazmă și rămășițe de mobilier care nu sunt lipsite de interes.

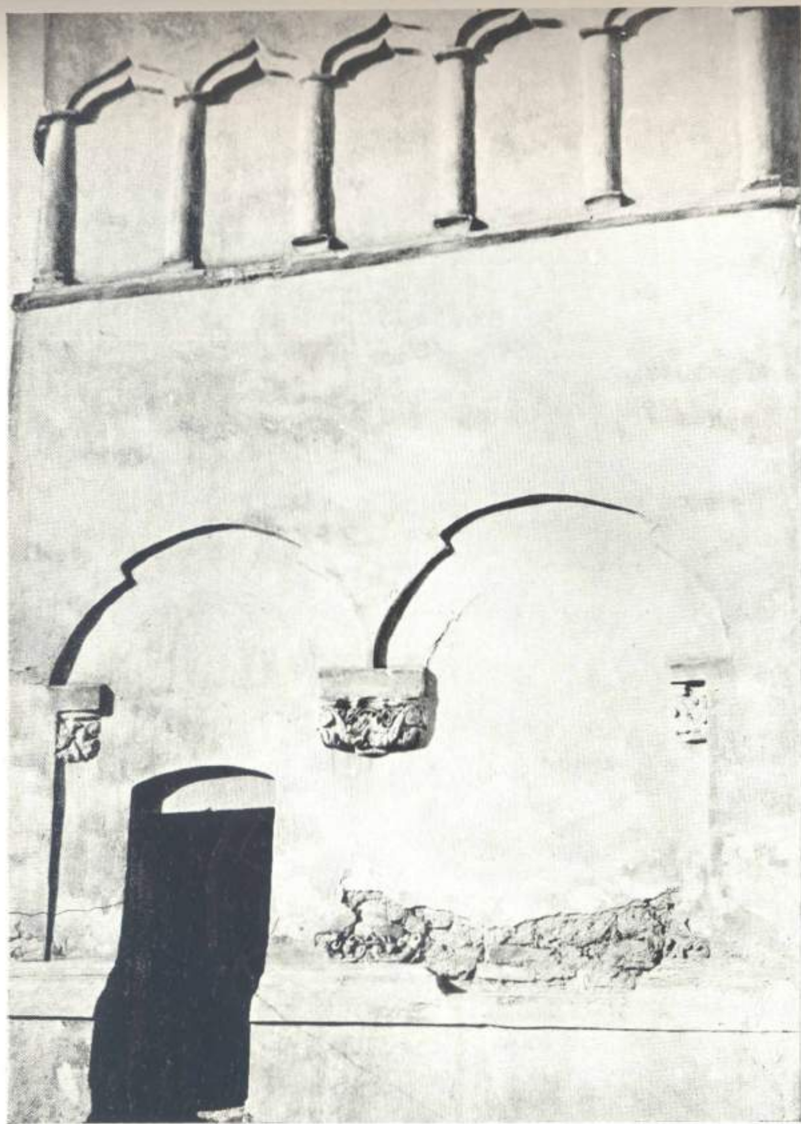

Fig. 379. — Curelari-Iași. Pridvorul (fot. S. P.)

Fig. 380. — Curelari-Iași Bolta pridvorului (fot. S. P.)

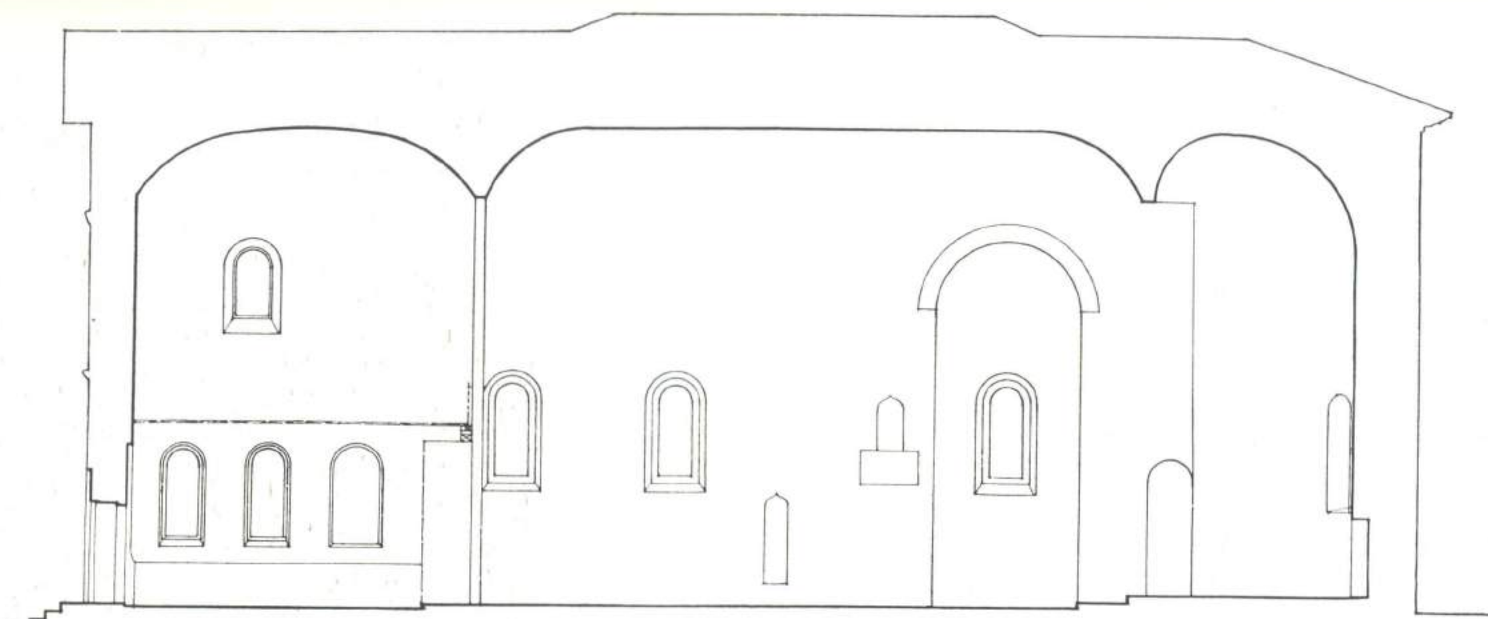

Fig. 381.—Sf. Gheorghe-Iași. Secțiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

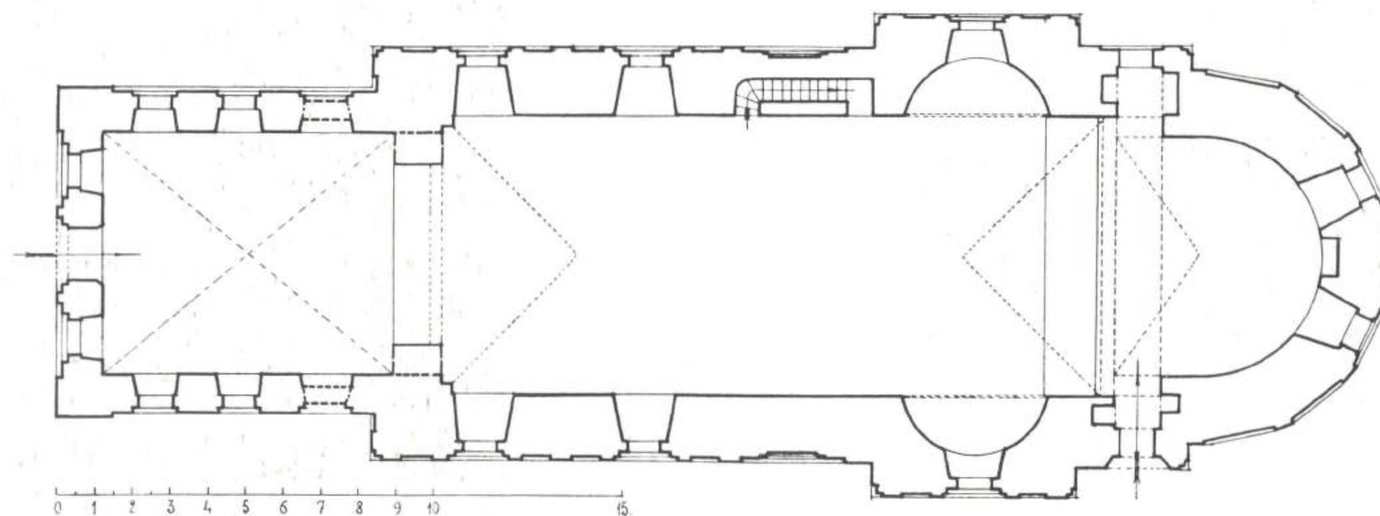

Fig. 382. = Sf. Gheorghe-Iași. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

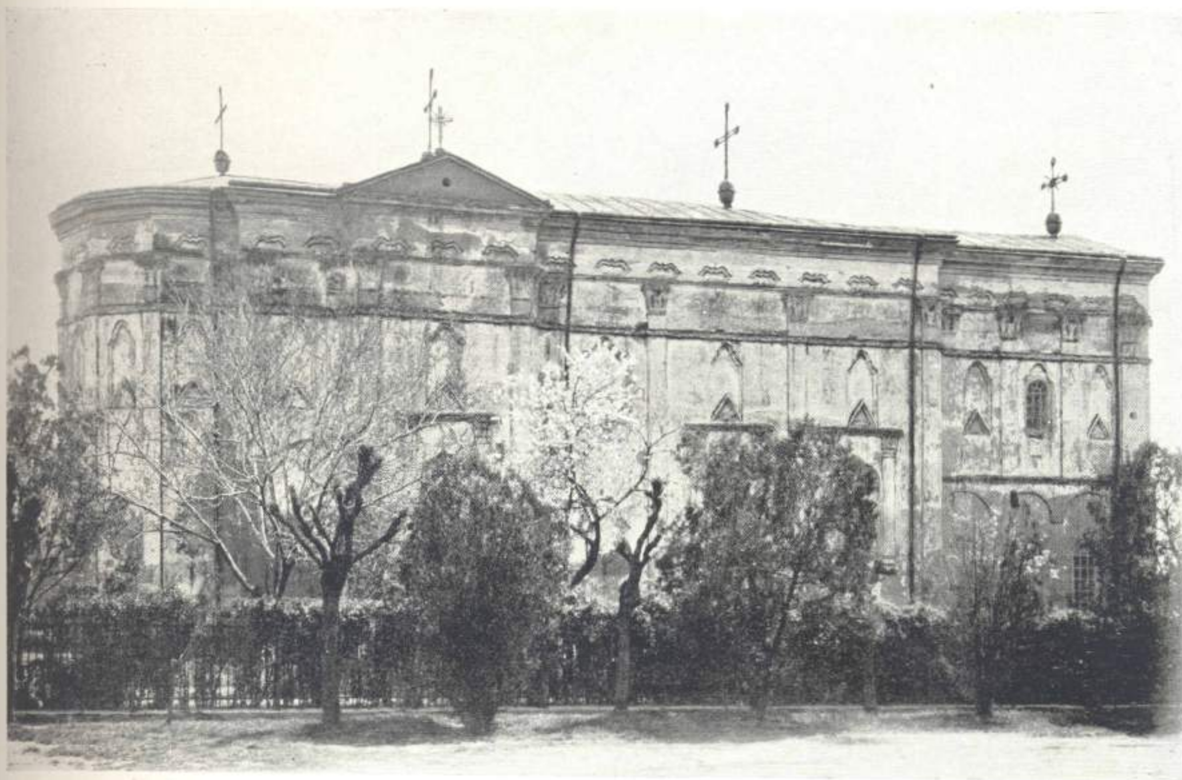

Fig. 383. — Sf. Gheorghe-Iaşi. Vedere Nord (cl. C. M. I.) (fot. S. P.)

Fig. 384. — Sf. Gheorghe-Iaşi. Vedere Vest (cl. C. M. I.) (fot. S. P.)

Fig. 385. — Tălpălari-Iaşi. Vedere Sud-Vest (cl. C. M. I.)

SF. GHEORGHE DIN IAŞI

Sf. Gheorghe zidit în 1761 [1]) aparţine, ca faţadă, tot aceluiaş şir de biserici ca Sfţii Teodori.

Planul primitiv — însă — e greu de recunoscut, din cauza modificărilor ce le-a suferit monumentul şi mai cu seamă din pricina dispariţiei bolţilor, biserica având azi tavan.

A avut, pe cât se vede, pe lângă un pridvor, un pronaos şi un naos. Sânurile laterale nu sunt în arc de cerc, ca la Sf-ţii Teodori; o altă deosebire este prezenţa unui brâu încolăcit, ceva sub capitelele lezenelor, acolo unde la Sf-ţii Teodori e un brâu simplu ; această amintire a veacului trecut trebue semnalată.

Altmintrelea, găsim acelaş fel de împodobire, distribuită cam la fel.

Ca la mai toate bisericile din această serie execuţia e cam stângace. Chenarele au rinsouri amintind pe cele muntene. (fig. 777, 779).

Turlele — dacă au fost — au dispărut odată cu bolţile. Frontoanele ce se văd acuma, datează desigur din veacul al XIX-lea.

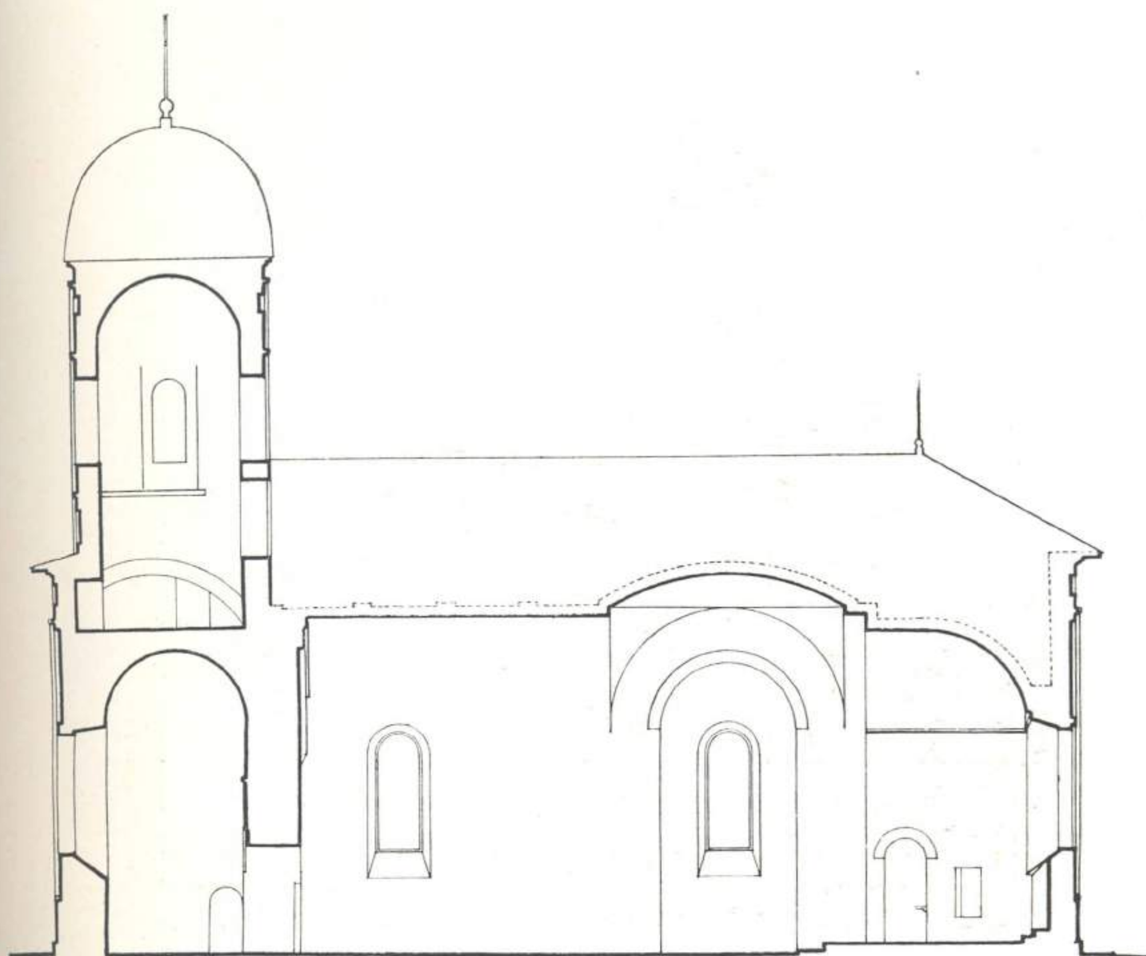
Biserica mai păstrează catapiteazma ei cea veche, din care părţile inferioare sunt dela început şi sunt foarte interesante.

TĂLPĂLARI (Iaşi)

Biserica Tălpălari aparţine, ca faţadă, tot aceluiaş grup ca bisericile precedent descrise ; dar, ca şi Sf. Gheorghe, e o clădire cu interiorul complet transformat şi cu alte boltiri decât cele dela început. Se poate crede că este — precum ne spune N. Bogdan [2]) — o biserică din veacul al XVII-lea (ctitorie cantacuzinească) din care ne-ar fi rămas numai zidurile şi care a fost prefăcută în veacul al XVIII-lea. Un incendiu în 1827, a stricat probabil bolţile şi s'a refăcut interiorul astfel cum îl vedem azi.

1) Cf. N. Bogdan, *Iaşi*, p. 186.

2) N. Bogdan, *Iaşi*, pag. 222.

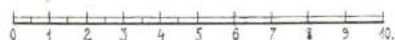

Fig. 386. — Tălpălari-Iaşi. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

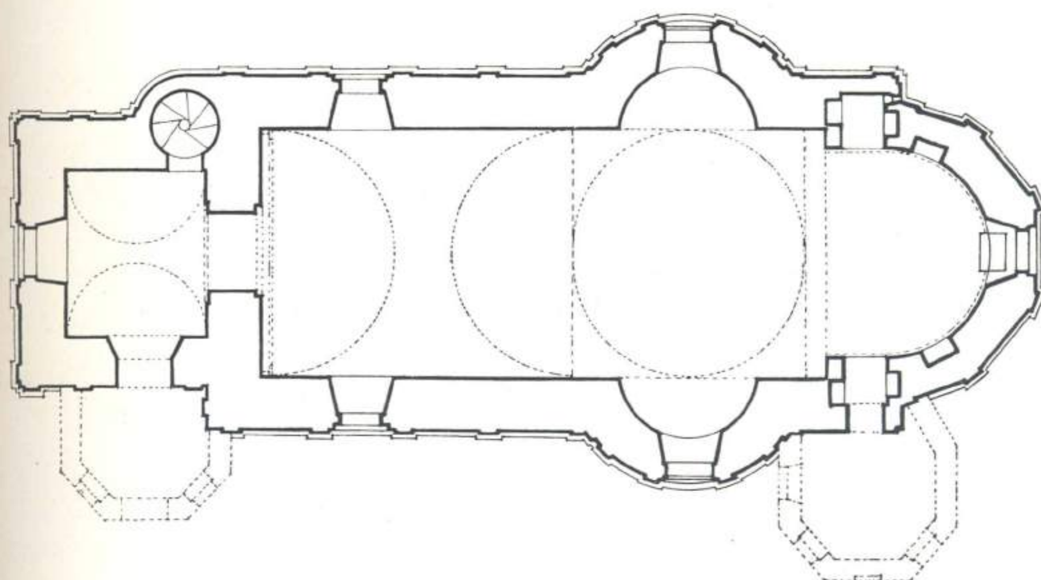

Fig. 387.—Tălpălari-Iaşi. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

Fig. 388. Biserica Răducanu-Tg. Ocnei. Secț. longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

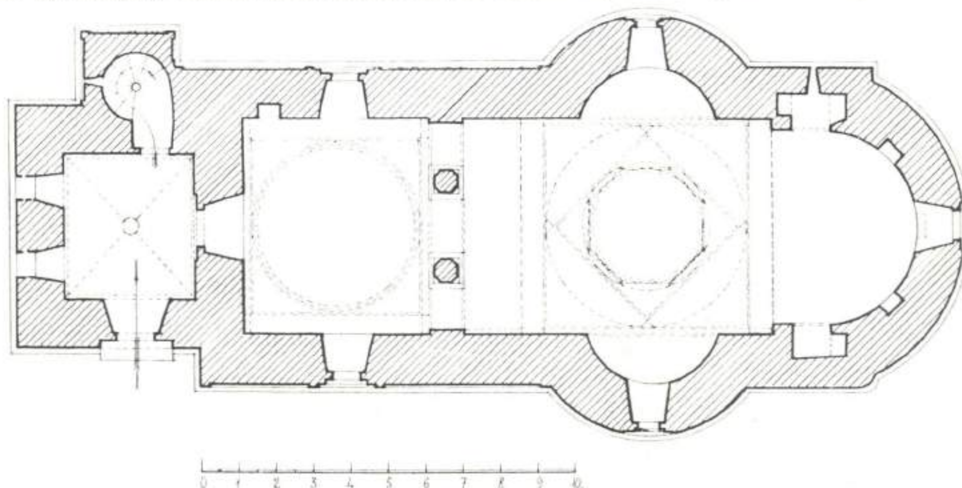

Fig. 389. Biserica Răducanu-Tg. Ocnei. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

BISERICA RĂDUCANU DIN TÂRGUL OCNEI

Ca plan, biserica Răducanu — astfel numită după marele logofăt Radu Racoviță, care a construit-o în 1762, — face parte din grupul Sf-ții Teodori, Berzunți, Doljești și altele. Bolțile sunt însă mai simple, în cât planul interior are și multă asemănare cu acel al Bogdanei.

Turla naosului — ca la Sf-ții Teodori — se ridică de pe un octogon de arcuri mici.

Scara clopotniței este așezată pe partea de miază-noapte a pridvorului.

Arcaturile zidului dintre naos și pronaos, ferestrele — atât înăuntru cât și în afară — sunt însemnate prin arcuri în acolade frânte mai bo-

Fig. 390.—Biserica Răducanu-Tg. Ocnei. Vedere Sud (cl. C. M. I.) (fot. Şt. B.)

gate chiar de cât cele obişnuite în această vreme. Asemenea arcuri împodobesc soclurile coloanelor ce susţin peretele median. La trecerea dela pătrat la octogon, la colţurile piedestalurilor se văd mici ornamente în stilul celor dela Sf-ţii

Fig. 391 — Răducanu-Tg. Ocnei. Fereastra absidei Sud

Teodori. Tot astfel sunt şi consolele de colţ ale pridvorului. Archivoltele sunt în retragere din planul zidului.

Intrarea la scară are un profil asemănător cu unele din veacul al XVII-lea (cf. Bozieni) precum şi chenarul uşii de intrare şi cele ale ferestrelor inferioare de pe faţada de apus. (fig. 745).

Deasupra uşii se citeşte pisania următoare : [1])

veleat. 1762
Maica pre dulcelui Hristos
Robii tăi cei credincioşi
Lăcaşul tău au zidit
Foarte l'au împodobit
Lumina dar ace cerească
Prin ruga ta să moştenească
Radu Racoviţ vel log.
Cu a lui soţie Maria ctitori sunt
Cu fiica lor Ilinca
La această biserică prea sfânta P. V.
Leat 72 71
Après avoir réglé les fortunes publiques
Gès donné des leçons aux plus grands politiques Mai 20.

[1]) T. Burada, în *Rev. pentru ist. arch. şi filologie*, V., pag. 170.

Fig. 392.—Biserica Răducanu-Tg. Ocnei. Intrarea în pridvor. (fot. Şt. B.)

Exteriorul bisericii este de un alt stil de cât celalte ale grupului. Impodobirea consistă în mari panouri cu acelaş caracter oriental în ornamentaţia colţurilor, dar panourile sunt tratate altfel şi au numai rolul de a umplea suprafaţa zidului lipsită de pilaştri angajaţi ce se văd la bisericile celelalte. De altmintrelea această împodobire nu există de cât pe partea de jos a peretului, între soclu şi brâu şi pe colivia scării.

Turnul şi turla octogonală mai au pe feţele din diagonale rudimente de contraforturi.

In pronaos se văd ctitorii zugrăviţi ; pictura, din veacul al XIX-lea, e fără mare interes, din punctul de vedere artistic.

HORECEA

Horecea — la marginea Cernăuţilor — zidită ca şi Golăeştii cu ajutorul marelui logofăt Cilibiu, de către egumenul Artimon, cu ajutorul Mitropolitului Gavril, a fost ridicată la 1766 şi aparţine şi ea şirului de biserici care au ca prototip Sfinţii Teodori din Iaşi, mai cu seamă în ce priveşte faţada, căci în plan, pe lângă asemănări, arată şi unele particularităţi care o deosebesc aproape de toate celelalte biserici cunoscute.

Are un pridvor cu boltă cu penetraţiuni care recad pe nişte console ornate în stilul celor de la Sf-ţii Teodori. Pronaosul boltit în calotă sferică are deasupra lui o capelă. Zidul median e susţinut de trei arcade cu două coloane angajate şi alte două libere, groase, cu capitele puternice şi bogate.

Naosul are boltirile moldoveneşti cunoscute, dar altarul prezintă o construcţie particulară, având două rânduri de arcuri ce suportă o turlă, iar în loc de diaconicon, după cum se obişnueşte, are o încăpere, un fel de sacristie, de formă curbă, lungită transversal în raport cu axa clădirii, şi care încăpere este aşezată înapoia altarului.

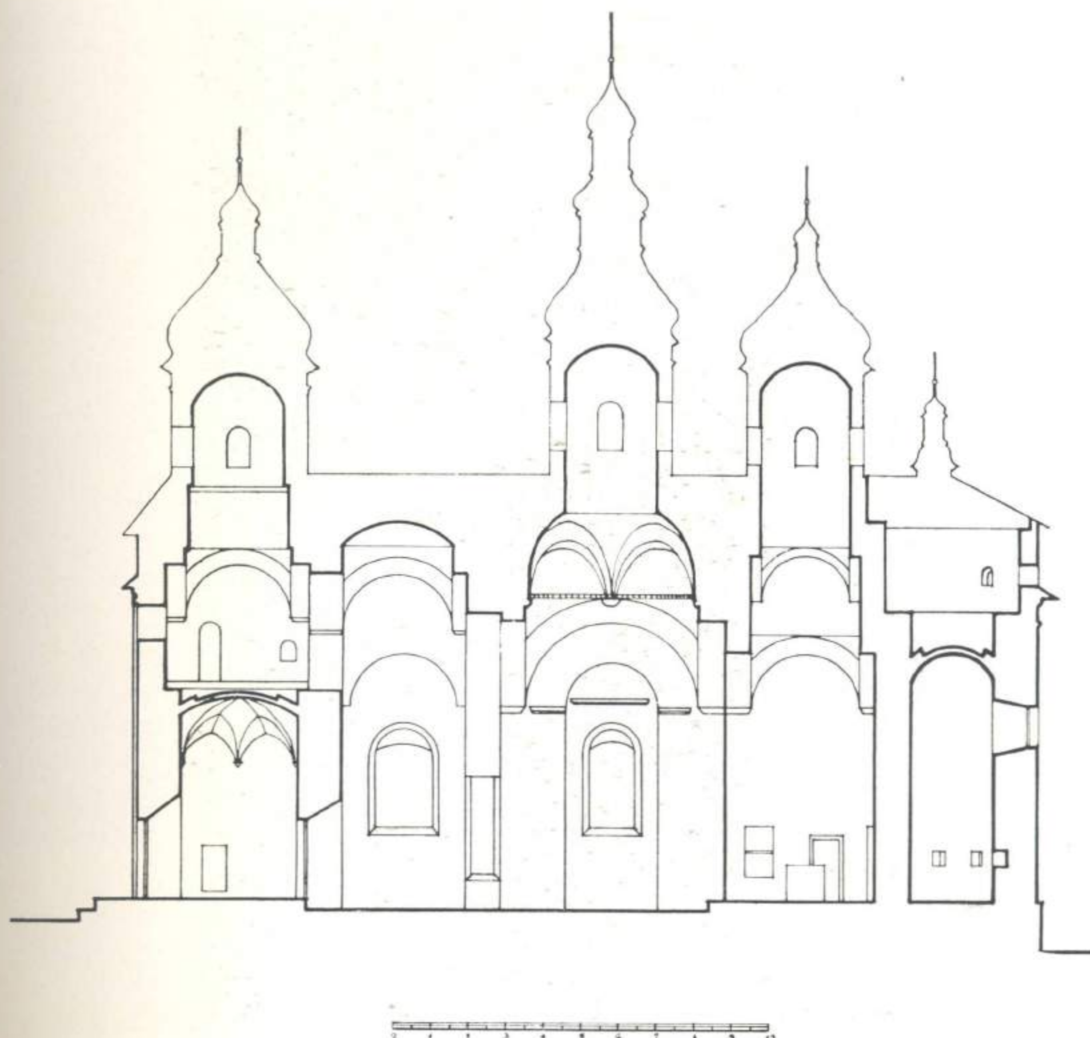

Fig. 393. — Horecea. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.)

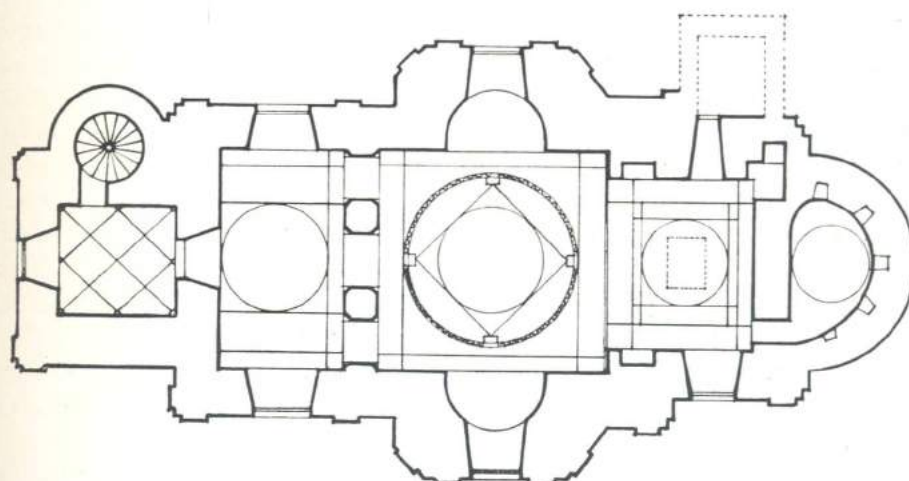

Fig. 394. — Horecea. Plan (cl. C. M. I.) (rel. comunicat prin D-l Ing. I. Mihalache)

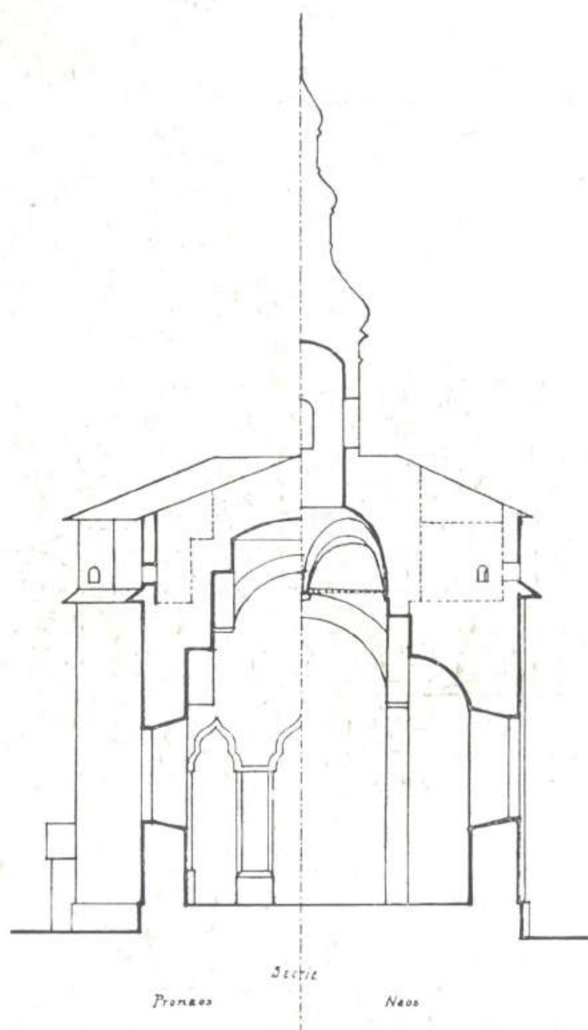

Fig. 395. — Horecea. Secţiuni transversale (cl. C. M. I.)

Fig. 396. — Horecea. Vedere Nord Vest. (cl. C. M. I.) (fot. L. Bălan)

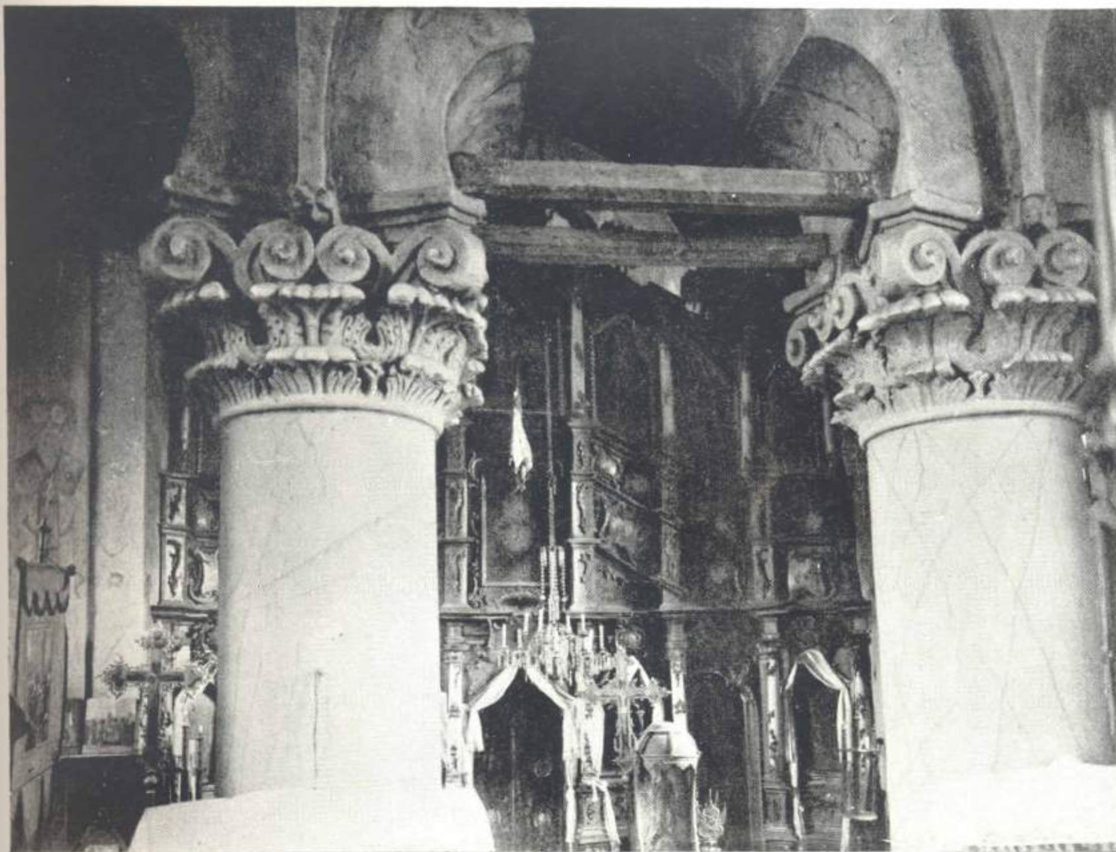

Fig. 397. — Horecea. Capitele în interior (fot. L. B.)

Prin această dispoziţie a altarului, prin multele ei turle, biserica din Horecea poate fi comparată şi cu Sf. Haralambie din Iaşi.

O altă particularitate este o galerie care înconjoară toată biserica, în pod, şi care a fost adăogată, dar puţin timp după construcţie, cum se vede din felul împodobirii faţadei acestui adaos, diferit de restul clădirii, dar de acelaş stil.

Trebue să fi fost şi un doilea pridvor deschis, pe stâlpi, căci se mai găsesc în ogradă şase din aceşti stâlpi, cu baze şi cu capitele sculptate, de un stil vecin cu cel al coloanelor interioare.

La intrarea în pridvor se mai vede o uşă de fier, ferecată cu şine şi împodobită cu rozase, precum am văzut încă din veacul al XVI-lea.

CRISCIATIC

Biserica din Crisciatic, fostă a schitului Sf. Ioan Teologul [1]) e din anul 1766. E mai mult pitorească de cât interesantă din punctul de vedere arhitectural. Face totuşi să nu fie trecută cu vederea.

[1]) Cf. Kozak, *Inschriften*, pag. 41.

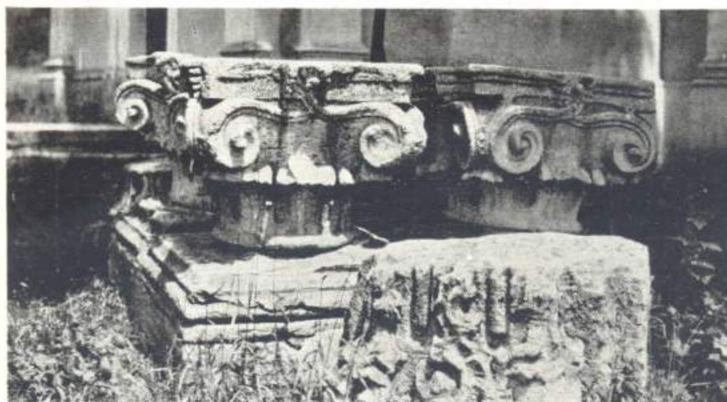

Fig. 398. — Horecea. Capitele

Fig. 399. — Crisciatic. Secţia longitudinală
(cl. C. M. I.) (rel. Ing. Frenkel)

Fig. 400. — Crisciatic. Plan (cl. C. M. I.) (rel. Ing. Frenkel)

Fig. 401. — Crisciatic. Vedere Sud (cl. C. M. I.) (desen Ing. Frenkel)

CĂUŞANII NOI

Biserica Adormirea Maicii Domnului este o biserică de acelaş tip ca Sf. Nicolae din Chilia nouă. O sală dreptunghiulară cu o absidă şi o boltă în „*berceau*" întărită de dublouri; toată clădirea e pe jumătate îngropată în pământ. Biserica datează dela 1765 şi ceva, [1]), fiind zidită de Daniil, Mitropolit al Proilaviei. Trei deschi-

[1]) Cf. *Bul. Com. Mon. Ist.*, Secţia Basarabia 1924 pag. 21.

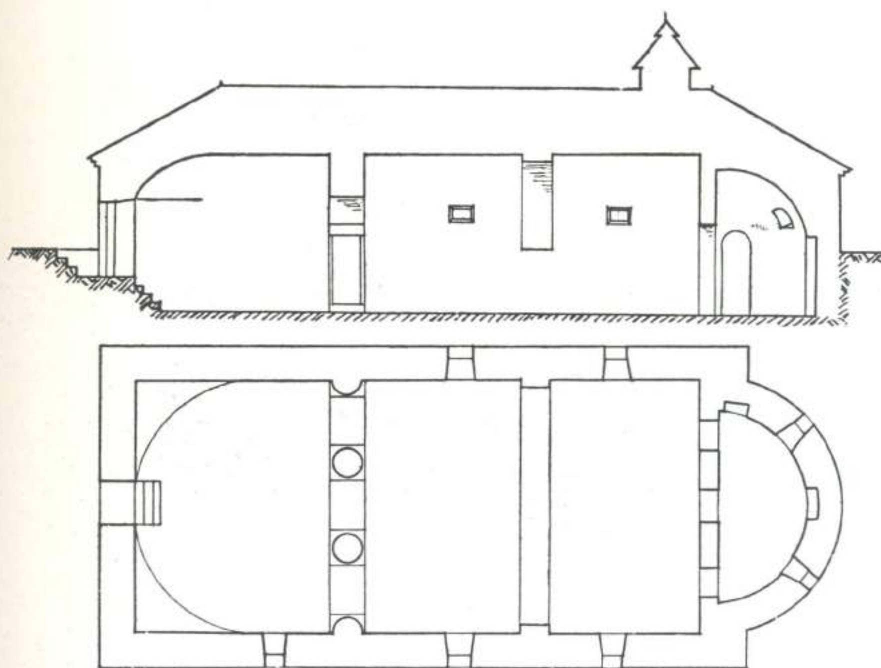

Fig. 402. — Căuşani. Plan şi secţiune longitudinală

Fig. 403. — Căușani. (cl. C. M. I. secția Basarabia)

zături pe coloane împart biserica în naos și pronaos.

Zugrăveli de stil muntean o împodobesc. Pe lângă diferite subiecte religioase ele înfățișează pe ctitor și pe domnitori. O inscripție zugrăvită arată ca ctitor pe Mitropolitul Daniil, dar data precisă lipsește.

GOLĂEȘTI (CILIBIU) JUD. IAȘI
(Cătunul Lăzăreni)

Această biserică se aseamănă mult cu aceea a Sf-ții Teodori din Iași, precum rezultă și din plan și din secția longitudinală. Este adevărat că turla naosului lipsește, fiind înlocuită cu o cupolă lată cu patru rânduri de cărămizi în zimți la partea ei inferioară ; tot așa lipsește pridvorul cu clopotnița, dar găsim un pronaos boltit într'un mod foarte asemănător, un perete median cu trei arcade și pilaștri angajați cu capitele vegetale ; în naos găsim arcurile transversale sprijinite pe console prelungite prin lezene ce se opresc pe mici console (*culs de lampe*). Cele două biserici prezintă o ușoară desaxare a sânurilor în raport cu centrul bolții naosului.

Fațadele de asemenea sunt foarte înrudite ; sunt pilaștri angajați (lezene) care împodobesc pereții.

Capitelele simple dela Sf-ții Teodori devin aici mai bogate, cu frunze de acant ; pilaștrii se sue aici până la strașină. Intre pilaștri găsim și aici aceste bizare triunghiuri, cu o mică cornișă la baza lor, cum le-am găsit la o serie de biserici de acelaș tip. Aici sunt împodobite și jos și sus printr'un mănunchiu de câte trei frunze.

Chenarele ferestrelor diferă ; aici, la Golăești, sunt în plin cintru, dar sunt împodobite de rinsouri vegetale într'un stil asemănător cu cel de la Sf-ții Teodori. Sub ferestre, aici, ca la Sf-ții Teodori, mai găsim o mică cornișă, profilată (mai curând un „*cul de lampe*").

Lipsesc panourile în acoladă de la Sf-ții Teodori ; în schimb modul cum sunt tratate acantele capitelelor e interesant căci învederează o înrâurire otomană ; deformația acestor frunze, care provin din barocul occidental, nu este aceea ce o vedem prin Galiția sau Ucraina, ci este aceea dela Constantinopol. Se pot compara cu unele capitele dela Laleli Djami (1763) sau a

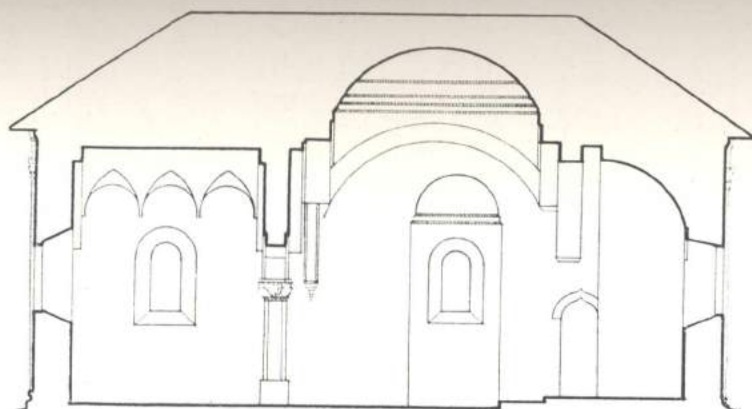

Fig. 404. — Golăeşti (Cilibiu) Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. H. Teodoru)

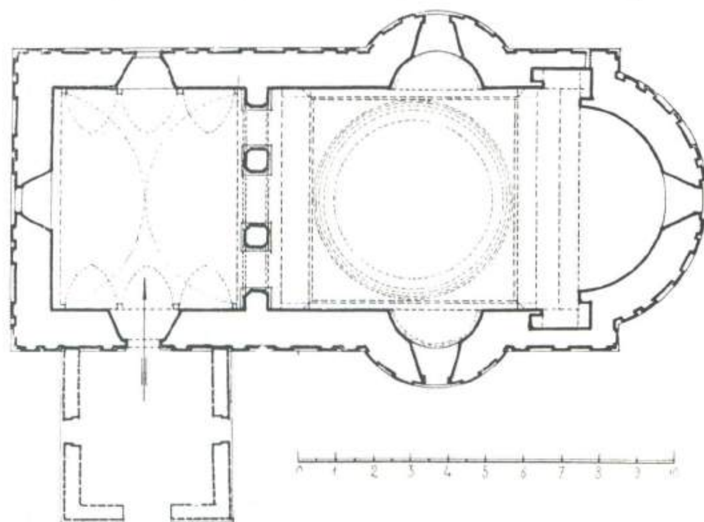

Fig. 405. — Golăeşti (Cilibiu). Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. H. Teodoru)

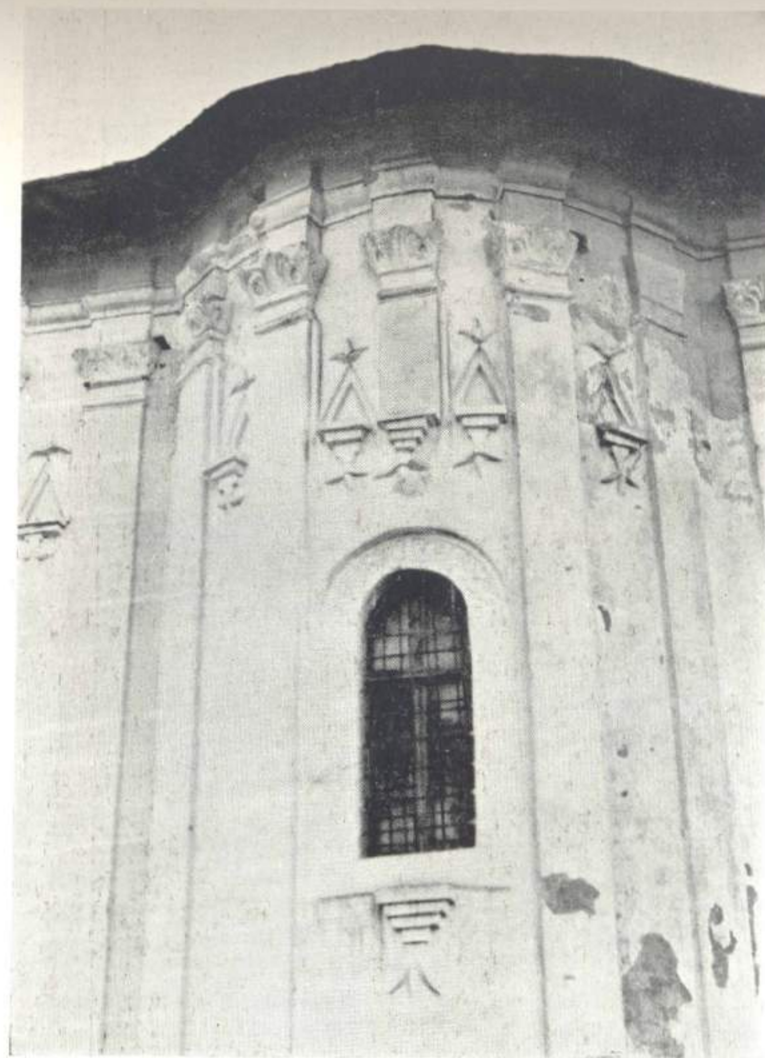

Fig. 406. — Golăeşti (Cilibiu). Detaliu (cl. C. M. I.) (fot. H. T.)

Fig. 407. — Golăești (Cilibiu). Vedere Nord-Vest (cl. C. M. I.) (fot. H. T.)

unor case particulare din această vreme (cartierul Balat, cf. Gurlitt).

Data construirii acestei biserici (cu hramul Sf-tului Nicolae) nu este arătată. Se zice că ar fi fost zidită de marele logofăt Cilibiu (Iordache Ruset). Tot acest personaj a ajutat la construcția bisericii din Horecea de lângă Cernăuți, care face parte din aceeași serie și care a fost zidită pe la 1774.

BĂLĂNEȘTI (Jud. Neamț)

Și această biserică face parte din șirul care începe cu Sf-ții Teodori. E de un tip asemănător cu Berzunți ca dispoziție,, ca plan și ca fațade.

Turlele sunt mai scunde la Bălănești și lezenele sunt tăiate la mijlocul fațadei de un brâu subțire ce nu se vede la Berzunți. Panourile, din contra, sunt mai simple la Bălănești. In schimb, chenarele ușilor și ale ferestrelor, de o factură amintind rinsourile muntenești sunt mai bogate și mult mai bine executate aici ca la Berzunți, unde sunt foarte stângace.

Bolțile pridvorului au niște nervuri decorative ca la alte biserici din acelaș grup.

Ușa de intrare în pronaos este în acoladă.

Peretele de separațiune dintre pronaos și naos e susținut de niște coloane groase cu capitele înflorite ce amintesc pe cele dela Horecea, din Bucovina și pe cele de la Sf. Nicolae din Târgul Ocnei. (fig. 747, 780, 781).

Bolțile naosului sunt cele obișnuite. Ca la Berzunți, unele arcuri sunt din cărămizi cu zimți la extrados.

E de notat că se văd în pendentivi găuri de oale de rezonanță, astfel cum s'au văzut încă din vremea lui Ștefan cel Mare și se vor vedea până în veacul al XIX-lea.

Biserica nu e datată prin nici o inscripție, dar, după indicațiile unei Evanghelii ce se mai păstrează, se vede că a fost zidită de Constantin Rosetti — care a murit în 1788 ; iar icoanele catapitezmei sunt datate din 1768.

Această dată (cu un an-doi aproximație) reprezintă deci, cu multă probabilitate, anul zidirii, ceeace concordă, de altmintrelea, cu stilul atuncea la modă și care se vădește în acest șir de biserici grupate într'un răstimp destul de scurt : Sf-ții Teodori sunt din 1761, iar Berzunți și Doljești din 1774.

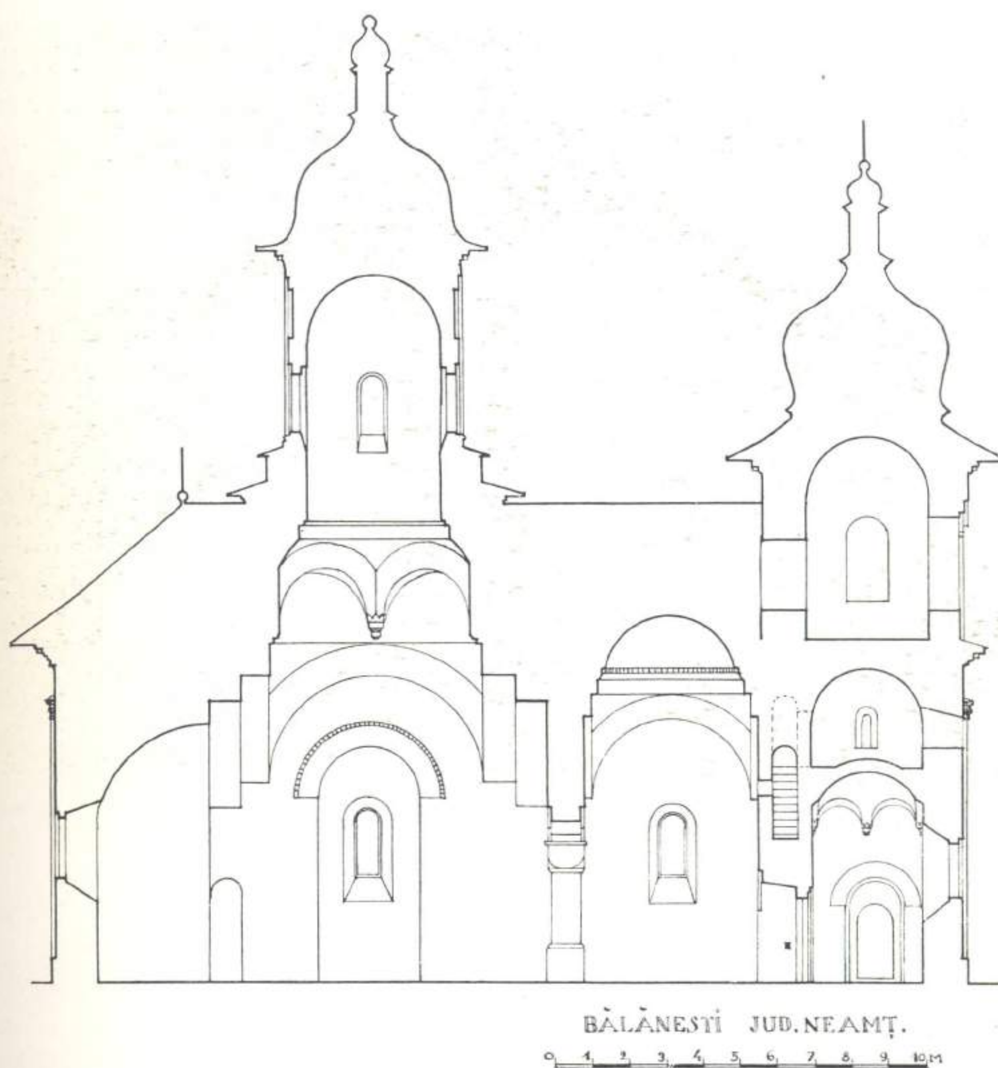

Fig. 408. — Bălăneşti. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Şt. Balş)

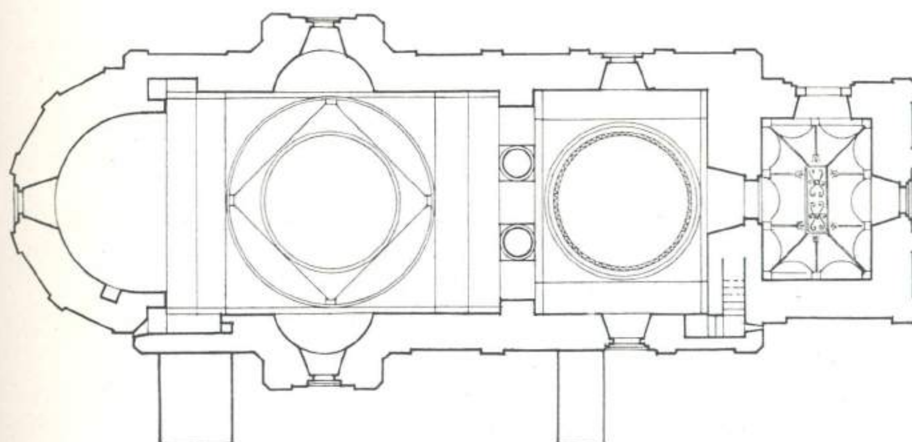

Fig. 409. — Bălăneşti. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Şt. Balş)

Fig. 410. — Bălănești. Vedere Sud cl. (C. M. I.) (fot. A. C.)

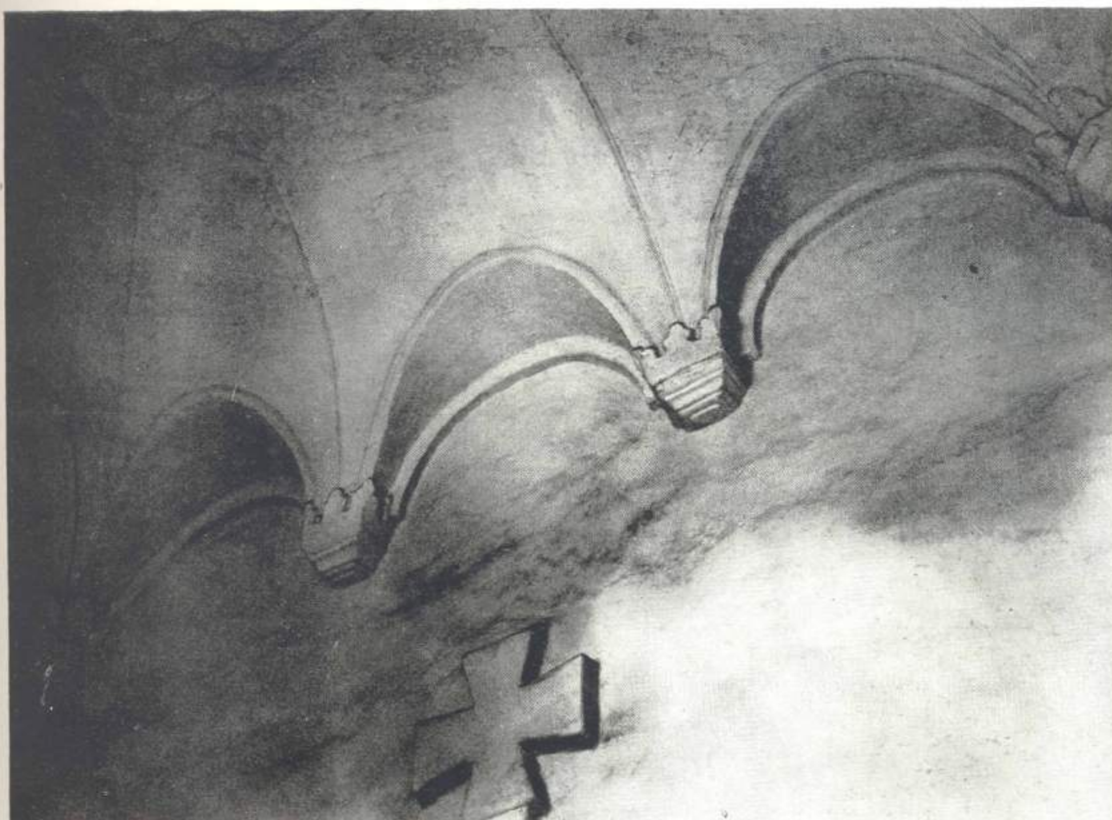

Fig. 411. — Bălăneşti. Bolta pridvorului (fot. A. C.)

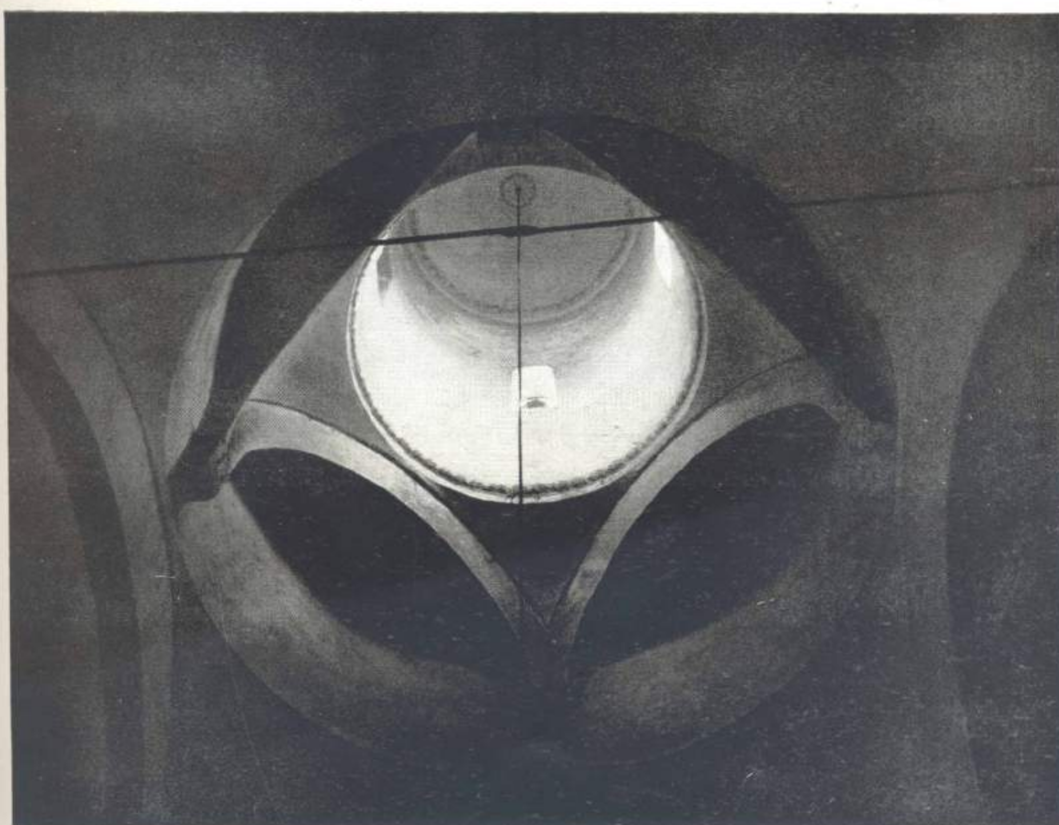

Fig. 412. — Bălăneşti. Bolta naosului (cl. C. M. I.) (fot. A. C.)

Fig. 412. — Bălănești. Arcada dintre naos și pronaos (cl. C. M. I.) (fot. A. C.)

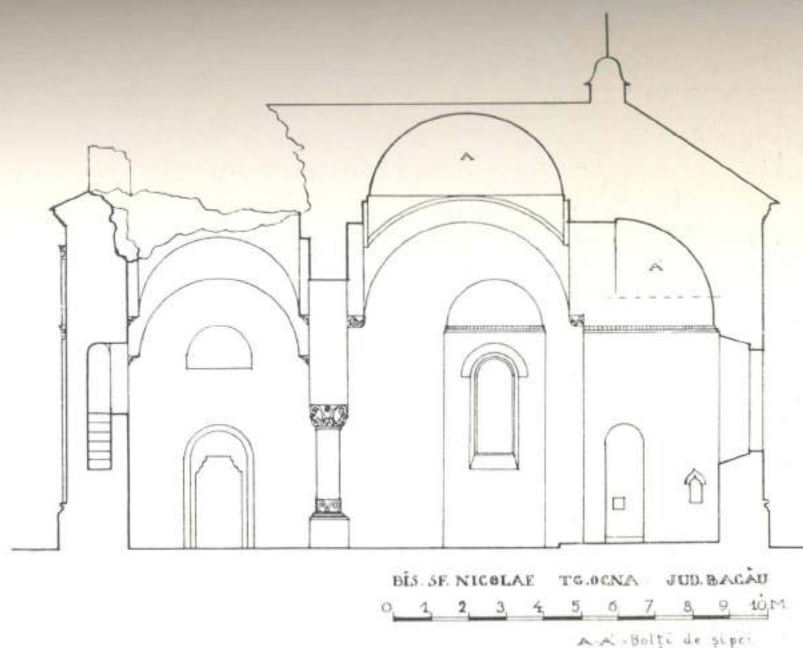

Fig. 414. — Sf. Nicolae-Tg. Ocnei. Secţiunea longitudinală
(cl. C. M. I.) (rel. arh. Şt. Balş)

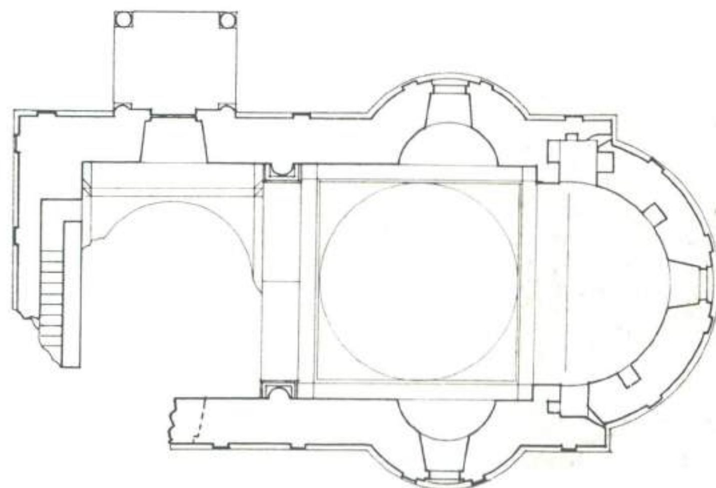

Fig. 415. — Sf. Nicolae-Tg. Ocna. Plan (fot. A. C.)

Fig. 416. — Sf. Nicolae-Tg. Ocnei. Vedere (cl. C. M. I.) (rel. arh. Şt. Balş)

SF. NICOLAE

Sf. Nicolae din Târgul Ocnei, acuma în ruină, este mai mică ca celelalte biserici din această familie. Avea clopotnița direct pe pronaos.

Sânurile laterale sunt desaxate spre răsărit. La vestul naosului e un singur arc; coloanele angajate au capitele înrudite cu cele dela Bălănești. (fig. 849).

BERZUNȚI (Jud. Bacău)

Sub forma ei actuală biserica e dela 1774, dar sub o altă formă — poate de lemn — a fost alta mai veche precum arată inscripțiile celor două clopote ce se mai păstrează (fig. 931) și care sunt: unul din 1570, iar al doilea și el, de sigur, mai vechi ca veacul al XVIII-lea, inscripția lui fiind slavonă.

Fig. 417. — Berzunți. Secțiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. H. Teodoru)

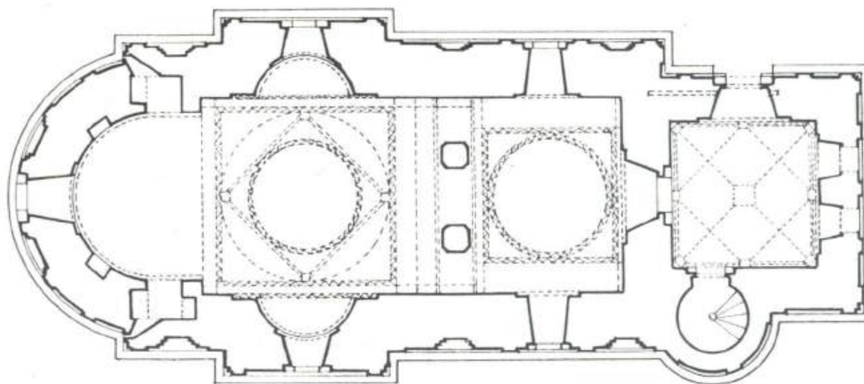

Fig. 418. — Berzunți. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. H. Teodoru)

Fig. 419. — Berzunţi. Vedere Sud-Vest (cl. C. M. I.)

Biserica are un plan foarte asemănător cu cel dela Sf-ţii Teodori din Iaşi, Răducanu din Târgul Ocnei, Doljeşti din judeţul Roman.

Principala deosebire este forma exterioară a absidelor laterale care aici e dreptunghiulară.

Se poate de altmintrelea compara şi cu Bălăneşti.

Pridvorul deasupra căruia se ridică clopotniţa, e boltit în boltă mănăstirească cu penetraţiuni, care recad pe mici console profilate (dar fără ornamentaţie sculptată).

Pronaosul e boltit în calotă sferică iar naosul are boltirile obişnuite moldoveneşti. Arcurile şi bazele cupolelor sunt subliniate de câte un rând de cărămizi aşezate în dinţi de ferestrău.

Peretele de separaţiune e susţinut de doi stâlpi de secţiune dreptunghiulară, cu muchiile luate, aşezaţi pe un soclu masiv. Capitelele greoae au mulure de un aspect mai mult sau mai puţin clasic.

Ferestrele şi uşile sunt în acolade frânte, ca la celelalte biserici din aceaşi grupă, precum sunt şi arcurile peretului median. Scara ce duce la clopotniţă este aşezată pe partea Nord a pridvorului tot ca la Sf-ţii Teodori din Iaşi, la Răducanu, la Horecea şi la Doljeşti.

Faţada se aseamănă cu cea a Sf-ţilor Teodori; e decorată cu pilaştri angajaţi cu capitele mulurate, — care nu poartă nici o arhitravă; o cornişă care porneşte de la nivelul lor inferior înconjoară toată clădirea.

Intre lezene sunt aşezate panouri decorative de un desen oriental, cu dublă mulurație; la partea lor inferioară, vedem aceleaşi triunghiuri, cu câte o consolă profilată dedesubt, ce le găsim la celelalte biserici din acest grup şi care provin din decoraţia părţii superioare a ferestrelor dela Golia şi dela Caşin.

De altmintrelea, din aceste faţade purced cea dela Berzunţi şi cea dela Sf-ţii Teodori, dar mai cu seamă cea dintâi care a păstrat dela Caşin, pe lângă eşitura dreptunghiulară a naosului, şi forma în plin cintru a ferestrelor.

Chenarele arată o împodobire cu volute stângaciu executate. (fig. 748, 749, 750, 780).

In acelaş rând cu ferestrele sunt şi alte panouri decorative, de forme mai variate, dar de acelaş gen ca unele din cele de sus.

Turla naosului, octogonală, cu colonete la unghiuri, are o bază stelată cu douăsprezece vârfuri şi o a două bază pătrată, împodobită cu arcaturi de un slab relief.

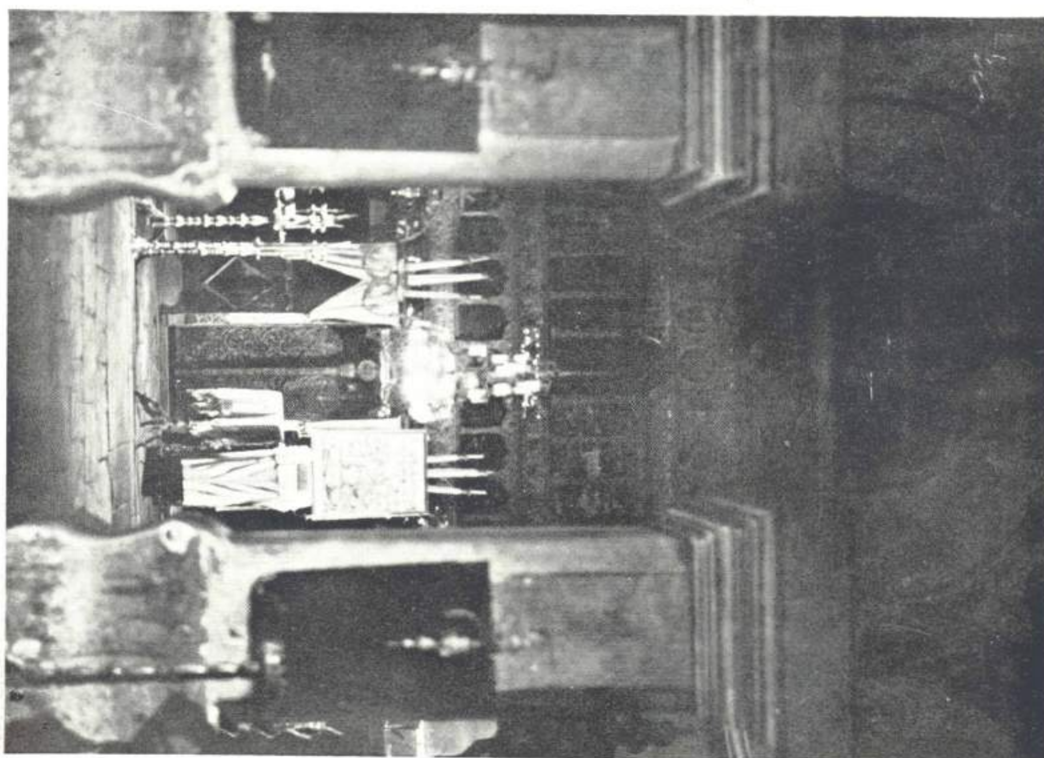

Fig. 420. — Berzunți. Interior (cl. C. M. I.) (fot. H. T.)

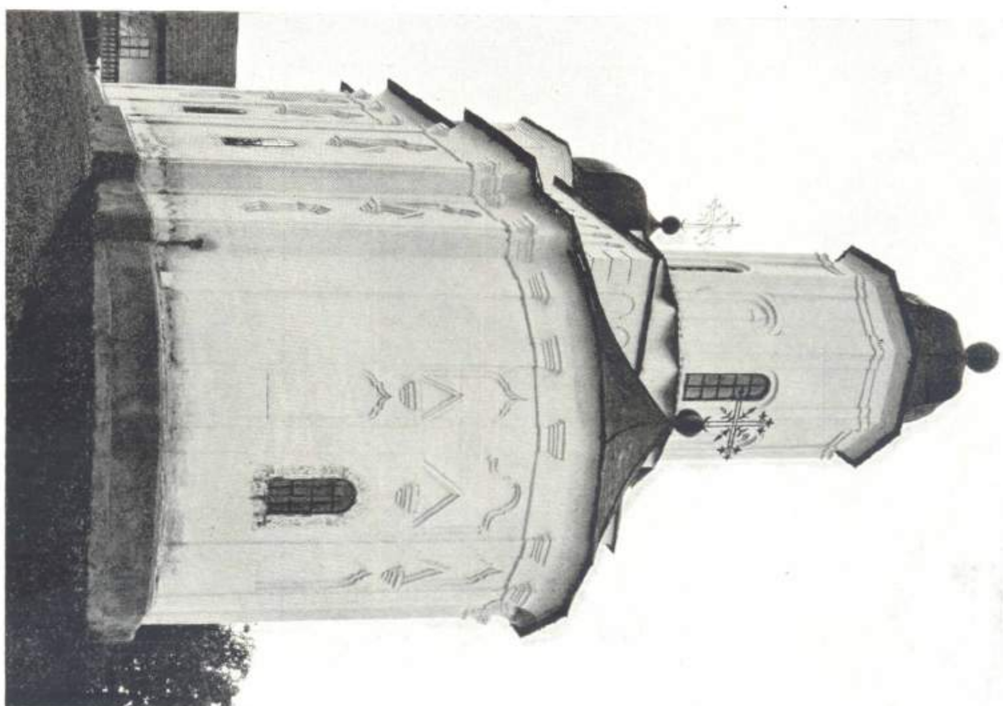

Fig. 421. — Berzunți. Vedere Est (cl. C. M. I.) (fot. H. T.)

Fig. 422. — Doljeşti. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. O. Kania)

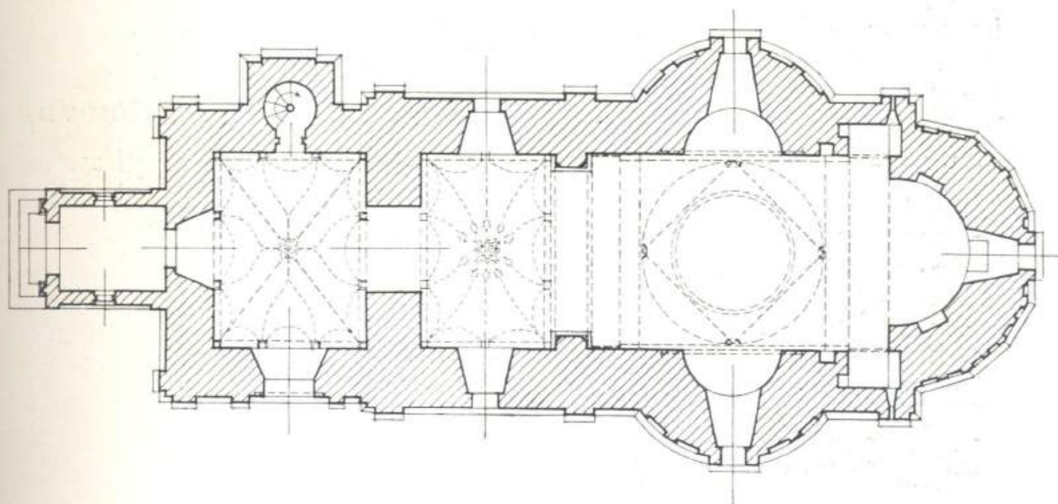

Fig. 423. — Doljeşti. Plan (cl. C. M. I.) (rel. O. Kania)

Fig. 424. — Doljești. Vedere Sud (cl. C. M. I.) (fot. A. C.)

Este de notat că pe laturile turlei care n'au ferestre, mai apar, sub o formă rudimentară, contraforturile mici, obișnuite în vremurile precedente ; acelaș lucru l'am observat și la biserica Răducanu.

Turnul-clopotniță are colțurile rotunjite și câte două lezene pe fiecare latură.

Nici o inscripție nu ne lămurește asupra datei construcției acestei biserici, dar similitudinea planului, a fațadei și a ornamentației cu celelalte biserici citate face că, fără a putea greși, putem admite că e zidită la 1774, data ce o arată pomelnicul și anuarul casei bisericii (din 1909) ca fiind data unei reparațiuni.

Vom mai nota, ca detaliu interesant, că soclul are o profilatură compusă din mai multe rânduri de cărămizi, unele de forme speciale, peste care s'a tencuit. (fig. 827).

O frumoasă tâmplă și alte piese de mobilier au mai fost păstrate în această biserică care merită să fie mai bine cunoscută de cât este acum. (fig. 913).

DOLJEȘTI (Roman)

Planul bisericii din Doljești are multă asemânare cu acel al Sf-ților Teodori din Iași. Pridvorul e mai mare, iar pronaosul mai mic, dar boltirile sunt din aceeași familie, în boltă mănăstirească cu penetrațiuni, iar muchiile sunt împodobite cu mici nervuri îndoite și cu ornamente florale. Această mai largă fantezie, o mai mare mlădiere în forme, indică o evoluție a formelor dela Sf-ții Teodori destul de caracteristică pentru spiritul veacului. Doljești e zidită cu treisprezece ani în urma Sf-ților Teodori.

Din peretele dintre naos și pronaos n'au rămas decât doi stâlpi cu capitele angajați în zidurile de miază-zi și miază-noapte; dar se găsesc

Fig. 425. — Doljeşti. Bolţile naosului (fot. A. C.)

încă în curte capitelele celor două coloane libere care împărţeau în trei arcul de azi şi care susţineau zidul median. Şi uşa dintre pridvor şi pronaos a fost lărgită.

Naosul are boltirile obişnuite iar arcurile transversale recad pe nişte console împodobite, care indică un principiu vecin cu cel de la Sf-ţii Teodori.

Scara clopotniţei este aşezată în locul obişnuit în tot acest grup de biserici, adică în partea nord a pridvorului. Clopotniţa are obişnuita cămăruţă pe pridvor şi sub lăcaşul clopotelor. Ferestrele, în interior, sunt în simplă acoladă, fie că aşa au fost dela început, fie că vreo reparaţie le-a schimbat forma lor primitivă, fiind poate acea acoladă frântă aşa de întrebuinţată în această vreme.

Ca şi la Berzunţi, arcurile principale sunt însemnate prin cărămizi în zimţi.

Faţada diferă de cele dela Sf-ţii Teodori şi Berzunţi, cu toate că principiile directive sunt aceleaşi.

Fig. 426. — Doljeşti. Pisania zugrăvită

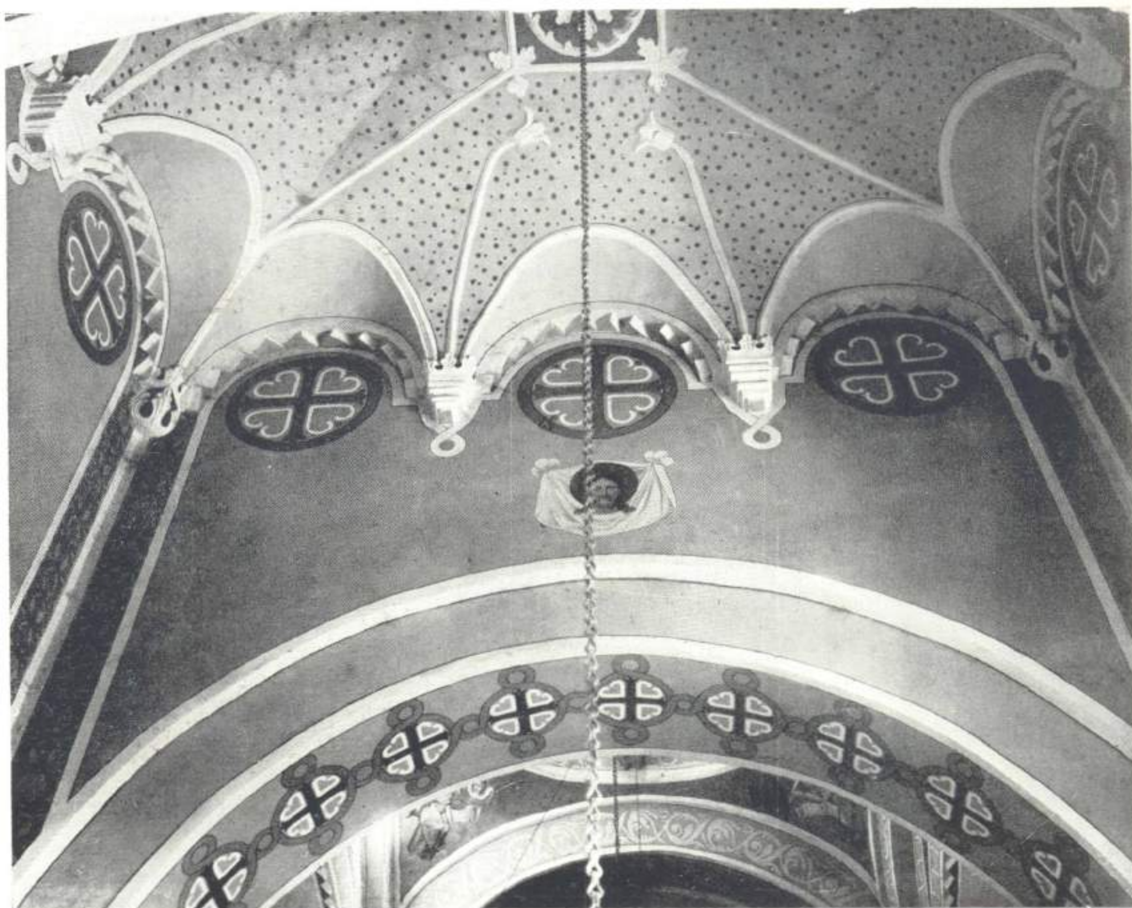

Fig. 427. — Doljești. Bolta pronaosului (fot. A. C.)

Sunt tot pilaștri angajați cu capitele mulurate, dar sunt mai rari și câmpurile dintre ele mai late, ceeace dă o mai mare desvoltare panourilor scobite cu cunoscutele forme orientale — panouri care se găsesc chiar pe fața lezenelor.

O puternică cornișă cu un profil bogat, subliniată și de un rând de cărămizi cu dinți ca de fierăstrău, înconjoară toată clădirea.

La sânuri însă panourile decorative iau forma unor înalte și elegante firide oarbe, care amintesc vechile dispoziții moldovenești.

In fâșia de sub cornișă și deasupra brâului ce vine la înălțimea părții de jos a capitelelor se vede o serie de mici panouri tăiate în felul celor dela Sf-ții Teodori, dar mai bine proporționate și mai plăcute ca execuție.

Cu toate că sânurile sunt semi-circulare în afară , iar absida cea mare e poligonală, un fel de lezenă lată, care încadrează fereastra, readuce această parte la o față dreaptă în relief si formează astfel un mod de tranziție între obișnuitele abside în arc de cerc sau poligonale și cele dreptunghiulare.

Ferestrele au forme variate, în general cintrate și cu acolade. Au chenare cu ornamentație frumoasă în volute vegetale, care se aseamănă cu cele dela Bălănești (jud. Neamț) și cu mai multe chenare muntene din aceeași vreme. (fig. 782, 783).

Cu turlele ei, învelite cu aceste acoperișuri bulbucate și în caturi, și cu liniile ei verticale mai accentuate, Doljeștii dau o impresie de sveltețâ devenită rară în acest veac, cu toată masivitatea clopotniței ei, care contrastează întru câtva cu eleganța proporțiilor generale.

O inscripție deasupra vechiei intrări în pridvor spune :

„Acest sfânt lăcaș s'au zidit întru cinste prea sfintei Preciste cu cheltuiala Dum. Vasliie Răs(et) Hat(man) și de Ermonah Dionisie Hudi(ci) împreună cu ajutor și altor fericiți ctitori pentru vecinica ponenirea lor 1774. In. 21.".

In biserică se mai găsesc mormintele ctitorilor: al Hatmanului Vasile Roset — din 1767 — și al lui Dionisie Hudici — din aceeași vreme.

S'ar părea deci ca acești doi ctitori principali n'au apucat să-și vază biserica lor isprăvită și că desăvârșirea lucrărilor s'ar datora celorlalți „fericiți ctitori", despre care ne vorbește pisania.

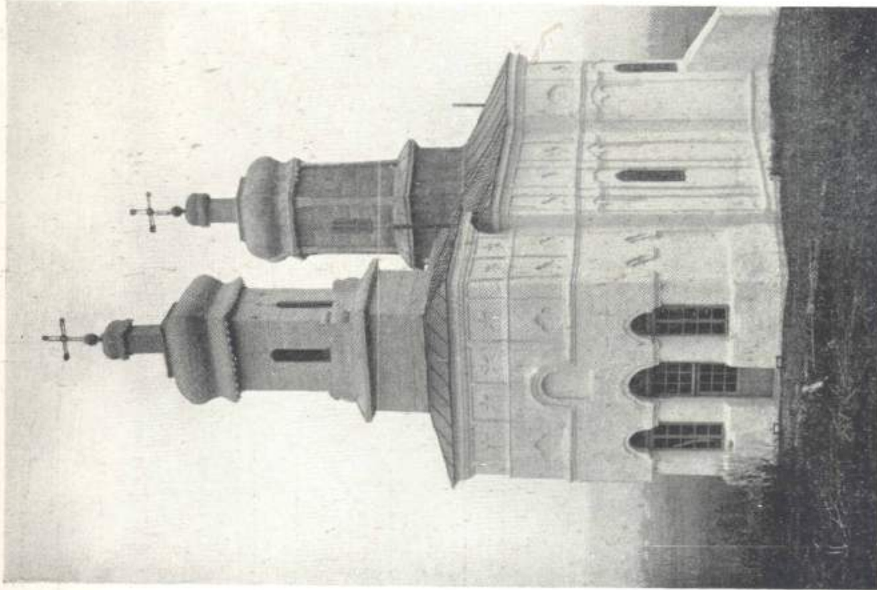

Fig. 429. — Săscut. Vedere

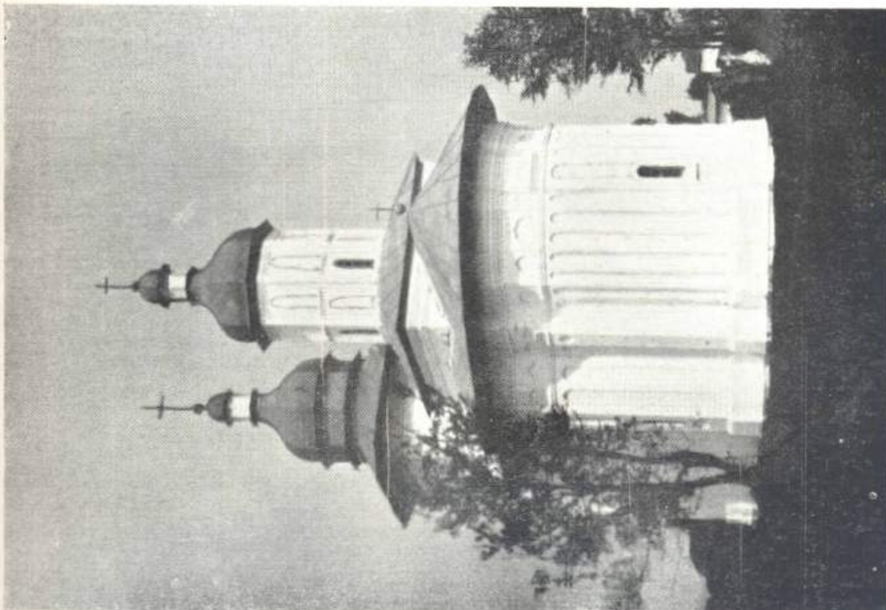

Fig. 428. — Doljeşti. Vedere din spre altar

Fig. 430. — Sucevița-Biserica cimitirului. Secțiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. O. Kania)

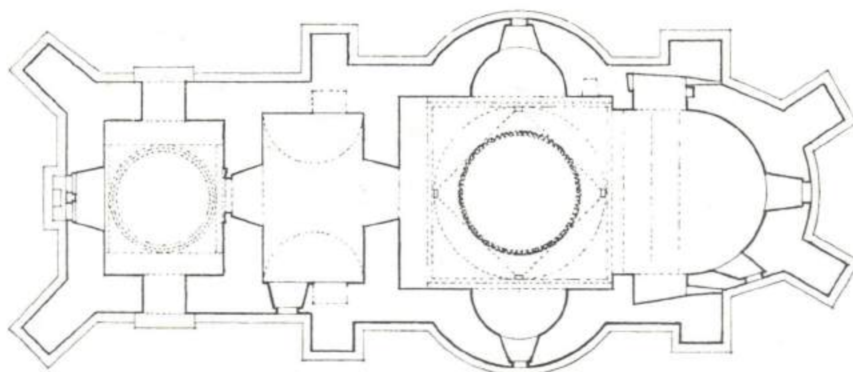

Fig. 431. — Sucevița-Biserica cimitirului. Plan (cl. C. M. I.) (rel. O. Kania)

BISERICA ZISĂ A CIMITIRULUI (Sucevița)

Această biserică servește acuma de biserică de mir. A fost zidită la 1772 și are această particularitate de a reprezinta un tip cu totul arhaic pentru această vreme. Are contraforturi, din care unele mai seamănă cu cele din vechime. In naos se văd arcurile piezise moldovenești și baza turlei arată vechiul soclu în formă de stea.

Inscripția, încă pe slavonește, spune :

„Zidit fost'a acest hram al Arătării Domnului cu ajutorul și buna voință a lui Dumnezeu și cu blagoslovenia episcopului nostru iubitor de Dumnezeu Dositei de Rădăuți cu ajutorul iubitorilor de Christos, prin dări de milostenii, în anul 1772, luna August 1, fiind stareț Ioasaf. Veșnica lui amintire. Amin [1]).

[1]) Kozak. Inschriften, pag. 179.

Fig. 432.— Suceviţa-Biserica cimitirului. (cl. C. M. I.) (fot. N. T.

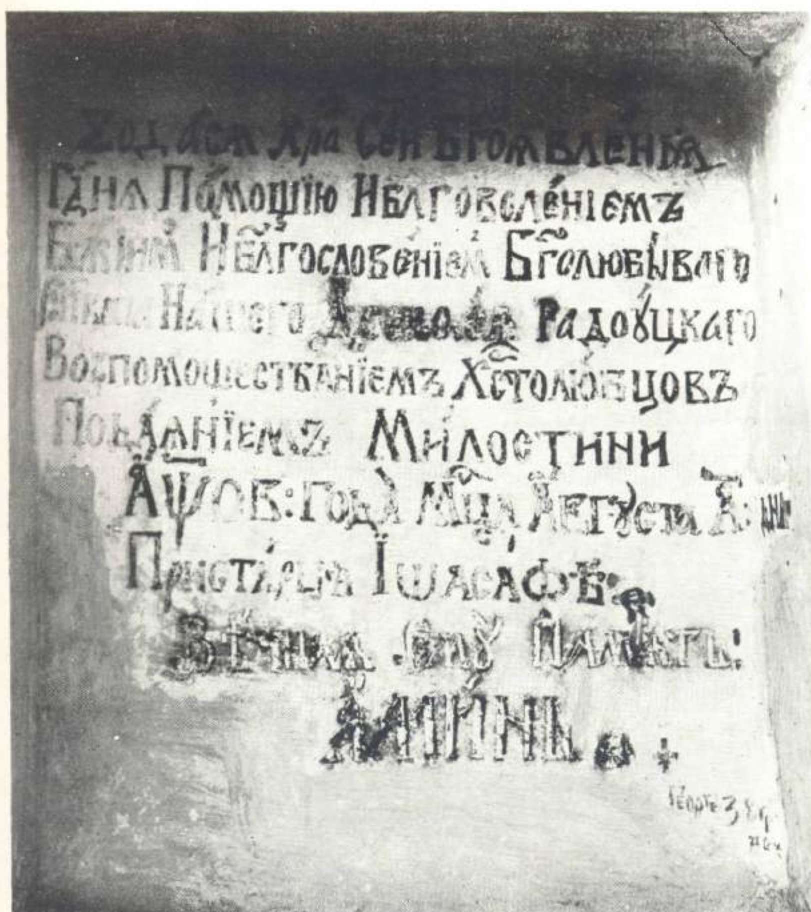

Fig. 433. — Suceviţa-Biserica cimitirului. Pisania

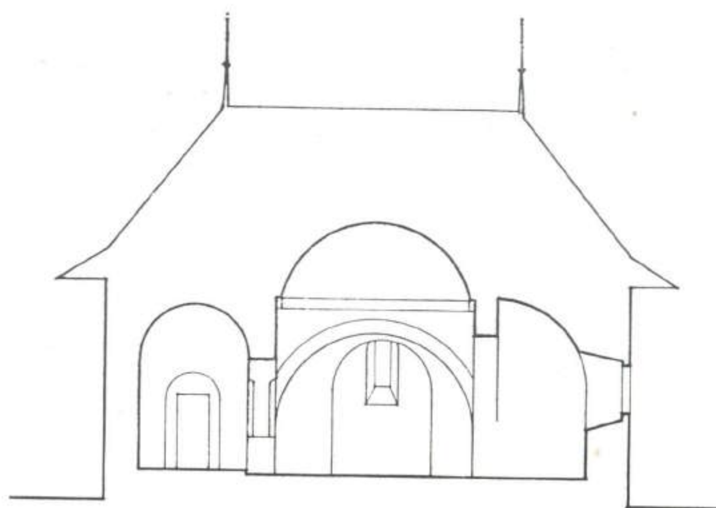

Fig. 434.—Comănești. Secțiunea longitudinală (cl. C. M. I.) G. B.

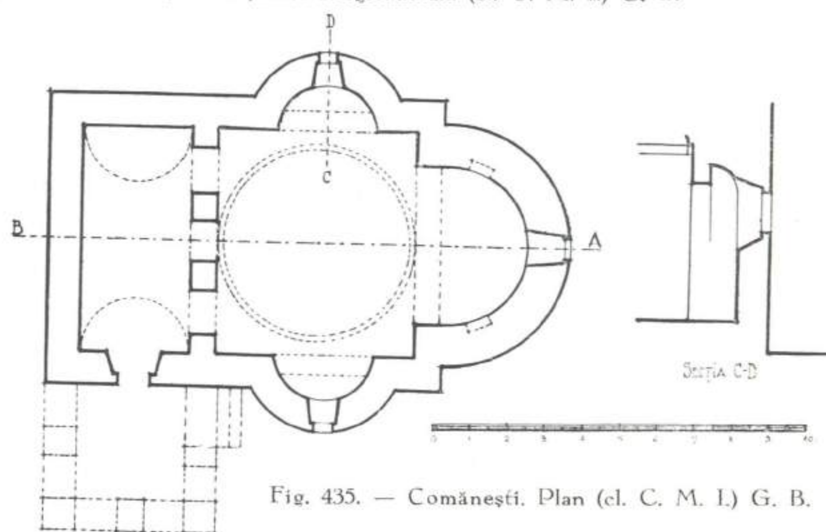

Fig. 435. — Comănești. Plan (cl. C. M. I.) G. B.

Fig. 436. — Comănești. Vedere Sud-Est (cl. C. M. I.) (fot. L. Bălan)

COMĂNEŞTI (Bucovina)

Biserica din Comăneşti este o clădire simplă şi modestă ca aparenţă, dar nu e lipsită de pitoresc. Are şi oarecare particularităţi de construcţie pentru care cred că e util de a publica planurile ei. Sunt de relevat mai cu seamă absidele ale căror bolţi se reazămă pe arcuri, care le separă de naos, la un nivel mai ridicat decât intradosul acestor arcuri. O asemenea dispoziţie o cred foarte rară, nu numai în Moldova, dar în tot domeniul artei bizantine.

Poate că trebue s'o atribuim, în cazul nostru, nepriceperii meşterilor.

Pisania pe piatră ne dă data de 7280 (=1772 Aug. 15) şi hramul Adormirii Maicii Domnului.

RUGHI

Mănăstirea Rughi, din Basarabia [1]) are o biserică clădită în 1777 şi care prezintă pentru această epocă caractere arhaice ; firide lungite pe două registre. E deci, în aceste părţi îndepărtate basarabene un fenomen de conservatism de acelaş gen ca cel ce-l observăm în regiunea de munte ; însă cu alte caractere. Arcurile piezişe moldoveneşti nu se văd. Separaţiunea naosului pe coloane, obişnuită în veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea, din contra, există.

[1]) *Bul. Com. Mon. Ist.*, Secţia Basarabia, 1928, pag. 111.

O oarecare înrudire cu grupul de biserici de tipul Sf-ţilor Teodori arată şi bisericile din Bisericani, Cucuteni (Scoposeni) şi Herţa (aceasta din urmă din 1807) şi multe restaurări de clădiri mai vechi, cum este şi Precista din Roman.

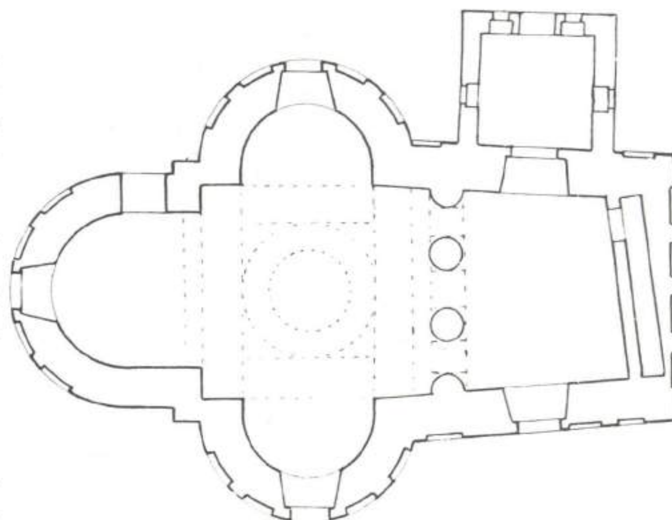

Fig. 437. — Rughi. Planul bisericii (cl. C. M. I.) (Secţia Basarabia)

Toate acestea sunt mărturie de marea trecere ce a avut acest stil până în momentul când a apărut gustul clasicului.

Fig. 438. — Rughi. Vedere (cl. C. M. I. secţia Basarabia)

Fig. 439. — Bisericani. Secțiune longitudinală (cl. C. M. I.)

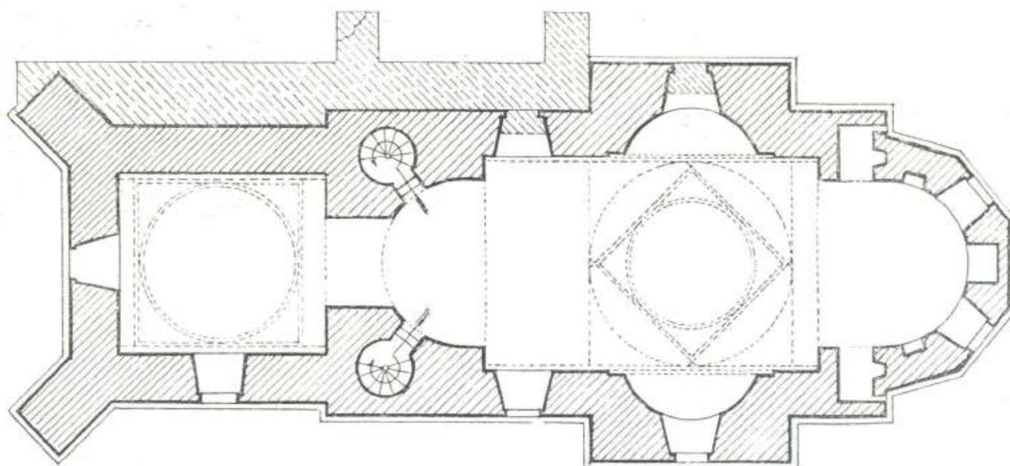

Fig. 440. — Bisericani. Plan (cl. C. M. I.)

BISERICANI

Inscripția de deasupra intrării în biserică spune :

„Această sfântă biserică ce se prăznuește Buna Vestire, fiind întei zidită de Ștefan-Vodă sin Bogdan Vodă din leatu 7020, și fiind învechită și pornită spre răsipire, s'au prefăcut din temilie de iznoavă cu agiutoriul și mila lui Dumnezeu prin osărdia și cheltueala ctitorilor, în zi-

lile a luminatului Domnul nostru Constantin Dimitrie Moruzu Voevod prin silința și ostenala erămonahului Ioil egumen de Bisericani; let 1786 Jun 20".

Şi pomelnicul şi istoricul mănăstiirii [1]) arată că biserica cea veche, mai mică, din vremea lui Ştefăniţă Vodă, a fost dărâmată şi că biserica cea nouă — cea de azi — e refăcută pe locul ei.

In plan, după pridvorul alcătuit de turnul-clopotniţă, avem de fapt o singură încăpere lungăreaţă, pronaosul nefiind deosebit de naos. Din partea de Vest pornesc două scări circulare care duc la turn.

Fig. 441. — Bisericani. Vedere (fot. A. C.)

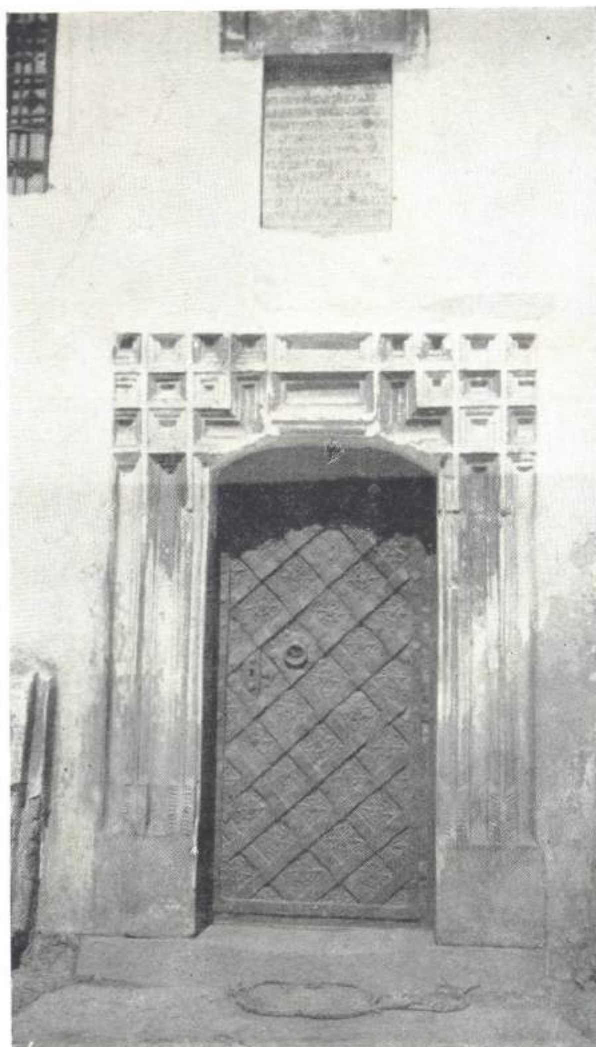

Fig. 442. — Bisericani. Uşa de intrare

Sânurile se arată în afară dreptunghiulare. Sunt două ferestre în partea de Vest a naosului, câte una pe fiecare perete, dispoziţie moştenită din veacul al XVII-lea; le-am găsit prima dată la Dragomirna, pe urmă la Barnovschi, la Nicoriţă şi la altele.

Mai este de observat că altarul are două ferestre, lipsind cea obişnuită din axă. Această dispoziţie e destul de rară şi n'o găsim în Moldova decât la Socola, la Sf. Gheorghe din Iaşi, la Brănişteni şi la puţine alte biserici de ordin secundar.

Turnul-clopotniţă, aşezat pe partea de apus a clădirii, a fost zidit în 1637 ca un pridvor al bisericii celei vechi, iar partea de sus e dela prefacerea monumentului din 1785.

Chenarul uşii de intrare şi acel al ferestrei mici de lângă ea, au o foarte mare asemănare cu cele dela Solca (fig. 726) şi cu uşa dela Ştefăneşti. (fig. 105) (fig. 766).

Această parte aparţiine deci lucrărilor dela începutul veacului al XVII-lea, când „dintr'un schit sărac, Bisericani s'a făcut mănăstire" — precum spune istoricul mănăstirii.

Veacului al XVIII-lea aparţine faţada cu arcaturile ei trilobate şi în acoladă, de evidentă în-

[1]) Arhim. Partenie, *Ochire istorică asupra monastirei Biserikani.*

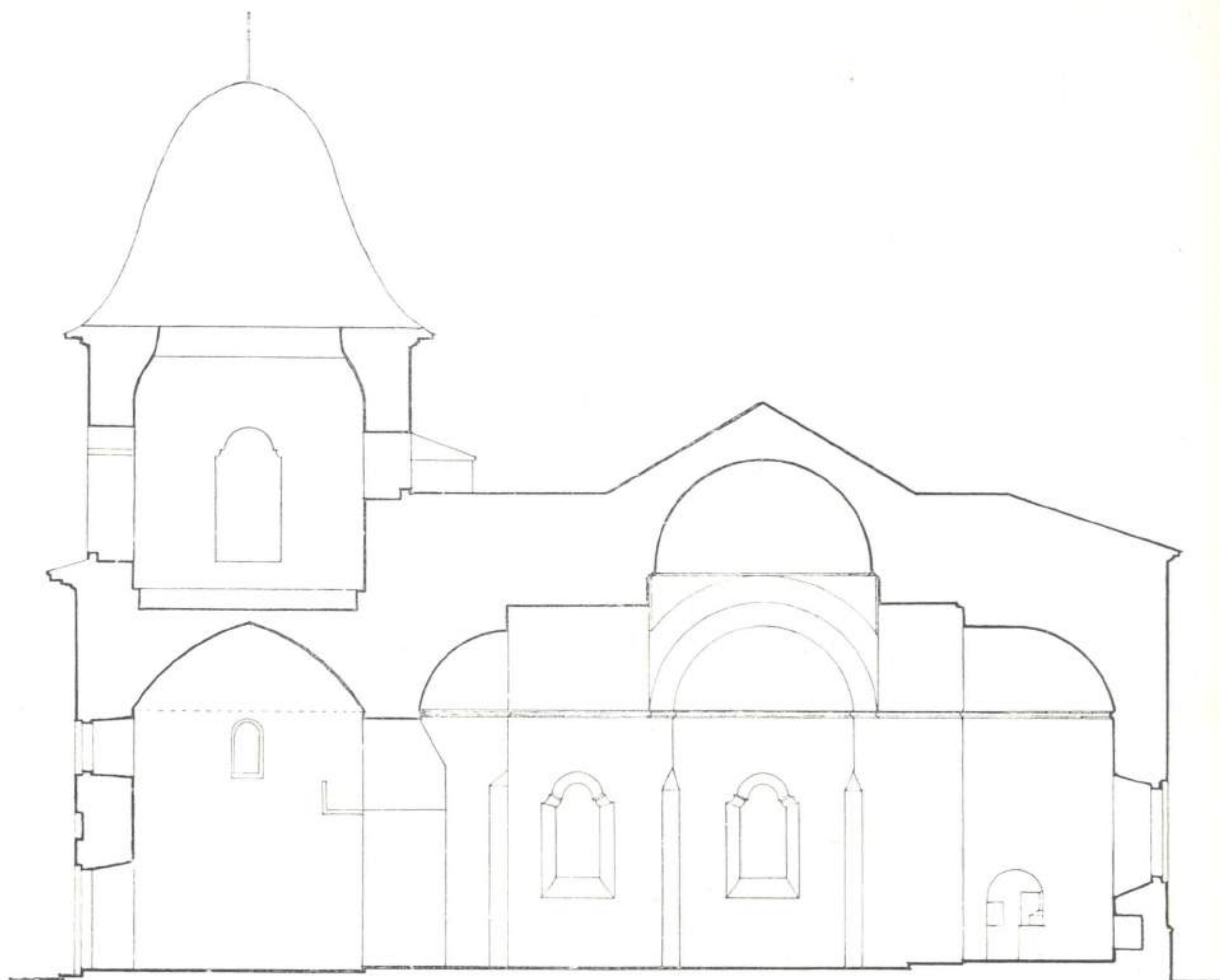

Fig. 443. — Cucuteni-Scoposeni. Secțiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

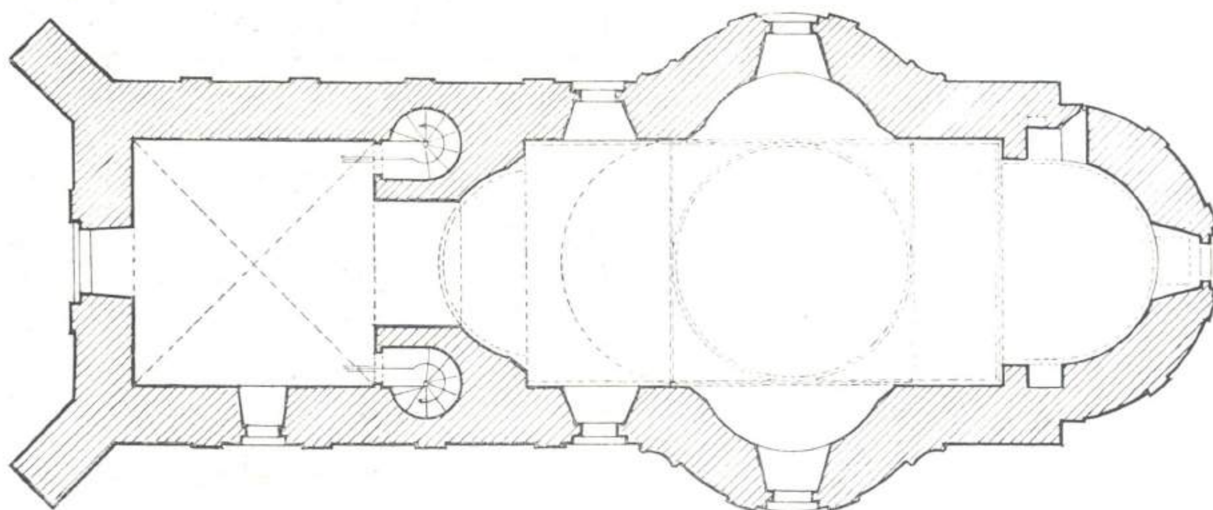

Fig. 444. — Cucuteni-Scoposeni. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

râurire sudică. Asemenea ferestrele corpului principal al bisericii și arcaturile turlei.

De asemenea și în interior forma în sfert de sferă al bolții de apus a bisericii și forma semicirculară în plan a acestei părți datează de la prefacerea bisericii (cf. Cucuteni Scoposeni și, mai târziu, Herța).

A rămas o interesantă ușă ferecată, care datează probabil din veacul al XVII-lea și câteva pietre de mormânt.

Fig. 445. — Cucuteni-Scoposeni. Vedere Est (cl. C. M. I.)

BISERICA DIN CUCUTENI (SCOPOSENI)

Această biserică, cu hramul Schimbarea la Față, formează, ca plan, un grup cu Bisericani (din 1786) și cu Herța (din 1807).

E interesantă din cauza rotunjirii, boltită în sfert de sferă, a spațiului din naos spre Vest, ce corespunde vechiului pronaos aici suprimat; astfel a rămas o singură mare încăpere.

Ușile și ferestrele au formele rotunjite ale barocului ce ne-a venit spre sfârșitul veacului al XVIII-lea dela Constantinopol. (fig. 753, 785).

* * *

Trecem acuma dela acest grup, în care înrâurile barocului se amestecă cu cele dela Sud, rămânând totuși vechiul fond moldovenesc, ca să ajungem la un grup clasicizant, ce nu mai este moldovenesc decât — cel mult — prin câte un detaliu și încă numai la unele din aceste biserici.

BISERICA DIN LEȚCANI (CUCUTENI) Jud. Iași

Această clădire e de o formă foarte curioasă și — cred — unică în țară.

E circulară în plan; are o intrare spre Vest, cu un portic alcătuit din patru coloane cu capitele ionice; deasupra acestei intrări se ridică o mică clopotniță.

Spre răsărit altarul apare ca un semi-cerc, alipit de cercul cel mare al bisericii, dar mai jos.

Fațada e împărțită în panouri dreptunghiulare prin niște pilaștri angajați fără capitele. Cornișa e susținută de console oare cum asemănătoare cu acelea ale caselor din Iași unde e acuma institutul Notre Dame de Sion, case care datează cam din aceași epocă și care sunt, foarte probabil, făcute de ctitorul Lețcanilor.

Dispozițiile acestei biserici s'ar părea aduse direct din Italia, dar biserici cu forme circulare și cu portice de intrare cu coloane, au fost la modă în Rusia în această vreme (sfârșitul veacului al XVIII-lea și începutul veacului al XIX-lea) aceste forme fiind introduse mai cu seamă de arhitecții italieni.

Acest stil care apare spre sfârșitul veacului al XVIII-lea în Occident, odată cu revenirea la modă a anticului, s'a răspândit și în Polonia și în Rusia (sub numele de clasicul Ecaterina a II-a și Alexandru I).

Legăturile mai strânse stabilite prin constan-

Fig. 446. — Lețcani. Pisania

Fig. 447. — Lețcani. Secțiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

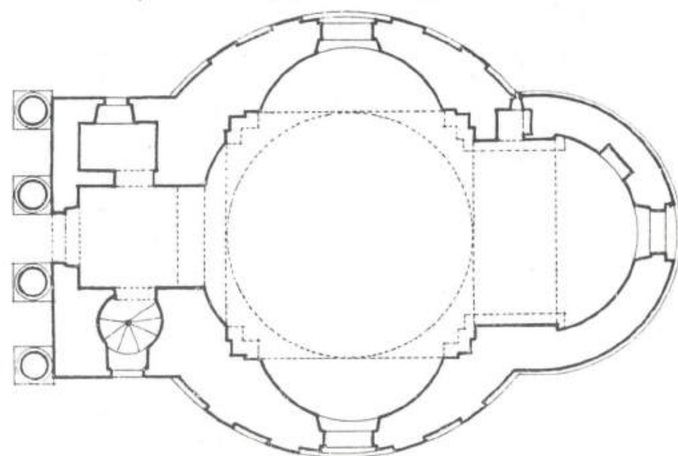

Fig. 448.— Lețcani. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

Fig. 449. — Lețcani. Vedere Sud-Vest (cl. C. M. I.) (fot. H. T.)

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 M

Fig. 450. — Sf. Haralambie-Iaşi. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

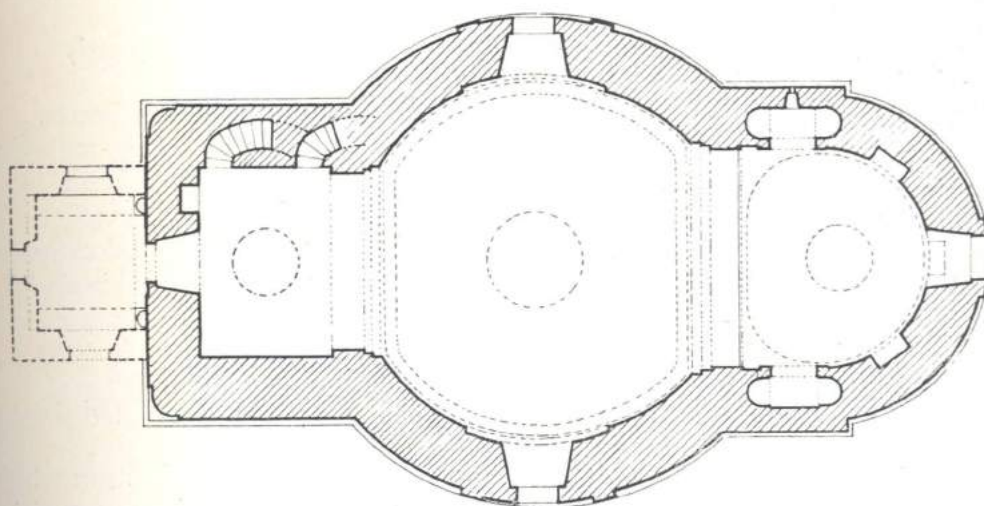

Fig. 451. — Sf. Haralambie-Iaşi. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

Fig. 452. — Sf. Haralambie. Vedere Nord (cl. C. M. I.) (fot. S. P.)

tele ocupațiuni rusești din aceste timpuri explică ușor aceste noi înrâuriri și mai special ivirea la noi a acestui straniu plan.

Biserica mai păstrează o candelă dela 1793 și o cadelniță dela 1796.

Pisania scrisă grecește spune că biserica a fost zidită de Constantin Balș cu soția lui Ana.

SF. HARALAMBIE (Iași)

Biserica Sf. Haralambie zidită între 1797 și 1804 a fost înrâurită, ca plan, de aceea din Lețcani. Cercul naosului, ceva deformat, e foarte aparent în plan și se vede și în fațadă.

Tot așa e și intrarea ca la Lețcani, mai prelungită însă, precum și altarul.

In exterior, prin alungirea acestor două elemente, biserica pierde din aparența circulară, mai cu seamă că cele trei turnuri așezate în rând pe naos, pe altar și pe intrare, accentuează lungirea.

Peste strașină se ridică un fel de atic împodobit ; și baza turlei naosului, exagerat de lată și circulară, este ornată de niște baluștri.

Fațada e împărțită în panouri, iar ferestrele sunt împodobite în partea lor superioară cu mari scoici, caracteristice ale stilurilor occidentale din veacul al XVIII-lea.

Secțiunea longitudinală ne arată un principiu ce-l cunoaștem dela Golia : bolți cu turle și pe altar și pe intrare. Este o înrâurire rusească — ucraineană mai curând — ce se altoește pe planul italienesc dela Lețcani.

Toate detaliile interioare, cornișe, console și altele afirmă stilul clasic devenit preponderant.

Este de amintit că încă din mijlocul veacului al XVIII-lea se găsesc în Polonia, în regiunea dela Lublin, biserici pe un plan oval — care au o oarecare înrudire cu planul Sf. Haralambie.

SF. LAZĂR (Iași)

Această biserică e lipsită de interes.

Bolțile ei par a fi fost făcute — sau refăcute — fără nici-o preocupare estetică sau de bună construcție. Bolta naosului e ovală, iar altarul e boltit și el printr'un fel de calotă neregulată. Judecând după planul actual, biserica se leagă cu Sf. Haralambie și s'ar putea admite că a fost construită sau reconstruită pe la 1800.

SF. SPIRIDON (Iași)

Biserica Sf. Spiridon a fost reconstruită în 1804—5 [1]). Judecând după plan, este aici un alt principiu decât cel dela Sf. Haralambie. Aici predomină dreptunghiul în toate compartimen-

Fig. 453. — Sf. Lazăr-Iaşi. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

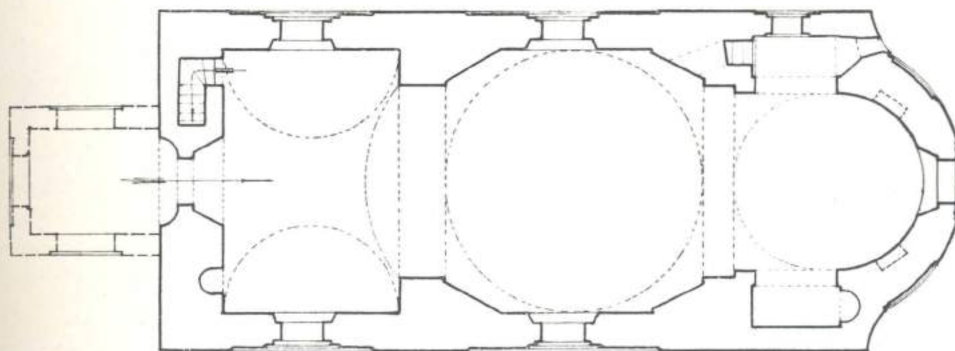

Fig. 454. — Sf. Lazăr-Iaşi. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

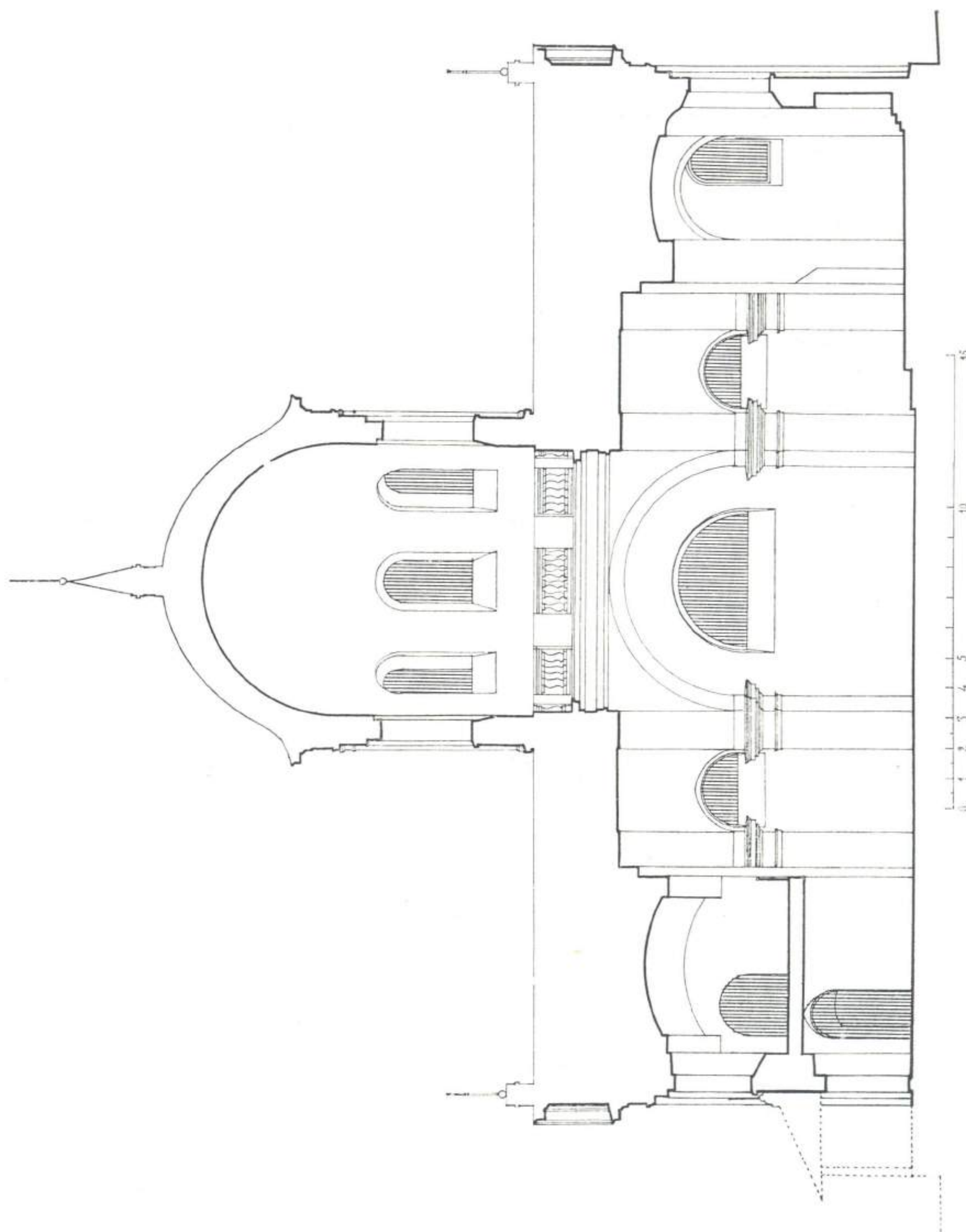

Fig. 455. — Sf. Spiridon-Iaşi. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

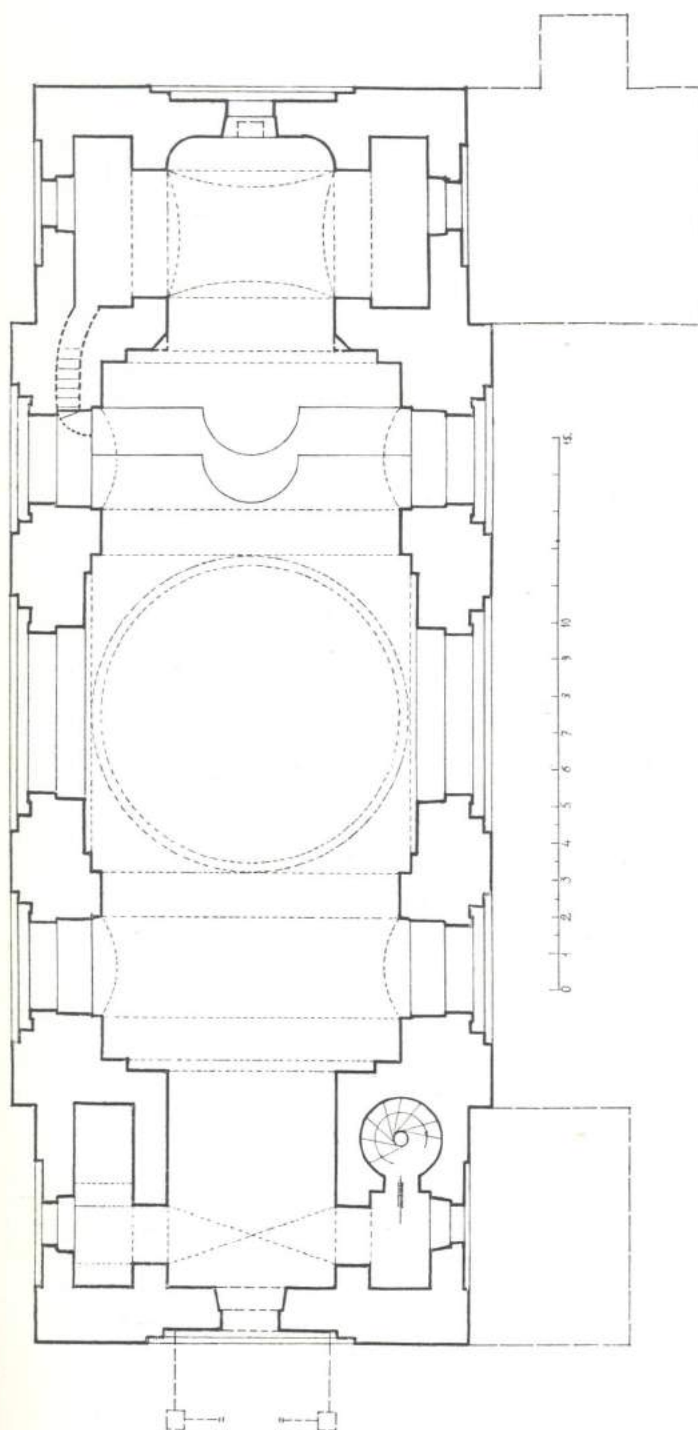

Fig. 456. — Sf. Spiridon-Iaşi. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

Fig. 457. — Sf. Spiridon-Iaşi. Vedere Sud (cl. C. M. I.) (fot. S. P.)

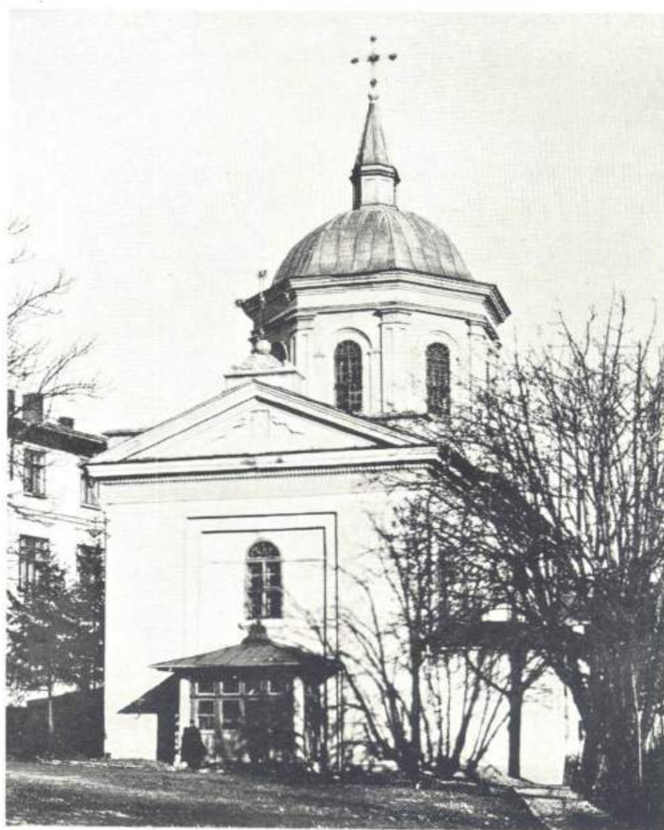

Fig. 458. — Sf. Spiridon-Iaşi. Vedere Vest (cl. C. M. I.) (fot. S. P.)

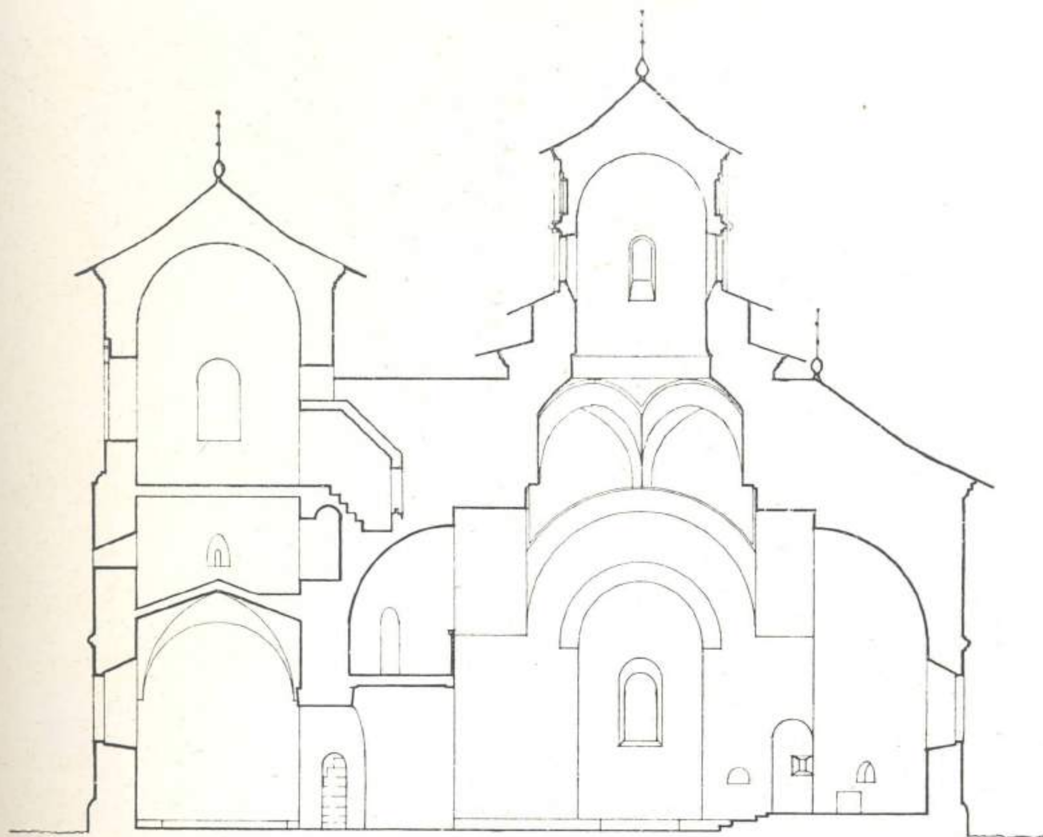

Fig. 459. — Herţa. Secţiunea longitudinală (rel. arh. H. Teodoru)

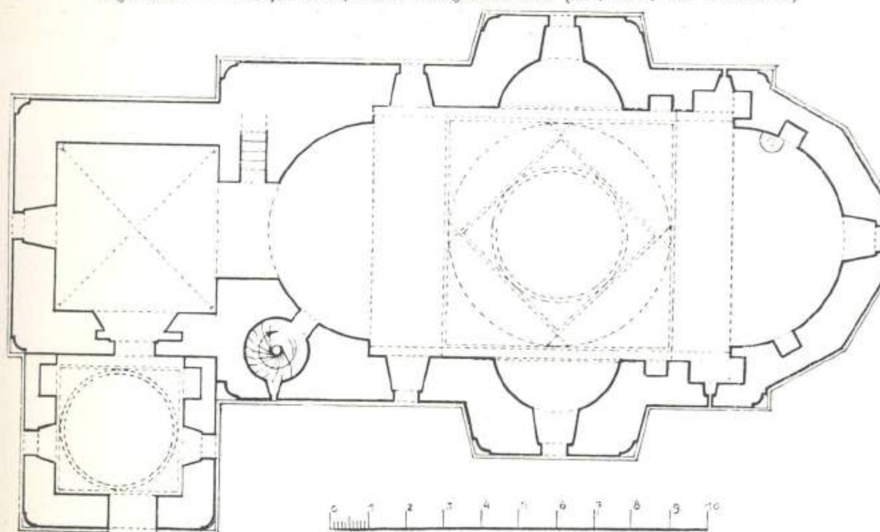

Fig. 460. — Herţa. Plan (rel. arh. H. Teodoru)

tele bisericii. Dar dacă examinăm secţiunea longitudinală, vom vedea că există o înrudire între cele două clădiri, înrudire mai mult în principiile decorative şi mai puţin în cele constructive.

Faţada e împărţită în panouri, cu arcaturi mari între lezene. (Ca o comparaţie poate servi faţada Agapiei, faţadă refăcută în veacul al XIX-lea.)

Sf. Spiridon este una din bisericile cele mai reprezentative ale nouei direcţiuni clasice-moderne [1]), din care face parte o serie de biserici, de planuri diverse, din Iaşi şi împrejurimi. Astfel, bunioară, biserica Banu, zidită pe la 1800 de un : „arhitecton Her Leopold" [2]).

BISERICA DIN HERŢA

Biserica din Herţa zidită la 1807, se înrudeşte cu bisericile din Bisericani şi Cucuteni-Scoposeni, având naosul şi pronaosul reunit într' singură încăpere rotunjită şi la Vest. De altmintrelea proporţiile, mai cu seamă cele interioare, sunt foarte reuşite.

[1]) Cf. N. Bogdan, *Iaşi*, pag. 226.

[2]) Iorga, *Inscripţii*, II, pag. 190.

Fig. 461. — Herța. Vedere Sud.

SF. GHEORGHE DIN MĂNĂSTIREA NEAMȚULUI

Și această biserică, zidită la 1796 și restaurată la 1826, aparține ca fațadă aceluiaș grup clasicizant. Ca plan interior însă, amintește încă vechea arhitectură pământeană. Este de notat, între altele, dubla așezarea a arcurilor piezise moldovenești ce susțin turla Pantocratorului și pe aceea din pronaos.

VARATIC (Jud. Neamț)

Biserica din Văratic — dela 1808 — mai are încă multe caractere din vechea arhitectură moldovenească, ca și interiorul bisericii Sf. Gheorghe dela Neamț ; avem și la turla naosului și la aceea a pronaosului arcurile piezise moldovenești, dar, aici, simple.

Dreptunghiul însă ce-l formează în plan aceste încăperi este readus la un pătrat printr'o serie de arcuri longitudinale.

Un zid așezat ca la Sihăstria Secului a separat naosul de pronaos.

Aici însă, la Văratic, mai este susținut de doi stâlpi. Incolo biserica are multe caractere noi datorite curentelor vremii când a fost zidită. Este de observat că, sub altar, există o criptă pentru depunerea osemintelor.

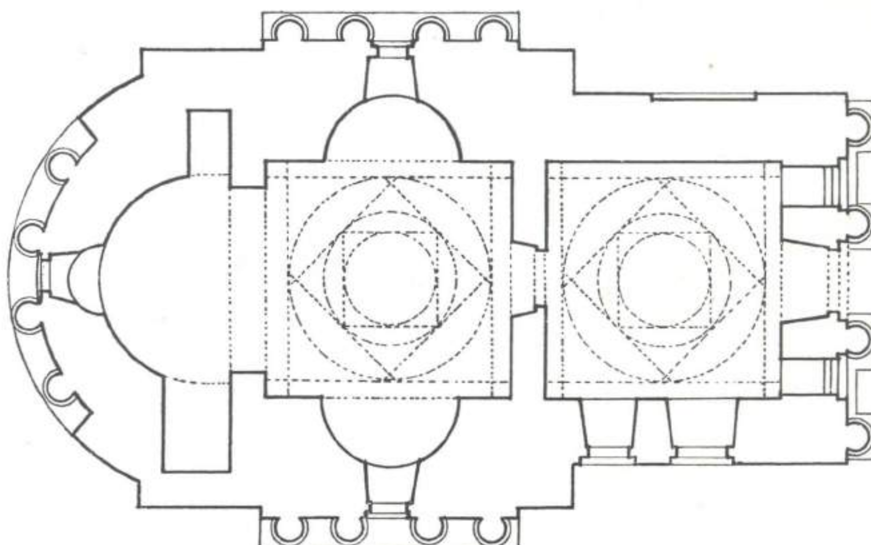

Fig. 462. — Sf. Gheorghe-Neamţ. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Şt. Balş)

Fig. 463. — Sf. Gheorghe-Neamţ. Vedere dinspre Sud Vest (fot. A. C.)

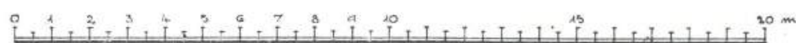

Fig. 464. — Varatic. Secțiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. O. Kania)

Fig. 465. — Varatic. Vedere din spre Nord Vest

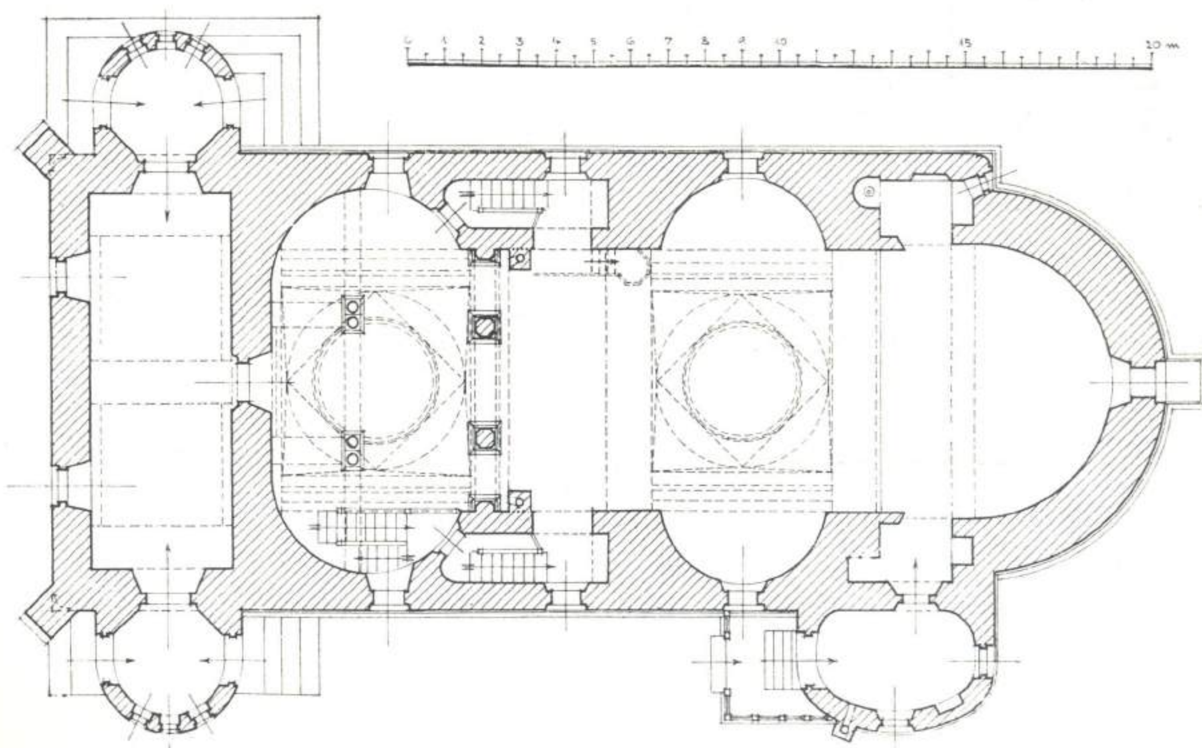

Fig. 466. — Varatic. Plan (cl. C. M. I.) (rel. O. Kania)

TATOMREŞTI

După inscripţia de pe mormântul biv. vel. postelnicului Arghiri Cuza din 1826, rezultă că

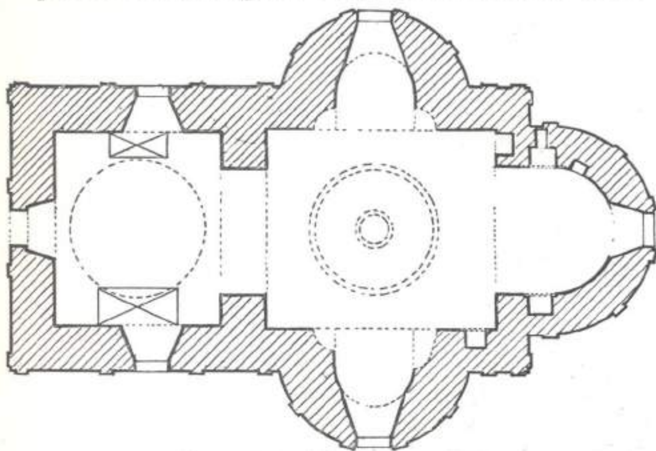

Fig. 457. — Tatomireşti. Plan.

biserica este făcută chiar de dânsul : ...„a mea groapă... însuş a mea biserică ce am zidit-o în satul meu Tatomireşti, unde... se prăznueşte hramul Adormirei Maicei Domnului"

Judecând după faţada cu lezene şi ornamentaţia interioară de stuc, am putea data biserica încă din veacul al XVIII-lea, ceeace ar fi posibil dacă Cuza, mort în 1826, a trăit o viaţă mai lungă.

Afară de florile de ipsos presărate pe bolţi, se mai văd încă oale de rezonanţă — unul din exemplele ce le avem de persistenţa acestui de-

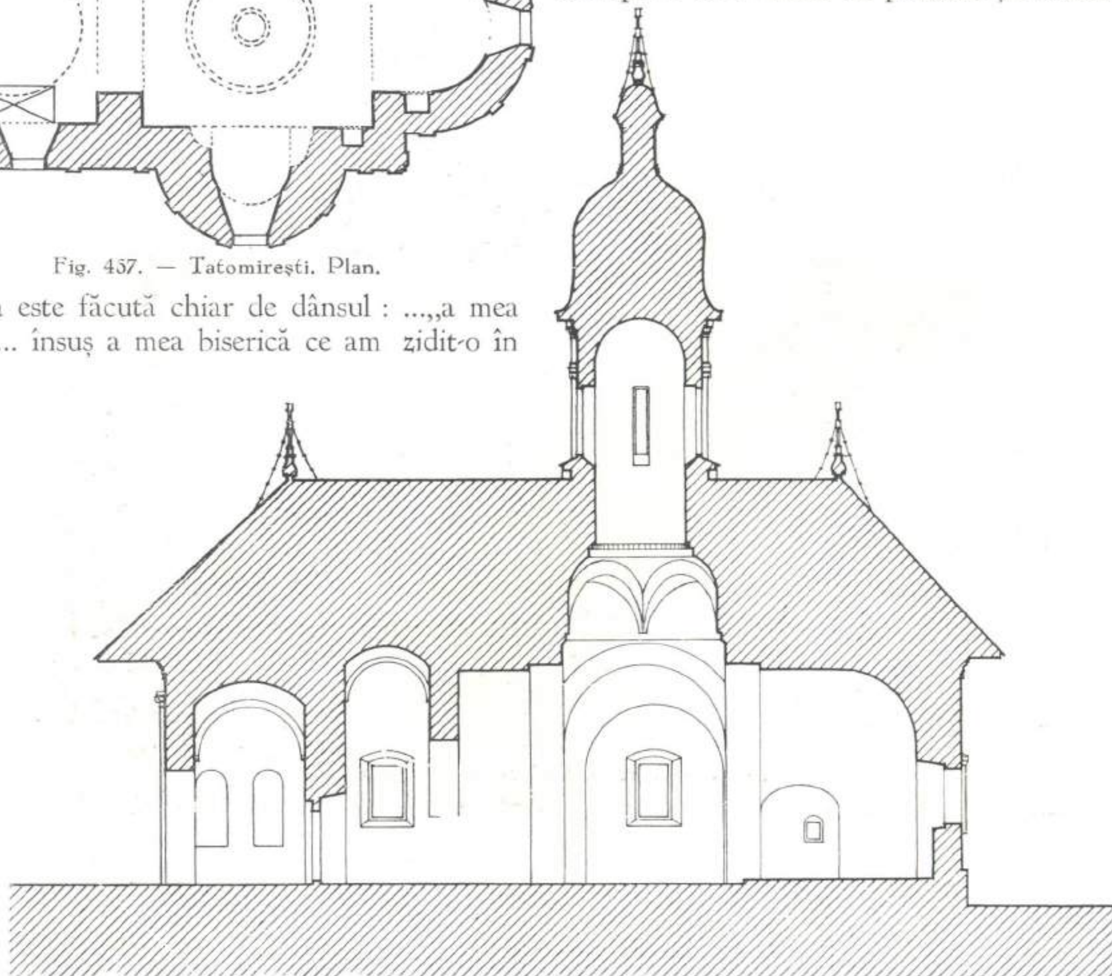
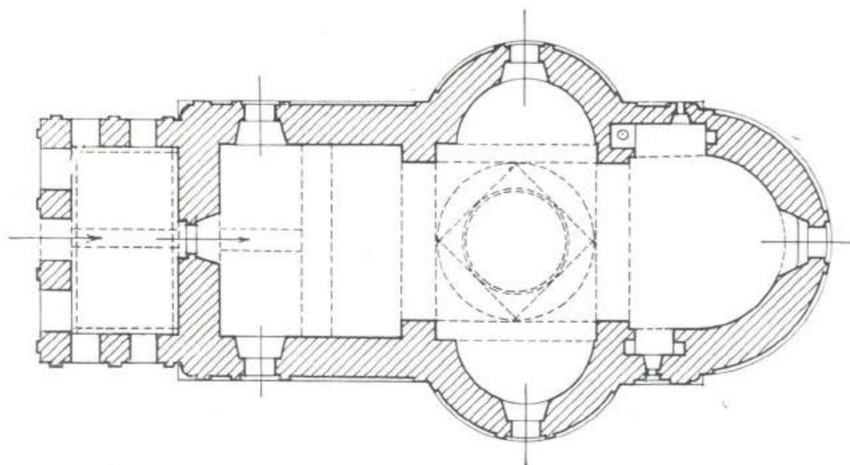

Fig. 468. — Sihăstria Secului. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. O. Kania)

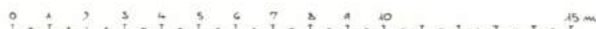

Fig. 469. — Sihăstria Secului. Plan (cl. C. M. I.) (rel. O. Kania)

Fig. 470. — Mănăstirea Neamţului. Schitul Pocrov

taliu de construcţie aproape până în vremurile noastre.

Exteriorul bisericii, în simplicitatea ei, nu este lipsit de proporţie.

SIHĂSTRIA SECULUI

Sihăstria Secului arată un plan arhaizant pentru vremea ei (1825). Avem în naos arcurile vechi piezişe moldoveneşti, iar în pronaos se vede un rest de zid care ar separa — dacă ar mai fiinţa — acest pronaos de un spaţiu aşezat la vestul naosului şi care ar reprezinta vechiul spaţiu destinat mormintelor.

Pridvorul este deschis — mai mult deschizături în zid decât stâlpi ; atât acest pridvor cât şi pronaosul au bolţile lor separate în două printr'un arc longitudinal, ceeace constitue un detaliul rar în Moldova, în ceea ce priveşte pronaosul.

Exteriorul, simplu, este tratat într'un stil oarecum clasic, dar învelitorile sunt tot cele bulbucate aşa de obişnuite în aceste vremuri în Moldova.

FRUMOASA (Iaşi)

Biserica din Frumoasa sub forma ei de astăzi, datează dela 1836, înlocuind sau prefăcând cu desăvârşire construcţia dela 1753 din vremea lui Matei Ghica Vodă.

Vorbim de această clădire, de oarece continuă foarte caracteristic tradiţia clasică începută la sfârşitul veacului al XVIII-lea.

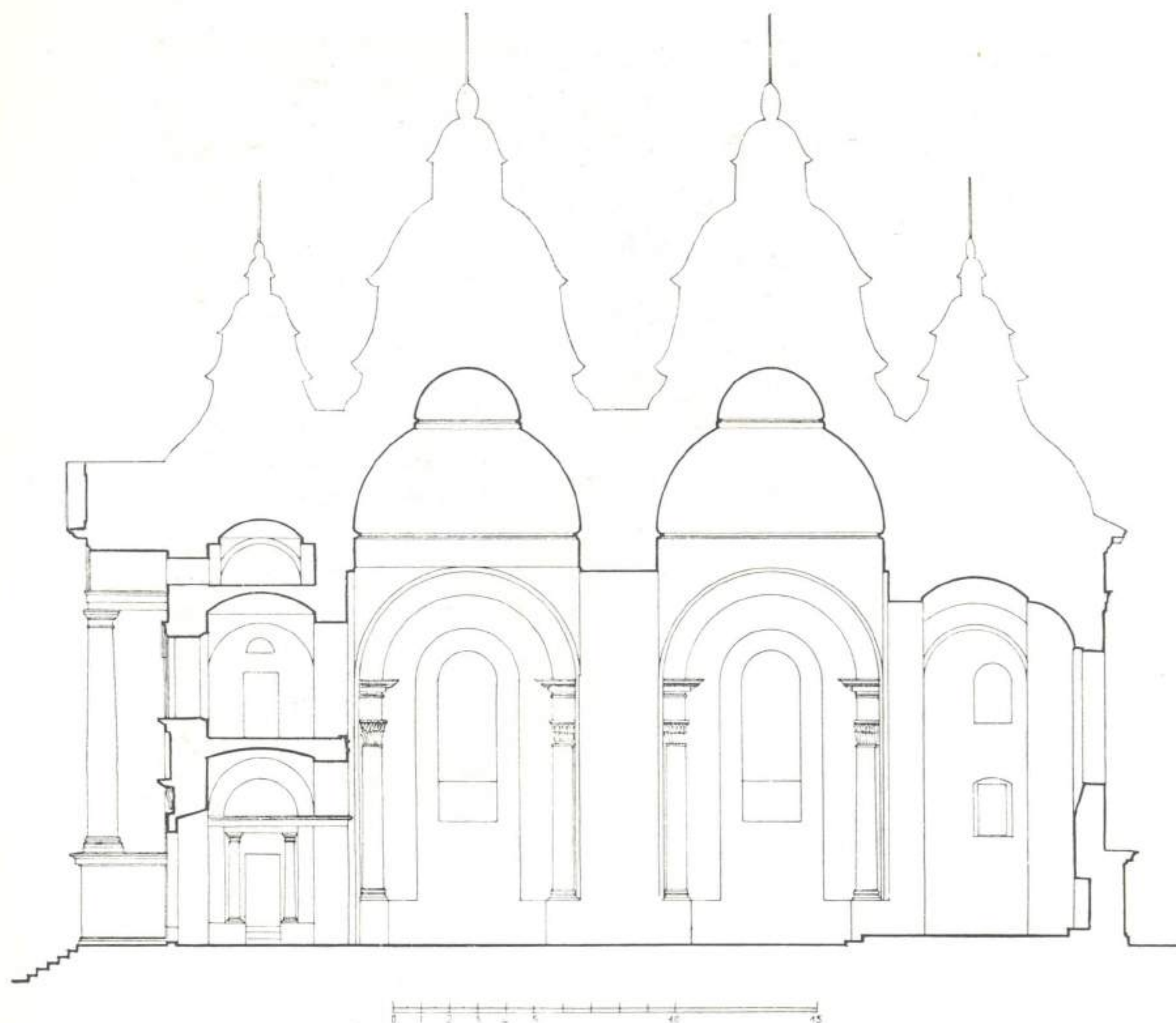

Fig. 471. — Frumoasa-Iaşi. Secţiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

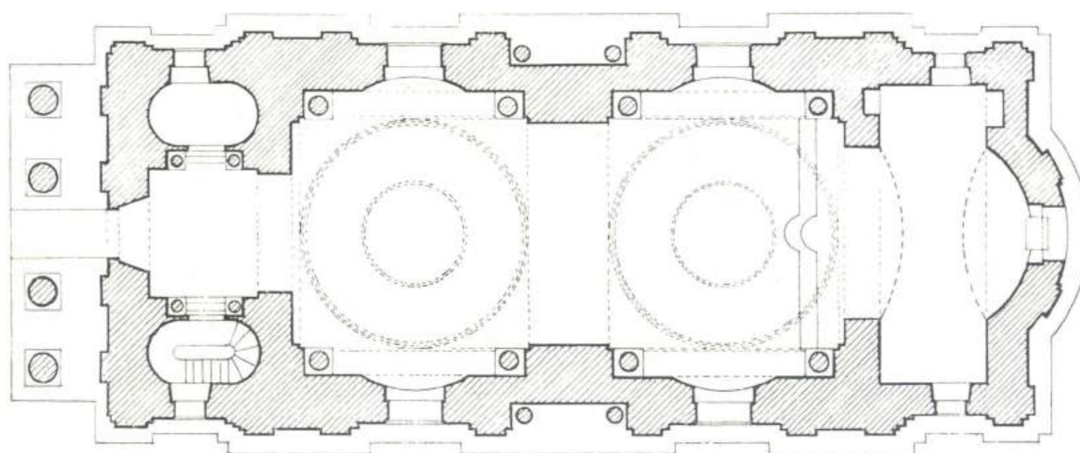

Fig. 472. — Frumoasa-Iaşi. Plan (cl. C. M. I.) (rel. arh. Grig. Ionescu)

Fig. 474. — Durău. Vedere Nord Vest (cl. C. M. I.) (fot. A. C.)

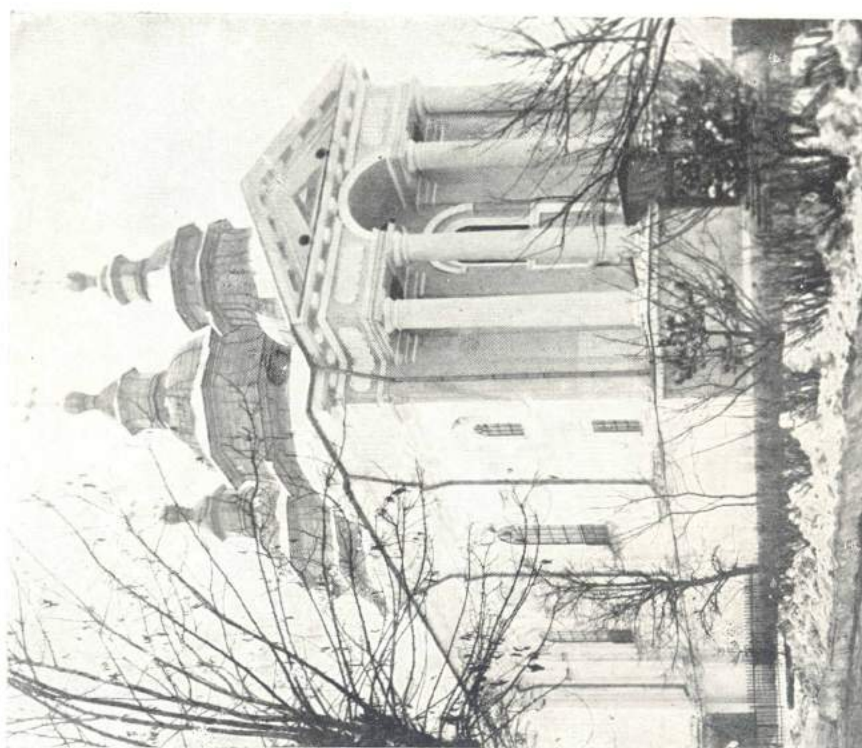

Fig. 473. — Frumoasa-Iaşi. Vedere

Fig. 475.—Ocea (Neamț). Secțiunea longitudinală (cl. C. M. I.) (rel. arh. Șt. Balș)

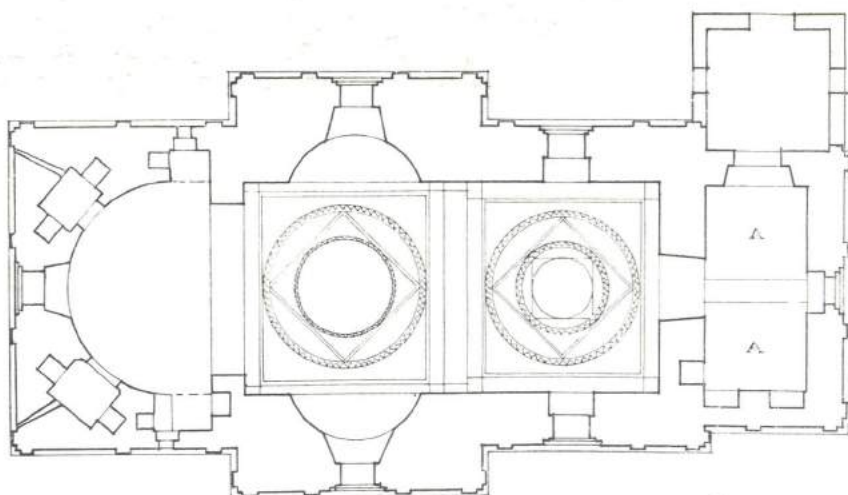

Fig. 476.— Ocea (Neamț). Plan. (cl. C. M. I.) (rel. arh. Șt. Balș)

Fig. 477. — Ocea. Vedere Nord (cl. C. M. I.) (fot. A. C.)

Planul are asemănare cu acel al Sf. Spiridon, lungit fiind printr'un pronaos egal cu naosul.

Secţiunea longitudinală însă, aminteşte biserica Sf. Haralambie.

Cele patru cupole în rând, de principiu şi de forme ruseşti-ucrainiene, se apropie de ce vedem la această din urmă biserică şi, de altmintrelea, şi la Golia, dar faţadele sunt clasice, cu frontoane, cu coloane la intrare şi cu panouri cu pilaştri şi arcaturi decorative pe părţile laterale.

OCEA (Jud. Neamţ)

Cu toate că această biserică nu mai aparţine perioadei ce o studiem, totuşi din cauza amintirilor din trecut ce le înfăţişează până într'o vreme recentă, am crezut interesant s'o citez.

Biserica din Ocea, lângă Topoliţa, a fost ridicată de către mănăstirea Neamţului în 1838, după un plan care este destul de asemănător cu al Goliei, dar cu absida mare dreptunghiulară în exterior, ca la Sf. Spiridon din Iaşi ; are încă bolţi moldoveneşti de două ori repetate ca la Sf. Gheorghe din mănăstirea Neamţului — sau Văratic, — pe când faţadele au lezene de acest clasic specific al începutul veacului al XIX-lea.

Această biserică mai posedă câteva icoane interesante, zugrăvite de un călugăr dela Secu, la 1697, cu cheltuiala Doamnei lui Antioh Voevod.

* * *

Bisericile din Basarabia au fost studiate cu deamănuntul în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, (secţia Basarabia) 1924 şi 1928. D-l Şt. Ciobanu a descris în general, pe cele mai importante. Din veacul al XVII-lea a semnalat bisericile din Orhei, dela Chilia Nouă şi bisericile rupestre dela Butuceni, dela Saharna, Neporotova şi Ţipova. De cele două dintâi am vorbit la locul lor, iar dintre cele din veacul al XVIII-lea am citat Căuşani şi Rughi.

Cel mai mare grup îl formează clădirile dela sfârşitul veacului al XVIII-lea şi dela începutul veacului al XIX-lea.

In special cele din Chişinău — caracteristice pentru această vreme — au fost studiate de d-nii Berechet şi P. Constantinescu-Iaşi — mult mai detailat decât comportă actuala publicaţie ; se poate numai regreta că lucrările autorilor citaţi nu sunt însoţite de planuri şi secţiuni. De altmintrelea prin data lor ies din cadrul prezentului studiu.

TABLOUL BISERICILOR DESCRISE, IN ORDINEA LOR CRONOLOGICĂ [1])

	Veacul al XVII-lea (cu unele biserici din ultimii ani ai veacului al XVI-lea)	
1	Galata	1584
2	Hlincea	—
3	Aroneanu	1594
4	Secu	1602
5	Dragomirna (Mică)	1602
6	Dragomirna înainte de	1609
7	Burdujeni	(1597) ?
8	Dulcești	1605
9	Zamca	(?)
10	id. paraclis	(?)
11	Sf. Simion	1606 ?
12	Bis. armenească, Roman	1609 ?
13	Bis. armenească, Iași	?
14	Dimăcheni	1610
15	Sf. Nicolae, Suceava	1611
16	Sf-ta Vineri, Iași	1610-15
17	Râșca	1611-17
18	Solca	1612-20
19	Sf-ții Voevozi, Roman	?
20	Sf-ta Paraschiva, Ștefănești	?
21	Sf. Ioan, Siret	?
22	Maica Domnului, Itcani	?
23	Socola	?
24	Sf. Sava	1625
25	Paraclisul Sf. Gheorghe, Suceava	1626-29
26	Barnovschi	1627
27	Rădeana	1628
28	Bârnova	1626-9
29	Nicorița	1626-9
30	Toporăuți	1626-9
31	Buhalnița	1626-9
32	Buciulești	1630
33	Schitul Hangu	1630
34	Mirăuți	?
35	Baia	?
36	Cozmești	?
37	Sf. Ioan Botezătorul, Iași	1630-31
38	Scânteia, înainte de	1636
39	Șerbești	1637
40	Sf. Atanasie, Copou	1638
41	Orhei	1638-9
42	Trei Ierarhi	1639
43	Agapia	1642-44
44	Sf. Ioan Botezătorul, Suceava	1643
45	Vovidenia, Iași	1645
46	Soveja	1645
47	Precista, Galați înainte de	1647
48	Chilia nouă	1648
49	Golia	1650-1660
50	Bodeștii de jos	1650
51	Bozieni înainte de	1653
52	Cârligi	?
53	Cașin	1655
54	Brănișteni	?
55	Cristești	1657 ?
56	Hadâmbu	1659
57	Putna	1662
58	Budeștii Ghicăi	1664
59	Pașcani	1664
60	Sf. Gheorghe, Galați	1665
61	Deleni	1669
62	Bogdana circa	1670
63	Cetățuia	1672
64	Sf. Onufrie	1673
65	Sf. Nicolae, Iași	1677
66	Sf. Ioan Gură de aur, Iași	1682
67	Tg. Trotușului	?
68	Mavromol	?-1702
	Veacul al XVIII-lea	
69	Miera	1706 (1734)
70	Precista, Focșani	1709-1716
71	Ilișești	1714
72	Sf. Atanasie și Chiril, Iași	?
73	Fâstâci	1721
74	Sf. Ilie, Iași	?
75	Domnești, Putna	1742
76	Stavnic	?
77	Plopeni	1753
78	Tărâța	1753
79	Proorocul Samoil, Focșani	1756
80	Săscut	?
81	Absida mare a Episcop. Roman	?

1) Sub rezerva celor spuse în introducere, pag. 7.

82	Sf. Dumitru, Iași	?	100	Rughi	1777
83	Răchitoasa	?	101	Biserica Rășcanu, Chișinău	1777?
84	Schitul Ducăi	?	102	Bisericani	1786
85	Sf-ții Teodori, Iași	1761	103	Scoposeni (Cucuteni)	—
86	Curelari, Iași	?	104	Lețcani	1793?
87	Sf. Gheorghe, Iași	1761	105	Sf. Haralambie, Iași	1797
88	Tălpălari, Iași	—	106	Sf. Lazăr, Iași	—
89	Răducanu, Tg. Ocnei	1762		**Veacul al XIX-lea**	
90	Horecea	1766			
91	Crisciatic	1765	107	Sf. Spiridon, Iași	1804
92	Căușani	1765-1771	108	Sf. Gheorghe, Neamț	(1796) 1826
93	Golăești (Lăzăreni)	?	109	Herța	1804
94	Bălănești	1768-70	110	Văratic	1808
95	Sf. Nicolae, Tg. Ocnei	1772-74	111	Tatomirești	—
96	Berzunți	1774	112	Sihăstria Secului	1825
97	Doljești	1774	113	Frumoasa	1836
98	Sucevița (sat)	1772	114	Ocea	1838
99	Comănești	1772			

